

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ

ЕФЕКТИТЕ ОД СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

ВО

ЗЕМЉИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА

Со посебен осврт на Република Македонија

(докторска дисертација)

Кандидат

М-р Јелена Таст

Ментор

Проф. д-р Љубица Костовска

Скопје, април 2014 г.

ЕФЕКТИТЕ ОД СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ
ВО
ЗЕМЈИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА

Со посебен осврт на Република Македонија

THE FOREIGN DIRECT INVESTMENT EFFECTS
IN
TRANSITION ECONOMIES

With highlights on Republic of Macedonia

АПСТРАКТ

Докторската дисертација е структурирана во четири дела, кои меѓусебно се дополнуваат и заедно со воведот и со заклучните согледувања и препораките по логичен ред ја прикажуваат содржината на теоретското и на практичното истражување.

Основна хипотеза во трудот е дека влијанието на странските директни инвестиции врз економскиот развој зависи од апсорбирачките капацитети на земјите што се поврзани со детерминирачките фактори на приливот на странски директни инвестиции.

Имајќи го предвид ова, фокусот на истражувањето е врската помеѓу ефектите од странските директни инвестиции и апсорбирачките капацитети на земјите од Југоисточна Европа и од Заедницата на независни држави поврзани со детерминирачките фактори на приливот на странски директни инвестиции. Во овој контекст се анализираат макроекономските ефекти од странските директни инвестиции во земјите од Југоисточна Европа и од Заедницата на независни држави. Испитувајќи ги ефектите од странските директни инвестиции во земјите во транзиција, всушност се прави евалуација на издржаноста на детерминирачките фактори на приливот на странски директни инвестиции.

Во трудот особено внимание се посветува на состојбите поврзани со странски директни инвестиции во Република Македонија.

Во првото поглавје се сублимира теоретскиот аспект за мотивите за извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции, за да можат да се согледаат причинско-последичните односи за движењето на странските директни инвестиции од развиените земји во земјите во транзиција.

Во второто поглавје се анализираат приливот и структурата на странските директни инвестиции во земјите во транзиција и низ призмата на научна и емпирска анализа, поддржана со квантитативни податоци, се детектираат мотивите и детерминирачките фактори на странските директни инвестиции во земјите од Југоисточна Европа и од Заедницата на независни држави.

Во третото поглавје, преку статистичка анализа на линеарна регресиона корелација на релевантните економски варијабли, се испитуваат макроекономските ефекти од странските директни инвестиции во земјите од Југоисточна Европа и од Заедницата на независни држави во периодот од 2004 до 2011 година и, во овој

контекст, предмет на анализа е врската помеѓу странските директни инвестиции и економскиот развој на земјите.

Во четвртото поглавје се истражуваат состојбите поврзани со странските директни инвестиции во Република Македонија. Спроведено е емпириско истражување во форма на прашалник, кое ќе послужи како појдовна рамка при дефинирањето на идните насоки на политиките поврзани со странските директни инвестиции во Република Македонија.

ABSTRACT

The PhD thesis is organized into four parts complementing each other and together with the introduction and the conclusion and recommendations they present in a logical order the contents of the theoretical and practical research.

The research paper's basic hypothesis is that the effect of FDI on the economic development depends on the absorption capacities of the relevant countries, which are related to the FDI inflow determining factors. In this context, the focus of the research is directed towards the link between the FDI effects and the absorbing capacity of the transition countries related to the determinants of FDI. In this context, an analysis has been made of the macroeconomic effects of FDI in the countries of Southeast Europe and the Commonwealth of Independent States. In this context, the research of the FDI effects in the transition countries evaluates the validity of the FDI determinants.

The paper researches FDI motives, determinants and effects in the Republic of Macedonia.

The first chapter summarizes the theoretical aspect of the motives for capital export in the form of FDI in order to analyze the causality on the FDI flow from developed countries into transition countries.

The second chapter analyses the FDI inflow and structure, and motives and determinants of FDI in Southeast European Countries and the Commonwealth of Independent States through the scientific and empirical analysis supported by quantitative data.

The third chapter examines the macroeconomic effects of FDI in the countries of Southeast Europe and the Commonwealth of Independent States in the period 2004-2011 through a statistical analysis of the linear regression correlation of the relevant economic variables. In this context the paper analyze the relationship between FDI and economic growth in transition economies.

The fourth chapter research the conditions related to the FDI in the Republic of Macedonia. An empirical research in the form of a questionnaire has been carries out which served as an initial framework in defining the future directions of the FDI related policies in the Republic of Macedonia.

СОДРЖИНА

ВОВЕД

Методологија

Глава 1 - ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПЦИИ ЗА МЕЃУНАРОДНОТО ДВИЖЕЊЕ НА КАПИТАЛОТ ВО ВИД НА СТРАНСКИ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

1.1. Теоретски концепции за мотивите за извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции.....	27
1.1.1. Теорија на локациски предности.....	29
1.1.2. Теорија на пазарна моќ.....	30
1.1.3. Теорија на интернализација.....	31
1.2. Современи теоретски концепции за странските директни инвестиции.....	32
1.2.1. ОЛИ-парадигма.....	32
1.2.2. Теорија за конкурентните предности на нацијата и СДИ.....	35

Глава 2 - ЗЕМЈИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА И СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

2.1. Глобалните текови на меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ.....	41
2.1.1. Зачетоците на меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ.....	41
2.1.2. СДИ во периодот по Втората светска војна до 1990-тите години.....	42
2.1.3. Меѓународните текови на СДИ од крајот на 20 и почетокот на 21 век.....	43
2.1.4. Индикатори за мерење на СДИ.....	53
2.2. Потребата од странски вложувања во земјите во транзиција и нивно отворање за влез на СДИ.....	58

2.3. Приливот и структурата на странските директни инвестиции во земјите во транзиција	62
2.3.1. Приливот на СДИ во земјите во транзиција во периодот од 1992 до 2011 година.....	63
2.3.2. Приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.....	67
2.3.3. Структурата на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД според земјите на потеклото на капиталот.....	72
2.3.4. Секторската структура на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.....	73
2.3.5. СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД според формата на вложување.....	76
2.4. Мотивите на странските инвеститори за вложување на капиталот во земјите во транзиција.....	77
2.5. Детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција....	82
2.5.1. Законската регулатива и стимулациите за СДИ во земјите во транзиција.....	86
2.5.2. Процесот на приватизација и СДИ во земјите во транзиција.....	94
2.5.3. Влијанието на економските фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција.....	98
2.5.4. Квалитетот на институциите и СДИ во земјите во транзиција.....	102
2.5.5. Членството во Европската Унија како детерминирачки фактор на приливот на СДИ во земјите во транзиција.....	107
2.6. Практични искуства од привлекувањето странски директни инвестиции во одредени земји во транзиција.....	110
2.6.1. Унгарија.....	111
2.6.2. Полска.....	114
2.6.3. Словенија.....	117
2.6.4. Романија.....	119
2.6.5. Руската Федерација.....	122
2.7. Компаративна анализа на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.....	125
2.8. Извоз на капиталот во вид на СДИ од земјите во транзиција во периодот од 1992 до 2011 година.....	132

Глава 3 - ЕФЕКТИТЕ ОД СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО ЗЕМЈИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА

3.1. СДИ и ефектите на технолошко прелевање.....	136
3.2. Макроекономските ефекти од СДИ во земјите во транзиција.....	140
3.2.1. СДИ и акумулацијата на капиталот.....	142
3.2.2. СДИ и вработеноста.....	148
3.2.3. СДИ и билансот на плаќање.....	154
3.3. СДИ и економскиот развој: теоретски аспекти и емпириски истражувања.....	163
3.4. Улогата на СДИ во економскиот развој на земјите во транзиција.....	169
3.5. Резултати од статистичката анализа на линеарна регресиона корелација.....	176

Глава 4 - СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

4.1. Приливот и структурата на СДИ во Република Македонија во периодот од 1993 до 2011 година.....	185
4.1.1. Приливот на СДИ во Република Македонија.....	185
4.1.2. Географската структура на СДИ во Република Македонија	191
4.1.3. Секторската структура на СДИ во Република Македонија.....	192
4.1.4. СДИ во Република Македонија според формата на вложување.....	193
4.2. Детерминирачките фактори на приливот на СДИ во Република Македонија.....	195
4.3. Ефектите од странските директни инвестиции во Република Македонија.....	208
4.4. Каква стратегија треба да изгради Република Македонија во однос на СДИ?.....	216
4.5. Резултати од емпириското истражување.....	221

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ

ПРИЛОГ.....	318
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	334

КОРИСТЕНИ КРАТЕНКИ

БДП - бруто-домашен производ

GFCF - бруто-инвестиции во фиксниот капитал

(Gross Fixed Capital Formation)

ЕУ - Европска Унија

ЕБРД (EBRD) - Европска банка за обнова и развој

(European Bank for Reconstruction and Development)

ЗВР - Земји во развој

ЗНД - Заедница на независни држави

ЈИЕ - Земји од Југоисточна Европа

ММФ (IMF) - Меѓународниот монетарен фонд

(International Monetary Fond)

ОЕЦД (OECD) - Организација за економска соработка и развој

(Organization for Economic Cooperation and Development)

СДИ - Странски директни инвестиции

СТО (WTO) - Светска трговска организација

(World Trade Organization)

ТНК - Транснационални компании

УНКТАД (UNCTAD) - Конференција на Обединетите нации за трговија и

развој

(United Nation Conference for Trade and Development)

ЦИЕ - Земји од Централна и од Источна Европа

ЦЕФТА (CEFTA) - Централноевропска зона за меѓународна трговија

(Central European Free Trade Agreement)

ВОВЕД

Во почетокот на 1990-тите години земјите што му припаѓаа на т.н. социјалистички блок влегоа во процесот на транзиција.

Од економска гледна точка, транзицијата значеше развој на пазарното стопанство, што се наметна како неопходен процес за понатамошниот развој на земјите. Овие земји доживеаја тектонски промени на политичкиот и економскиот систем и се најдоа во процеп меѓу потребите и можностите да градат пазарна економија.

Процесот на транзиција беше проследен со низа негативни ефекти со катастрофални последици што земјите во транзиција ги чувствуваат и денес. „Транзицискиот шок“ предизвика голем пад на БДП во овие земји, високо ниво на инфлација и голем пораст на стапката на невработеност, што негативно се одрази на нивниот понатамошен економски развој. Во овие услови, отворањето кон светската конкуренција, на земји и простори што не беа подготвени да се соочат со таквата конкуренција предизвика дополнителни негативни последици на нивните економии. За да ги ублажат негативните последици од транзицијата земјите сè повеќе се задолжуваа во странство, што резултираше со пораст на надворешниот долг. Потребата од дополнителна парична акумулација за успешно спроведување на пазарните реформи земјите не можеа да ја обезбедат со нови задолжувања во странство. Во ваквите услови странските директни инвестиции (СДИ)¹ се наметнаа како неопходен фактор во трансформирањето на стопанството и во градењето пазарна економија.

Економската литература укажува дека од една страна приливот на СДИ го поттикнува економскиот развој, од друга страна приливот на СДИ расте со економскиот развој на земјата.

СДИ можат да влијаат на трансферот на технологијата, порастот на вработеноста и продуктивноста, зголемувањето на конкуренцијата и порастот на извозот, со краен ефект побрз економски развој на земјата. Истовремено, искуството покажа дека приливот на СДИ е условен од успехот на транзициските реформи.

¹Според дефиницијата на ММФ (1993 г.), која е прифатена и од ОЕЦД (1996 г.), странските директни инвестиции се категорија меѓународни инвестиции што вклучуваат долгорочен интерес на компанија што е резидент на една земја (матична компанија) над компанија што е резидент на друга земја (странска афилијација). Долгорочен интерес подразбира постоење на долгорочен однос меѓу странскиот инвеститор и компанијата, со значителен степен на влијание врз управувањето. (*International Monetary Fund, Balance of Payments Manual, fifth edition, 1993 and OECD, Detailed Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, third edition, 1996*).

Повеќе од две децении од почетокот на транзицијата, како и пристапувањето на дел од земјите во транзиција во ЕУ, е доволен период да се анализираат состојбите поврзани со СДИ во земјите во транзиција на долг период, нивното влијание на структурните промени во овие земји, како предуслов за успешна интеграција во светската економија, како и ефектите од влезот на странскиот капитал. Искуството од транзицијата ни дава можност да ги споредиме политиките на привлекување СДИ и да видиме кои политики дале успех, а кои не. Врз основа на резултатите од минатото можеме да процениме што е она што треба да го направат земјите што сè уште се обидуваат да привлечат СДИ за сопствен економски развој.

Истовремено, крајот на 20 век донесе брзи и динамични светски економски и политички промени. Глобалните промени во светската економија создадоа нов амбиент на развојните процеси. Глобализацијата воспостави нов пристап спрема политиките поврзани со СДИ и наметна нови принципи. Оттука, треба да се има предвид дека основните приоритети на политиките поврзани со СДИ треба да бидат приспособени спрема сопствените потреби и интереси, а во функција на економски развој на земјата, но истовремено треба да бидат во чекор со глобалните случувања. Ова е особено значајно за мали и отворени економии како што е Република Македонија.

Република Македонија, како мала и отворена економија, истовремено соочена со сите проблеми на градење пазарна економија, со оглед на слабата акумулација на стопанството и ниската стапка на штедење на населението, излезот од економската криза во периодот на транзицијата го бараше во поголем прилив на странски капитал.

Имајќи го предвид ова, во овој труд ќе направиме напори да ги истражиме ефектите од СДИ во земјите што сè уште се соочуваат со транзиција, а во функција за нивен побрз економски развој.

Основна хипотеза во трудот е дека влијанието на СДИ врз економскиот развој зависи од апсорбирачките капацитети на земјите што се поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ.

Имајќи го предвид ова, фокусот на истражувањето е врската помеѓу ефектите од СДИ и апсорбирачките капацитети на земјите од Југоисточна Европа (ЈИЕ) и од Заедницата на независни држави (ЗНД) поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ. Во овој контекст се анализираат макроекономските ефекти од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД. Испитувајќи ги ефектите од СДИ во земјите во транзиција, всушност се прави евалуација на издржаноста на детерминирачките фактори на приливот на СДИ.

Во трудот особено внимание се посветува на состојбите поврзани со СДИ во Република Македонија, во контекст на прашањето какви СДИ ѝ се потребни на земјата, во согласност со можностите и со спецификите, а во функција за нејзин побрз економски развој, и во оваа насока се дизајнираат политиките за привлекување СДИ.

1. Актуелност на проблемот на истражување

Крајот на дваесеттиот век донесе брзи и динамични светски економски и политички промени. Се отвори нова ера на интернационализација на производството и капиталот - ерата на глобализација, чии основни темели се поставени на слободното движење на стоки, услуги и на капитал.

Со глобализацијата неолибералната концепција го доживеа својот триумф, а глобалните промени за едни земји беа можности, а за други земји беа проблеми.

Глобализацијата како процес на интеграција на економијата и општеството го зголеми порастот на светскиот доход, но уште повеќе го продлабочи јазот помеѓу богатите и сиромашните нации.

Во услови на глобална нерамнотежа, националните економии на помалку развиените земји беа соочени со предизвикот на структурно приспособување за учество во глобалната економија, односно нивна интернализација и регионализација.

Главни двигатели на процесот на глобализација се странските директни инвестиции.

Во 1990-тите години, СДИ растат со многу интензивно темно. Темпото на раст на СДИ е побрзо и од растот на светската трговија и на светското производство.

Во почетокот на 1990-тите години земјите што му припаѓаа на т.н. социјалистички блок влегоа во процесот на транзиција.

Од економска гледна точка, транзицијата значеше развој на пазарното стопанство, што подразбираше коренити промени на сите елементи на економскиот систем, на што му претходеше менувањето на еднопартискиот со повекепартискиот систем.

Процесот на транзиција беше проследен со низа негативни ефекти со катастрофалните последици, кои земјите во транзиција ги чувствуваат и денес.

За да ги ублажат негативните последици од транзицијата земјите сè повеќе се задолжуваа во странство, што резултираше со огромно ниво на задолженост. Потребата од дополнителна парична акумулација за успешно спроведување на пазарните реформи земјите не можеа да ја обезбедат со нови задолжувања во странство. Како резултат на овие случувања, СДИ во земјите во транзиција се наметнаа како неопходен фактор што требаше да помогне во трансформацијата на стопанските структури, градење пазарна економија, со сите елементи на конкурентност и

компетентност на либерализираните пазари, развивање претприемаштво и менаџмент, нови знаења и технологии и сл.

Не постои литература што смета дека СДИ се единствен предуслов за економски развој на земјите во транзиција, но помеѓу приливот на СДИ и успехот на транзициските реформи постои, би рекле, нераздвојна врска.

Искуствата покажуваат дека СДИ не можат да бидат единствени носители на економскиот развој на земјата, но со правилна политика на земјата спрема странскиот капитал, СДИ можат да бидат катализатори на развојните процеси.

Приливот на СДИ се зема како мерка за степенот до кој земјата или регионот се интегрирал во светската економија, а политиката за привлекување СДИ е вклучена во агендата на секоја влада на земјите во транзиција.

Во овој контекст се поставуваат прашањата: Зошто некои земји во транзиција беа поуспешни во привлекувањето СДИ, а други помалку успешни? Дали СДИ во земјите во транзиција ги дадоа очекуваните резултати? Што е она што треба да го направат земјите во транзиција за привлекување поголем прилив на СДИ во функција на побрз економски развој на земјата?

Република Македонија, како и поголемиот дел од земјите во транзиција, излезот од транзициската криза го бараше во поголем прилив на странски капитал.

Но во периодот на транзицијата Република Македонија привлече многу мал обем на СДИ во споредба со земјите од регионот, а ефектите од странските директни инвестиции во земјата не беа како што се очекуваше.

Во овој контекст се поставуваат прашањата што ѝ недостига на Република Македонија во привлекувањето поголем прилив на СДИ и кои СДИ промовираат економски развој на одржлива основа.

Оттука, главно, произлегува мотивот за истражување на оваа тема.

2. Предмет и цел на истражувањето

Предмет на истражувањето се ефектите од странските директни инвестиции во земјите во транзиција, со посебен осврт на Република Македонија.

Цели на истражувањето се:

- Да се сублимира теоретскиот аспект за меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ и во овој контекст да се увидат причинско-последичните односи за движењето на СДИ од развиените земји во земјите во транзиција;
- Да се добијат сознанија за мотивите за вложување на капиталот во вид на СДИ и детерминиращките фактори на приливот на СДИ низ призмата на научни и емпириски анализи поддржани со квантитативни податоци и, во овој контекст, да се дизајнираат политиките за привлекување СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД;
- Да се создаде аналитичка рамка за ефектите од СДИ во земјите во транзиција врз основа на постојните теоретски аспекти и емпириските истражувања;
- Да се истражат макроекономските ефекти од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД и, во овој контекст, да се увиди нивното влијание врз економскиот развој;
- Да се истражат подетално состојбите поврзани со СДИ во Република Македонија и во оваа насока да се понуди модел за привлекување СДИ во Република Македонија, во согласност со можностите и со спецификите на земјата, а во функција на нејзин побрз економски развој.

3. План на презентирање на материјалот

Докторската дисертација е структурирана во четири дела, кои меѓусебно се дополнуваат и, заедно со воведот и со заклучните согледувања и препораките, по логичен ред ја прикажуваат содржината на теоретското и на практичното истражување.

Најпрво во воведот е објаснета актуелноста на темата како за земјите во транзиција така и за Република Македонија.

Првиот дел, насловен „Теоретски концепции за меѓународното движење на капиталот во вид на странски директни инвестиции“, има теоретски пристап и претставува преглед на економската мисла за извозот на капиталот во вид на странски директни инвестиции.

Најпрво е направен краток осврт на теориите за мотивите за извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции, во кој се опфатени теоријата на локациски предности, теоријата на пазарна моќ и теоријата на интернализација. Понатаму се објаснети современите теоретски модели за странските директни инвестиции, односно накратко се разгледани еклектичната парадигма на Ј.Х. Данинг, позната и како ОЛИ-парадигма, и теоријата за конкурентните предности на нацијата.

Преку освртот на овие теории се дава една сеопфатна слика за причините за извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции и во овој контекст ќе можат да се увидат причинско-последичните односи за движењето на СДИ од развиените земји во земјите во транзиција.

Вториот дел, насловен „Земјите во транзиција и странските директни инвестиции“, содржи сеопфатна анализа на приливот и на структурата на СДИ во земјите во транзиција, како и анализа на мотивите за вложување на капиталот во вид на СДИ и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во овие земји, дополнета со практични искуства од привлекувањето СДИ во одредени земји во транзиција карактеристични по сопствената специфика во периодот на транзиција.

Во почетокот на овој дел е направена анализа на глобалните текови на меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ, за да се направи споредба на глобалните текови на СДИ и состојбите во земјите во транзиција.

Анализата за приливот на СДИ во земјите во транзиција е структурирана во два дела. Првиот дел се однесува на периодот од 1992 до 2011 година и се опфатени сите земји што во 1990-тите влегоа во процесот на транзиција, односно земјите од ЦИЕ (денес членки на ЕУ), земјите од ЈИЕ и земјите од ЗНД. Во вториот дел е направена

анализа на процентуалното учество на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, поединечно по регион, приливот на СДИ по жител, учеството на СДИ во БДП и учеството на СДИ во бруто-инвестициите на фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година. Ваквата анализа на приливот на СДИ во земјите во транзиција е направена за да се види промената на движењето на СДИ помеѓу земјите.

Во однос на структурата на СДИ е направена анализа на структурата на капиталот според земјите на потекло, секторската структура и структурата на СДИ според формата на вложување на капиталот во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Потребата од СДИ во земјите во транзиција произлегува од економската состојба во која се наоѓаа земјите во почетокот на транзицијата.

Процесот на транзиција беше проследен со низа негативни ефекти и со катастрофални последици, кои поголемиот дел од земјите ги чувствуваат и денес, а кои не беа предвидени во почетокот од транзицијата. „Транзицискиот шок“ предизвика голем пад на БДП, високо ниво на инфлација и висока стапка на невработеност, буџетски дефицит и пораст на надворешниот долг.

Од друга страна, мотивите за вложување на капиталот во вид на СДИ во земјите во транзиција, според Ј.Х. Данинг, се однесуваат на потрага по нови пазари, потрага по ресурси, потрага по поголема ефикасност и потрага по стратегиски средства.

За да можат да се дизајнираат соодветните политики за привлекување СДИ треба да се истражи кои се клучните детерминирачки фактори на приливот на СДИ во земјата-домаќин на капиталот.

Според УНКТАД (1998 г.), детерминирачките фактори на СДИ се групирани во три групи: националните политики за СДИ, економските фактори и бизнис-климата на земјата-домаќин на капиталот.

Економската литература укажува дека во последните децении глобализацијата предизвика промени во мотивите за вложување на капиталот, а со тоа и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ. Имајќи го предвид ова, во овој дел е направена анализа на влијанието на одредени фактори што, според многу автори, имаат особено значење во земјите во транзиција.

Имено, во почетокот на транзицијата националната регулатива поврзана со влезот, основањето и со работата на странските афилијации имаше големо влијание на

приливот на СДИ. Во последните децении промотивните политики се од особено значење во привлекувањето СДИ во земјите во транзиција.

Процесот на приватизација, како дел од националните политики поврзани со СДИ, имаше големо влијание на приливот на СДИ во земјите во транзиција во текот на 1990-тите години. Во ерата на глобализацијата т.н. институционална инфраструктура во земјата-домаќин на капиталот има особено влијание на приливот на СДИ. Според економската теорија, овие фактори се присутни во сите три групи детерминирачки фактори на приливот на СДИ и директно се однесуваат на инвестициската одлука. Истовремено, глобалните случувања предизвикаа промени и во економските фактори што се поврзани со мотивите за вложување на капиталот. Исто така, имајќи ја предвид тенденцијата на земјите во транзиција за членство во ЕУ, од особено значење е влијанието на процесот на интегрирање во ЕУ на приливот на СДИ.

Теоретските размислувања за детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција се поткрепени со компетентни емпириски истражувања, за да се добие една појасна слика за причините за разликите во приливот на СДИ помеѓу земјите.

Во овој контекст е направена компаративна анализа на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, со примена на линеарна корелација помеѓу релевантните варијабли. Целта е да се потврди издржаноста на теоретската и емпириската литература по однос на прашањето за факторите што имаат значајно влијание на приливот на СДИ во земјите во транзиција.

Во анализата исто така се испитува дали постојат разлики во однос на влијанието на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во секој регион поединечно, ЈИЕ и ЗНД, што би можело да помогне при креирањето на политиките поврзани со СДИ на земјите.

Како практични примери се опфатени следниве земји во транзиција: Унгарија, Полска, Словенија, Романија и Руската Федерација.

Искуството на Унгарија покажува дека постои позитивна корелација помеѓу приливот на СДИ и процесот на приватизација.

Полска е пример за земја во транзиција што иако во почетокот на транзицијата не можеше да обезбеди голем прилив на СДИ, сепак со економските реформи во втората половина од 1990-тите години и стимулациите за СДИ стана земја со најголем прилив на СДИ од ЦИЕ.

Словенија изгради сопствен модел на транзиција, со специфичен и многу одмерен однос кон СДИ, но сепак постигна брз економски развој.

Романија е пример што укажува на влијанието на најавите за членство во ЕУ на приливот на СДИ.

Руската Федерација со брзите економски реформи, зајакнување на институциите и инвестиции во технологијата, истовремено искористувајќи ги големиот пазарен потенцијал и компаративните предности од расположливоста со природни ресурси, стана најатрактивна земја во транзиција за СДИ.

На крајот на овој дел е направена анализа на извозот на капиталот во вид на СДИ од земјите во транзиција.

Третиот дел се однесува на ефектите од странските директни инвестиции во земјите во транзиција.

Економската литература укажува дека СДИ може да влијаат на трансферот на технологијата, порастот на вработеноста и продуктивноста, зголемувањето на конкуренцијата и порастот на извозот, со краен ефект за побрз економски развој на земјата.

СДИ може да влијаат директно на макроекономските варијабли на земјата-домаќин на капиталот или индиректно, преку т.н. ефекти на прелевање на домашните фирми.

Во овој дел предмет на анализа се макроекономските ефекти од СДИ во земјите во транзиција и нивното влијание врз економскиот развој на земјите.

Во почетокот на транзицијата СДИ се гледаа како дополнителен извор на капитал неопходен за имплементацијата на структурните реформи. Но кон крајот на 1990-тите години сè поголема беше потребата за искористување на потенцијалните финансиски ефекти од СДИ.

Исто така, земјите во транзиција во процесот на трансформација кон пазарна економија беа соочени со висока стапка на невработеност. Се очекуваше СДИ да придонесат за намалување на невработеноста во земјите.

Емпириските докази за меѓусебната зависност на СДИ и економскиот развој покажуваат дека од една страна приливот на СДИ го поттикнува економскиот развој, од друга страна приливот на СДИ расте со економскиот развој на земјата.

Имајќи ги предвид теоретските аспекти и емпириските истражувања за ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот, во овој дел, преку статистичка анализа на линеарна регресиона корелација, се испитува врската помеѓу приливот на СДИ и

бруто-капиталот, вработеноста, извозот и стапката на економски развој, како и прогресот во транзицијата во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година и, во овој контекст, се изведуваат општи заклучоци за ефектите од СДИ.

Економската литература укажува дека степенот и природата на ефектите од СДИ зависат од специфичните карактеристики на СДИ, како и од апсорбирачките капацитети на земјата, кои ги трансформираат СДИ во економски развој. Во овој контекст, испитувајќи ги ефектите од СДИ во земјите во транзиција, направена е евалуација на издржаноста на детерминирачките фактори на приливот на СДИ.

Во четвртиот дел предмет на анализа се состојбите поврзани со СДИ во Република Македонија.

Најпрво е направена анализа на приливот и на структурата на СДИ (структура на СДИ според земјите на потекло на капиталот, секторска структура на СДИ и структура на СДИ според формата на вложување на капиталот) во Република Македонија во периодот од 1993 до 2011 година. Во овој контекст е направена споредбена анализа со земјите од ЈИЕ, за да се види каде се наоѓа Република Македонија во споредба со земјите од регионот во кој припаѓа.

Предмет на анализа во овој дел се и детерминирачките фактори на СДИ во Република Македонија преку имплементација на факторите од кои зависи приливот на СДИ според Ј.Х. Данинг. Целта е да се увиди дали Република Македонија ги следи трендовите поставени како резултат на истражувањата за СДИ во земјите во транзиција и, во овој контекст, да се истражат причините за нискиот прилив на СДИ во земјата, како и ефектите од нив.

Во Република Македонија релативно малиот прилив на СДИ имплицира дека ефектите од нив се ограничени. Истовремено, нема доволно податоци за системска оцена на влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјата.

Податоците покажуваат дека СДИ во Република Македонија претставуваат значаен извор на капитал неопходен за имплементација на структурните реформи во функција на економски развој во периодот на транзиција. Во овој контекст се поставува прашањето дали СДИ ги дадоа очекуваните ефекти.

За да се истражат подетално мотивите за вложување на капиталот во вид на СДИ и детерминирачките фактори на приливот на СДИ во Република Македонија, како и да се увидат ефектите од нив во земјата, што ќе послужи како појдовна рамка при дефинирањето на идните насоки на политиките поврзани со СДИ во Република Македонија, спроведено е емпириско истражување во форма на прашалник.

Во првиот дел од истражувањето се прикажани резултатите добиени со статистичка обработка и анализа на одговорите што претставниците на странските компании во Република Македонија ги дале на поставените прашања од анкетниот прашалник.

Во вториот дел од истражувањето се прикажани резултатите добиени со кростабулацијата на релевантните варијабли, односно направено е вкрстување на географската структура на СДИ, секторската структура на СДИ и СДИ според формата на вложување на капиталот со мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на приливот на СДИ, за да се увиди дали влијанието на мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на приливот на СДИ зависи од структурата на странскиот капитал, што може да послужи при дефинирањето на прашањето какви СДИ ѝ се потребни на Република Македонија, во контекст на креирањето на стратегијата на земјата за привлекување СДИ.

Врз основа на резултатите од истражувањето, изведени се соодветни заклучоци за состојбите поврзани со СДИ во Република Македонија и дадени се идните насоки на политиката на земјата кон СДИ во функција на нејзин побрз економски развој.

На крајот на докторската дисертација, а врз основа на добиените резултати од соодветните истражувања во четирите поглавја, дадени се заклучните согледувања и препораките поврзани со СДИ, како во земјите во транзиција така и во Република Македонија.

4. Методолошка рамка на истражувањето

Истражувањето во докторската дисертација има теоретски и емпириско-аналитички пристап, поддржан со база на податоци.

Анализата за СДИ во земјите во транзиција главно се базира на еклектичната теорија за СДИ на Ј.Х. Данинг, позната и како ОЛИ-парадигма, која се смета за меѓународно најприфатена теорија за СДИ и дава најсистематизиран преглед на причинско-последичните врски на движењето на СДИ од високоразвиените земји кон земјите во транзиција. Оправданоста за употребата на оваа теоретска рамка пред другите теории доаѓа од еклектичните атрибути на парадигмата.

Теоријата на Данинг е поддржана и од компетентни теоретски размислувања од други автори.

За да може подетално да се анализира предметот на истражување во трудот и за да се одговори на поставените цели се користени повеќе методи на научно истражување.

Во трудот е користен компаративниот метод на економска анализа од аспект на споредба на состојбите во земјите во транзиција со глобалните текови на меѓународното движење на капиталот. Исто така, направена е компаративна анализа на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, за да се види кои фактори имаат влијание на приливот на СДИ во овие земји.

Во овој контекст е користен и историскиот метод за да се видат искуствата од минатото на одредени земји во транзиција карактеристични по сопствените специфики.

Исто така се користени и индуктивниот и дедуктивниот метод, како неопходна алатка за да може да се навлезе во поединечната длабинска анализа и да се извлечат заклучоци на повисоко ниво поврзани со СДИ во земјите во транзиција.

За да се потврди поставената хипотеза во трудот се користи методот на линеарна регресиона корелација.

Економската литература укажува дека процената на ефектите од СДИ генерално се испитува на два начина, преку статистичка корелацииска анализа помеѓу приливот на СДИ и релевантните варијабли или преку квантитативна анализа на ефектите од СДИ преку различните канали на влијание.

Во недостиг од податоци за квантитативна оценка на макроекономските ефекти од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, истите тие се испитуваат преку линеарна регресиона

корелација на релевантните варијабли. Имено, преку Пирсоновиот коефициент и коефициентот на детерминација се испитува меѓусебното влијание на релевантните варијабли и интензитетот на зависност и во овој контекст се изведуваат општи заклучоци за ефектите од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД. Истовремено, преку бета-коефициентот се испитува вредноста на промената на секоја варијабла поединечно, за да се направи подлабинска анализа на добиените резултати.

УНКТАД (1999 г.) укажува дека пореална слика за ефектите од СДИ може да се добие преку линеарна корелација на три показатели: СДИ/брuto-инвестициите во фиксниот капитал (GFCF), СДИ/БДП, кумулативен СДИ за одреден временски период и БДП, последна година.

Во истражувањето за ефектите од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во трудот се опфатени показателите: СДИ/брuto-инвестициите во фиксниот капитал за периодот од 2004 до 2011 година и кумулативен СДИ за периодот од 2004 до 2011 година и БДП за 2011 година.

За да се утврди насоката на каузалност помеѓу СДИ и економскиот развој на земјата се испитува влијанието на прогресот во транзицијата на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Во контекст на ефектите од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, исто така, во истражувањето се испитува влијанието на приливот на СДИ на вработеноста и на извозот во периодот од 2004 до 2011 година.

Истовремено, преку линеарна корелација на релевантните варијабли се испитува влијанието на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година. Во анализата исто така се испитуваат детерминирачките фактори на приливот на СДИ во секој регион поединечно, ЈИЕ и ЗНД, за да може да се види дали постојат разлики во однос на влијанието на факторите помеѓу регионите.

Во овој контекст се прави евалуација на издржаноста на детерминирачките фактори на приливот на СДИ, според релевантните теории.

Во однос на анализата за мотивите за вложување на капиталот во вид на СДИ и детерминирачките фактори на приливот на СДИ во Република Македонија, како и да се увидат ефектите од СДИ во земјата, спроведено е емпириско истражување во форма на прашалник.

5. Користени извори на податоци

Како основен извор на податоци се користат меѓународни и домашни статистички податоци.

Податоците главно се базираат на извештаи на УНКТАД, ММФ, ОЕЦД, Светска банка и ЕБРД.

УНКТАД во своите годишни извештаи (World Investment Report) објавува податоци за приливот на СДИ изразен во американски долари, како и податоци за СДИ по жител, учеството на СДИ во БДП и учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал. Исто така, УНКТАД објавува податоци и за структурата на СДИ, односно секторската и географската структура на СДИ, како и структурата на СДИ според формата на вложување на капиталот, на глобално ниво, по региони, развиени земји, земји во развој, земји во транзиција, како и поединечно по земји. Изворот на податоци најчесто е од националните централни банки или бироа за статистика на земјите.

Во овој контекст треба да се напомене дека податоците за секторската структура според УНКТАД се однесуваат на гринфилд-инвестициите и инвестициите во форма на преземање и спојување, поединечно. Податоците за географската структура на СДИ во земјите во транзиција се ограничени и не се опфатени сите земји во транзиција. Виенскиот институт за меѓународна економија има поопширна база на податоци за секторската и географската структура на СДИ во земјите во транзиција.

Податоците од ММФ за приливот на СДИ се базирани на билансите на плаќање на земјите.

ОЕЦД објавува податоци за СДИ на земјите-членки, според билансите на плаќање на земјите (International Direct Investment Statistic Yearbook).

Светска банка ги објавува податоците за СДИ според т.н. Светски развојни индикатори (World Development Indicators).

ЕБРД објавува податоци за СДИ за земјите од ЦИЕ (членки на ЕУ), земјите од ЛИЕ и земјите од ЗНД на годишно ниво, според базата на податоци на ММФ, националните централни банки и сопствени калкулации (Transition Report).

За земјите во транзиција обработени како практични примери во трудот (Унгарија, Полска, Словенија, Романија и Руската Федерација) се користени податоци од народните банки на матичните земји, бироа за статистика, како и од националните агенции за странски инвестиции.

Во однос на анализата на макроекономските ефекти од СДИ во земјите во транзиција, релевантните меѓународни институции не располагаат со податоци за квантитативна анализа на макроекономските ефекти од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Имено, податоци за учеството на СДИ во продажбата, вработеноста и извозот на земјата-домаќин на СДИ до 2004 година има објавувано Виенскиот институт за меѓународна економија, но тие се однесуваат на земјите од ЦИЕ што се членки на ЕУ.

Евростат објавува податоци за придонесот на СДИ во економскиот развој на националната економија, исто така само за земјите од ЦИЕ што се членки на ЕУ.

Националните агенции на земјите од ЈИЕ и од ЗНД не располагаат со неопходните податоци за анализа на ефектите од СДИ.

Во трудот податоците за платните биланси на земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година се преземени од Виенскиот институт за меѓународна економија.

Податоците за статистичката анализа за земјите од ЈИЕ и од ЗНД за периодот од 2004 до 2011 година се преземени од базата на податоци на УНКТАД, Светска банка и од ЕБРД.

Опфатен е периодот од 2004 до 2011 година за да можат да се усогласат расположливите податоци за секоја варијабла поединечно.

Анализата за состојбите во Република Македонија главно се базира на податоци од Народната банка, Заводот за статистика и од Министерството за финансии на земјата.

6. Очекуван научен и практичен придонес

Во контекст на целта на истражувањето очекуваме трудот да има скромн научен и практичен придонес во однос на прашањата поврзани со СДИ во земјите во транзиција.

Се очекува да се добијат сознанија за улогата и за значењето на СДИ во периодот на транзицијата и, во овој контекст, да се потврдат или да се менуваат политиките спрема СДИ, како во земјите во транзиција така и во Република Македонија. Во таа смисла се очекува трудот да даде скромн научен придонес.

Практичниот придонес на трудот се состои во тоа што се дадени конзистентни решенија за констатираните проблеми, како и идните насоки на политиките поврзани со СДИ во функција на економскиот развој, како на земјите во транзиција така и на Република Македонија.

Глава 1

ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПЦИИ ЗА МЕЃУНАРОДНОТО ДВИЖЕЊЕ НА КАПИТАЛОТ ВО ВИД НА СТРАНСКИ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

Со оглед на сè поголемото значење на СДИ, економската мисла се потруди да даде одговор зошто СДИ се неопходни за економскиот развој на една земја. Но за да се разберат современите концепции за значењето и за улогата на СДИ потребно е да се видат размислувањата на претходните генерации. Во овој контекст, најпрво во овој дел, направен е краток осврт на теориите за мотивите за извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции, односно опфатени се теоријата на локациски предности, теоријата на пазарна моќ и теоријата на интернализација. Понатаму, објаснети се современите теоретски концепции за странските директни инвестиции. Односно накратко се разгледани еклектичната парадигма на Ј.Х. Данинг, позната и како ОЛИ-парадигма, и теоријата за конкурентните предности на нацијата. Преку освртот на овие теории се дава една сеопфатна слика за теоретските размислувања поврзани со странските директни инвестиции и, во овој контекст, може да се увидат причинско-последичните односи за движењето на СДИ од развиените земји во земјите во транзиција.

1.1. Теоретски концепции за мотивите за извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции

Економската теорија поврзана со СДИ е многу обемна. Раните публикации се темелат на класичната теорија за меѓународна размена.

Прва теорија што се обидела да ги објасни мотивите за инвестирање на компаниите во вид на СДИ е теоријата за локациските предности на Алфред Вебер (Alfred Weber) во 1909 година.

Теоријата на локациски предности се базира на класичниот пристап за меѓународна размена и компаративните предности на нацијата како детерминирачки фактори на размената. Во овој контекст, според теоријата на локациски предности, најзначајно влијание на СДИ имаат расположливоста и цената на факторите за производство.

Но класичниот приод наишол на критики во однос на неможноста да се објасни извозот на капиталот во вид на СДИ во услови на постоење на несовршен пазар. Во контекст на транзицијата не само што не постои совршен пазар туку и пазарните институции во земјите во транзиција сè уште се недоволно развиени. Сепак, претпоставката на класичниот пристап дека капиталот се движи од економски развиените земји во економски помалку развиените земји, како резултат во разликите во профитните стапки, претставува појдовна рамка за објаснување на мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ. Меѓутоа, класичната теорија не успеала да ги согледа причините за разликите во профитните стапки.

„...Законитоста на максимизација на профитот останува основен, најзначаен траен мотив на извоз на капитал во форма на странски директни инвестиции што директно резултира од природата и логиката на функционирање на капиталот како општествено-економски однос. Најголемиот број цели со кои елаборира теоријата за современите модалитети на конкуренцијата на светскиот пазар де факто се сведуваат, односно се подредени на законитоста на максимизација на профитот. Меѓутоа сосема е сигурно дека денес се менуваат начините на реализирање на законитоста на максимизација на профитот. Во еден регион или земја, на пример, краткорочно не може да се реализира принципот на минимални трошоци и максимални ефекти поради различни причини (поскапа работна сила, поскап пристап кон нови информации и технологии и слично), но освојувањето и задржувањето на тој пазар поради други погодности (голема потенцијална или фактичка апсорпциска моќ, добра инфраструктура, остра конкуренција што принудува на смалување на вкупните производствени трошоци и сл.) може долгорочно да гарантираат стабилност на пласманите и висока маса профит...“²

Во економската литература теориите за мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ се класифицираат во две групи:

- Теории чиј пристап се базира на општата теорија за индустриска организација и
- Теории што се фокусираат на процесот на интернализација.

Првата група на теории се фокусира на несовршеноста на пазарите и желбата за остварување монополска позиција (т.н. теорија на пазарна моќ или теорија на

²Фити, Т., „Современи пазарни стопанства“, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1992, стр. 152-153

монополистички предности). Прв систематизиран приод на теоријата на пазарна моќ направил Стивен Х. Хајмер во 1976 година (S.H. Hymer).

Учењето на Стивен Х. Хајмер се смета за камен-темелник на проучувањето на мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ.

Хајмер прв го отворил прашањето зошто да се инвестира преку странски директни инвестиции, а не преку друга форма на извоз на капиталот.

Втората група на теории се фокусира на процесот на интернализација. Теоријата на интернализацијата се темели на трансакциски трошоци како основна причина зошто странските компании повеќе претпочитаат извоз на капиталот во вид на СДИ отколку класичен извоз на производите или нивно лиценцирање. Основачи на теоријата на интернализацијата се економистите П.Ј. Баркли (P.J. Barcly) и М.Џ. Кејсон (M.C. Casson) во 1976 година.

Еклектичната теорија, или позната како ОЛИ-парадигмата на Џон Х. Данинг (J.H. Dunning, 1981), која потоа е реформулирана (1988, 1995, 1997, 2000 г.), ги синтетизира сите претходно наведени теории и претставува современ концепт што ги објаснува мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ. ОЛИ-парадигмата ја објаснува промената на меѓународната позиција на земјата во зависност од нивоата на економски развој и особено има примена во проучувањето на мотивите за извозот на капиталот во вид на СДИ во помалку развиените земји и, во овој контекст, во земјите во транзиција.

Надвор од оваа класификација на теориите поврзани со мотивите на компаниите за извоз на капиталот во вид на СДИ, во економската литература може да се сретнат и многу други студии што се обидуваат да ги објаснат мотивите на компаниите за извоз на капиталот во вид на СДИ.

1.1.1. Теорија на локациски предности

Во 1909 година економистот Алфред Вебер (Alfred Weber), во делото „Теорија на локација на индустриите“, прв говори за мотивите на компаниите за вложување капитал во вид на СДИ.

Теоријата на локациски предности на Вебер се темели на класичната теорија за меѓународна размена и компаративните предности на нацијата како детерминирачки фактор на размената. Во овој контекст, теоријата на локациски предности како клучни

детерминирачки фактори на СДИ ги смета расположливоста и цената на факторите на производство.

Затоа Вебер во својата теорија тврдел дека големите фирми се решаваат за вложување на својот капитал во странство тогаш кога ќе остварат одредени локациски предности што не би можеле да ги остварат со истото вложување дома. Локациските предности пред се значат поместување на производството поблиску до пазарот за кој тоа е наменето, од една страна, а, од друга страна, обезбедувањена евтина работна сила за даденото производство што ќе ѝ овозможи на компанијата да оствари доволно голем профит за целиот потфат да биде исплатлив.³

1.1.2. Теорија на пазарна моќ

Во 1976 година Стивен Х. Хајмер (Stephen H. Hymer), со делото „Меѓународните операции на националните компании“ ги поставува тезите на т.н. теорија на пазарна моќ.

Хајмер прв го отворил прашањето зошто да се инвестира преку странски директни инвестиции, наспроти алтернативните модалитети на она што тој го нарекува странски операции, како лиценцирање или извоз на производите.⁴

Теоријата за пазарна моќ поаѓа од ставот дека компаниите што инвестирале во странство, искористувајќи ги локациските предности, во услови на висока конкуренција на новиот пазар, имаат друг мотив за инвестирање во вид на СДИ, а тоа е желбата да се оствари доминантна позиција на пазарот. Притоа, според теоријата, доминантна позиција на пазарот компаниите може да остварат со искористување на сопственичките предности, кои не се расположливи за другите компании што егзистираат на пазарот, а се однесуваат на расположливоста со сопственото знаење, како и примена на современа технологија и менаџмент.

Всушност, Хајмер сметал дека отстранувањето на конфликтот помеѓу компаниите и остварувањето монополски позиции на меѓународните пазари се две позначајни причини за да се инвестира во вид на СДИ.⁵ Според него, компаниите преку СДИ подобро можат да го намалат ривалството на меѓународните пазари и да остварат

³ Кикеркова, И., „Меѓународна економија“, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2003, стр.155

⁴ Vasyechko, O., „A Review of FDI Theories: An Application for Transition Economies“, International Research Journal of Finance and Economics, Issue 89, 2012, p.121

⁵ Hennard, J.F., „Theories of the Multinational Enterprises“, Oxford University Press, Oxford, 2000, p.135

монополска позиција отколку преку лиценцирање или извоз на производите, заради искористување на сопственичките предности.

1.1.3. Теорија на интернализација

Теоријата на интернализација се појавува во исто време со теоријата на пазарна моќ, но помеѓу нив постојат одредени разлики. „Хајмер го застапува гледиштето дека меѓународното движење на капиталот настанува како одговор на структурниот пазарен неуспех, но, како што покажува традиционалната литература, пазарите не се перфектно ефикасни и страдаат од природни пазарни недостатоци, на што укажува теоријата за интернализација. Притоа, овие недостатоци се појавуваат затоа што економските агенти се ‘ограничено рационални’ и ‘опортунисти’“.⁶

Теоријата на интернализацијата се темели на трансакциски трошоци како основна причина зошто странските компании повеќе претпочитаат СДИ и смета дека меѓународното движење на капиталот настанува како резултат на природните пазарни недостатоци.

Основачи на теоријата на интернализација се економистите Баркли и Касон, со делото „Иднината на мултинационалните компании“, во 1976 година (P.J. Barcly & M.C. Casson, 1976).

Авторите истакнуваат дека ТНК со својата организациона поставеност имаат можност да извршат интернализација на своите сопственички предности. Ова значи дека, наместо да настапуваат на интернационалните пазари за да ги набавуваат потребните сировини и компоненти за своето производство, тие воспоставуваат свои производства во различни економии во светот во кои го организираат производството од фазата на добивање на потребните ресурси и репроматеријали до фазата на создавање на финалниот производ. Поврзувајќи ги производствата од своите афилијации по вертикален пат, ТНК имаат помало активно учество во интернационалната размена, затоа што најголемиот дел од размената сега се врши како интрафирмена. На овој начин ТНК едновременно успеваат да се заштитат и да ги ползуваат предностите од пазарниот неуспех.⁷

⁶ Hennard, J.F., *“Theories of the Multinational Enterprises”*, Oxford University Press, Oxford, 2000, p.139

⁷ Кикеркова, И., *„Меѓународна економија“*, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2003, стр.157

1.2. Современи теоретски концепции за странските директни инвестиции

Во овој дел се опфатени современите теоретски модели за странските директни инвестиции, односно еклектичната теорија на Ј.Х. Данинг, позната и како ОЛИ-парадигма, како и теоријата за конкурентните предности на нацијата.

Потребата да се синтетизираат различните аспекти на мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ и истовремено да се овозможи нивно емпириско проучување довела до појава на еклектичната теорија, или ОЛИ-парадигмата.

Теоријата за националните конкурентни предности на Мајкл Портер во 1990 година прва го истакнува стојалиштето дека компанијата за да биде успешна во меѓународната економија треба да ги користи и двата паралелни тека, и извозот на стоки и на услуги и извозот на капитал во вид на СДИ.

1.2.1. ОЛИ-парадигма

Еклектичната теорија, или позната како ОЛИ-парадигмата на Џон Х. Данинг (John H. Dunning, 1987), ги синтетизира сите претходно наведени теории за мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ. Самиот Данинг ја карактеризира еклектичната парадигма како „обвивка на комплементарните теории за ТНК“.⁸

Според ОЛИ-парадигмата, приливот на СДИ е предодреден, односно зависи од реализацијата на три групи предности:

- Сопственички предности О (Ownership Advantages);
- Предности од локацијата Л (Location Advantages);
- Предности на интернализацијата И (Internalization Advantages).⁹

Сопственички предности О (Ownership Advantages) ги вклучуваат сопственичките или конкурентните предности што се специфични за компанијата и се поврзани со сопственичките права, акумулацијата на нематеријални средства, менаџментските способности, технолошките капацитети или производствените иновации. Оваа предност ѝ овозможува на странската фирма поголема конкурентна предност во однос на домашните фирми.

⁸Dunning, J.H., “*The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity*”, International Business Review, Vol.9, No.1, 2000, p.178

⁹Dunning, J.H., “*The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity*”, International Business Review, Vol.9, No.1, 2000, p.180

Предности од локацијата Л (Location Advantages) ги вклучуваат специфичните локациски карактеристики на алтернативните земји или региони, како што се: ниски цени на ресурсите, продуктивна и квалификувана работна сила, развиена инфраструктура, политиката за привлекување СДИ итн. Односно, локациските предности се однесуваат на институционалните и производствените фактори што се присутни во одредени географски области.

Од *предностите на интернализацијата И (Internalization Advantages)* најзначајни се: смалување на трансакциските трошоци, намалување на неизвесноста и ризикот, контрола на пазарот и сл. Искористувањето на пазарниот неуспех е главен аргумент на предностите од интернализацијата.¹⁰

Основна хипотеза на која се базира еклектичната парадигма е дека фирмата ќе се ангажира за СДИ кога ќе ги реализира сите три групи предности. Парадигмата тврди дека комбинацијата на предностите од сопственоста, локацијата и интернализацијата и нивната точна конфигурација дефинира кои компании стануваат ТНК, каде ги лоцираат своите производствени активности и како се инволвираат во интернационалното производство. Односно, сопственичките предности на компанијата (О) укажуваат кој ќе произведува во странство, предностите од локацијата (Л) влијаат каде да се произведува и предностите од интернализацијата (И) се занимаваат со прашањето зошто компаниите се ангажираат со СДИ повеќе отколку со лиценцирањето да ги користат своите сопственички средства.¹¹

При објаснувањето на парадигмата, Данинг смета дека треба јасно да се дефинира индустријата (или видот на странските активности), регионот или земјите (географската димензија) што се предмет на истражувањето и фирмите. Односно „...во формулирање оперативни хипотези за односот помеѓу индивидуалните ОЛИ-варијабли и нивото и моделот на интернационалното производство важно е да се одреди контекстот во кој е истражуван односот“.¹²

Една од апликациите на еклектичната парадигма е да се испита нејзиното значење во објаснување на промената на меѓународната позиција на земјата во зависност од фазите на економски развој на националната економија или, како што го нарекува Данинг, концептот на инвестицискиот развоен пат или циклус (Investment Development

¹⁰ Dunning, J.H., “The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity”, International Business Review, Vol.9, No.1, 2000, p.180-181

¹¹ Dunning, J.H., “The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future”, Journal of the Economics of Business, Vol.8, No.2, 2001, p.181

¹² Dunning, J.H., “The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future”, Journal of the Economics of Business, Vol 8, No.2, 2001, p.182

Pad - IDP). Концептот на инвестицискиот развоен циклус Данинг првпат го објаснил во 1975 година, на конференција на Академијата за меѓународна соработка во Манчестер (заедно со Баркли), и оттогаш поминал низ различни дополнувања (1981, 1988, 1993, 2001 г.).

Концептот на инвестициски развоен циклус го објаснува движењето на СДИ во земјите во транзиција и земјите во развој (ЗВР) во последната деценија, условено од нивото на развој на земјата. Исто така, концептот укажува и на интеракцијата меѓу странските и домашните фирми во различните фази од развојот на земјата, како и на улогата на државата во креирањето на политиките поврзани со СДИ.

Основна хипотеза е дека како што земјата достигнува повисоко ниво на економски развој, така конфигурацијата на ОЛИ-предностите со кои се соочува компанијата што инвестирала, или би инвестирала во земјата, е подложна на промени.¹³

Според овој концепт, земјата може да помине низ неколку фази на развој, во кои има тенденција од земја-домаќин на СДИ да стане земја-извозник на СДИ.

Првата фаза е прединдустријализацијата, во која се претпоставува дека земјата нема прилив и одлив на СДИ, затоа што има недоволно локациски предности од една страна, а, од друга страна, домашните фирми поседуваат малку или воопшто не поседуваат сопственички предности. Во зависност од расположливоста на земјата со ресурси, националната политика на земјата поврзана со СДИ и стратегијата на фирмата во втората фаза од развојот може да се влијае на ОЛИ-конфигурацијата и земјата да привлече СДИ во ресурсно базираните сектори, во традиционалните и трудоинтензивни производствени сектори, во трговијата, дистрибуцијата, транспортот, комуникациите и во туризмот. Понатаму, во третата фаза, во зависност од степенот до кој земјата е способна да создаде ефикасен правен систем, квалификувана работна сила и добро бизнис-опкружување може да влијаат на подобрување на локациските предности и СДИ да продолжат да растат. Во наредната фаза, како што земјата се движи понатаму по својот развоен пат така ОЛИ-предностите на земјата се менуваат. Имено, ако земјата била атрактивна за инвестирање поради евтината работна сила или природните ресурси, со достигнување одредено ниво на економски развој локациските предности што се однесуваат на квалификуваната работна сила или технолошката инфраструктура добиваат поголемо значење. Завршната фаза се јавува кога постои

¹³Dunning, J.H., "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", Journal of the Economics of Business, Vol 8, No.2, 2001, p.181-183

флукуирачки баланс помеѓу приливот и одливот на СДИ. Според Данинг, во оваа фаза улогата на државата е особено значајна, бидејќи може да влијае на квалитетот на локациските предности и на поставувањето конкурентна средина, за да можат домашните компании ефикасно да ги искористат можностите што ги нуди глобалната економија.¹⁴

1.2.2. Теоријата за конкурентните предности на нацијата и СДИ

Харвардскиот професор Мајкл Портер (M. Porter) во 1990 година, во својот труд „Конкурентна предност на нациите“, ја развил теоријата за националните конкурентни предности.

Теоријата на конкурентни предности на националните економии содржи еден холистички карактер и има динамичен пристап. Нејзиниот холистички (целосно применлив, Љ.К.) карактер најмногу се согледува од фактот дека таа во себе содржи сознанија од развојната економска доктрина (теоријата на ендогениот економски развој), од теоријата на меѓународната трговија (новата теорија на меѓународната трговија), од меѓународниот стратешки маркетинг (корпоративните конкурентски стратегии), како и од новата теорија на економската географија (теориите на просторниот и локацискиот аспект на економскиот развој на една економија).¹⁵

Врз основа на тоа, оваа теорија го истакнува микроекономското опкружување како една од основните детерминанти на конкурентните перформанси на националната економија.¹⁶

Портер прв го истакнува стојалиштето дека за да биде успешна во меѓународната економија компанијата треба да ги користи и двата паралелни тека: и извозот на стоки и на услуги и извозот на капитал во вид на СДИ.

Портер смета дека не се важни само компаративните предности на земјата што произлегуваат од расположливите фактори на производство туку се важни и конкурентните предности на компаниите.

¹⁴ Dunning, J.H., „*The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future*“, Journal of the Economics of Business, Vol 8, No.2, 2001, p.185-187

¹⁵ Костовска, Љ., „*Теорија на надворешната трговија*“, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2008, стр. 185

¹⁶ Узунов, В., „*Глобализација и економски развој - теорија и политика*“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2002 г., стр. 90

Според моделот на Портер, одговорот на прашањето зошто една национална економија постигнува конкурентност во одделна индустрија е содржан во четирите детерминанти на националните предности, претставувајќи ги во вид на т.н. „национален дијамант“:

- *Состојба на расположливите фактори на производство.* Од аспект на квалитетот, факторите се делат на базични фактори и напредни фактори. *Базичните фактори* се всушност дадени фактори со кои располага земјата. Во нив спаѓаат: природните ресурси, климата, локацијата, демографијата, должничкиот капитал. *Напредните фактори* се стекнати, тие се поретки и бараат големи инвестиции во нивното создавање. Во нив спаѓаат: инфраструктурата, квалификуваната работна сила, истражувачките капацитети и технологијата.

Според Портер, напредните фактори се најзначајни за конкурентната предност. Базичните фактори можат да обезбедат почетна конкурентна предност, која потоа се зајакнува и се проширува со инвестирање во напредните фактори. Напредните фактори, за разлика од базичните фактори на производство, се производ на инвестирање на поединци, компании и на влади.

- *Услови на побарувачката.* Условите на побарувачката земени како детерминанта од микроекономски аспект се однесуваат на композицијата на домашната побарувачка, на големината на домашната побарувачка, како и на можноста да се пренесат домашните преференции на потрошувачите на странски пазари.

Оваа детерминанта е од особено значење бидејќи компаниите најпрво се соочуваат со домашната побарувачка, која влијае врз градењето на сопствените конкурентни предности.

- *Сродни и придружни индустрии.* Трета детерминанта на предноста на државата во една индустрија е присуството на сродни и придружни индустрии.

Според Портер, сродните и придружни индустрии тежнеат да бидат групирани во кластери и тие се извор на пораст на продуктивноста, заснован на размената на информациите и на користењето на заедничките ресурси, како и извор на пораст на иновативноста, базиран на брзата размена на идеи и технолошко знаење.

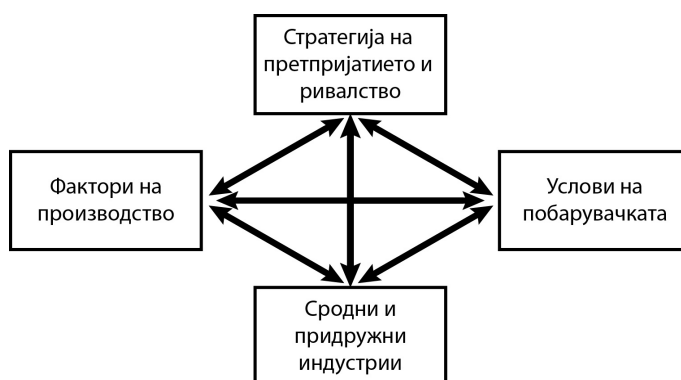
- Деловна стратегија на фирмата, организациска структура и пазарен ривалитет. Оваа детерминанта се состои од следниве сегменти: условите на управувањето и раководењето со компанијата, организациската структура и природата на домашното ривалство.¹⁷

Еден од клучните извори на конкурентните предности е начинот на организација и на раководење со компанијата. Во различни национални економии што се одликуваат со соодветни специфики, само по себе, се подразбираат формирањето специфични модели на организациската структура, управувањето и раководењето со компанијата во различни земји и региони.

Исто така, според Портер, постои силна поврзаност помеѓу домашното ривалство и создавањето и одржувањето на конкурентната предност на нацијата. Домашното ривалство позитивно влијае на унапредување на целокупното економско опкружување.

Според Портер, уште две дополнителни детерминанти влијаат на „националниот дијамант“: случајностите и владата. Овие две дополнителни детерминанти имаат страничен карактер и дејство, но сепак се значајни и го дополнуваат „националниот дијамант“.

Слика 1.1. „Националниот дијамант“ на Мајкл Портер

Извор: Porter, M., *"The Comparative Advantage of Nations"*, The Free Press, New York, 1990, p.91

Портер прави разлика меѓу заземање конкурентна позиција на компанијата внатре во самата национална економија и стекнување конкурентна предност надвор од националната економија.

За да биде конкурентна и успешна компанијата дома треба да поседува две основни предности:

¹⁷ Porter, M., *"The Comparative Advantage of Nations"*, The Free Press, New York, 1990, p.91-95

- Способност да дизајнира, предвиди, дистрибуира еден или повеќе производи поуспешно од своите конкуренти во земјата;
- Способност да создаде производ со квалитети (посебни) со кои ќе ги привлече купувачите или да нуди посебни услуги за разлика од своите конкуренти.¹⁸

Меѓутоа овие предности не се доволни за да биде компанијата конкурентна и надвор. Оттука, таа ќе треба да се определи за два избора:

- Конфигурација - да се определи за активностите што ќе ги преземе надвор, каде и во колку национални економии ќе се преземат активностите;
- Координација - да се определи начинот на раководење со дисперзираните активности. Притоа дисперзираните активности ги вклучуваат во себе и СДИ.

Во 1993 година Данинг го дополнува „националниот дијамант“ на Портер вклучувајќи ги СДИ, државата и т.н. менталитет за конкурентност. „СДИ во земјата-увозник на капиталот предизвикуваат низа погодности, кои економската литература постојано ги потенцира, но истовремено тие предизвикуваат и одредени трошоци што треба да се направат за да се обезбеди влез на СДИ, како и трошоци поврзани со самите ТНК. Решението се бара во 'националниот дијамант' на земјата, што укажува не само на разликите во компаративните предности на различни економии туку и на разликите во компаративните предности на една иста национална економија во различни временски периоди. Оттука, потребно е компаративните предности на 'националниот дијамант' во даден момент да се искомбинираат со точно определен вид СДИ“.¹⁹

¹⁸ Костовска, Ј., „Теорија на надворешната трговија“, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2008, стр. 188

¹⁹ Кикеркова, И., „Странските директни инвестиции во земјите во транзиција, со посебен осврт на состојбите во Република Македонија“, УКИМ, Економски факултет - Скопје, Скопје, 1998, стр. 24-26

Глава 2

ЗЕМЈИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА И СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ

Настаните од 1989 година отворија нов период во Источна Европа. По падот на Берлинскиот ѕид, земјите што имаа централноплански економии влегоа во процесот на транзиција.

Процесот на транзиција беше проследен со низа негативни ефекти со катастрофални последици, кои поголемиот дел земји ги чувствуваат и денес.

Транзицискиот шок предизвика голем пад на БДП во овие земји, високо ниво на инфлација и голем пораст на стапката на невработеност, што негативно се одрази на нивниот понатамошен економски развој.

За да ги ублажат негативните последици од транзицијата земјите сè повеќе се задолжуваа во странство, што резултираше со пораст на надворешниот долг.

Во услови на високо ниво на задолженост во странство, од една страна, и потребата од дополнителна акумулација на капитал за имплементација на структурните реформи, од друга страна, СДИ се наметнаа како неопходен фактор што требаше да помогне во градењето пазарна економија.

СДИ се сметаат за катализатори на развојните процеси на земјата, а приливот на СДИ се зема како мерка за степенот до кој земјата или регионот се интегрирале во светската економија.

Повеќе од две децении од почетокот на транзицијата, како и пристапувањето на дел од земјите во транзиција во ЕУ, е доволен период да се анализираат состојбите поврзани со СДИ во земјите во транзиција. Истовремено, глобализацијата предизвика промени во политиките за привлекување СДИ и наметна нови принципи.

Во трката за СДИ, земјите што сè уште се соочуваат со транзицијата се обидуваат да привлечат странски капитал, креирајќи ги националните политики во согласност со глобалните промени и, истовремено, имајќи ги предвид искуствата на земјите што беа пример за успешност во привлекувањето СДИ.

Имајќи го предвид ова, во почетокот на овој дел е направена анализа на глобалните текови на меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ и во оваа насока е направена споредба на глобалните текови на СДИ и состојбите во земјите во транзиција.

За да можат да се дадат идните насоки на политиките поврзани со СДИ на земјите од ЈИЕ и од ЗНД е направена сеопфатна анализа на приливот и на структурата на СДИ во земјите во транзиција, како и анализа на мотивите за инвестирање и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во овие земји, дополнета со практични примери во привлекувањето СДИ на одредени земји карактеристични по сопствената специфика во периодот на транзиција. Исто така, на крајот е направена анализа на извозот на капиталот во вид на СДИ од земјите во транзиција за да се видат местото и улогата на овие земји во меѓународните текови на капиталот.

Слика 2.1. Земји во транзиција, номенклатура според УНКТАД

Стара класификација	Нова класификација	
	Земји - членки на ЕУ	ЈИЕ ЗНД
Албанија	→	Албанија
Белорусија	→	Белорусија
Босна и Херцеговина	→	Босна и Херцеговина
Бугарија	→	Бугарија
Хрватска	→	Хрватска
Чешка	→	Чешка
Естонија	→	Естонија
Унгарија	→	Унгарија
Латвија	→	Латвија
Литванија	→	Литванија
Молдавија	→	Молдавија
Полска	→	Полска
Романија	→	Романија
Русија	→	Русија
Србија и Црна Гора	→	Србија и Црна Гора
Словачка	→	Словачка
Словенија	→	Словенија
Македонија	→	Македонија
Украина	→	Украина
<i>Централна Азија</i>		
Ерменија	→	Ерменија
Азербејџан	→	Азербејџан
Грузија	→	Грузија
Казахстан	→	Казахстан
Киргистан	→	Киргистан
Тадикистан	→	Тадикистан
Туркменистан	→	Туркменистан

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*”, UN, New York and Geneva, 2005, p.7, сопствени дополнувања

2.1. Глобалните текови на меѓународното движење на капиталот во вид на странски директни инвестиции

Меѓународното движење на капитал во вид на СДИ добива на значење во периодот по Втората светска војна, а од 1990-тите години, со новата ера на интернализација на производството и капиталот и промените во светската економија предизвикани од неолибералистичкиот концепт, СДИ имаат доминантна улога во меѓународните економски односи. Меѓутоа, во изминатото столетие глобалните текови на СДИ доживеале значајни промени во однос на насоката на движење и структурата на капиталот.

2.1.1. Зачетоците на меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ

Зачетокот на меѓународното движење на капиталот што би можело да се смета како СДИ е некаде кон крајот на 19 век. „Периодот помеѓу 1870 и 1914 година може да се смета за иницијална ера на модерните ТНК“.²⁰

Во периодот до Првата светска војна приливот на СДИ бил на многу ниско ниво и изнесувал околу 44 милијарди американски долари.²¹

Најголем извозник на капитал во периодот до Првата светска војна била Англија и, заедно со Франција и со Германија, во вкупниот износ на извезениот капитал учествувала со 74,5%.²²

До Првата светска војна индустриски развиените економии генерирале значајни текови на СДИ помеѓу себе, но во периодот по војната поголем дел од извозот на капиталот во вид на СДИ бил во неиндустријализираните економии.

Во тој период СДИ главно биле насочени во сообраќајот и во инфраструктурата, со што се создале предуслови за извлекување на природните богатства од неразвиените земји и нивно искористување во развиените земји во светот.²³

²⁰ Wilkins, M., „European and North American Multinationals, 1870-1914: comparisons and contrasts”, *Business History*, No.30, 1988, p.25

²¹ Јовашевиќ, В., „Кретање капитала у меѓународним размерима - у првој половини двадесетог века“, Институт друштвених наука-Београд, 1975, стр. 82, преземено од Фити, Т., *Современите пазарни стопанства*, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, 1992, стр. 141

²² Кикеркова, И., „Меѓународна економија“, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2003, стр. 166

²³ Фити, Т., „Современи пазарни стопанства“, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1992, стр. 140

Првата светска војна прекинала многу од врските во глобалната економија, но сепак во периодот помеѓу двете светски војни доаѓа до пораст на СДИ на глобално ниво. Вредноста на СДИ од времето пред Првата светска војна не била надмината до 30-тите години од 20 век.²⁴

Втората светска војна повторно предизвикала сериозни нарушувања во меѓународните текови на капиталот во вид на СДИ. Приливот на СДИ значително пораснал по Втората светска војна.

2.1.2. СДИ во периодот по Втората светска војна до 1990-тите години

Кон средината на 40-тите години од 20 век доаѓа до создавање на неколку значајни институции, како Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка, и Општиот договор за царини и трговија или ГАТТ, кои придонесоа за создавање економско опкружување во насока на интензивирање на меѓународната соработка, што резултираше со пораст на СДИ во глобални рамки.

Во 1950 година вредноста на СДИ на светско ниво изнесувала над 100 милијарди долари, а во 1970 година околу 300 милијарди долари.²⁵

По војната, најголем извозник на капиталот во вид на СДИ биле САД, како доминантна сила, како политички така и економски, која не ги почувствувала последиците од војната на сопствената територија.

Во 1960 година учеството на капиталот од САД во вкупниот извоз на капитал во светот изнесувало околу 60%.²⁶ И денес најголем извозник на капиталот во вид на СДИ се САД.

Во периодот по Втората светска војна најголем дел од СДИ бил главно насочен во развиените земји. Додека во 1938 година околу две третини од глобалните СДИ се насочени во земјите во развој, во 1960 година две третини од СДИ се во развиените земји.²⁷

²⁴ Wilkins, M., "European and North American Multinationals, 1870-1914: comparisons and contrasts", *Business History*, No.30, 1988, p.33

²⁵ Фити, Т., „Современи пазарни стопанства“, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1992., стр. 141

²⁶ Фити, Т., „Современи пазарни стопанства“, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1992, стр. 142

²⁷ Dunning, J.H., "The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Explanation", *Journal of International Business Studies*, Vol.19, No.1, 1988, p. 15

Во текот на 80-тите години на 20 век доаѓа до значајни промени во однос на приливот и на структурата на СДИ во глобални рамки, како резултат на случувањата во светската економија.

Имено, во 1970-тите и во првата половина од 1980-тите години, трговијата и СДИ била со еднаков развој, но СДИ доживеале значителен пораст во втората половина на 1980-тите години, растејќи со просечна годишна стапка од 28%.²⁸

Истовремено доаѓа и до промена во земјите-извори на СДИ. Имено, уделот на САД во глобалниот одлив на СДИ опаѓа, додека земјите од Западна Европа и Јапонија стануваат сè позначајни извори на СДИ.

СДИ од Западна Европа и во Јапонија, исто така, главно биле насочени во САД и во развиените европски земји. Во 1990 година околу 72% од вкупните јапонски инвестиции биле во САД и во Европа.²⁹ Наспроти високиот пораст на јапонските инвестиции во 1980-тите години, приливот на СДИ во Јапонија е на релативно ниско ниво, што се објаснува со традиционалниот јапонски протекционизам.

Тенденцијата на нискиот прилив на СДИ во помалку развиените земји е присутна до 1990-тите години, кога интересот за инвестирање во земјите во развој и во земјите во транзиција се зголемува, како резултат на промената на политиката кон СДИ во овие земји и нивно отворање кон глобалната економија.

Во текот на 1980-тите години исто така доаѓа и до промени во секторската дистрибуција на приливот на СДИ. Примарниот сектор станува помалку значаен за странските инвеститори, додека производствената индустрија станува атрактивна за СДИ. Исто така, во овој период се бележи и пораст на СДИ во услужниот сектор и оваа тенденција продолжува и во наредниот период.

2.1.3. Меѓународните текови на СДИ од крајот на 20 и почетокот на 21 век

Крајот на 20 век отвори нова ера на интернализација на производството и капиталот - ерата на глобализација. Глобализацијата подразбираше интензивен пораст

²⁸ Dunning, J.H., "The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Explanation", Journal of International Business Studies, Vol.19, No.1, 1988, p.21

²⁹ Фити, Т., „Современи пазарни стопанства“, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1992, стр. 174

на меѓузависноста на земјите во светот иницирана од меѓународното движење на стоки, услуги и на капитал.

Глобалните промени во светската економија создадоа нов амбиент во развојните процеси. Со глобализацијата, неолибералистичката концепција доживеа триумф, што значеше „што помала државна регулатива и препуштање на слободните пазарни сили да ги водат економските агенти во конкурентската борба“.³⁰

Неолиберализмот доби главна улога и во креирањето на економските политики на земјите во развој и на земјите во транзиција.

По должничката криза во 1980-тите години земјите во развој почнаа со процесите на либерализација на своите национални економии. Овие земји беа соочени со предизвикот на прифаќање на политиката за структурно приспособување за учество во глобалната економија.

Во 1990-тите години земјите во транзиција се отворија за влез на странски капитал. Во услови на градење нов политички и економски систем, земјите соочени со недостиг од средства за справување со комплексните проблеми од политички, економски и социјален карактер, СДИ се наметнаа како неопходни за надминување на проблемите.

Како резултат на случувањата во светската економија кон крајот на 20 век, процесот на меѓународно движење на капиталот во вид на СДИ доби доминантно значење во меѓународните економски односи.

Темпото на пораст на СДИ е побрзо и од порастот на светската трговија и на светското производство. Имено, во периодот од 1992 до 2000 година, вкупниот прилив на СДИ се зголемил за околу 200%, додека светската трговија пораснала за околу 100%, а светското производство за 32%.³¹

Наспроти долгорочниот тренд на пораст на СДИ до 2000 година, во периодот од 2000 до 2003 година СДИ опаднале за повеќе од 50%.³² Падот на СДИ во овој период се должи пред сè на забавувањето на стапката на раст на светската економија и на растот на геополитичката несигурност по нападот на САД на 11 септември 2001 година.

³⁰ Костовска, Ј., „Теорија на надворешната трговија“, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2008, стр.199

³¹ Hill, C. W.L., „*International Business: competing in the global marketplace*“, 6th edition, McGraw-Hill/Irwin, New York, 2007, p.240

³² UNCTAD, „*World Investment Report, The Shift Toward Services*“, UN, New York and Geneva, 2004, p.11

Во 2004 година СДИ на глобално ниво растат, првпат по три години, и изнесуваат 648 милијарди американски долари. Во 2004 година СДИ во развиените земји (во кои спаѓаат и десетте нови членки на Европската Унија) опаднале за 14% (изнесуваа 380 милијарди американски долари), и покрај враќањето на довербата на инвеститорите и зајакнувањето на компаниите. Наспроти развиените земји, во 2004 година приливот на СДИ во земјите во развој расте за околу 40% во споредба со 2003 година и изнесува 280 милијарди американски долари. Најголем прилив на СДИ има во Кина, со рекордни 61 милијарда американски долари. Во 2005 година во новите земји во транзиција (земјите од ЈИЕ и ЗНД) приливот на СДИ расте и изнесува 35 милијарди американски долари, во споредба со 24 милијарди долари во 2004 година.³³

Трендот на пораст на СДИ во земјите во развој продолжува и во наредниот период, а од графиконот 2.1. може да се види дека својата кулминација ја достигнува во периодот на светската економска криза во 2008 година, кога странскиот капитал, за да ги избегне развиените земји што беа директно погодени од кризата, се пренасочи во овие земји.

Во 2005 година СДИ на глобално ниво растат за 29% во споредба со 2004 година и изнесуваат 916 милијарди американски долари. Во 2005 година приливот на СДИ во развиените земји продолжува да расте како и во 2004 година, по тригодишниот пад во периодот од 2000 година до 2003 година. Во земјите во развој приливот на СДИ расте за 22% во споредба со 2004 година и изнесува 334 милијарди американски долари. Во земјите во транзиција приливот на СДИ во 2005 година е на исто ниво како и во 2004 година, и изнесува 40 милијарди американски долари.³⁴

Во 2007 година приливот на СДИ во светот достигнува историски рекордно ниво од 1.979 милијарди американски долари.³⁵

Во 2008 година СДИ на глобално ниво, по непрекинатиот пораст во периодот од 2004 до 2007 година, опаѓаат за 14% и изнесуваат 1.697 милијарди американски долари, од рекордно високиот прилив во 2007 година.³⁶

³³ UNCTAD, *World Investment Report, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*, UN, New York and Geneva, 2005, p.3-7

³⁴ UNCTAD, *World Investment Report, FDI from Developing and Transition Economies: Implication for Development*, UN, New York and Geneva, 2006, p.4-6

³⁵ UNCTAD, *World Investment Report, Transnational Corporation and the Infrastructure Challenge*, UN, New York and Geneva, 2008, p.3

³⁶ UNCTAD, *World Investment Report, Transnational Corporation, Agricultural Production and Development*, UN, New York and Geneva, 2009, p. 3

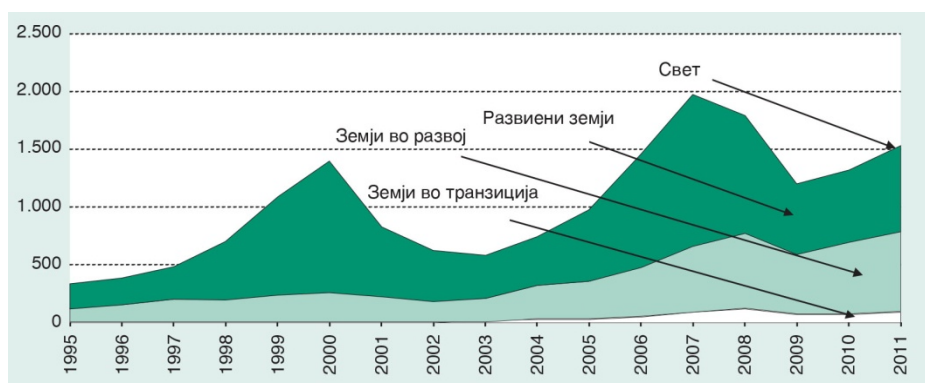
Во текот на 2008 година светот се соочи со економска и со финансиска криза од светски размери. Светската економска криза се одрази и на приливот на СДИ на глобално ниво. Развиените земји беа најмногу погодени од економската криза, додека нејзините ефекти во земјите во развој и во земјите во транзиција беа индиректни, со различен степен на интензитет помеѓу региони и земји.

Во 2010 година СДИ во светот повторно растат, но сè уште се за околу 15% пониски од нивото пред светската економска криза и изнесуваат 1.216 милијарди американски долари. Во 2010 година првпат земјите во развој и земјите во транзиција заедно привлекоа повеќе од половина од СДИ на глобално ниво.³⁷

Она што е карактеристично за овој период е интензивниот пораст на меѓурегионалните СДИ во ЗВР. Податоците покажуваат дека кон крајот на 1990-тите години инвестициите на релацијата земји во развој - земји во развој растат со поголемо темпо отколку инвестициите на релацијата развиени земји - земји во развој. Во овој период, околу една третина од ЗВР го инвестирале својот капитал во земјите во развој.³⁸

Во 2011 година ЗВР околу 70% од својот капитал го инвестирале во земјите во развој.³⁹

Графикон 2.1. Прилив на СДИ по групи на земји и во светот, 1995-2011 година (во милијарди американски долари)

Извор: UNCTAD, "World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy", UN, New York and Geneva, 2012, p.4

³⁷ UNCTAD, "World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development", UN, New York and Geneva, 2011, p.6

³⁸ UNCTAD, "World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development", UN, New York and Geneva, 2011, p.8

³⁹ UNCTAD, "World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy", UN, New York and Geneva, 2012, p.11

Развиените земји се најголеми увозници на СДИ, но и најголеми извори на капитал на светско ниво. До 2000 година учеството на развиените земји во вкупниот прилив и одлив на СДИ постојано расте. По 2000 година нивното релативно учество во вкупниот прилив и одлив на СДИ опаѓа пред сè како резултат на сè поголемото учество на земјите во развој во меѓународните текови на капиталот. Светската економска криза уште повеќе влијаеше на намалување на учеството на развиените земји во меѓународните текови на капиталот. Наспроти нив, по кризата, ЗВР станаа сè позначаен фактор во меѓународното движење на капиталот.

Имено, според податоците од табелата 2.1, во 2000 година на развиените земји отпаѓаат 79,8% од вкупниот прилив на СДИ и 91,4% од вкупниот одлив на СДИ на светско ниво. Додека, пак, во 2011 година развиените земји учествуваат со 49,9% во вкупниот прилив на СДИ и 70,9% во вкупниот одлив на СДИ на светско ниво. Од друга страна, пак, во 2000 година на ЗВР отпаѓаат 18,2% од вкупниот прилив на СДИ и 8,3% од вкупниот одлив на СДИ на светско ниво. Во 2011 година тој процент се зголемува и земјите во развој учествуваат со 49,9% во вкупниот прилив на СДИ и околу 24,2% во вкупниот одлив на СДИ на светско ниво.

Во глобални рамки учеството на земјите од ЈИЕ во меѓународните текови на капиталот сè уште е на многу ниско ниво и покрај либерализација на условите за влез на странскиот капитал во последните неколку декади.

Земјите во транзиција, иако се очекуваше дека ќе привлечат поголем прилив на СДИ, како резултат на физичката и истовремено културно-историската блискост со земјите од Западна Европа, големиот пазарен потенцијал на некои земји и релативно квалификуваната и евтина работна сила, тоа не се случи. Според податоците од табелата 2.1, во 2000 години учеството на земјите во транзиција во вкупниот прилив на СДИ е околу 2%, а во 2011 година учеството е нешто поголемо и изнесува околу 7%. Ваквата состојба е резултат на проблемите со кои се соочуваат овие земји во периодот на транзиција. „Транзицискиот шок“ предизвика низа последици по нивните економии, кои поголемиот дел земји ги чувствуваат и денес.

Табела 2.1. Прилив и одлив на СДИ по групи на земји, 1992-2011 година

Години	Учество во светскиот прилив на СДИ (%)				Учество во светскиот одлив на СДИ (%)			
	Развиени земји	ЗВР	Земји во транзиција*	Свет	Развиени земји	ЗВР	Земји во транзиција*	Свет
1992-1997	58,2	38,1	3,7	100	92,2	7,6	0,2	100
1998	68,4	28,1	3,5	100	91,9	7,8	0,3	100
1999	76,2	21,3	2,5	100	92,9	6,9	0,2	100
2000	79,8	18,2	2	100	91,4	8,3	0,3	100
2001	69,9	26,9	3,2	100	91,2	8,3	0,5	100
2002	72,2	23,2	4,6	100	91,8	7,4	0,8	100
2003	65,5	30,7	3,8	100	93	5,8	1,2	100
2004	55,7	36,2	5,6 (3,7 ЗНД и 1,9 ЈИЕ)	100	84,4	13,9	1,7 (1,69 ЗНД и 0,01 ЈИЕ)	100
2005	59,1	36,5	4,4 (3 ЗНД и 1,4 ЈИЕ)	100	83	15	2 (1,8 ЗНД и 0,2 ЈИЕ)	100
2006	66,7	29,4	3,9 (3,1 ЗНД и 0,8 ЈИЕ)	100	82,2	16,1	1,7 (1,6 ЗНД и 0,1 ЈИЕ)	100
2007	66,3	29,1	4,6 (4 ЗНД и 0,6 ЈИЕ)	100	84,1	13,5	2,4 (2 ЗНД и 0,4 ЈИЕ)	100
2008	55,3	37,7	7 (6,2 ЗНД и 0,8 ЈИЕ)	100	80,7	16,1	3,2 (3 ЗНД и 0,2 ЈИЕ)	100
2009	51	43,1	5,9 (5,4 ЗНД и 0,5 ЈИЕ)	100	72,7	23,1	4,2 (4,1 ЗНД и 0,1 ЈИЕ)	100
2010	48,4	46,1	5,5 (5,2 ЗНД и 0,3 ЈИЕ)	100	70,7	24,7	4,6 (4,6 ЗНД и 0,01 ЈИЕ)	100
2011	49,9	43,2	6,9 (6,4 ЗНД и 0,5 ЈИЕ)	100	70,9	24,2	4,9 (4,8 ЗНД и 0,01 ЈИЕ)	100

Извор: База на податоци на УНКТАД,

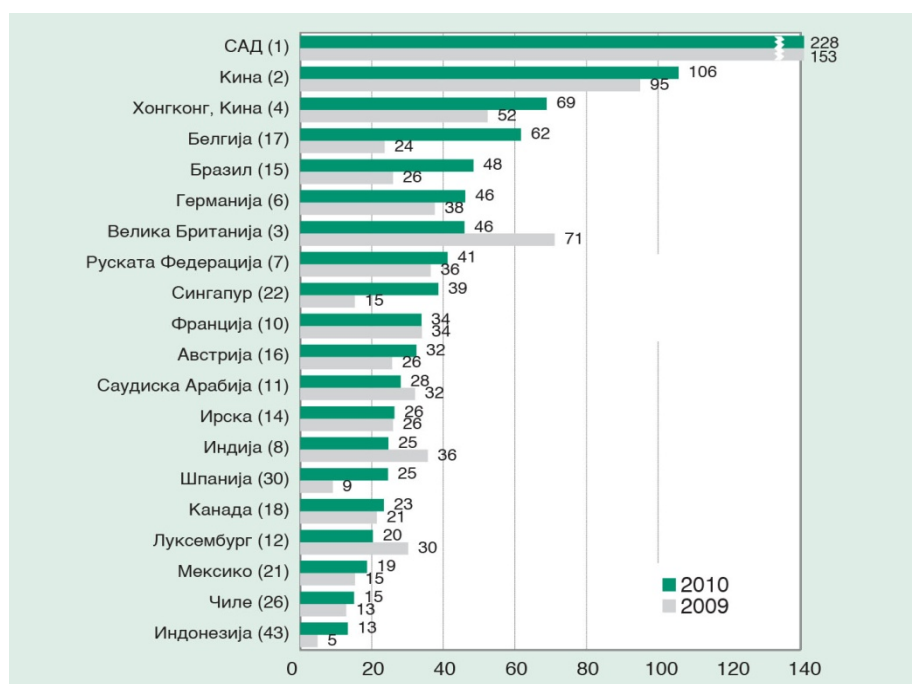
(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.), сопствени пресметки

*во периодот + до 2003 година во групата земји во транзиција се вклучуваат земјите од ЦИЕ, од ЈИЕ и од ЗНД

Според дистрибуцијата, САД, Кина, Белгија, Бразил, Германија, Велика Британија и Руската Федерација се земјите со најголем прилив на СДИ.

Од графиконот 2.2 може да се види дека во 2010 година на листата на 20 најголеми земји-увозници на СДИ, значајно е учеството на земјите во развој и земји во транзиција. Додека САД и Кина ги задржале своите позиции од претходната година, многу развиени земји опаднале во рангирањето за сметка на ЗВР.

Графикон 2.2. Прилив на СДИ на глобално ниво, 20 земји-најголеми увозници на СДИ, 2009 и 2010 година (во милијарди американски долари)

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development*”, UN, New York and Geneva, 2011, p.4

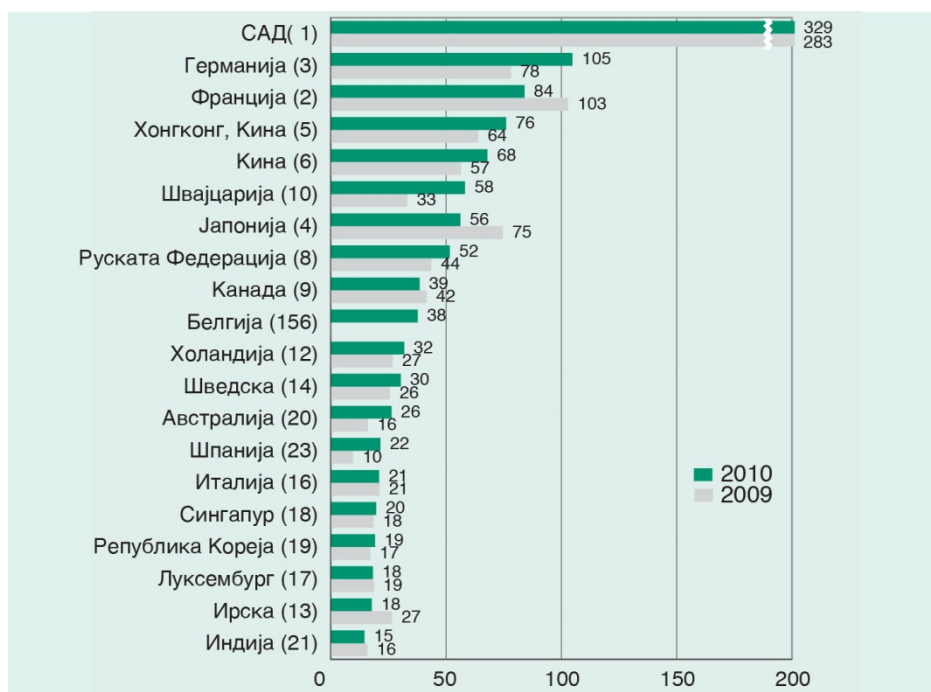
Најголем извозник на СДИ од Втората светска војна до денес се САД. Други позначајни извори на СДИ се земјите: Франција, Германија и Јапонија. Во периодот од 1998 до 2007 година на овие земји отпаѓаат околу 60% од вкупниот одлив на СДИ.⁴⁰

САД, Франција и Германија ги задржале своите позиции и во периодот на светската економска криза во 2008 година. Она што е значајно за периодот по кризата е порастот на учеството на ЗВР и земјите во транзиција во вкупниот одлив на капитал.

⁴⁰ UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporation, Extractive Industry and Development*”, UN, New York and Geneva, 2007, p.15

Од графиконот 2.3 може да се види дека во 2010 година на листата на 20 земји-најголеми извозници на СДИ, шест се од ЗВР и од земји во транзиција. Меѓу нив најзначајни земји-извозници на СДИ се Кина и Руската Федерација.

Графикон 2.3. Дваесет земји-најголеми извозници на СДИ, 2010 година
(во милијарди американски долари)

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development*”, UN, New York and Geneva, 2011, p.6

Во последните две декади, како резултат на брзиот развој на технологијата, особено на информатичката технологија, телекомуникациите и високософистицираните услужни дејности, дојде до промена и на секторската структура на СДИ, и тоа од СДИ во индустријата кон СДИ во услужниот сектор.

Во периодот од 1990-тите години СДИ во услужниот сектор се зголемиле четири пати и учествуваат со повеќе од 60% во вкупните СДИ на светско ниво.⁴¹

⁴¹ UNCTAD, “*World Investment Report, Investing in Low-carbon economy*”, UN, New York and Geneva, 2010, p.34

Според податоците од табелата 2.2 во периодот по светската економска криза, СДИ во примарниот сектор и во производството растат, и тоа од 8% и 41% во периодот пред кризата (2005-2007 г.) на 14% и 50% во 2011 година. Додека СДИ во услужниот сектор во 2011 година опаѓаат во споредба со периодот пред кризата и, во просек, изнесуваат околу 40%, со што учеството на СДИ во производството во вкупниот прилив на СДИ на светско ниво ја надминува вредноста на СДИ во услужниот сектор.

Табела 2.2. Секторска структура на СДИ, 2005-2007, 2008, 2009, 2010 и 2011 година

	Вредност (во милијарди американски долари)			Учество (во %)		
	Примарен сектор	Производство	Услужен сектор	Примарен сектор	Производство	Услужен сектор
2005-2007	130	670	820	8	41	50
2008	230	980	1.130	10	42	48
2009	140	510	630	13	39	48
2010	170	620	490	11	50	39
2011	200	660	570	14	46	40

Извор: UNCTAD, *“World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.11

СДИ на глобално ниво, до светската економска криза во 2008 година, повеќе се застапени во форма на спојување и преземање отколку инвестициите во нови капацитети или т.н. гринфилд-инвестиции.

СДИ во форма на спојување и преземање од крајот на 1990-тите години интензивно растат и во 2007 година достигнуваат рекордно ниво од 1.637 милијарди долари.⁴²

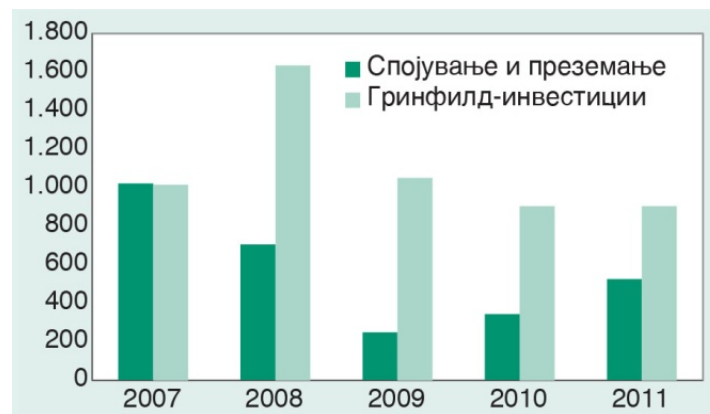
Од графиконот 2.4 може да се види дека во периодот по кризата вредноста на инвестициите во форма на спојување и преземање опаѓа, при што доминантни се гринфилд-инвестициите.

Во 2010 и 2011 година вредноста на инвестициите во форма на спојување и преземање повторно расте за околу 30%, но сè уште се под нивото од 2007 година.⁴³ Од друга страна, гринфилд-инвестициите во овој период опаѓаат, но сè уште нивната вредност е поголема од вредноста на инвестициите во форма на спојување и преземање во споредба со периодот од пред кризата.

⁴²UNCTAD, *“World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.11

⁴³ UNCTAD, *“World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.13

Графикон 2.4. Вредност на гринфилд-инвестиции и инвестиции во форма на спојување и преземање, 2007-2011 година (во милијарди американски долари)

Извор: UNCTAD, *“World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.9

Имајќи ја предвид анализата за глобалните текови на СДИ, можеме да го констатираме следново. До Втората светска војна насоката на движење на СДИ била од развиените земји во неразвиените земји, во периодот по Втората светска војна дошло до промена на насоката на движење на СДИ од развиените земји во развиените земји.

Во последните две декади учеството на развиените земји во вкупниот прилив на СДИ опаѓа како резултат на сè поголемото учество на земјите во развој во меѓународните текови на капиталот. Глобализацијата може да иницира промена на насоката на движење на СДИ на релацијата развиени земји - земји во развој. Но дали оваа тенденција ќе се задржи и во иднина ќе зависи од понатамошните случувања во светската економија и од политиката на земјите во развој спрема СДИ. Истовремено, од крајот на 1990-тите во земјите во развој сè поинтензивни се меѓурегионалните инвестиции.

Промените во насоката на движење на СДИ ќе значат и промена во мотивите за вложување на капиталот, а со тоа и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ, што треба да го имаат предвид земјите во трката за странски капитал.

Истовремено брзиот развој на науката и технологијата придонесе и за промена на секторската структура на СДИ, и тоа од СДИ во индустријата кон СДИ во услужниот сектор.

Но во периодот по светската економска криза во 2008 година учеството на СДИ во примарниот сектор и во производството во вкупниот прилив на СДИ расте, наспроти СДИ во услужниот сектор.

Во однос на формата на вложување на капиталот, во периодот по кризата вредноста на инвестициите во форма на спојување и преземање опаѓа, при што доминантни се гринфилд-инвестициите.

Различното влијание на кризата на структурата на СДИ во голема мера укажува на факторите што имаат особено влијание на приливот на СДИ, што, пак, од своја страна, може да им помогне на земјите при креирањето на националната политика поврзана со СДИ.

2.1.4. Индикатори за мерење на СДИ

Во функција на испитување на состојбите поврзани со СДИ, опортуно е на ова место да се направи осврт на индикаторите кои служат како инструмент за мерење на СДИ според УНКТАД.

Имено, УНКТАД ги користи следниве индикатори за мерење на СДИ во земјата-домаќин на капиталот: индексот на атрактивност на земјата за СДИ (FDI Attraction Index), индексот на потенцијалот на земјата за привлекување на СДИ (FDI Potential Index) и индексот на придонесот на СДИ за економски развој на земјата (FDI Contribution Index).⁴⁴

Индексот на атрактивност за СДИ го мери успехот на земјата во привлекувањето на СДИ во период од три години. Земјите се рангираат според приливот на СДИ во апсолутна вредност во однос на нивната економска големина.⁴⁵

Во 2011 година најуспешни земји во привлекувањето на СДИ се: Кина, Белгија, Луксембург, Сингапур, Ирска, Чиле, Казахстан, Туркменистан и Чиле.⁴⁶

Индексот на потенцијал за привлекување СДИ се однесува на четири економски детерминирачки фактори за привлекување СДИ: атрактивноста на пазарот (СДИ во потрага по пазар), расположливоста на евтина и квалификувана работна сила (СДИ во потрага по ефикасност), богатство со природни ресурси (СДИ во потрага по ресурси и развиена инфраструктура). Земјите се рангираат според секој детерминирачки фактор одделно врз основа на просекот од индикаторите (слика 2.2.).

⁴⁴ UNCTAD, "World Investment Report, Transnational Corporation and Export Competitiveness", UN, New York and Geneva, 2002, p.23

⁴⁵ UNCTAD, "World Investment Report, Transnational Corporation and Export Competitiveness", UN, New York and Geneva, 2002, p.25

⁴⁶ UNCTAD, "World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy", UN, New York and Geneva, 2012, p.43

Во 2011 година земји со најголем потенцијал за привлекување на СДИ се: Кина, Белгија, Луксембург и Сингапур, кои се релативно мали и високоразвиени економии и имаат голем прилив на СДИ како резултат на атрактивната бизнис-клима. Во оваа група, исто така спаѓаат и земји богати со природни ресурси, како Казахстан и Туркменистан, кои привлекуваат СДИ во потрага по ресурси, при што влијанието на останатите економски фактори на приливот на СДИ е незначително.⁴⁷

Слика 2.2. Индексот на потенцијал за привлекување СДИ и економските фактори за привлекување СДИ

Атрактивност на пазарот	БДП БДП по жител стапка на пораст на БДП
Расположливоста со евтина и квалификувана работна сила	Трошоци за работна сила Квалификувана работна сила во производството
Богатство со природни ресурси	Експлоатација на ресурси Потенцијал во земјоделството
Развиена инфраструктура	Транспортна инфраструктура Енергетска инфраструктура Телекомуникации

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva,, 2012, p.44

Компарирајќи ги атрактивноста и потенцијалот на земјите за СДИ, УНКТАД ги групира земјите во три групи:

- Земји што се во рамките на очекувањата;
- Земји над потенцијалот за привлекување СДИ ги вклучуваат економиите што привлекле помал прилив на СДИ во однос на потенцијалот што го имаат и
- Земји под потенцијалот за привлекување СДИ ги вклучуваат економиите што привлекле поголем обем на СДИ во споредба со нивниот потенцијал.⁴⁸

⁴⁷ UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva,, 2012, p.45

⁴⁸ UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva,, 2012, p.46

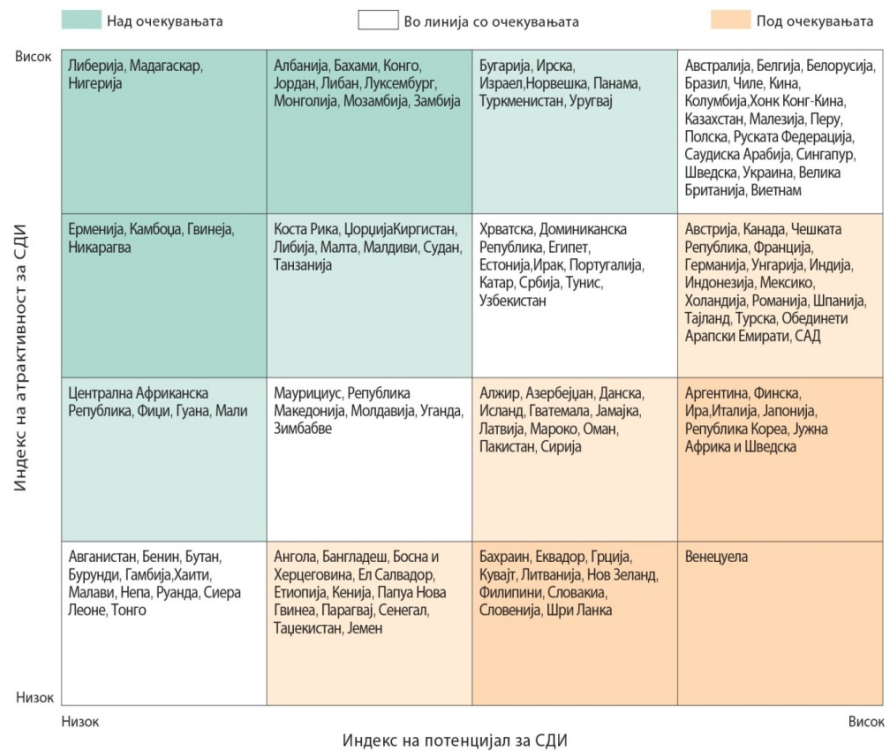
Првата група на земји главно ги вклучува развиените земји, како и земјите во транзиција и земјите во развој што успеале да привлечат СДИ во рамките на својот потенцијал според четирите економски детерминирачки фактори за СДИ.

Во оваа група земји УНКТАД ја вклучува и Република Македонија, што укажува дека приливот на СДИ во земјата, иако на ниско ниво, е во рамките на нејзините можности и потенцијалот што го има врз основа на атрактивноста на пазарот, расположливоста со евтина и квалификувана работна сила, богатството со природни ресурси и нивото на развој на инфраструктурата.

Во групата земји со потпотенцијал за привлекување СДИ спаѓаат високоразвиени земји, кои имаат значаен потенцијал за привлекување СДИ од перспектива на економските детерминирачки фактори, но и земји како Руската Федерација, кои не успеале да го искористат сопствениот пазарен потенцијал за привлекување СДИ. Исто така, во оваа група земји спаѓаат економии што традиционално не се потпираат многу на СДИ за нивен економски развој.

Групата земји со натпотенцијал за привлекување СДИ ги вклучува економиите богати со природни ресурси, како и малите економии, каде што една голема инвестиција може да има големо влијание на успешноста во привлекувањето СДИ или земји што имаат креирано специфични локациски предности, или преку даночни стимулации или со обезбедување пристап до поголеми пазари (слика 2.3.).

Слика 2.3. Матрица на земји според потенцијалот и атрактивноста за СДИ

Извор: UNCTAD, "World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy", UN, New York and Geneva,, 2012, p.46

Индексот на придонес од СДИ го мери влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјата-домаќин на капиталот преку учеството на странските афилијали во БДП (во смисла на додадена вредност), вработувањето, платите, извозот, трошоците за истражување и развој, бруто-инвестициите во фиксниот капитал и даночните приходи.⁴⁹

УНКТАД укажува дека, иако индексот на придонес од СДИ обезбедува значајни податоци, сепак не може целосно да го опфати влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјата-домаќин на капиталот.

Во 2009 година УНКТАД првпат врши рангирање на земјите според индексот на придонес од СДИ.

Според УНКТАД во Унгарија, СДИ најмногу придонеле за економски развој на земјата, потоа следува Белгија, па Чешката Република.⁵⁰

⁴⁹ UNCTAD, "World Investment Report, Transnational Corporations, agricultural Production and Development", UN, New York and Geneva,, 2009, p.36

⁵⁰ UNCTAD, "World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy", UN, New York and Geneva,, 2012, p.46

На регионално ниво, земјите во развој имаат повисока вредност на индексот од развиените земји и од земјите во транзиција во однос на учеството на странските афилијали во вработеноста, платите и даночните приходи (Вредноста на индексот е поблиску до развиените земји отколку до земјите во транзиција.). Странските афилијали во земјите во транзиција имаат најголемо учество во БДП и во капиталните трошоци. Она што е карактеристично е што во земјите во транзиција учеството во БДП и во капиталните трошоци е поголемо за двапати (21,7 и 25,7) во однос на развиените земји (12,7 и 11,6) и на земјите во развој (12,1 и 10,5). Ова укажува на фактот дека во земјите во транзиција СДИ претставуваат значаен надворешен финансиски прилив за нивен економски развој. Според индексот во земјите во транзиција, учеството на странските афилијали во вработеноста е повеќе од двојно помало (3) во споредба со земјите во развој (7,9) и со развиените земји (7,5).⁵¹

Учеството на СДИ во земјата-домаќин на капиталот пред сè е функција од учеството на СДИ во БДП. Во овој контекст, компарирајќи го индексот на придонесот од СДИ со приливот на СДИ за секоја земја поединечно, УНКТАД прави матрица на земји за придонесот на СДИ во земјата-домаќин на капиталот во однос на очекуваниот придонес базиран на приливот на СДИ.

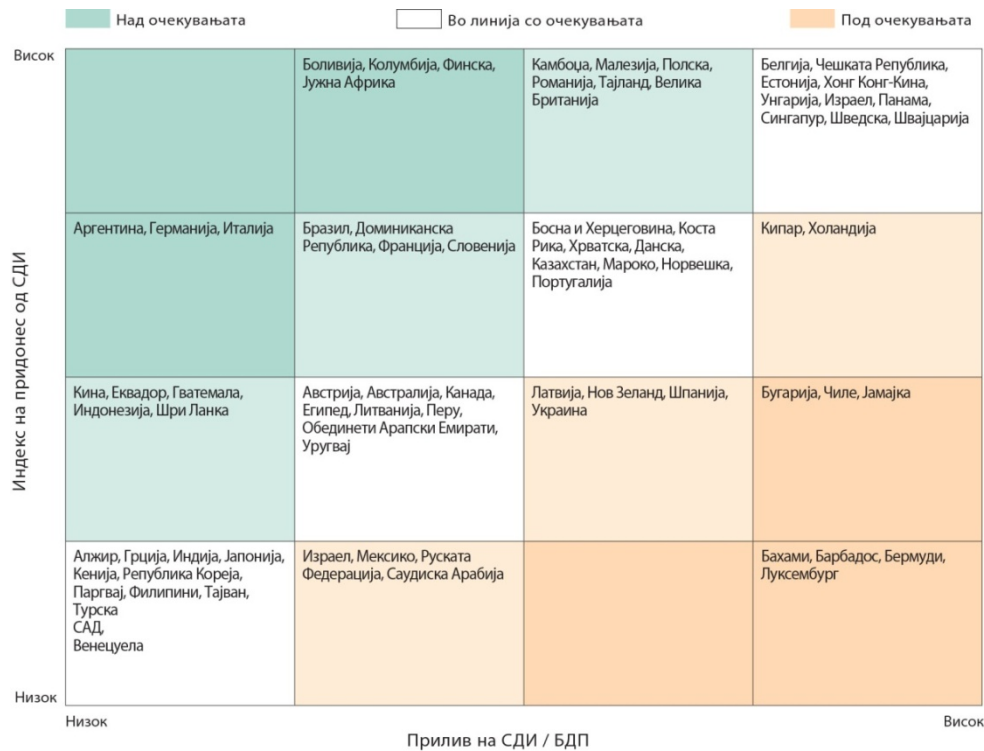
Во голем број земји придонесот од СДИ врз локалната економија е или значително над или под она што може да се очекува во однос на приливот на СДИ.

Во групата т.н. натпросек-земји спаѓаат земји во развој, во кои СДИ придонеле за пораст на извозот, вработеноста, платите, како и трошоците за истражување и развој во нивните економии (повеќе отколку во стапката на пораст или во бруто-капиталот), е пред сè резултат на активната политика на земјата поврзана со СДИ. Исто така, во оваа група спаѓаат и високоразвиени земји, кои се економии што традиционално имаат низок прилив на СДИ во споредба со нивната големина, но СДИ имаат значаен придонес за економски развој на земјата.

Групата т.н. потпросек-земји вклучува економии со значајно учество на СДИ, но придонесот од нив е под просекот во однос на релевантните индикатори. Во оваа група спаѓаат земји што привлечле СДИ како резултат на даночни ослободувања или други фискални стимулации што немаат значаен придонес за развој на економијата (слика 2.4.).

⁵¹ UNCTAD, "World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy", UN, New York and Geneva., 2012, p.46-48

Слика 2.4. Матрица на земји според индексот на придонес од СДИ

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva,, 2012, p.48

2.2. Потребата од странски вложувања во земјите во транзиција и нивното отворање за влез на СДИ

Во почетокот на 1990-тите години колапсот на централнопланските економски системи отвори нова историја во светската економија. Земјите што му припаѓаа на т.н. социјалистички блок почнаа со процесот на создавање нов политички и економски систем.

Од економска гледна точка транзицијата значеше развој на пазарното стопанство, што се наметна како неопходен процес за понатамошниот развој на земјите. Тоа значеше коренити промени на сите елементи на економскиот систем, на што му претходеше менувањето на еднoпартискиот со повеќепартиски систем. Земјите во транзиција доживеаја тектонски промени на политичкиот и во економскиот систем и се најдоа во процеп меѓу потребите и можностите да градат пазарна економија.

„Долгорочните цели на транзицијата се исти како и во секоја друга реформа, имено создавање успешна пазарна економија, која, пак, од своја страна ќе обезбеди перманентен пораст на животниот стандард. Она што ја издвојува транзицијата од реформите во другите земји се систематските промени. Меѓутоа, многу од реформските програми исчезнуваат во споредба со целта на транзицијата, при трансформацијата од план до пазар“.⁵²

Процесот на транзиција беше проследен со низа негативни ефекти со катастрофални последици, кои земјите ги чувствуваат и денес. „Транзицискиот шок“ предизвика голем пад на БДП во овие земји, високо ниво на инфлација и голем пораст на стапката на невработеност, што негативно се одрази на нивниот понатамошен економски развој.

Имено, индустриското производство од 1989 до 1992 година во земјите во транзиција опаѓаше во просек за 15-20%. Во првата половина од 1992 година индустриското производство беше за 40% под нивото од 1989 година. Сепак, посилните економии, како Чешка, Полска и Унгарија, кои први почнаа со процесот на реформи, имаа поблаг пад на производството, од околу 13% годишно, а од крајот на 1992 година почнаа да бележат благ развој. Затоа, пак, состојбата во балтичките земји беше исклучително тешка. Кај нив аутпутот годишно опаѓаше за 31-40%.⁵³

Нивото на индустриското производство во земјите од ЦИЕ во 1989 година е некаде помеѓу нивото на понапредните и помалку напредните земји-членки на ЕУ (понапредната група на ЕУ-земји, или наречена уште ЕУ-север, ја сочинувале Велика Британија, Франција, Германија и Белгија, а групата на помалку развиени ЕУ-земји, или ЕУ-југ, ја сочинувале Грција, Португалија и Шпанија).⁵⁴

Ова укажува дека нивото на индустриското производство на земјите од ЦИЕ во периодот пред почетокот на транзицијата било поголемо од нивото на индустриското производство во поголемиот дел од земјите-членки на ЕУ.

Во периодот од 1990 до 1993 година нивото на БДП во земјите во транзиција опаѓа во просек од 10 до 15% годишно. Веќе од 1994 година нивото на БДП во поголемиот дел од земјите во транзиција расте. Така, во 1991 година Унгарија бележи пад на БДП за 11,9%, а веќе од 1994 година има пораст на БДП од 2,9%; Чешка во 1991

⁵² World Bank, *“World Development Report: From Plan to Market”*, Washington D.C., 1996, p.6

⁵³ Кикеркова, И., *„Странските директни инвестиции во земјите во транзиција, со посебен осврт на состојбите во Република Македонија“*, УКИМ, Економски факултет - Скопје, Скопје, 1998 г., стр.30

⁵⁴ Waltraut, U. *“Patterns of Structural Changes in CEEC Manufacturing, Structural Development in Central and Eastern Europe”*, WIIW, Structural Report, Vienna, March 2000, p.45

година бележи пад на БДП за 14,2%, а веќе од 1994 година БДП расте на 2,6%; Словенија во 1991 година има пад за 8,1%, а од 1993 година БДП расте на 1,3% итн.⁵⁵

Процесот на транзиција влијаеше и на макроекономската стабилност на земјите. Инфлацијата и хиперинфлацијата беа неизбежни во процесот на транзиција. Така, во 1993 година стапката на инфлација во Бугарија изнесуваше 73%, во Романија 256,1%, во Чешка 20,8%, во Унгарија 22,5%, во Словенија 32,9%, во Полска 35,3%, во Латвија 109,2%, во Литванија 410,4%, во Русија 875% итн.⁵⁶

Исто така, почнувајќи од 1992 година, земјите во транзиција се соочија и со пораст на стапката на невработеност. Невработеноста стана сериозен проблем во периодот на транзицијата. Така, во 1992 година стапката на невработеност во Хрватска изнесуваше 9%, во Бугарија 12%, во Полска 14% итн.⁵⁷ Поголемиот дел земји во транзиција сè уште се соочуваат со висока стапка на невработеност.

За да ги ублажат негативните последици од транзицијата, во недостиг од домашен капитал, земјите сè повеќе се задолжуваа во странство.

Нивото на задолженост во земјите во транзиција било релативно високо, но постоеле значајни разлики помеѓу земјите. Така, во 1997 година надворешниот долг на Руската Федерација изнесувал 125 милијарди американски долари, на Полска изнесувал 37 милијарди долари, на Унгарија изнесувал 22,8 милијарди долари, на Чешката Република изнесувал 21 милијарда долари итн (табела 2.3).

⁵⁵ EBRD, *“Transition Report: Employment, Skills and Transition”*, London, 2000, p.14-16

⁵⁶ EBRD, *“Transition Report: Employment, Skills and Transition”*, London, 2000, p.14-16

⁵⁷ EBRD, *“Transition Report: Employment, Skills and Transition”*, London, 2000, p.14-16

**Табела 2.3. Надворешниот долг на одделни земји во транзиција,
1994-1997 година (во милијарди американски долари)**

Земји	1994	1995	1996	1997
Бугарија	11,4	10,2	9,6	10
Естонија	0,17	0,268	0,295	0,309
Латвија	0,359	0,39	0,39	0,391
Литванија	0,6	0,8	1,2	1,4
Полска	42,2	43,9	40,5	37
Романија	4,6	5,5	7,1	8,5
Руската Федерација	112,7	121,6	120,5	125
Словачка	4,3	5,8	7,8	10,3
Словенија	2,3	3	4	4,3
Унгарија	28,5	31,7	25,9	22,8
Чешката Република	10,3	16,5	20,4	21

Извор: European Economy Supplement C. Economic Reform Monitor,

European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs,

No.4. December 1997, No.1. March 1998, преземено од Sokic, S., „*Kapital u ekonomiji tranzicije*”,

Zavet, Beograd, 2005, p.111

Во услови на градење нов политички и економски систем, земјите во транзиција се соочија со недостиг од средства за справување со комплексните проблеми од политички, економски и социјален карактер. Надворешното финансирање станало клучен фактор за финансирање на структурните реформи и за одржување на макроекономската стабилност во периодот на транзицијата, што резултира со високо ниво на задолженост на земјите во транзиција. Поради преголемата задолженост во странство земјите повеќе не можеа потребата од дополнителна парична акумулација за успешно спроведување на пазарните реформи да ја обезбедат со нови задолжувања во странство. Како резултат на овие случувања, СДИ се наметнаа како неопходен фактор за побрз излез од кризата.

Истовремено, во новата ера на интернализацијата на производството и капиталот, земјите во транзиција беа соочени со предизвикот на структурно приспособување на своите економии за учество во глобалните текови, односно отворање на националните економии спрема светскиот пазар. Во овие услови приливот на СДИ се зема како мера за степенот до кој земјата или регионот се интегрирале во светската економија. За да ги извршат структурните приспособувања на своите економии што побезболно и да се

вклучат во светската економија што поуспешно, земјите во транзиција беа соочени со потребата од СДИ.

Со оглед на обемноста и сложеноста на проблемите со кои беа соочени земјите во транзиција, од една страна, и потребата од прилив на странски капитал, од друга страна, СДИ се наметнаа како неопходен фактор во трансформирањето на стопанската структура и градењето пазарна економија.

Како резултат на овие случувања во почетокот на 1990-тите години дојде до промена на политиката кон СДИ во земјите во транзиција. До 1992 година речиси сите земји во транзиција дозволија влез на СДИ.

„Глобализацијата, последното ниво на развој на капитализмот, се карактеризира со доминација на странскиот капитал во светот. Тоа е последица на ширењето на влијанието на капиталот во моментот кога тој влезе во поранешните комунистички земји. Паѓањето на Берлинскиот ѕид, со асистенција на 'невидливата рака' на пазарот и со видливата асистенција на ММФ и на СТО, придонесе регионот да влезе во орбитата на глобалниот капитализам. Позиционирањето на секоја земја во групата земји во транзиција зависи од специфичните субјективни и објективни фактори (социјалната политика, геополитиките, нивото на економски развој, природните ресурси...).“⁵⁸

2.3. Приливот и структурата на странските директни инвестиции во земјите во транзиција

Во овој дел е направена анализа на приливот на СДИ во земјите во транзиција во периодот од 1992 до 2011 година.

Анализата за приливот на СДИ во земјите во транзиција е структурирана во два дела. Првиот дел се однесува на периодот од 1992 до 2011 година и се опфатени сите земји што во 1990-тите влегоа во процесот на транзиција, односно земјите од ЦИЕ (денес членки на ЕУ), земјите од ЈИЕ и земјите од ЗНД. Во вториот дел е направена анализа на учеството на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, поединечно по региони, СДИ по жител, учеството на СДИ во БДП и учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

⁵⁸Nikolovska, N., *“Transition towards the Third World”*, Macedonia on Globalization, Global Scholarly Publications, New York, 2004, p.14

Ваквата анализа на приливот на СДИ во земјите во транзиција е направена за да се види промената на движењето на СДИ помеѓу земјите.

Во однос на структурата на СДИ е направена анализа на структурата на капиталот според земјите на потекло, секторската структура и структурата на СДИ според формата на вложување на капиталот во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

2.3.1. Приливот на СДИ во земјите во транзиција во периодот од 1992 до 2011 година

До 1990-тите година во поранешните социјалистички земји немаше прилив на странски капитал, како резултат на политиките на овие земји кон СДИ.

Во периодот од 1989 до 1992 години дојде до промена на законската регулатива за влез на СДИ во земјите во транзиција. Унгарија беше првата земја што ги отвори вратите за странските инвеститори.

До 1992 година речиси сите земји во транзиција дозволија влез на странски директни инвестиции со мајоритет, при што странските вложувања можеа да изнесуваат и до 100% од капиталот на претпријатието. Во овој период ова единствено не се дозволуваше во Албанија.⁵⁹

Отворањето на поранешните социјалистички земји за странски капитал предизвика интензивен пораст на СДИ во овие земји. Од табелата 2.4 може да се види дека во 1992 година СДИ во земјите во транзиција (земјите од ЦИЕ, ЈИЕ и од ЗНД) изнесуваат 3,8 милијарди долари, а во 1997 година 24,1 милијарди долари.

Во периодот од 1997 до 2003 година СДИ во земјите во транзиција континуирано растат (со исклучок на 2001 година), (табела 2.4).

Податоците покажуваат дека сè до 2003 година земјите од ЦИЕ имаат најголем прилив на СДИ во споредба со другите земјите во транзиција. Во овој период, СДИ во земјите од ЦИЕ се во постојан пораст (со исклучок на 1996 и 2001 година), (табела 2.4).

⁵⁹Кикеркова, И., „Странските директни инвестиции во земјите во транзиција, со посебен осврт на состојбите во Република Македонија“, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1998, стр.41

„Вишеградската четворка“ Унгарија, Полска, Словачка и Чешката Република имаат најголем прилив на СДИ до нивното членство во ЕУ. Овие земји беа „оригиналните“ членки на ЦЕФТА и првите земји во транзиција што почнаа со економските реформи.⁶⁰

Во 2003 година приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД го надминува нивото на СДИ во земјите од ЦИЕ (табела 2.4).

Во 2004 година приливот на СДИ во земјите во транзиција (земјите од ЈИЕ и од ЗНД) изнесува 40,3 милијарди американски долари. По региони, во земјите до ЈИЕ приливот на СДИ изнесува 13,5 милијарди долари, додека во земјите од ЗНД 26,8 милијарди американски долари (табела 2.4).

Земјите од ЗНД успеаја да привлечат поголем прилив на странски капитал кон крајот на 1990-тите години, а од 2000 година приливот на СДИ во земјите од ЗНД е во постојан пораст (табела 2.4).

Од табелата 2.4 може да се види дека од 2006 година СДИ во земјите од ЗНД го надминуваат и нивото на СДИ во земјите од ЦИЕ. Всушност, СДИ во земјите во транзиција се пренасочија од земјите од ЦИЕ во земјите од ЗНД, по влезот на земјите од ЦИЕ и Бугарија и Романија во ЕУ.

Во 2008 година СДИ во земјите од ЗНД изнесуваат рекордни 108,4 милијарди долари (табела 2.4). Меѓу нив, најголем прилив на СДИ има Руската Федерација, со учество од 52,5% во вкупниот прилив на СДИ во земјите од ЗНД.⁶¹

Според податоците од табелата 2.4, земјите од Југоисточна Европа имаат најмал прилив на СДИ во споредба со другите земји во транзиција. Сè до 1997 година приливот на СДИ во овие земји бил исклучително низок.

Земјите од ЈИЕ успеаја да привлечат поголем прилив на СДИ од 1997 година, со интензивирање на процесот на приватизација. Во 1997 година приливот на СДИ во овие земји изнесува 3,1 милијарда американски долари (табела 2.4).

Поинтензивен пораст на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ има од втората половина на 2000 година. Според податоците од табелата 2.4, во 2006 година приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ изнесуваше рекордни 29,4 милијарди американски долари.

⁶⁰ Stability Pact, „Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment, A Study of Countries in SEE“, SEE Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth, OECD, 2003, p.169

⁶¹ UNCTAD, „World Investment Report, Transnational Corporation and the Infrastructure Challenge“, UN, New York and Geneva, 2008, p.54

Во овој период порастот на СДИ во земјите од ЈИЕ е резултат на приватизацијата на државните претпријатија, како и на големите странски инвестиции, иницирани од ниските трошоци за факторите на производство и перспективите за влез на Бугарија и на Романија во ЕУ.⁶²

Во 2006 година приливот на СДИ во Романија и во Бугарија бележи значаен пораст, како резултат пред сè на нивното членство во ЕУ во 2007 година. Во 2006 година приливот на СДИ во Романија изнесува 11,4 милијарди американски долари и е втора најзначајна дестинација за СДИ поврзани со процесот на приватизација.⁶³

Од табелата 2.4 може да се види дека во 2008 година приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД достигна рекордно ниво од 120,1 милијарда американски долари. Меѓутоа, веќе во 2009 година овие земји го почувствуваа влијанието на светската економска криза.

Во 2010 година приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ продолжува да опаѓа, што се должи пред сè на губењето на традиционалните извори на СДИ, односно развиените земји што сè уште закрепнуваа по кризата. Во земјите од ЗНД приливот на СДИ бележи пораст од околу 1%, како резултат на нивниот побрз економски развој.⁶⁴

Во 2011 година приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД бележи значаен пораст. Во земјите од ЈИЕ порастот на СДИ се должи на компетитивните трошоци за факторите на производство и пристапот до пазарот на ЕУ, додека во земјите од ЗНД, големиот пазарен потенцијал, заедно со интензивниот пораст на пазарот и расположливоста со природни ресурси, резултира со висок прилив на СДИ.⁶⁵

⁶² UNCTAD, *“World Investment Report, Transnational Corporation, Extractive Industry and Development”*, UN, New York and Geneva, 2007, p.15

⁶³ UNCTAD, *“World Investment Report, Transnational Corporation and the Infrastructure Challenge”*, UN, New York and Geneva, 2008, p.62

⁶⁴ UNCTAD, *“World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development”*, UN, New York and Geneva, 2011, p.6

⁶⁵ UNCTAD, *“World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.11

Табела 2.4. Прилив на СДИ во земјите во транзиција, 1992-2011 година
(во милиони американски долари)

Регион	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ч. Република	1.003	653	868	2.562	1.428	1.301	3.716	6.330	4.985	5.642	8.482	2.103	4.974	11.653	5.463	10.444	6.451	2.927	6.781	2.318
Естонија	82	163	217	202	151	266	573	303	392	540	289	928	958	2.869	1.797	2.725	1.731	1.838	1.539	257
Унгарија	1.477	2.443	1.143	5.103	3.300	4.167	3.335	3.312	2.764	3.936	2.994	2.137	4.266	7.709	6.818	3.951	7.384	2.045	2.377	5.757
Латвија	32	45	214	180	382	522	356	346	413	132	253	637	637	707	1.663	2.322	1.261	94	349	1.466
Литванија	10	31	31	73	152	354	926	486	379	446	725	180	774	1.028	1.817	2.015	2.045	172	629	1.448
Полска	678	1.715	1.875	3.659	4.498	4.908	6.398	7.271	9.445	5.701	4.123	4.588	12.874	10.293	19.603	23.561	14.839	13.698	9.681	18.911
Словачка	100	179	255	2.587	370	231	707	429	1.932	1.584	4.142	2.160	3.030	2.429	4.693	3.581	4.687	-50	526	2.143
Словенија	111	113	116	152	173	333	218	106	137	369	1.621	305	826	588	644	1.514	1.947	-582	834	999
ЦИЕ	2.016	2.899	3.576	14.518	10.454	12.082	16.229	18.583	20.447	18.350	22.629	12.705	28.339	37.276	42.498	50.113	40.345	20.142	22.716	33.299
Албанија	20	68	53	70	90	48	45	41	144	206	135	178	346	264	324	659	974	996	1.051	1.036
Бугарија	42	40	105	90	109	490	535	825	1.016	809	923	2.089	3.397	3.920	7.805	12.389	855	3.351	2.170	1.827
Романија	77	94	341	419	263	1.215	2.031	1.027	1.057	1.158	1.141	2.196	6.436	6.483	11.367	9.921	13.910	4.847	3.573	2.523
Б и Х	/	/	/	/	/	/	/	177	146	119	265	381	704	613	766	2.080	932	246	230	380
Хрватска	13	118	110	102	479	543	953	1.452	1.051	1.313	1.071	1.989	1.179	1.825	3.473	5.035	6.179	2.911	394	1502
Црна Гора	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	960	1.527	760	558
Србија	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	3.492	2.364	1.813	3.258
Србија и Црна Гора	126	96	63	45	0	740	113	112	52	177	563	1.516	1.077	2.211	5.248	4.977	/	/	/	/
Р.Македонија	/	/	24	9	11	58	150	88	215	447	106	113	324	96	433	693	586	201	211	468
ЈИЕ	278	416	696	735	952	3.094	3.894	3.722	3.681	4.429	4.204	8.462	13.463	15.412	29.416	13.444	12.537	8.245	4.459	7.202
Азербејџан	/	0	22	155	591	1.051	1.023	510	130	227	1.392	3.285	3.556	1.680	-584	-4.749	14	473	563	1.467
Белорусија	7	18	11	15	105	352	191	444	119	96	247	172	164	307	357	1.807	2.188	1.877	1.393	4.002
Грузија	/	0	8	6	54	243	265	82	131	110	160	335	492	453	1.170	1.750	1.564	659	814	1.048
Ерменија	2	1	9	25	18	52	232	122	104	70	111	121	248	239	453	699	935	778	570	525
Казахстан	100	1.271	660	964	1.137	1.322	1.161	1.438	1.283	2.835	2.590	2.092	4.157	1.971	6.278	11.119	14.322	1.371	10.768	13.903
Киргизстан	/	10	38	96	47	83	109	44	-2	5	5	46	132	43	182	209	377	190	438	694
Молданија	17	14	12	67	24	79	76	38	128	103	84	74	146	191	240	534	713	128	199	281
Руската Федерација	1.161	1.211	690	2.066	2.579	4.865	2.761	3.309	2.714	2.748	3.461	7.958	15.444	12.886	29.701	55.073	75.002	36.500	43.288	55.084
Тадикистан	9	9	12	10	18	18	30	7	24	9	36	32	272	54	339	360	376	16	45	11
Туркменистан	0	79	103	233	108	108	62	125	131	170	276	226	354	418	731	856	1.277	3.867	3.631	3399
Украина	200	200	159	267	521	623	743	496	595	792	693	1.424	1.715	7.808	5.604	9.891	10.913	4.816	6.495	7.207
Узбекистан	9	48	73	-24	90	167	140	121	75	83	65	83	177	192	174	705	711	711	1.628	1.467
ЗНД	1505	2861	1797	3880	5292	8.963	6.793	6736	5432	7248	9.120	15.848	26.857	26.242	44.645	78.254	108.392	51386	69832	89.088
ЈИЕ и ЗНД	1.783	3.277	2.493	4.615	6.244	12.057	10.687	10.458	9.113	11.477	13.324	24.310	40.320	41.654	74.061	91.698	120.929	59.631	74.291	96.290

Извор: База на податоци на УНКТАД, (www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.), сопствени пресметки

*во периодот од 2007 до 2011 година Романија и Бугарија не се вклучени во пресметките

2.3.2. Приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

Во периодот од 2004 до 2011 година, по влезот на земјите од ЦИЕ во ЕУ, на кои отпаѓаше повеќе од половина од вкупниот прилив на странски капитал, СДИ се концентрирани во земјите од ЗНД. Учеството на СДИ во земјите од ЗНД во вкупниот прилив на СДИ во земјите во транзиција е значително поголемо во споредба со земјите од ЈИЕ.

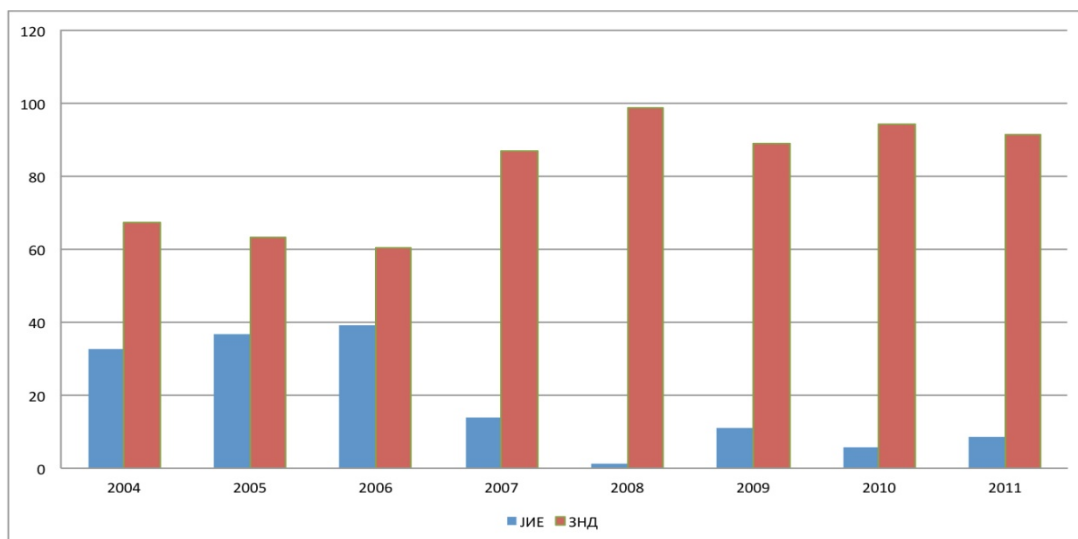
Од графиконот 2.5 може да се види дека, иако во периодот од 2004 до 2006 година приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ расте, а во земјите од ЗНД опаѓа, сепак учеството на земјите од ЗНД во вкупниот прилив на СДИ е поголемо и изнесува во просек повеќе од 60%, наспроти земјите од ЈИЕ, чие учество во вкупниот прилив на СДИ е околу 40%.

Пораст на СДИ во земјите од ЈИЕ во овој период беше резултат на порастот на приливот на СДИ во Бугарија и во Романија, поради нивното членство во ЕУ, во 2007 година, на кои отпаѓаа повеќе од 70% од вкупниот прилив на СДИ во земјите од ЈИЕ.

Во периодот по 2007 година приливот на СДИ во земјите од ЗНД интензивно расте.

Од графиконот 2.5 може да се види дека во 2011 година приливот на СДИ во земјите од ЗНД изнесува околу 90% од вкупниот прилив на СДИ во земјите во транзиција.

Графикон 2.5. Приливот на СДИ во ЈИЕ и во ЗНД, 2004-2011 година (во %)

Извор: Според податоци на УНКТАД,

(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

Доколку се анализира приливот на СДИ по жител, може да се види дека СДИ и бројот на населението се во обратнопропорционален однос, односно поголемите економии по број на население имаат помал прилив на СДИ и обратно.

Според податоците од табелата 2.5, во 2011 година најголем прилив на СДИ по жител од земјите од ЈИЕ има Црна Гора од 986 долари, како една од најмалите земји по број на население во регионот. Од земјите од ЗНД, најголем прилив на СДИ по жител има Казахстан со 856 долари. За споредба, Руската Федерација има прилив на СДИ по жител од само 386 американски долари.

Податоците за приливот на СДИ по жител укажуваат на големи разлики помеѓу земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година, а кои се во корелација со економскиот развој на земјите.

**Табела 2.5. Прилив на СДИ по жител во земјите во транзиција, 2004-2011 година
(во американски долари)**

Земји	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЈИЕ								
Албанија	111	84	103	208	306	312	328	297
БиХ	135	93	147	481	265	67	61	196
Р. Македонија	159	47	212	338	285	98	102	227
Србија	/	/	/	/	300	199	135	331
Хрватска	265	411	782	1.129	1.399	761	89	285
Црна Гора	/	/	/	/	340	654	154	986
ЗНД								
Азербејџан	419	196	-67	-538	2	52	61	213
Белорусија	17	31	36	186	225	196	146	151
Грузија	109	101	263	396	356	151	187	201
Ерменија	81	78	148	227	304	252	184	196
Казахстан	276	130	410	718	915	836	672	856
Киргистан	35	8	36	40	72	36	82	68
Молдавија	38	51	70	147	196	40	55	79
Рус. Федерација	107	90	207	384	542	255	303	386
Таџикистан	43	8	52	55	56	2	-2	2
Туркменистан	75	88	152	176	260	914	720	666
Украина	36	166	120	214	237	105	143	159
Узбекистан	7	7	7	27	27	31	59	53

Извор: База на податоци на УНКТАД,

(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

Показателот што го мери учеството на СДИ во БДП дава пореална слика за улогата на СДИ во економскиот развој на земјите во периодот на транзиција.

Имено, податоците за приливот на СДИ изразен како процент од БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година покажуваат дека приливот на СДИ е поголем во земјите со повисока стапка на раст на БДП, што укажува на фактот дека земјите што имаат тенденција на пораст на пазарниот потенцијал имаат поголем прилив на СДИ наспроти земјите со поголем пазар.

Од табелата 2.6 може да се види дека од земјите од ЈИЕ, во 2011 година Црна Гора има најголемо учество на СДИ во БДП, од 12,27%. Во последните неколку години Црна Гора има висока стапка на раст на БДП во споредба со другите земји од регионот. Од земјите од ЗНД, во 2011 година Туркменистан, Киргистан, Казахстан и Грузија имаат највисоко учество на СДИ во БДП во споредба со земјите од регионот, од 13,2%, 7,72%, 7,46% и 7,3%, последователно.

**Табела 2.6. Прилив на СДИ како процент од БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД,
2004-2011 година (во %)**

Регион	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЈИЕ								
Албанија	4,73	3,24	3,61	6,15	7,51	8,27	8,92	7,97
БиХ	5,05	3,22	4,49	11,94	5,41	1,47	1,37	2,11
Р. Македонија	5,87	1,6	6,6	8,49	5,96	2,16	2,31	4,61
Србија		/	/	/	5,53	4,3	3,07	6,85
Хрватска	2,88	4,07	6,96	8,42	8,84	5,29	0,65	2,4
Црна Гора		/	/	/	21,25	36,88	18,5	12,3
ЗНД								
Азербејџан	40,97	12,68	-2,78	-14,37	0,03	1,07	1,09	2,31
Белорусија	0,71	1,01	0,96	3,99	3,59	3,82	2,56	7,26
Грузија	9,6	7,06	15,11	17,2	12,22	6,12	6,98	7,3
Ерменија	6,93	4,88	7,1	7,59	8,02	8,99	6,08	5,18
Казахстан	9,63	3,45	7,75	10,6	10,73	11,48	7,33	7,46
Киргистан	7,93	1,73	6,42	5,47	7,33	4,04	9,48	7,72
Молдавија	5,63	6,38	7,58	12,3	11,75	2,67	3,4	4,01
Рус. Федерација	2,61	1,69	3	4,24	4,52	2,99	2,93	2,29
Таджикистан	13,1	2,36	11,96	9,68	7,28	0,32	-0,26	0,17
Туркменистан	3,32	3,36	5,13	5,26	6,69	22,83	15,7	13,2
Украина	9,06	5,2	6,93	6,06	4,11	4,71	4,37	4,36
Узбекистан	1,33	1	3,15	2,48	2,55	4,16	3,09	3,22

Извор: База на податоци на УНКТАД,

www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

Еден од најрелевантните показатели за мерење на големината на СДИ е показателот за учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал. Показателот укажува на значењето на СДИ како извор на капитални инвестиции и детерминанта на стапката на раст на економијата.

Податоците за учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година укажуваат на важноста на СДИ во периодот на транзицијата, но нивното значење варира од земја до земја.

Во овој контекст треба да се има предвид дека во одделни земји во транзиција високото учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал укажува на

големата зависност од странска акумулација на капитал што може негативно да влијае на економскиот развој на земјите на долг рок.

Имено, од табелата 2.7 може да се види дека учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година интензивно расте. Во 2011 година учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во ЈИЕ е највисоко во Црна Гора и изнесува рекордни 67,88%, потоа следуваат Србија 33%, Албанија 25,52%, Р. Македонија 18,1% итн. Додека, пак, во земјите од ЗНД учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал е највисоко во Киргистан 47,96%, потоа следуваат Казахстан 35,72%, Грузија 33,22% итн.

Табела 2.7. Учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година (во %)

Регион	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЈИЕ								
Албанија	12,72	8,76	9,26	15,92	18,33	19,23	27,18	25,52
БиХ	20,3	11,52	19,08	42,3	18,08	3,53	8,95	9,76
Р. Македонија	26,7	7,52	30,68	34,45	22,21	8,25	8,89	18,1
Србија	/	/	/	/	27,43	26,33	22,09	33
Хрватска	11,61	16,48	26,72	32,38	32,68	21,95	3,53	12,79
Црна Гора	/	/	/	/	55,56	137,87	87,64	67,88
ЗНД								
Азербејџан	70,99	30,7	-9,37	-67,15	0,16	5,68	5,86	11,7
Белорусија	2,8	3,83	3,26	12,72	10,81	10,62	6,41	19,11
Грузија	34,98	25,16	59,11	66,9	56,9	39,95	36,18	33,26
Ерменија	29,04	16,4	19,98	20,55	20,17	24,69	18,41	19,74
Казахстан	38,41	12,34	25,67	35,33	39,99	41,32	32,07	35,72
Киргистан	53,74	10,67	27,41	21,86	26,98	14,12	32,47	47,96
Молдавија	15,06	25,95	26,74	36,06	34,56	11,82	15,01	17,33
Рус. Федерација	14	11,25	20,16	20,89	20,2	13,6	13,34	13,93
Таџикистан	126,26	21,19	77,28	41,67	29,7	1,29	1,1	0,66
Туркменистан	12,84	13,08	23,37	24,95	18,63	48,34	30,98	28,13
Украина	11,7	41,19	21,11	25,15	22,95	22,32	26,26	23,12
Узбекистан	6,2	6,05	5,65	15,09	10,03	9,78	15,71	12,07

Извор: База на податоци на УНКТАД,

(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

2.3.3. Структурата на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД според земјите на потекло на капиталот

Во 2011 година најголеми инвеститори во земјите од ЈИЕ и од ЗНД се развиените земји-членки на ЕУ, што укажува на големата интегрираност на регионот во ЕУ.

Културно-историските односи и економската соработка помеѓу земјите имаат значајно влијание врз географската структура на СДИ во земјите во транзиција.

Имено, од табелата 2.8 може да се види дека и во земјите од ЈИЕ и во земјите од ЗНД најголеми извозници на СДИ се Австрија, Холандија и Германија, со исклучок на Кипар, кој е најзначаен извозник на СДИ во земјите од ЗНД.

Од земјите од ЈИЕ, Австрија е најголем инвеститор во Хрватска, чие учество во вкупниот прилив на СДИ изнесува 29,2, потоа следува Босна и Херцеговина 22,1%, па Србија 17,1%. Грција исто така е еден од позначајните извозници на СДИ во земјите од ЈИЕ (табела 2.8).

Според податоците од табелата 2.8, во земјите од ЗНД најголем инвеститор е Кипар, потоа следуваат Холандија, Австрија, Германија итн. Учеството на Кипар во вкупниот прилив на СДИ во Руската Федерација изнесува 28,3%, а во Украина 26,5%. Во првите пет најголеми инвеститори во земјите од ЗНД се и САД, но нивното учество во споредба со другите земји е значително помало.

Во последните неколку години понапредните земји во транзиција, со постепено зајакнување на нивните економии, почнаа да го извезуваат својот капитал во вид на СДИ. Од табелата 2.8 може да се види дека во земјите од ЈИЕ и од ЗНД значајни извори на СДИ се и земјите од ЦИЕ (членки на ЕУ), Унгарија, Словенија, како и Хрватска и Руската Федерација.

**Табела 2.8. Земји-најголеми извозници на СДИ во земјите од ЈИЕ, Казахстан,
Руската Федерација и Украина, 2011 година (во%)**

Земја на потекло	Албанија	БиХ	Казахстан	Македонија	Рус. Федерација	Србија	Украина	Хрватска	Црна Гора
Австрија	15,6	22,1	1,8	11,4	1,8	17,1	6,8	29,2	2,7
Белгија	/	/	0,3	0,1	0,5	0,5	0,2	1,3	0,8
Хрватска	0,5	12,6	/	2,1	0	1,9	/	/	1,7
Кипар	3,9	/	0,7	1,3	28,3	0,7	26,5	0,4	11,9
Франција	1,6	/	7,8	3,6	3,4	3,7	4,5	2,6	1,1
Германија	2,8	5,3	0,7	2,4	4,1	9,1	14,7	13,7	0,9
Грција	17,3	/	0	10,7	0	9,6	0,9	0	2,5
Унгарија	0,1	/	0	9,5	0,2	2,6	1,4	13,9	5
Италија	12,3	2,3	0,1	1,8	0,3	6	1,9	3,7	14
Лихтенштајн	/	/	0,1	0,6	0,1	0,2	0,2	0,9	0,3
Луксембург	/	/	0,1	0,4	4,5	7,8	1	5,5	0,2
Холандија	8,2	3	42,1	20,4	13,1	10,1	9,7	8,4	3,7
Рус. Федерација	/	11,3	1,7	0,3	/	3,5	7,2	0,5	11,6
Србија	/	17,4	0	1,9	0	/	0,1	0	7,2
Словенија	0,2	10,1	0	11,1	0	4,2	0,1	4,4	3,2
Шведска	/	/	0,1	0,6	3,5	0,1	3,5	2,2	0,1
Швајцарија	21,1	4,7	0,1	3,5	1,4	2,7	1,9	1,7	2,4
Турска	9,3	2,6	0,5	3,2	0,2	0	0,3	0	/
Велика Британија	0	/	1,8	1,3	1,4	2,5	5,2	3,3	3,9
САД	0		11,4	1,2	0,7	1,5	2	0,9	1,1
Други земји	26,1	8,5	29,3	12,4	36,6	16,1	12,1	7,3	25,7
ЕУ-15	57,7	37,6	54,9	52,9	36,2	67,2	49,4	71,5	34,6
ЕУ-27	61,8	46,8	56,3	78,7	65,1	77,4	80,1	90,9	57,7
Вкупно	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Извор: Hunya, G. and Schwarzhappel, M., “*Growth Engine Stutters*”, WIIW FDI Report, Vienna, 2013, p.49

2.3.4. Секторската структура на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

Во однос на секторската структура на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2005 до 2008 година странските инвестиции во услужниот сектор интензивно растат и имаат доминантно учество во вкупниот прилив на странски капитал во овие земји. Во 2009 година процентуалното учество на СДИ во услужниот сектор драстично опаѓа и изнесува 21,97% од вкупниот прилив на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД. Додека, пак, во 2009 година СДИ во примарниот сектор достигнуваат рекордно учество од 70,70% во вкупниот прилив на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД. Меѓу нив, најзастапени се инвестициите во секторот вадење руда и нафта.⁶⁶

⁶⁶ UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva, 2012, p.34-36

Ваквите промени во секторската структура на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во 2009 година се должат пред сè на случувањата во светската економија, кои придонесоа за значително опаѓање на СДИ во секторот финансии, како епицентар на кризата, а кои беа доминантни инвестиции во периодот пред кризата. Исто така, во овој период интензивно расте приливот на СДИ во земјите од ЗНД, каде што доминантни се инвестициите во примарниот сектор.

Во 2010 и 2011 година СДИ во услужниот сектор повторно растат и во 2011 година учествуваат со 56,06% во вкупниот прилив на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.⁶⁷

Според податоците од табелата 2.9, во 2011 година СДИ се најзастапени во финансиското посредување, и тоа во Хрватска со 33,8%, во Украина со 32,2%, Албанија со 23,1% и во Босна и Херцеговина со 22,2%. Исклучок се Босна и Херцеговина и Руската Федерација, каде што СДИ се најзастапени во преработувачката индустрија, со 30,6% и 32,1%, последователно. Исто така, во Казахстан СДИ се доминантни во активностите поврзани со недвижен имот, изнајмување и бизнис-активности, и изнесуваат 60,1%.

⁶⁷ UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva, 2012, p.36

Табела 2.9. Прилив на СДИ во одредени земјите од ЈИЕ и од ЗНД, по сектори, 2011 година (во %)

Сектори	Албанија	БиХ	Македонија	Хрватска	Казахстан	Руската Федерација	Украина
Земјодел., шумарство, лов и риболов	0,3	0,3	1	0,6	0,1	1,2	1,4
Вадење и руда камен	20,8	1,8	5,7	1,2	15,7	14,5	2,9
Преработу. Индустија	15,6	30,6	29,9	25,4	9,8	32,1	25,7
Елек. енергија, гас и вода	6,6	1,3	5,5	0,9	0,6	2,7	1,5
Градеж.	6,1	1	3,9	1,7	1,5	7,4	1,6
Хотели и ресторани	6,6	15	/	13,7	3,8	8,7	10,7
Трговија на големо и мало	2,3	1,4	/	2,1	0,2	0,4	1,4
Сообраќај, склад. и комун.	12,9	16,1	/	8,6	1,4	3,4	5,4
Финан. посредување	23,1	22,2	/	33,8	4,7	13,5	32,2
Недвиж. имот, изнајму. и деловни актив.	2,7	7	/	10,1	60,3	15,5	16,4
Јавна админ., одбрана и задолж. соц. заштита	/	/	/	/	/	/	/
Образование	0,2	/	/	/	/	/	/
Здравствени и социјални работи	1,5	0,5	/	/	0,1	/	0,2
Други комун., општи и лични услуги	0,3	0,2	/	1,3	0,8	0,1	0,7
Други услуги	1,2	2,7	53,9	0,5	/	0,6	/
Вкупно (во %)	100	100	100	100	100	100	100
Вкупно (во милиони евра)	3.036	5.392	2.969	23.855	72.429	107.529	39.052

Извор: Извор: Hunya, G. and Schwarzhappel, M., “*Growth Engine Stutters*”, WIIW FDI Report, Vienna, 2013, p.66

2.3.5. СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД според формата на вложување

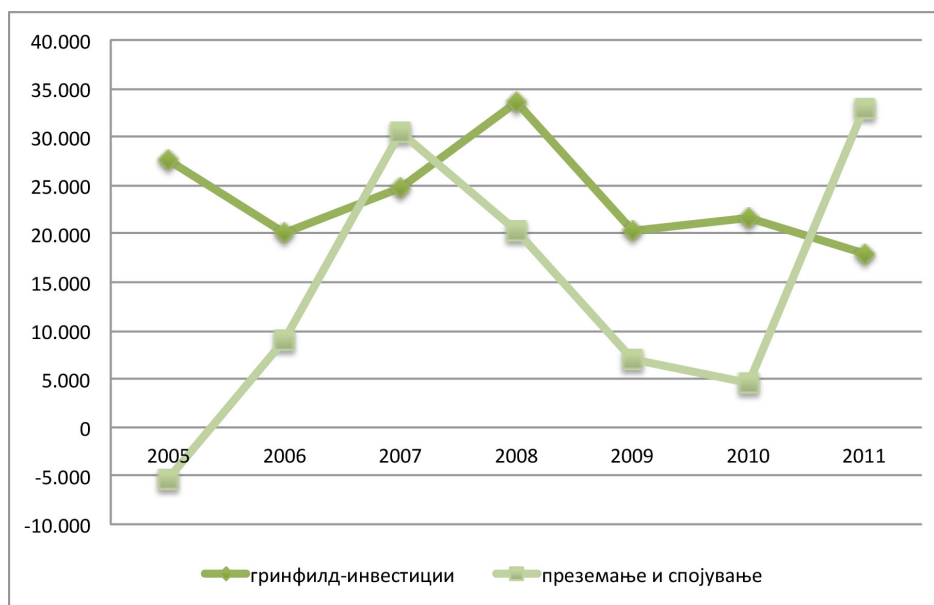
Во однос на структурата на СДИ во земјите од ЗНД и од ЈИЕ, според формата на вложување на капиталот, од графиконот 2.6 може да се види дека во периодот од 2005 до 2010 година доминантни се гринфилд-инвестициите (со исклучок на 2007 година). Но во 2011 година вредноста на инвестициите во форма на спојување и преземање ја надминува вредноста на гринфилд-инвестициите.

Во 1990-тите години СДИ во земјите во транзиција најмногу биле во форма на спојување и преземање, пред сè како резултат на процесот на приватизација. Од 2000 година вредноста на гринфилд-инвестициите во земјите во транзиција интензивно расте, а од 2005 година вредноста на гринфилд-инвестициите ја надминува вредноста на инвестициите во форма на спојување и преземање.⁶⁸ Оваа тенденција на интензивен пораст на гринфилд-инвестициите во земјите од ЈИЕ и од ЗНД всушност ги следи глобалните текови на доминантно учество на гринфилд-инвестициите наспроти инвестициите во форма на спојување и преземање.

Гринфилд-инвестициите во земјите од ЈИЕ и од ЗНД својот максимум го достигнуваат во 2008 година и изнесуваат околу 33,6 милијарди американски долари. Во 2009 година гринфилд-инвестициите опаѓаат и тој негативен тренд продолжува и во наредниот период (со исклучок на 2010 година). Во 2011 година во земјите од ЈИЕ и од ЗНД доминантни се инвестициите во форма на спојување и преземање и изнесуваат 32,9 милијарди американски долари (графикон 2.6).

⁶⁸ UNCTAD, “*World Investment Report, FDI from Developing and Transition Economies: Implication for Development*”, UN, New York and Geneva”, 2006, p.185

**Графикон 2.6. Вредност на гринфилд-инвестициите и на инвестициите во форма на спојување и преземање во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2005-2011 година
(во милиони американски долари)**

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva, 2012, p.192-198

2.4. Мотиви на странските инвеститори за вложување на капиталот во земјите во транзиција

Во однос на прашањето за мотивите на странските инвеститори за вложување на капиталот во вид на СДИ во земјите во транзиција, економската литература укажува на постоење на четири основни мотиви, и тоа:

- Потрага по нови пазари;
- Потрага по ресурси;
- Потрага по поголема ефикасност на ангажираниот капитал;
- Потрага по стратегиски средства.⁶⁹

⁶⁹Dunning, J.H., “*The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity*”, *International Business Review*, Vol.9, No.1, 2000, p.181

Мотивот за потрага по нов пазар се однесува на земји со голем пазар или земји со голем потенцијал на пораст на пазарот. Мотивот за потрага по пазар е значаен за компаниите од секторот производство што се во потрага по нови пазари поради големината на пазарот или избегнување на трговските бариери на домашниот пазар. Исто така, мотивот за потрага по нов пазар може да се реализира од намерата за освојување т.н. трети пазари, односно пазари надвор од пазарот на матичната компанија и од пазарот на земјата-домаќин на капиталот. Оттука, ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот ќе зависат од намерата на странските инвеститори во реализацијата на мотивот за потрага по нов пазар.

Мотивот за потрага по ресурси најчесто се однесува на потрагата по евтина работна сила и потрагата по природни ресурси. СДИ што се во потрага по евтина работна сила најчесто се преземаат од страна на компаниите од областа на производството од земји со високи трошоци за работна сила. Во овој контекст земјата-домаќин на капиталот за да привлече ваков вид СДИ треба да има воспоставено слободна трговија или извозно ориентирани слободни зони.

СДИ што се во потрага по природни ресурси можат да се реализираат кога земјите богати со природни ресурси немаат финансиски средства или технички можности за нивна експлоатација. Мотивот за потрага по природни ресурси е од големо значење за компаниите од примарниот сектор.

Мотивот за потрага по поголема ефикасност на ангажираниот капитал е инициран од намерата да се рационализираат СДИ во потрага по нови пазари или ресурси, преку искористување на предностите на различните фактори, како на пример економски, политички, институционални и културни, со концентрирање на производството во ограничен број локации за снабдување повеќе пазари. За да можат да се реализираат СДИ што се во потрага по поголема ефикасност на капиталот потребно е земјата-потенцијален домаќин на капиталот да има отворен и развиен пазар.

Мотивот за потрага по стратегиски средства е значаен за релативно мал број индустрии, како што се електронската индустрија, хемиската индустрија и инфраструктурата. За да има примарна улога во носењето на одлуката за инвестирање мотивот за потрага по стратегиски средства потребно е земјата-потенцијален домаќин на капиталот да располага со капацитет да ги апсорбира креираните средства.

Искуството на земјите од ЦИЕ покажува дека во почетокот на 1990-тите години СДИ главно биле ориентирани кон домашните пазари. Но од втората половина на 1990-тите години СДИ се поврзани со мотивот за потрага по ефикасност.⁷⁰

Што се однесува, пак, до земјите од ЈИЕ и од ЗНД, економската литература укажува дека мотивот за потрага по нови пазари и мотивот за потрага по ресурси имаат најголемо влијание врз одлуката на странските инвеститори за вложување на капиталот во овие земји.

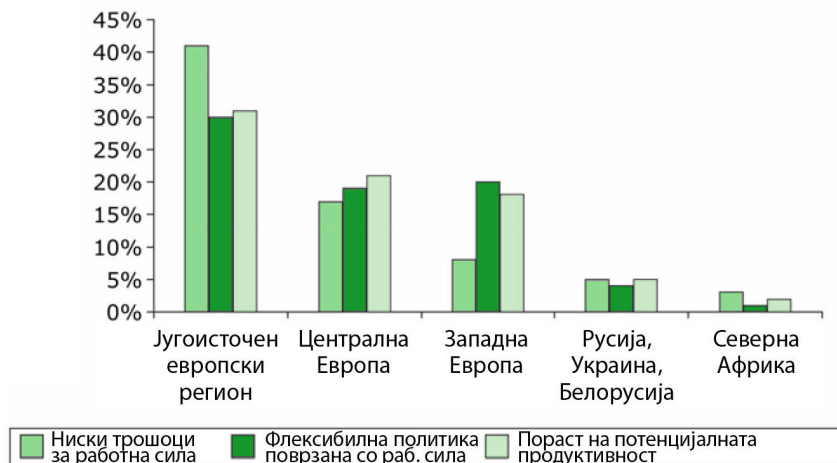
Во овој контекст, истражувањето за атрактивноста на земјите од ЈИЕ за СДИ, ФИАС на Групацијата на Светска банка во 2007 година укажува дека најзначајни компаративни предности на земјите во ЈИЕ се факторите поврзани со работната сила, односно ниските трошоци за работна сила, флексибилните политики поврзани со работната сила и потенцијалниот пораст на продуктивноста (графикон 2.7).

Економската литература потврдува дека глобализацијата иницираше промени во мотивите за инвестирање, а со тоа и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ. Во последните децении расположливоста и трошоците за квалификуваната работна сила се од особено значење за странските инвеститори. Евтината работна сила спаѓа повеќе во олеснувања за странските инвеститори отколку во мотиви за инвестирање. Во овој контекст, истражувањето на ФИАС укажува дека наспроти генералната перцепција за значењето на ниските трошоци за работна сила во привлекувањето СДИ во земјите од ЈИЕ, странските инвеститори сè повеќе се заинтересирани за квалификувана работна сила. Но, според ФИАС, во земјите од ЈИЕ постои недостиг од квалификувана работна сила. Така, на пример, во Црна Гора развојот на туризмот и инвестициите во услужниот сектор придонеле за пораст на побарувачката за квалификувана работна сила од областа на менаџментот, маркетингот, финансиите, банкарството и странските јазици. Истовремено, образовниот систем во Црна Гора нема капацитет да одговори на потребите на пазарот.⁷¹

⁷⁰ Dunning, J.H., "The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity", International Business Review, Vol.9, No.1, 2000, p. 183-187

⁷¹ FIAS, "Attracting Investment to SEE, Survey of FDI, Trade and Investor Perceptions", World Bank Group, Washington D.C., 2007, p.38-41

Графикон 2.7. Компаративни предности на земјите од ЈИЕ

Извор: FIAS, “*Attracting Investment to SEE, Survey of FDI, Trand and Investor Perceptions*”, World Bank Group, Washington D.C., 2007, p.41

Во однос на земјите од ЗНД, економската литература укажува дека потрагата по ресурси е еден од најзначајните мотиви за вложување на капиталот во вид на СДИ, што се должи на фактот што овие земји располагаат со природни ресурси.⁷² Истовремено, земјите од ЗНД имаат голем пазарен потенцијал, што е исто така значајно за странските инвеститори при носењето на нивната одлука за вложување на капиталот.

Во овој контекст е истражувањето со кое се опфатени 120 странски компании што инвестирале во Унгарија, Молдавија, Киргистан и во Грузија, земји што не располагаат со природни ресурси.⁷³ Според истражувањето, мотивот за потрага по нови пазари е најзначаен мотив за инвестирање во земјите од ЗНД, при што примарна улога има освојувањето на домашниот пазар. Имено, околу 70% од производите на странските компании се наменети за пазарот во земјата-домаќин на капиталот, а само 30% од производите се извезуваат. Други позначајни мотиви за вложување на капиталот се квалификуваната работна сила и ниските трошоци за факторите за производство. За Киргистан и за Молдавија значаен мотив за вложување на капиталот била квалификуваната работна сила, додека за Украина и за Грузија ниските трошоци за

⁷² Shiells, R.C., “*FDI and the Investment Climate in the CIS Countries*”, IMF Policy Discussions Paper, PDP/03/05, Washington D.C., 2003, p.14

⁷³ Kudina, A., and Jacubiack, M., “*The Motives and Impediments to FDI in the CIS*”, VII Global Forum of International Investment, OECD, Paris, March 2008, p.12

факторите за производство имале поголемо влијание кај странските инвеститори од квалификуваната работна сила.

Графикон 2.8. Причини за инвестирање во земјите од ЗНД

Извор: A. Kudina and M. Jacubiack, “*The Motives and Impediments to FDI in the CIS*”, VII Global Forum of International Investment, OECD, Paris, March 2008, p.14

**вредноста на секој индикатор се движи од 1 (нема влијание) до 5 (има големо влијание)*

Дека мотивите за потрага по нови пазари и за потрага по квалификувана работна сила имаат најголемо влијание врз одлуката на странските инвеститори за вложување на капиталот во земјите во транзиција говори и претходно направената анализа во трудот за приливот и за структурата на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД. Имено, анализата за приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД покажува дека најголем дел од СДИ во земјите во транзиција е сконцентриран во поголемите и поразвиените земји, каде што можноста за освојување на пазарот е поголема. Исто така, анализата за секторската структура на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во трудот покажува дека СДИ се повеќе застапени во услужниот сектор, наспроти производствениот сектор, каде што е поголема можноста од искористувањето на евтината работна сила како расположлив ресурс.

Во последните децении глобализацијата предизвика промени во движењето на СДИ што бараат пазари и СДИ што бараат ресурси кон СДИ што бараат ефикасност. Имајќи го предвид ова, се поставува прашањето како земјите од ЈИЕ и од ЗНД можат да привлечат СДИ што бараат ефикасност.

Економската литература укажува дека земјите од ЈИЕ можат да привлечат СДИ што бараат ефикасност преку инвестирање во квалификувана работна сила и поттикнување на извозно ориентираното производство. Имено, во земјите од ЈИЕ просечните месечни бруто-плати, со исклучок на Хрватска, се околу една третина пониски отколку во Чешката Република, Унгарија и во Полска.⁷⁴

Земјите од ЗНД, исто така, можат да привлечат СДИ што бараат ефикасност преку извозно ориентирано производство базирано на ниски трошоци за продуктивната работна сила. Стратегија за пораст на продуктивноста на работната сила, со истовремено ниски трошоци за неа, може да придонесе за побрз економски развој на земјите од ЗНД и да привлече СДИ што бараат ефикасност.⁷⁵

Во контекст на можноста на земјите од ЈИЕ и од ЗНД да привлечат СДИ што бараат поголема ефикасност на капиталот е концептот за инвестицискиот развоен циклус на Данинг, според кој земјата-домаќин на капиталот може да привлече СДИ што бараат ефикасност доколку има достигнато одредено ниво на економски развој.⁷⁶ Имајќи го предвид ова, привлекувањето СДИ што бараат поголема ефикасност на ангажираниот капитал ќе зависи од националната политика поврзана со СДИ на земјата-домаќин на капиталот.

2.5. Детерминирачки фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција

Едно од најзначајните прашања поврзано со СДИ се однесува на детерминирачките фактори што влијаат на приливот на СДИ во земјата-домаќин на капиталот.

Детерминирачките фактори на приливот на СДИ влијаат на локациските предности на земјата-домаќин на капиталот (според ОЛИ-парадигмата) и, оттука, една од причините за разликите во приливот на СДИ помеѓу земјите во транзиција е во нивото на нивната реализација.

Најсистематизиран приод за детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјата-домаќин на капиталот има направено УНКТАД во 1998 година.

⁷⁴OECD, “*Investment Reform Index 2006: Progress in policy reforms to improve the investment climate in SEE*”, OECD, Paris, 2007, p.42

⁷⁵Shiells, R.C., “*FDI and the Investment Climate in the CIS Countries*”, IMF Policy Discussions Paper, PDP/03/05, Washington D.C., 2003, p.25

⁷⁶Dunning, J.H., “*The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future*”, Journal of the Economics of Business, Vol 8, No.2, 2001, p.179

Според оваа класификација, детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјата-домаќин се групирани во три групи.

Во првата група спаѓаат фактори поврзана со националните политики за СДИ, кои ги вклучуваат:

- Економската, политичката и социјалната стабилност
- Прописите што се однесуваат на влезот и на работата на странските компании
- Стандардите за третманот на странските афилијации
- Политиките поврзани со структурата и функционирањето на пазарот
- Билатералните меѓународни договори поврзани со СДИ
- Процесот на приватизација
- Трговската политика
- Даночната политика и
- Регионалната политика

Втората група ја сочинуваат економските фактори, кои се класифицирани во две подгрупи.

Во првата подгрупа економски фактори спаѓаат детерминирачките фактори поврзани со пазарот на земјата-домаќин на капиталот, кои ги вклучуваат:

- Големината на пазарот
- Развојот на пазарот
- Пристапот до регионалниот и глобалниот пазар
- Специфичните потрошувачки преференции
- Структурата на пазарот
- Квалитетот на пазарните институции и
- Членството во меѓународни институции

Во втората подгрупа економски фактори спаѓаат детерминирачките фактори поврзани со ресурсите и капацитетите на земјата-домаќин на капиталот, и тоа:

- Трошоците за ресурси
- Трошоците за сировини
- Трошоците за неквалификувана работна сила
- Расположливата квалификувана работна сила
- Други трошоци: транспортните трошоци, комуникациските трошоци и др.
- Физичката инфраструктура

- Технологијата, менаџментот и други средства и
- Иновациските, претприемачките и едукативните капацитети

Третата група ги опфаќа факторите поврзани со бизнис-климата на земјата-домаќин на капиталот, во која спаѓаат:

- Поддршка на претприемаштвото
- Инвестициски олеснувања и промоција
- Законската рамка за регулирање на правото на сопственост
- Заштитата на интелектуалната сопственост
- Општествените обичаи
- Услугите пред и по инвестицијата
- Институционалната инфраструктура
- Општествениот капитал
- Регионалните кластери и
- Законската легислатива поврзана со намалување на корупцијата итн.⁷⁷

Економската литература укажува дека влијанието на економските фактори зависи пред сè од мотивите за вложување на капиталот (потрага по пазар, потрага по ресурси, потрага по ефикасност и потрага по стратегиски средства).

Имено, СДИ што се во потрага по пазар се ориентирани да ги задржат постојните пазари или да се експлоатираат нови пазари. Оттука, на овој вид СДИ најголемо влијание имаат економските фактори поврзани со пазарот. СДИ во потрага по ресурси се преземаат за да се обезбеди или да се унапреди пристапот на компанијата до одредени ресурси. Кога компаниите инвестираат во странство заради искористување ресурси, за разлика од инвестициите што бараат пазар, намерата не е само да се задоволи локалниот пазар туку и пазарот во матичната земја на компанија, како и пазарот на трети земји. Во овој случај најголемо влијание имаат економските фактори поврзани со ресурсите на земјата-домаќин на капиталот. СДИ во потрага по поголема ефикасност на ангажираниот капитал имаат за цел зголемување на ефикасноста на компанијата преку намалување на трошоците за производство. Овој вид СДИ всушност ги комбинираат детерминирачките фактори што влијаат врз претходните два вида СДИ. СДИ во потрага по стратегиски средства се преземаат за да се заштити или да се унапреди конкурентната позиција на компанијата. На овој вид СДИ влијаат детерминирачките фактори поврзани со капацитетите на земјата.

⁷⁷ UNCTAD, "World Investment Report, Trends and Determinants", UN, New York and Geneva, 1998, p.91

Во последните неколку децении глобализацијата предизвика промени во детерминирачките фактори на приливот на СДИ. Како резултат на глобалните случувања одредени детерминирачки фактори на приливот на СДИ добиваат сè поголемо значење.

Во овој контекст Ј.Х. Данинг во 2006 година укажува дека како резултат на либерализацијата на пазарите и интензивниот пораст на технологијата кон крајот на 20 век, иницирани од глобализацијата, квалитетот на институционалната инфраструктура има значајно влијание на приливот на СДИ.⁷⁸

Имајќи го предвид ова, во овој дел е направена анализа на влијанието на одредени детерминирачки фактори на приливот на СДИ што, според многу автори, имаат особено значење во земјите во транзиција.

Имено, во почетокот на транзицијата националната регулатива поврзана со влезот, основањето и работата на странските афилијации имаше големо влијание на приливот на СДИ. Во последната деценија промотивните политики се од особено значење во привлекувањето СДИ во земјите во транзиција.

Процесот на приватизација, како дел од националните политики поврзани со СДИ, имаше големо влијание на приливот на СДИ во земјите во транзиција во текот на 1990-тите години. Во ерата на глобализацијата т.н. институционална инфраструктура во земјата-домаќин на капиталот има особено влијание на приливот на СДИ. Според економската теорија, овие фактори се присутни во сите три групи детерминирачки фактори на приливот на СДИ и се директно поврзани со инвестициската одлука. Истовремено, глобалните случувања предизвикаа промени и во економските фактори што се директно поврзани со мотивите за вложување на капиталот. Исто така, имајќи ја предвид тенденцијата на земјите во транзиција за членство во ЕУ, од особено значење е влијанието на процесот на интегрирање во ЕУ на приливот на СДИ.

Теоретските размислувања за детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција се поткрепени со компетентни емпириски истражувања, за да се добие една појасна слика за причините за разликите во приливот на СДИ помеѓу земјите и, во овој контекст, да се дополни истражувањето во трудот за ефектите од СДИ во земјите во транзиција. Притоа, не може а да не се истакне дека економската литература многу повеќе располага со емпириски истражувања за детерминирачките

⁷⁸ Dunning, J.H., "Toward a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business Activity", Transnational Corporation, Vol 15, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 2006, p. 34

фактори на приливот на СДИ во земјите од ЦИЕ, новите членки на ЕУ, отколку за земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Слика 2.5. Детерминирачки фактори на приливот на СДИ во земјата-домаќин на капиталот

Детерминирачки фактори на СДИ во земјата-домаќин	Видови на СДИ	Економски фактори
1. Националните политики поврзани со СДИ Економска, политичка и социјална стабилност <i>Прописи кои се однесуваат на влезот и работата на странските инвеститори</i> <i>Стандарди за третман на странските афилијации</i> Политики поврзани со функционирањето и структурата на пазарот (посебно на конкуренцијата и M&A политиките) Билатерални меѓународни договори поврзани со СДИ Процесот на приватизација и политика на цени Трговска политика Даночна политика Регионална политика	А. СДИ во потрага по пазар	Големина на пазарот и БДП по жител Пораст на пазарот <i>Пристап до регионалниот и глобалниот пазар</i> Специфични потрошувачки преференции во земјата Структура на пазарот Физичка/институционална оддалеченост
	Б. СДИ во потрага по ресурси	Трошоци за земја и градба Трошоци за сировини Трошоци за неквалификувана работна сила <i>Трошоци и расположлива квалификувана работна сила</i>
	В. СДИ во потрага по ефикасност	Трошоци за ресурси и средства поврзани со Б Други трошоци, пр. транспорт и комуникациски трошоци <i>Членство во меѓународните институции и регионални договори кои промовираат поефикасна поделба на трудот помеѓу земјите</i> <i>Квалитетот на пазарните институции</i>
2. Економски фактори	Г. СДИ во потрага по сретства	<i>Технологија, менаџмент и други сретства</i> <i>Физичката инфраструктура (патишта, енергија, телекомун.)</i> <i>Макроинваторски, претприемачки и едукативни капацитети</i> <i>Институции и политики кои се однесуваат на економскиот пораст и развој</i>
3. Бизнис-опкружување Поддршка на претприемаштвото <i>Инвестициски олеснувања и промоција</i> <i>Форма и квалитет на законската рамка за сопственост</i> Заштита на интелектуалната сопственост Општествени обичаи (билингвални училишта, домување, квалитетот на живот и др.) Услуги пред и по инвестицијата <i>Добра институционална инфраструктура и поддржувачки услуги, на пр. на банкарството, сметководствени услуги</i> Општествен капитал <i>Регионални кластери</i> <i>Законската легислатива поврзана со намалување на корупцијата итн.</i>		

Извор: Dunning, J.H., "Toward a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business Activity", Transnational Corporation, Vol 15, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 2006, p.37

* потенцираните фактори, според J.X. Данинг во ерата на глобализацијата имаат поголемо влијание на приливот на СДИ во споредба со другите фактори

2.5.1. Законската регулатива и стимулации за странските директни инвестиции во земјите во транзиција

Националната регулатива за СДИ во земјата-домаќин на капиталот се однесува на прописите и на мерките поврзани со влезот, основањето и со работата на странските афилијации и со примената на промотивните политики поврзани со СДИ.

Во периодот од 1989 до 1992 година земјите во транзиција почнаа да ги менуваат законските регулативи за влез на СДИ. До 1992 година речиси сите земји во транзиција дозволија влез на странски директни инвестиции, при што странските вложувања можеа да изнесуваат и до 100% од капиталот на претпријатието.

Во последните децении, како резултат на глобалните случувања, законските регулативи поврзани со СДИ во земјите во транзиција претрпеа значајни промени во насока на нивна поголема либерализација.

Политиката на национален третман на странските инвестиции е основно правило во земјите во транзиција. Меѓународните договори поврзани со членството во ОЕЦД и во ЕУ се рестриктивни во однос на дискриминирачката политика спрема СДИ и инсистираат на еднаков третман на домашните и на странските инвеститори.⁷⁹

Земјите од ЦИЕ во текот на преговорите за влез во ЕУ во 2004 година ги приспособија законските регулативи поврзана со СДИ во согласност со законодавството на ЕУ, за нивно усогласување со регулативите на ЕУ и истовремено да можат да ги искористат придобивките од Унијата. Исклучок беа Словачка, која на странските инвеститори им нудеше одредени специфични стимулации, и Унгарија, која на големите инвеститори им нудеше даночни ослободувања во период од 10 години. Но и двете земји ги променија законските регулативи во 2002 година во согласност со регулативите на ЕУ. Земјите од ЈИЕ имаа задача да ги модернизираат промотивните политики и мерки за СДИ. Само на овој начин тие можат да привлечат СДИ што се во потрага по поголема ефикасност на ангажираниот капитал.⁸⁰

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во текот на 2010 година беа донесени вкупно 13 мерки поврзани со либерализацијата и со промоцијата на СДИ. Од нив, четири се однесуваат на влезот и основањето странски афилијации, пет се однесуваат на работата на странски афилијации и четири мерки се однесуваат на промоцијата на СДИ. Најголем број мерки се поврзани со намалувањето на стапката на корпоративниот данок и даночните олеснувања во слободните економски и индустриски зони.⁸¹

На меѓународно ниво од особено значење се билатералните договори за заштита на инвестициите и договорите за избегнување на двојното оданочување.

⁷⁹ UNCTAD, “*World Investment Report, FDI Policies for Development: National and International Perspectives*”, UN, New York and Geneva, 2003, p. 36

⁸⁰ UNCTAD, “*World Investment Report, FDI Policies for Development: National and International Perspectives*”, UN, New York and Geneva, 2003, p. 38

⁸¹ UNCTAD, “*World Investment Report, Non-equity modes of International Production and Development*”, UN, New York and Geneva, 2011, p.65

Во раните 1990-ти години бројот на склучени договори за избегнување на двојното оданочување е значително поголем во однос на бројот на склучени договори за заштита на инвестициите, но од втората половина на 1990-тите години, со интензивирање на процесот на транзиција, бројот на склучени договори за заштита на инвестициите го надминува бројот на склучени договори за избегнување на двојното оданочување.⁸²

Во 2010 година помеѓу земјите во транзиција што се лидери во потпишување меѓународни договори поврзани со СДИ се Руската Федерација со 141 и Хрватска со 118 потпишани договори.⁸³

Како резултат на порастот на т.н. меѓурегионални СДИ во последните неколку години се зголемува бројот на потпишани билатерални договори помеѓу земјите во транзиција.

Во 2010 година помеѓу земјите во транзиција биле склучени 233 билатерални договори за заштита на инвестициите. Руската Федерација, со 31 склучен договор, е земја со најголем број склучени билатерални договори за заштита на инвестициите. Исто така, во 2010 година биле склучени и 175 договори за избегнување на двојното оданочување помеѓу земјите во транзиција.⁸⁴

Билатералните договори имаат за цел заштита на странските инвеститори од непредвидени случувања во земјата-домаќин на капиталот, кои можат негативно да влијаат на инвестицијата. Помеѓу приливот на СДИ и бројот на склучени договори не постои значајна корелација.⁸⁵ Националната регулатива треба да биде дополнета со исполнувањето на економските детерминирачки фактори на приливот на СДИ, особено стапката на раст на пазарот, квалификуваната работна сила, конкурентските ресурси и добрата инфраструктура.⁸⁶

Во овој контекст може да се констатира дека меѓународните договори поврзани со СДИ имаат комплементарна улога на бизнис-климата на земјата, но не можат да бидат супститут на недостатоците во националните политики и институционалните капацитети на земјата-домаќин на капиталот.

⁸²UNCTAD, “*World Investment Report, The Shift Toward Services*”, UN, New York and Geneva”, 2004, p.43

⁸³ UNCTAD, “*World Investment Report, Non-equity modes of International Production and Development*”, UN, New York and Geneva, 2011, p.77

⁸⁴ UNCTAD, “*World Investment Report, Non-equity modes of International Production and Development*”, UN, New York and Geneva, 2011, p.79

⁸⁵ UNCTAD, “*World Investment Report, Trends and Determinants*”, UN, New York and Geneva, 1998, p.99

⁸⁶ UNCTAD, “*World Investment Report, FDI Policies for Development: National and International Perspectives*”, UN, New York and Geneva, 2003, p. 38

Табела 2.11. Законската регулатива поврзана со СДИ во одредени земји во транзиција, 2001 година

Земји	Слободно основање странски афилијации	Национален третман	Право на сопственост	Неселективност	Репартијација на профит
Албанија	Целосно	Целосно	Делумно	Делумно	Целосно
Белорусија	Целосно	Делумно	Нема	/	Целосно
Бугарија	Целосно	Делумно	Нема	Делумно	Целосно
Естонија	Целосно	Целосно	Целосно	Целосно	Целосно
Латвија	Целосно	Целосно	Целосно	Целосно	Целосно
Литванија	Целосно	Целосно	Делумно	Целосно	Целосно
Молдавија	Целосно	Целосно	Целосно	Делумно	Целосно
Романија	Целосно	Делумно	Целосно	Делумно	Целосно
Руската Федерација	Целосно	Делумно	Делумно	/	Целосно
Полска	Целосно	Целосно	Целосно	Делумно	Целосно
Словачка Република	Целосно	Целосно	Целосно	Делумно	Целосно
Словенија	Целосно	Целосно	Делумно	Целосно	/
Чешка Република	Целосно	Целосно	Целосно	Делумно	Целосно
Унгарија	Целосно	Целосно	Целосно	Целосно	Целосно
Украина	Целосно	Целосно	Нема	/	Целосно

Извор: UNCTAD (2003), преземено од Meyer, K., and Jensen, C., “Foreign Direct Investment and Government Policy in Central and Eastern Europe”, Copenhagen

Business School, Centre for East European Studies, Copenhagen, 2004, p.29

Во однос на промотивните политики поврзани со СДИ, во овој дел предмет на анализа е примената на стимулациите за СДИ и нивните ефекти на приливот на СДИ.

Стимулациите за СДИ (incentives) по својата природа се дискриминаторски инструменти што се дефинираат како мерки дизајнирани за да се влијае врз големината, локацијата или индустријата на инвестицискиот проект преку влијание врз неговите релативни трошоци или промена на ризикот поврзан со тој проект, преку мерки што не им се расположливи на соодветните домашни инвеститори.⁸⁷

Според ОЕЦД, стимулативните мерки за привлекување СДИ се класифицирани во три категории: фискални, финансиски и регулаторни стимулации.

Фискалните стимулации се најкористен вид стимулации за СДИ. Меѓу нив, најчесто користени фискални стимулации се: намалување на стапката на корпоративен данок, стимулации за капитални вложувања, намалување на трошоците за прекуграничните операции и други даночни стимулации.

Примената на финансиските стимулации е мотивирана од три причини.

Прво, доколку земјата е помалку атрактивна за странските инвеститори, на пример поради понискиот степен на пораст на одредено подрачје. Во овој случај најчесто користени финансиски стимулации се: инфраструктурни субвенции и обуки за вработените лица.

Втора причина за примена на финансиските стимулации се трошоците за релокација или воспоставување нови подружници на растојание различно од претходното. Притоа најчесто користени финансиски стимулации се: поддршка за релокација и експатријација, административна помош и привремено субвенционирање на платите за вработените лица.

Како трета причина, наспроти претходните две горенаведени што се применуваат за да се отстранат пазарните несовершености или за да се надминат трансакциските трошоци, земјите можат да применат политики на целни стимулации, како на пример: кредити за инвеститорите, недвижности и партиципација во трошоците.

Регулаторните стимулации се политики за привлекување СДИ преку кои им се овозможува повластен третман на странските инвеститори во однос на постојната домашна регулатива. Овој вид стимулации се користат за да се остварат одредени

⁸⁷ OECD, Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies, OECD, Paris, 2003 (www.oecd.org, последно пристапено на 12.10.2013)

стратегии или за реализација на одредени индивидуални инвестиции. Регулаторните стимулации во практика се применуваат многу малку и најчесто ги користат земјите во развој за одредени специфични сектори.⁸⁸

Во почетокот на транзицијата само Унгарија имплементираше даночни ослободувања за странските инвеститори и воспостави систем на стимулации за СДИ, но веќе од средината на 1990-тите години поголемиот дел земји во транзиција имплементираа реформи во даночниот систем и примена на стимулации за СДИ.

Полска од 1995 година ги користела слободните економски зони како стимулации за СДИ и до крајот на 1997 година имала 19 слободни економски зони лоцирани низ целата земја. Странските инвеститори во зоните имаа значителни даночни бенефиции, главно во форма на целосно даночно ослободување во период од десет години. Чешката Република од 1997 до 2000 година имплементираше стимулации за СДИ што вклучуваат: даночно ослободување во период од десет години за инвестиции во новоформирани големи претпријатија, даночни ослободувања за проширување на бизнисот на постојните странски компании и грантови за отворања нови работни места и обуки на вработените лица. Словачка во 1998 година беше последна земја од ЦИЕ што имплементираше стимулации за СДИ.⁸⁹

Трите балтички земји користеле повеќе ниски стапки на данок на добивка отколку стимулации за СДИ. Во земјите од ЗНД даночните стапки биле повисоки, а стимулациите за СДИ многу помали, во споредба со земјите од ЦИЕ и балтичките земји. Во некои земји од ЗНД воопшто и не постоеле стимулации за СДИ. Во земјите од ЈИЕ стимулациите главно се однесуваа на даночни и царински ослободувања и воспоставување слободни економски зони.⁹⁰

Во однос на примената на стимулациите за СДИ се можни два пристапа: т.н. општ пристап базиран на правила, кој ги вклучува стимулациите прецизирани со закон и кои важат за сите странски инвестиции, и т.н. случај по случај или специфичен пристап, кој подразбира стимулации наменети само за одредена инвестиција. Линијата на разграничување меѓу овие два пристапа во практиката често е нејасна. Земјите најчесто применуваа стимулации, дефинирани во согласност

⁸⁸ OECD, Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies, OECD, Paris, 2003 (www.oecd.org, последно пристапено на 12.10.2013)

⁸⁹ Stability Pact, „Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment, A Study of Countries in SEE“, *SEE Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth*, OECD, 2003, p.182

⁹⁰ Cass, F., „Attracting FDI to transition countries: the use of incentives and promotion agencies“, *Transnational Corporation*, Vol.16, No.2, UNCTAD, New York and Geneva, 2007, p. 111

со законската регулатива, за сите странски компании што претходно не биле лоцирани во нивната земја, додека специфичниот пристап се користи за странски компании што се веќе лоцирани во земјата-домаќин, за да го охрабрат нивното проширување или да не дозволат да ја напуштат земјата.⁹¹

Економската литература укажува дека при примената на пристапот случај по случај транспарентноста на договорите е од особено значење, бидејќи во спротивно овој начин на привлекување СДИ може да предизвика низа корупциски активности.

Во земјите за кои сè уште нема најава за нивно членство во ЕУ, насочените стимулации можат да доведат до корумпирано однесување од страна на владините претставници.⁹²

Истовремено треба да се има предвид фактот дека стимулациите за странските инвеститори треба да се однесуваат и на домашните инвеститори за да се избегне дискриминацијата на домашните инвеститори, како и шпекулативните активности.

Во економската литература многу често се поставува прашањето за ефектите од примената на промотивните политики поврзани со СДИ. Во овој контекст треба да се има предвид дека ефектите од стимулациите за СДИ не се целосно прецизирани, бидејќи тие не можат да бидат издвоени од влијанието на другите локациски фактори на приливот на СДИ.⁹³

Во земјите во транзиција постои мислење дека странските инвеститори претпочитаат земји што имаат одредени поволности во однос на даночната политика, но економската литература укажува дека ефектите од даночните стимулации врз приливот на СДИ не се секогаш позитивни.

Економската литература укажува дека малку е веројатно дека иницијативата за даночните стимулации ќе виде ефикасна. Напротив, таа може да биде и предмет на злоупотреба и корупција.⁹⁴

Стимулациите можат да влијаат позитивно на приливот на СДИ доколку земјата има достигнато одредено ниво на економски развој.⁹⁵

⁹¹ OECD, Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies, OECD, Paris, 2003 (www.oecd.org, последно пристапено на 12.10.2013)

⁹² UNCTAD, "World Investment Report, The Shift Toward Services", UN, New York and Geneva", 2004, p.143

⁹³ Hunya, G., "The role of foreign direct investment in economic recovery and transformation, Balkan Reconstruction: Economic aspects", WIIW, Vienna, 2000, p.8

⁹⁴ OECD, Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies, OECD, Paris, 2003 (www.oecd.org, последно пристапено на 12.10.2013)

⁹⁵ Dunning, J.H., "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", Journal of the Economics of Business, Vol 8, No.2, 2001, p.185

Во овој контекст е истражувањето на Ф. Кејс во 2007 година што ги опфаќа поголемиот дел земји во транзиција.⁹⁶ Имајќи ја предвид тезата дека стимулациите за СДИ можат да ги надоместат недостатоците од слабиот прогрес во транзицијата или високите даночни стапки, во истражувањето се испитуваат ефектите од примената на стимулациите на приливот на СДИ во земјите во транзиција во периодот од 1994 до 2003 година.

Во истражувањето земјите се групирани во пет групи врз основа на следниве показатели: прогресот во транзицијата, политичката стабилност и расположливоста со природни ресурси.

Првата група ја сочинуваат земји што се понапредни во процесот на транзиција, политички се постабилни и се поблиску до расположливите ресурси (Естонија, Полска, Словачка, Словенија и Чешката Република). Втората и третата група ги сочинуваат земји што се на средината по прогресот во транзицијата, политичката стабилност и расположливоста со природни ресурси (Албанија, Бугарија, Босна и Херцеговина, Белорусија, Ерменија, Латвија, Литванија, Македонија, Молдавија, Србија, Романија, Унгарија, Хрватска и Црна Гора). Четвртата група се однесува на земји што се помалку напредни во процесот на транзиција, политички се понестабилни и не се блиску до расположливите ресурси (Грузија, Киргистан, Таџикистан и Узбекистан). Петтата група се земји што се богати со природни ресурси и се анализираат како посебна група, бидејќи поради изобилството со нафта и гас не се потребни посебни стимулации за СДИ и нивна промоција (Азербејџан, Казахстан, Руската Федерација и Туркменистан), (табела 2.12).

Според истражувањето, понапредните земји во транзиција користат повеќе стимулации за СДИ отколку помалку напредните земји, што всушност е спротивно на тезата дека стимулациите се користат за да ги надоместат недостатоците од слабиот прогрес во транзицијата.

⁹⁶ Cass, F., *“Attracting FDI to transition countries: the use of incentives and promotion agencies”*, Transnational Corporation, Vol.16, No.2, UNCTAD, New York and Geneva, 2007, p. 105

Табела 2.12. Рангирање на земјите во транзиција, сумарни резултати

Група	Опис	Земји	Даноци	Стимулации
1	Понапредни земји во транзиција, политички постабилни земји, со поголема расположливост со природни ресурси	Естонија, Полска, Словенија, Унгарија и Чешка Република	Високо	Високо
2	Средно напредни земји во транзиција, со релативна политичка стабилност и расположливост со природни ресурси	Бугарија, Латвија, Литванија, Романија и Хрватска	Високо	Ниско/Не
3		Албанија, Белорусија, БиХ, Ерменија, Македонија, Молдавија, Србија, Украина и Црна Гора	Високо	Средно
4	Помалку напредни земји во транзиција, политички понестабилни земји, со помала расположливост со природни ресурси	Грузија, Киргистан, Таџикистан и Узбекистан	Многу високо	Ниско/Не
5	Земји богати со природни ресурси	Азербејџан, Казахстан, Рус. Федерација и Туркменистан	Многу високо	Ниско/Не

Извор: Cass, F., "Attracting FDI to transition countries: the use of incentives and promotion agencies", Transnational Corporation, Vol.16, No.2, UNCTAD, New York and Geneva, 2007, p.106

Искуството на поголемиот дел од земјите во транзиција потврдува дека стимулациите за СДИ не можат да бидат супститут на неповолната бизнис-клима на земјата. Стимулациите можат да влијаат на приливот на СДИ, но само доколку земјата има достигнато одредено ниво на економски развој. Во овој контекст, заедно со либерализацијата и со макроекономската стабилност, потребно е да се создадат законска и институционална рамка во насока на привлекување СДИ, а стимулациите само да ја дополнат добрата бизнис-клима на земјата-домаќин на капиталот. Истовремено, одлуката за видот на стимулациите треба да биде базирана на претходно извршена анализа на долгорочните ефекти од нивната примена.

2.5.2. Процесот на приватизација и СДИ во земјите во транзиција

По колапсот на централнопланските економии во 1989 година, процесот на приватизација почна и во поранешните социјалистички земји.

Приватизацијата беше еден од клучните елементи на транзицијата од планско кон пазарно стопанство.

Во почетокот на приватизацијата клучна одлука што требаше да се донесе беше степенот до кој ќе се спроведува приватизацијата и кои методи на трансформација на државните претпријатија ќе се применат, што директно влијаеше на приливот на СДИ во текот на приватизацијата.

Економската литература укажува дека од гледна точка на ефикасност, влезот на СДИ е еден од најдобрите начини на приватизацијата, но во раната фаза на трансформацијата во пазарна економија неекономските фактори се чинеше дека имаа поголемо влијание. Причината беше во условите на стопанисување со кои се соочуваа земјите во почетокот на транзицијата.

Имено, во почетокот на процесот на приватизација влијанието на политичките сили и судирот на интереси на спротивставените страни што беа вклучени во приватизацијата имаа пресудно влијание при трансформацијата на општествениот капитал. Земјите во транзиција беа во расчекор помеѓу потребата од наоѓање стратегиски партнери за претпријатијата со општествен капитал, што се покажа како продуктивен метод, од една страна, и распределбата на акции на вработените и граѓаните се покажа како општествено најприфатлив метод, од друга страна. Рамнотежа помеѓу овие две спротивставени потреби беше тешко да се воспостави.

Во почетокот на приватизацијата поголемиот дел земји во транзиција (со исклучок на Унгарија и на Македонија) се определија за методот на масовна приватизација, кој вклучуваше дистрибуција на ваучери. Ефектите од масовната приватизација беа различни, од успешно спроведување (Чешка и Руската Федерација) до значително заостанување (Полска, Бугарија, Романија и др.).⁹⁷

Како резултат на овие случувања, приливот на СДИ во почетокот на приватизацијата, во поголемиот дел од земјите во транзиција, со исклучок на Унгарија, беше на многу ниско ниво.

Унгарија е најуспешната земја во транзиција во привлекувањето СДИ во текот на приватизацијата. Тоа пред сè се должи на фактот што Унгарија уште во почетокот на транзицијата го либерализира пазарот за влез на СДИ.

Во поголемиот дел од земјите во транзиција кон крајот на 1990-тите години заврши фазата на т.н. национална масовна приватизација, при што земјите почнаа да

⁹⁷ Славески, Т., „Приватизација, пазар, држава“, Екопрес-Магна, Скопје, 1997, стр. 21

ги продаваат државните претпријатија по методот на директна продажба со еднаков третман на странските инвеститори.⁹⁸

Истовремено, странските инвеститори во најголем дел беа заинтересирани за профитабилните капацитети, што се потврди со продажбата на стратегиските државни капацитети во индустријата, финансискиот сектор и јавните услуги, кога поголемиот дел земји во транзиција остварија најголем прилив на СДИ. Во овој контекст е и констатацијата на ЕБРД дека „...приватизациската политика беше значаен фактор што го детерминираше приливот на СДИ. Онаму каде што продажбата на значајните државни капацитети беше главна компонента на процесот на приватизација, приливот на СДИ беше поголем...“.⁹⁹

Како резултат на промената на политиките поврзани со процесот на приватизација, од втората половина на 1990-тите години приливот на СДИ расте во поголемиот дел од земјите во транзиција (табела 2.13).

Всушност, во однос на приливот на СДИ во текот на приватизацијата во земјите во транзиција се разликуваат две фази: фаза на национална масовна приватизација и т.н. фаза на постприватизациска консолидација на сопственоста и продажба на значајните државни капацитети во производството, финансискиот сектор и јавните услуги.¹⁰⁰ Првата фаза е карактеристична за почетокот на транзицијата и во оваа фаза влезот на странскиот капитал беше исклучително мал, а втората фаза се однесува на втората половина од 1990-тите години и се карактеризира со значаен прилив на СДИ.

⁹⁸ Hunya, G. and Kalotay, K., “Privatization and FDI in Central and Eastern Europe”, Transnational Corporations, Vol.9, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April 2000, p.6

⁹⁹ EBRD, “Transition Report: Employment, Skills and Transition”, London, 2000, p. 83

¹⁰⁰ Rojec, M., “Balance of Privatization Policies related to FDI in the transition countries of Central and Eastern Europe”, (www.mednarodni-odnosi.si/cmo/publicatio, пристапено на 3.4.2012)

Табела 2.13. Приватизација поврзана со прилив на СДИ во одредени земји во транзиција, 1991-1999 година (во милиони американски долари и %)

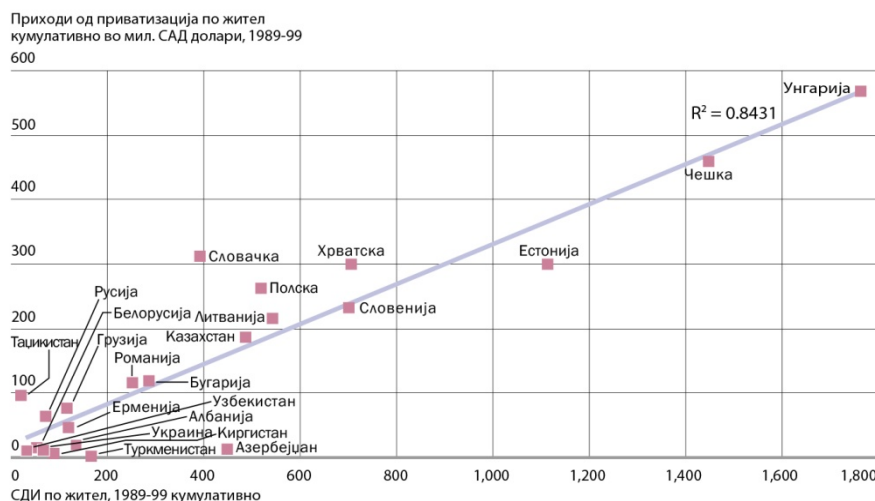
Земји	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Вкупно
Бугарија										
Вкупно СДИ	/	/	40	105	90	109	492	505	476	1.817
СДИ од приватизација	/	/	3	28	63	36	340	212	227	912
СДИ од приват. (%)	/	/	8	26	70	33	69	43	48	50
Република Македонија										
Вкупно СДИ	/	/	/	20	1	5	9	103	10	148
СДИ од приватизација	/	/	/	/	/	/	5	26	3	34
СДИ од приват. (%)	/	/	/	/	/	/	57	25	35	23
Молдавија										
Вкупно СДИ	/	/	14	28	65	21	70	57	37	292
СДИ од приватизација	/	/	14	28	64	17	39	/	/	161
СДИ од приват. (%)	/	/	100	100	97	82	55	/	/	55
Полска										
Вкупно СДИ	892	298	892	884	1.807	2.845	2.663	4.323	/	14.604
СДИ од приватизација	127	213	176	104	480	423	464	300	/	2.287
СДИ од приват. (%)	14	72	20	12	27	15	17	7	/	16
Романија										
Вкупно СДИ	/	/	37	188	207	151	655	1.378	656	3.240
СДИ од приватизација	/	/	6	33	82	16	335	1.163	/	1.604
СДИ од приват. (%)	/	/	17	17	40	11	51	84	/	49
Руската Федерација										
Вкупно СДИ	/	/	1.211	640	1.451	1.822	5.014	1.378	1.240	12.756
СДИ од приватизација	/	/	/	/	/	/	2.155	1	0	2.156
СДИ од приват. (%)	/	/	/	/	/	/	43	0	0	17
Унгарија										
Вкупно СДИ	1.459	1.471	2.339	1.146	4.453	1.788	1.811	1.410	1.675	17.552
СДИ од приватизација	325	488	651	99	3.025	577	272	12	0	5.449
СДИ од приват. (%)	22	33	28	9	68	32	15	1	0	31
Хрватска										
Вкупно СДИ	/	/	88	105	83	437	320	519	1.146	2.769
СДИ од приватизација	/	/	53	92	79	4	169	449	951	1.798
СДИ од приват. (%)	/	/	61	88	95	1	53	76	83	65
Чешката Република										
Вкупно СДИ	/	/	654	869	2.562	1.428	1.300	2.540	4.877	14.230
СДИ од приватизација	/	/	568	862	2.559	1.317	1.038	/	/	6.344
СДИ од приват. (%)	/	/	87	99	100	92	80	/	/	45

Извор: Hunya, G and Kalotay, K., "Privatization and FDI in Central and Eastern Europe, Transnational Corporations", Vol.9, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April 2000, p.18

Искуството на поголемиот дел од земјите во транзиција укажува дека помеѓу приливот на СДИ и процесот на приватизација постои тесна врска.

Во овој контекст ЕБРД, анализирајќи го односот помеѓу СДИ по жител и приходите од приватизацијата во земјите во транзиција во периодот до 2000 година, констатира дека помеѓу приливот на СДИ и процесот на приватизација постои значајна позитивна корелација. Имено, од графиконот 2.9 може да се види дека земјите што имаат реализирано најголеми приходи од приватизацијата, како Унгарија, Чешка, Естонија, Хрватска, Полска, Словачка и Словенија, имаат и најголем прилив на СДИ.

Графикон 2.9. СДИ по жител и приходите од приватизацијата, 1989-1999 година

Извор: ЕБРД, “*Transition Report: Employment, Skills and Transition*”, ЕБРД, London, 2000, p.21

2.5.3. Влијанието на економските фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција

Во однос на економските фактори поврзани со СДИ, во економската литература постои согласност за прашањето кои фактори се клучни за поголем прилив на СДИ. Истовремено искуството покажа дека земјите што привлекоа поголем прилив на СДИ, генерално, имаат висок степен на макроекономска стабилност и побрз економски развој, со тенденција на развој на квалификувана работна сила, добра инфраструктура и либерализиран надворешен сектор.

Имено, земјите од ЦИЕ што се членки на ЕУ беа понапредни земји во процесот на транзиција. Уште во почетокот на 1990-тите години овие земји успеаја да постигнат макроекономска стабилност и почнаа со интензивни структурни реформи за нивен побрз економски развој. Истовремено земјите од ЦИЕ беа меѓу првите земји што ги отворија вратите за влез на СДИ.

Поголемиот дел земји во транзиција располагаат со релативно квалификувана, но евтина работна сила. Во земјите од ЦИЕ номиналните плати беа неколкупати пониски од оние во земјите од ЕУ, што ги направи конкурентни за СДИ. Сепак, по влезот во ЕУ, трошоците за работна сила релативно брзо се зголемија, што негативно се одрази на СДИ.

Повеќето од овие земји во почетокот на транзицијата имаа слабо развиени пазарни институции и физичка инфраструктура, но со помош на меѓународните организации за релативно брзо време, во споредба со другите земји во транзиција, остварија значителен напредок во овие области.

Изгледите за членство во ЕУ се покажаа како магнет за СДИ во земјите од ЦИЕ, а подоцна и за Романија и за Бугарија.

Во поголемиот дел од земјите од ЈИЕ политичките фактори заедно со слабиот прогрес во транзицијата, што резултираше со забавен економски развој, беа основните причини за нискиот прилив на СДИ во почетокот на транзицијата.

Земјите од ЗНД, како Руската Федерација, Азербејџан, Казахстан и Туркменистан и Киргистан, привлекоа значаен прилив на СДИ поради расположливоста со природни ресурси. Во последните неколку години овие земји, искористувајќи ги компаративните предности од изобилство со природни ресурси и заедно со брзиот растечки пазарен потенцијал, станаа најатрактивни земји во транзиција за СДИ.

Меѓу позначајните емпириски истражувања поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција е она на Д. Холанд и Н. Паин во 1998 година. Авторите ги испитуваат влијанието на методите на приватизација, отвореноста на земјата, трошоците и продуктивноста на работната сила на приливот на СДИ во Унгарија, Полска, Чешка, Словачка и Словенија, Романија, Бугарија и Хрватска за периодот од 1992 до 1996 година.¹⁰¹

¹⁰¹Holland, D. and Pain, N., "The determinants and impact of foreign direct investment in transition countries: a panel data analysis", National Institute of Economic and Social Research, London, 1998, p. 11

Резултатите покажуваат дека методот на приватизација и отвореноста на земјата имаат значајно влијание на приливот на СДИ. Влијанието на трошоците и продуктивноста на работната сила исто така е значајно, но е со помал интензитет во споредба со методот на приватизација и со отвореноста на земјата.

Истражувањето на А. Беван и С. Ештрин во 2000 година, анализирајќи го приливот на СДИ во земјите од Централна и Источна Европа во периодот од 1996 до 2000 година, укажува дека квалитетот на бизнис-опкружувањето, развојот на пазарот, трошоците за работната сила и расположливоста со природните ресурси имаат најзначајно влијание на приливот на СДИ.¹⁰²

Д. Демекс и др. во 2005 година, врз основа на анализа на повеќе од 40 емпириски истражувања за детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција, заклучиле дека само четири истражувања покриваат неколку земји од ЈИЕ. Истражувањето се однесува на сите седум земји од ЈИЕ.¹⁰³ Авторот ги дели детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција на традиционални фактори и специфични фактори. Традиционалните фактори ги опфаќаат т.н. гравитациски фактори (односно фактори поврзани со големината на пазарот, развојот на пазарот и далечината) и негравитациски фактори (кои се однесуваат на трошоците и продуктивноста на работната сила и развојот на инфраструктурата). Во специфични фактори спаѓаат отвореноста на економијата и регионалната интеграција, даночната политика и даночните стимулации, како и квалитетот на институциите. Според истражувањето, традиционалните фактори што се однесуваат на т.н. гравитациски фактори имаат најголемо влијание на приливот на СДИ, околу 60% во споредба со другите фактори во земјите во транзиција. Исто така, според истражувањето, специфичните фактори поврзани со отвореноста на земјата и регионалните интеграции имаат значајно влијание на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ.

М. Матеев во 2009 година, надоврзувајќи се на истражувањето на Д. Демекс и др., го испитува влијанието на традиционалните и на специфичните фактори на приливот на СДИ во земјите од ЦИЕ и од ЈИЕ, во периодот од 2001 до 2006 година. Според истражувањето, традиционалните гравитациски фактори (големината на пазарот и далечината), како и т.н. негравитациски фактори (трошоците и

¹⁰² Bevan, A. and Estrin, S., "The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies", William Davidson Institute, Working Paper N.342, University of Michigan, USA, October 2000, p.23

¹⁰³ Demekas, D., Horvath, B., Ribakova, E., Wu, Y., "Foreign Direct Investment in Southeastern Economies: How (and How Much) Can Policies Help?", IMF Working Paper, 05/110, Washington D.C., 2005, p.12

продуктивноста на работната сила), имаат значајно влијание на приливот на СДИ, меѓутоа т.н. специфични транзициски фактори имаат најголемо влијание на приливот на СДИ во земјите од транзиција.¹⁰⁴ Спротивно на истражувањето на Д. Демекс и др., М. Матеев заклучил дека економските фактори, како отвореноста на земјата и инфраструктурата, немаат значајно влијание на приливот на СДИ во земјите во транзиција.

Економската теорија укажува дека влијанието на економските фактори зависи од мотивите за вложување на капиталот: потрагата по пазар, по ресурси, по поголема ефикасност на ангажираниот капитал и потрагата по стратегиски средства.

Во последните децении глобализацијата предизвика промени во мотивите за вложување на капиталот, а со тоа и во економските фактори на СДИ, што потврдуваат и емпириските истражувања.

Апсолутната големина на пазарот на земјата-домаќин на капиталот порано се сметаше за значаен детерминирачки фактор на приливот на СДИ, но во ерата на глобализацијата од особено значење за странските инвеститори се куповната моќ на населението и пазарниот потенцијал на земјата. Во овој контекст анализата во трудот покажа дека најзначаен мотив за вложување на капиталот во земјите во транзиција е потрагата по нови пазари, што е директно поврзано со пазарниот потенцијал на земјите.

Во последните децении, како резултат на глобалните случувања, мотивот за потрага по поголема ефикасност на ангажираниот капитал добива сè поголемо значење. Оттука, пристапот до регионалниот и глобалниот пазар има значајно влијание на приливот на СДИ. Имајќи го предвид ова, економските фактори што се однесуваат на отвореноста на земјата и членството во меѓународните институции, особено во ЕУ, имаат значајно влијание на приливот на СДИ во земјите во транзиција.

Во однос на економските фактори поврзани со ресурсите, во последните децении квалификуваната работна сила има сè поголемо влијание на приливот на СДИ отколку евтината работна сила. Земјите во транзиција располагаат со релативно квалификувана но евтина работна сила, што претставува значаен фактор во привлекувањето СДИ.

¹⁰⁴ Mateev, M., "Determinants of Foreign Direct Investment in Central and Southeastern Europe: new empirical tests", Oxford Journal, Vol.8, No.1, 2009, p.135

Другите трошоци, како на пример транспортните трошоци, со развојот на инфраструктурата имаат помало влијание на приливот на СДИ, при што сè повеќе е нагласено значењето на „психолошката“ наместо на „физичката“ блискост на пазарот.

2.5.4. Квалитетот на институциите и СДИ во земјите во транзиција

Во контекст на влијанието на квалитетот на институциите на приливот на СДИ, Ј.Х. Данинг подразбира т.н. институционална инфраструктура, која претставува локално поврзани инструменти наменети да ја олеснат економската активност (вклучувајќи ги и СДИ) со намалување на трансакциските трошоци на таквите активности.¹⁰⁵

Данинг, анализирајќи ги истражувањата на тројцата нобеловци А. Сен, Ј. Стиглиц и Н. Даглас,¹⁰⁶ истакнува дека како резултат на либерализацијата на пазарите и интензивниот пораст на технологијата кон крајот на 20 век, иницирани од глобализацијата, новата парадигма на развојот се темели на квалитетот на институционалната инфраструктура и општествениот капитал, како главни фактори на економски развој во помалку развиените земји... Со тоа институционалната инфраструктура има директни импликации и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ.¹⁰⁷

Според него, институционалната инфраструктура е присутна во сите три групи детерминирачки фактори на приливот на СДИ и претставува „чадор“ што влијае на ефикасноста на секоја од групите фактори.¹⁰⁸

Данинг смета дека во земјите во транзиција институционалната инфраструктура е значаен детерминирачки фактор на приливот на СДИ од неколку причини: прво поради брзиот технолошки развој и глобализацијата, кои придонесоа

¹⁰⁵ Dunning, J.H., „*Institutional Reform, FDI and European Transition Economies*“, R. Grosse (ed) International Business and Governments in the 21st Century, Cambridge University Press, UK, 2004, p. 9-11

¹⁰⁶ Amartya Sen ја истакнува слободата на изборот, Joseph Stiglitz структурната трансформација на општествата, а North Douglass го нагласува значењето на институционалните фактори за економскиот развој на земјите во развој.

¹⁰⁷ Dunning, J.H., „*Toward a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business Activity*“, Transnational Corporation, Vol 15, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April, 2006, p. 34

¹⁰⁸ Dunning, J.H., „*Toward a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business Activity*“, Transnational Corporation, Vol 15, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April, 2006, p. 38

за реструктурирање на економиите во насока на унапредување на ефикасноста на компаративните предности на земјите во транзиција; второ поради појавата на новите средства на комуникација, особено е-трговијата и Интернет, кои со намалување на трансакциските трошоци имаат поголем ефект на локациските предности; и трето поради субнационалните кластери на економските активности, особено во големите и во средните економии.¹⁰⁹

Економската литература во периодот до 2000 година што се обидува да ја објасни нерамномерната распределба на СДИ во земјите во транзиција го нагласува пазарот како најзначаен детерминирачки фактор на приливот на СДИ, додека квалитетот на институциите е едвај вклучен во нивните анализи.

Влијанието на квалитетот на институциите на приливот на СДИ во земјите во транзиција е во фокусот на интерес од почетокот на 2000 година.

Имено, К.Е. Мејер во 2001 година укажува на сè поголемото влијание на националната политика поврзана со квалитетот на институциите на приливот на СДИ.¹¹⁰ Р. Мудамби и Р. Навара во 2002 година укажуваат дека институциите се значаен детерминирачки фактор на приливот на СДИ, бидејќи тие влијаат на трансакциските трошоци.¹¹¹ Пурнаракис и М. Варсакелис во 2004 година, користејќи го индексот на перцепција за корупцијата на „Транспаренси интернешнл“, заклучуваат дека земјите што имаат подобар систем на владеење на правото и пониско ниво на корупција се поуспешни земји во привлекувањето СДИ.¹¹²

Во овој контекст, Ј.Х. Данинг во 2004 година го испитува влијанието на институционалните фактори во споредба со другите детерминирачки фактори на приливот на СДИ во периодот од 1998 до 2002 година, во што се опфатени поголемиот дел земји од ЦИЕ што се членки на ЕУ, како и Романија и Бугарија и дел од земјите од ЗНД.¹¹³

¹⁰⁹ Dunning, J.H., *“Toward a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business Activity”*, Transnational Corporation, Vol 15, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April, 2006, p. 38-41

¹¹⁰ Meyer, K.E., *“Institutions, Transaction Costs and Entry Mode Choice”*, Journal of International Business Studies, Vol.31, No.2, 2001, p. 257-267

¹¹¹ Mudambi, R. and Navara, R., *“Institutions and International Business: A Theoretical Overview”*, International Business Review 11, No.6, 2002, p. 635-647

¹¹² Pournarakis, M. And Varsakelis, N., *“Institutions, internationalization and FDI: the case of economies in transition”*, Transnational Corporation, Vol.13, No.2, UNCTAD, New York and Geneva, 2004, p. 77-94

¹¹³ Dunning, J.H., *Institutional Reform, FDI and European Transition Economies*, R. Grosse (ed) International Business and Governments in the 21st Century, Cambridge University Press, UK, 2004, p.11

Земјите во транзиција што се предмет на истражувањето се класифицирани во две групи, според БДП по жител. Во првата група, т.н. понапредни земји во транзиција, спаѓаат: Чешката Република, Унгарија, Полска и Словачка, а во втората група, т.н. помалку напредни земји во транзиција, спаѓаат: Азербејџан, Бугарија, Казахстан, Романија, Русија и Унгарија (табела 2.14).

Резултатите од истражувањето покажуваат дека понапредните земји во транзиција имаат поголем прогрес во реализацијата на институционалната инфраструктура во споредба со другите фактори. За разлика од нив, помалку напредните земји во транзиција имаат помал прогрес во унапредување на институционалните фактори во однос на другите детерминирачки фактори на приливот на СДИ.

Табела 2.14. Детерминирачки фактори на приливот на СДИ во одредени земји во транзиција, 1998-2002 година

Детерминирачки фактори на СДИ	Понапредни земји во транзиција	Помалку напредни земји во транзиција
Институционални фактори		
Политичкото опкружување	6,5	4
Политичката стабилност	7,8	5,4
Политички ресурси (ниво на корупција и бирократија)	5,5	2,9
Политиката кон приватните претпријатија и конкуренцијата	6	3,5
Националните политики поврзани со СДИ	8,2	5
Фискалната политика	5	3,9
Финансискиот сектор	6,6	3,4
Инфраструктурата	5,4	4,1
Други фактори		
Макроекономското опкружување	6,5	6,1
Развојот на пазарот	4,9	4,7
Меѓународната трговија	8	5,7
Пазарот на трудот	6,7	6

Извор: Dunning, J.H., Institutional Reform, FDI and European Transition Economies, R. Grosse (ed) International Business and Governments in the 21st Century, Cambridge University Press, UK, 2004, p.11

** рангирање од 1 до 10
(резултат од 10 се смета како најдобро опкружување за бизнис)*

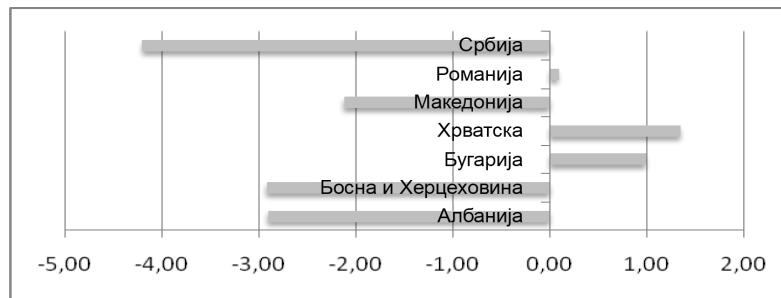
Во однос на земјите од ЈИЕ, економската литература исто така укажува дека квалитетот на институциите има значајно влијание на приливот на СДИ во последната деценија.

Во овој контекст авторите Н. Фабри и С. Зегни во 2010 година, користејќи го Светскиот индекс на владеење на Светска банка (WGI), кој ги вклучува индикаторите: право на изразување и одговорност, политичка стабилност, квалитет на регулативите, владеење на правото и контрола на корупцијата, укажуваат дека во периодот од 1996 до 2009 година сите земји од ЈИЕ се соочуваат со неефикасни институции, дури и земјите-членки на ЕУ, Романија и Бугарија. Она што е карактеристично е дека индикаторот контрола на корупцијата има постојано негативна вредност во сите земји од ЈИЕ, со исклучок на Хрватска. Исто така, и индикаторите за ефикасноста на владата и владеењето на правото се со постојана негативна вредност во сите земји од ЈИЕ, освен во Хрватска и во Романија.¹¹⁴

Врз основа од резултатите од просечната вредност на Светскиот индекс на владеење според Светска банка во периодот од 1996 до 2009 година се врши рангирање на земјите од ЈИЕ, вклучувајќи ги и Романија и Бугарија. Резултатите покажуваат дека, со исклучок на Романија, Бугарија и на Хрватска, кои имаат позитивна средна вредност на индексот на владеење, другите земји во транзиција (Албанија, Босна и Херцеговина, Македонија и Србија) имаат негативна вредност на индексот во периодот од 1996 до 2009 година, што укажува на фактот дека земјите од ЈИЕ сè уште се далеку од воспоставување ефикасна институционална инфраструктура (графикон 2.10).

¹¹⁴ Fabry, N., Zeghni, S., “*Inward FDI in seven transition countries of SEE: a quest of institution-based attractiveness*”, Eastern Journal of European Studies, Vol.1, Issue 2, 2010, p.86

**Графикон 2.10. Рангирање на земјите според индексот на владеење на
Светска банка, 1996-2009 година**

Извор: Fabry, N. and Zeghni, S., "Inward FDI in seven transition countries of South-Eastern Europe: a guest of institution-based attractiveness", Eastern Journal of European Studies, Vol.1, Issue 2, 2010, p.86

**вредноста на секој од шесте индикатори на Светскиот индекс на владеење може да се движи од -2,5 (нема влијание) до 2,5 (има големо влијание), што значи, теоретски, вкупната вредност на индикаторите може да се движи од -15 до 15. За земјите од ЈИЕ вредноста се движи во интервал од -4,2 до 1,35.*

Имајќи го предвид прегледот на литературата поврзана со влијанието на квалитетот на институциите на приливот на СДИ во земјите во транзиција, може да заклучиме дека недостигот од ефикасна институционална инфраструктура претставува значаен дискриминаторски фактор на СДИ.

„Отворената економија може да значи нови можности за побрз развој со порастот на трговијата и приливот на капитал, но тоа истовремено носи одредени ризици, особено во услови на институционална инсуфициенција и несоодветна домашна економска политика“.¹¹⁵

Во некои земји во транзиција се покажа дека е доста тешко да се воспостави институционална стабилност. Непочитувањето на пропишаните прописи и стандарди, како и нетранспарентното работење, значајно влијаеше на приливот на странски капитал. Истовремено странските инвеститори се соочија со низа бирократски процедури и неефикасна администрација. Долгите стечајни постапки и нејасните приватизации подразбираа постоење на можност за корупциски активности во одредени земји. Од друга страна, квалитетот на институциите зависи пред сè од земјата-домаќин на капиталот, која има директно влијание врз нив.

¹¹⁵Костовска, Љ., „Глобализација - реалност, носители и 'вистински' размери“, Годишник на Економски факултет-Скопје, Скопје, 2002, стр. 272

Во овој контекст, градењето ефикасна институционална инфраструктура е од посебен предизвик за земјите во транзиција што се обидуваат да привлечат поголем прилив на СДИ.

2.5.5. Членството во Европската Унија како детерминирачки фактор на приливот на СДИ во земјите во транзиција

Економската литература укажува дека членството во Европската Унија има значајно влијание на приливот на СДИ во земјите во транзиција.

Во анализата на влијанието на членството на земјите во транзиција во ЕУ на приливот на СДИ се земени предвид два периода: периодот по најавата за членство на земјите во ЕУ и периодот по членството на земјите во ЕУ.

Во овој контекст е краткиот преглед на настаните поврзани со процесот на преговори и членството на поранешните социјалистички земји во ЕУ.

Имено, по паѓањето на Берлинскиот ѕид, во 1989 година, Европската Унија воспостави дипломатски односи со земјите од ЦИЕ.

Во почетокот на 1990-тите години Европската Унија потпиша т.н. европски договори со: Полска (1991 г.), Унгарија (1991 г.), Романија, Бугарија, Чешка, Словачка (1993 г.), трите балтички земји: Естонија, Латвија и Литванија (1995 г.) и со Словенија (1996 г.).

Во 1993 година Европскиот совет во Копенхаген донесе критериуми за членство на земјата во ЕУ, познати како Копенхашки критериуми, а причината беше токму поради проширувањето на Унијата со поранешните социјалистички земји.

Копенхашките критериуми се составени од два дела: политички и економски критериуми.

Политичките критериуми подразбираат стабилна демократија, почитување на правата на малцинствата, владеење на правото.

Економските критериуми подразбираат функционална пазарна економија и исполнување на критериумите врз чија основа се водат преговори за влез во ЕУ во т.н. транзициски период (т.н. *Acquis communautaire*).

Во 1997 година се донесе Агендата 2000, која ги подели земјите-кандидати за членство во ЕУ во два брана.

Во т.н. прв бран влегоа земјите: Унгарија, Чешка, Полска, Словенија и Естонија. Вториот бран го сочинуваа земјите: Бугарија, Романија, Латвија, Литванија и Словачка. Преговорите за членство во ЕУ со првиот бран земји-кандидати почнаа во 1998 година, а со вториот бран земји во 1999 година.

Во 2002 година завршија преговорите за членство во ЕУ со Полска, Словенија, Словачка, Унгарија, Чешката Република и балтичките земји и тие станаа членки на ЕУ во 2004 година. Романија и Бугарија станаа членки на ЕУ во 2007 година.

Што се однесува, пак, до земјите од т.н. Западен Балкан,¹¹⁶ ЕУ во 1999 година донесе договор за соработка т.н. Спогодба за стабилизација и асоцијација. Прв ваков договор е потпишан со Р. Македонија во 2001 година, а подоцна и со Хрватска.

Кратката ретроспектива на процесот на интеграција на земјите во транзиција во ЕУ, од една страна, и анализата на приливот на СДИ во овие земји, од друга страна, укажуваат на постоење на нивна меѓусебна врска.

Имено, приливот на СДИ во земјите од ЦИЕ интензивно расте по најавата за нивно членство во ЕУ. Во 2004 година приливот на СДИ во земјите од ЦИЕ се зголемил повеќе од двојно во споредба со 2003 година и изнесувал 28,338 милијарди американски долари (табела 2.4).

Во 2006 година приливот на СДИ во Романија и во Бугарија бележи значаен пораст, како резултат пред сè на нивното членство во ЕУ во 2007 година. Во 2006 година приливот на СДИ во Романија изнесува 11,4 милијарди американски долари и е втора најзначајна дестинација за СДИ поврзана со процесот на приватизација.¹¹⁷

Во контекст на влијанието на процесот на интеграција на земјите во транзиција во ЕУ на приливот на СДИ е и истражувањето на А. Беван и С. Ештрин во 2000 година.¹¹⁸

Авторите, анализирајќи го приливот на СДИ во земјите-кандидати за членки во ЕУ опфатени со Агендата 2000, укажуваат на постоење на повратна врска помеѓу најавите за членство на земјата во ЕУ и приливот на СДИ.

¹¹⁶ Во земјите од т.н. Западен Балкан спаѓаат: Албанија, Република Македонија, Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Црна Гора.

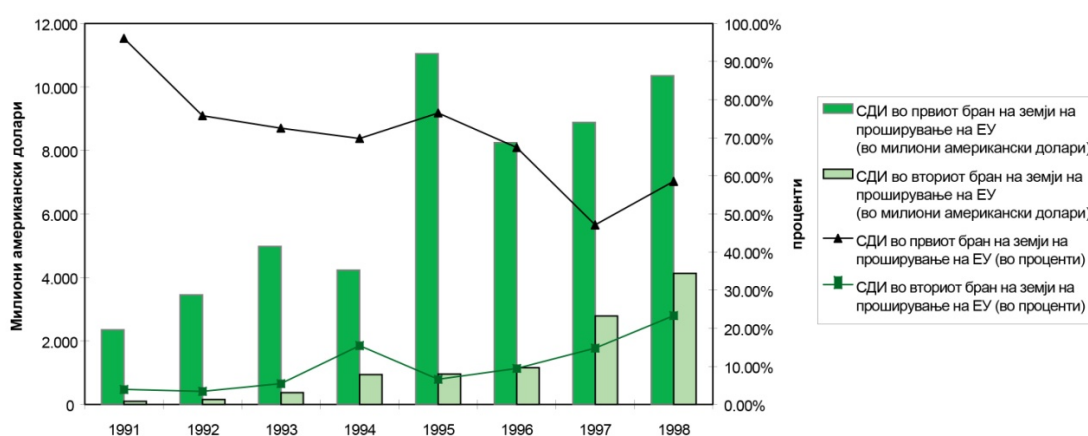
¹¹⁷ UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporation and the Infrastructure Challenge*”, UN, New York and Geneva, 2008, p.62

¹¹⁸ Beven. A., and Estrin. S., “*The Determinants of the FDI in Transition Economies*”, William Davidson Institute, Working Paper No. 342, University of Michigan, USA, October 2000, p. 12

Приливот на СДИ е поголем во групата земји од првиот бран на проширувањето со Агендата 2000 (Унгарија, Чешка, Полска, Словенија и Естонија), во споредба со групата земји што беа опфатени со вториот бран на проширувањето (Бугарија, Романија, Латвија, Литванија и Словачка), (графикон 2.11).

Според нив, најавата за членство во ЕУ директно влијае на приливот на СДИ во земјите во транзиција, што, пак, резултира со пораст на кредитниот рејтинг, а тоа, пак, го зголемува приливот на СДИ.

Графикон 2.11. СДИ во земјите од ЦИЕ од првиот и од вториот бран на проширување на ЕУ

Извор: Beven, A., and Estrin, S., “*The Determinants of the FDI in Transition Economies*”, William Davidson Institute Working Paper No. 342, University of Michagen, USA, October 2000, p.12

Во економската литература се анализираат различните аспекти на влијание на процесот на интеграција во ЕУ на приливот на СДИ во земјите во транзиција. Сублимирано, приливот на СДИ во претпристапниот период расте од неколку причини: прво поради намалување на ризикот на земјата, второ поради ефектот од порастот на пазарот (економии од обем) и трето поради внатрешните пазарни компоненти, кои ги намалуваат трансакциските трошоци (поради исполнувањето на критериумите за влез во Европската Унија и подобрување на институционалната инфраструктура), со што земјите добиваат нова конфигурација на локациските предности.¹¹⁹

Но што се случува по влезот на земјите во транзиција во ЕУ?!

¹¹⁹ Rojec, M. and Penev, S., “*Foreign Direct Investment and Investment Climate in SEE*”, 8th EACES Conference “EU Enlargement-What comes after 2004?”, Belgrad, September 23-th-25th, 2004, p.17

Земјите од ЦИЕ по влезот во ЕУ во целост го приспособија сопственото законодавство во согласност со законодавството на ЕУ. Од една страна, ова значеше подобрување на бизнис-опкружувањето во новите земји-членки на ЕУ. Но, од друга страна, влезот во ЕУ значеше пораст на трошоците за производство во земјите од ЦИЕ.

Во контекст на влијанието на членството во ЕУ на приливот на СДИ во земјите во транзиција, голем број студии укажуваа дека по влезот на земјите од ЦИЕ во ЕУ се очекуваше СДИ да се пренасочат во земјите од ЈИЕ, како резултат на порастот на трошоците за производство во новите членки на ЕУ.

Но дали земјите од ЈИЕ ја искористија оваа можност?

Анализата на приливот на СДИ во земјите во транзиција во трудот укажува дека до 2004 година СДИ биле концентрирани најмногу во земјите од ЦИЕ, а по влезот на овие земји во ЕУ, СДИ се селат во ЗНД.

2.6. Практични искуства од привлекувањето странски директни инвестиции во одредени земји во транзиција

За да им се дадат идни насоки на земјите во транзиција при креирањето на нивните национални политики спрема СДИ во овој дел се обработени искуствата на одредени земји во транзиција во привлекување СДИ.

Како практични примери се земени следниве земји во транзиција: Унгарија, Полска, Словенија, Романија, Србија и Русија, карактеристични по сопствените специфики во привлекувањето СДИ.

Искуството на Унгарија покажува дека постои позитивна корелација помеѓу приливот на СДИ и процесот на приватизација. СДИ во раната фаза од транзицијата придонесоа за побрзо реструктурирање на унгарската економија и за побрз економски развој.

Полска е пример за земја во транзиција што иако во почетокот на транзицијата не можеше да обезбеди голем прилив на СДИ, сепак со брзите економски реформи во втората половина од 1990-тите години и стимулациите за СДИ стана земја со најголем прилив на СДИ од ЦИЕ.

Словенија изгради сопствен модел на транзиција со специфичен и многу одмерен однос кон СДИ, но сепак постигна брз економски развој.

Романија е типичен пример што укажува на влијанието на најавите за членство во ЕУ на приливот на СДИ.

Руската Федерација со брзите економски реформи, зајакнување на институциите и инвестиции во технологијата, истовремено искористувајќи ги големиот пазарен потенцијал и компаративните предности од расположливоста со природни ресурси, стана најатрактивна земја во транзиција за СДИ.

2.6.1. Унгарија

Унгарија беше првата земја во транзиција што почна со процесот на приватизација и ги отвори вратите за влез на СДИ.

Во однос на законската регулатива поврзана со СДИ, во Унгарија според Законот за инвестиции 1988/24, значајни права и бенефиции им биле дадени на странските инвеститори. Законот гарантирал национален третман на странските инвеститори, заштита од експропријација и слободен трансфер на профитот и на инвестираниот капитал. Немало ограничување во однос на сопственоста. Која било компанија инкорпорирана во земјата можела да се стекне со недвижен имот.¹²⁰

Самиот факт што Унгарија, со население од само околу 10 милиони жители, е земја со најголем прилив на СДИ од почетокот на 1990-тите до нејзиното членство во ЕУ во 2004 година, говори дека големината на пазарот како детерминиращки фактор не одиграла големо влијание во привлекувањето странски капитал во Унгарија.

Унгарија не се определи за методот на масовна приватизација, туку за доследно следење на методот „случај по случај“, со фаворизирање на странскиот капитал.

Како резултат на процесот на приватизација, Унгарија беше лидер во привлекувањето странски капитал уште во почетокот на 1990-тите. Унгарија до 1995 година привлече најголем прилив на СДИ.

Во периодот од 1985 до 1995 година приливот на СДИ во Унгарија кумулативно изнесувал 1.729 милијарди долари. Кумулативниот износ на СДИ во

¹²⁰ UNCTAD, WID, Country Profile: Hungary, (www.unctad.org)

Унгарија во овој периодот е двапати поголем од приливот на СДИ во Чешката Република и во Полска.¹²¹

СДИ во раната фаза од транзицијата придонесоа за побрзо реструктурирање на унгарската економија и за побрз економски развој.

Имено, во 1997 година во Унгарија се бележи пораст на БДП од 4,6%, споредено со 1,3% во 1993 година. Од 1997 година до 2001 година БДП во Унгарија е во постојан пораст, но веќе од 2001 година тој благо опаѓа. Во 2004 година, по членството на Унгарија во ЕУ, БДП повторно расте и достигнува 3,9%.¹²²

Во овој контекст треба да се спомене и податокот дека според Индексот на придонес од СДИ, кој го мери влијанието на СДИ врз релевантните економски перформанси на земјата-домаќин на капиталот, во 2009 година, кога УНКТАД првпат врши рангирање на земјите, податоците покажуваат дека во Унгарија СДИ имаат најголем придонес за економскиот развој на земјата.¹²³

Кон крајот на 1990-тите години процесот на приватизација во Унгарија, во поголемиот дел, беше завршен. Околу 20% од претпријатијата сè уште беа во државна сопственост, главно во стратегиските индустрии.¹²⁴

По завршување на процесот на приватизација, приливот на СДИ во Унгарија до нејзиното членство во ЕУ, во 2004 година, опаѓа (со исклучок на 1997 и 2001 година). Во 2004 година приливот на СДИ во Унгарија повторно расте и изнесува 4,3 милијарди американски долари, а во 2005 година СДИ во Унгарија достигнуваа рекордни 7,7 милијарди долари, со што го надминува нивото од 1995 година (табела 2.4).

Една од причините е што Унгарија по влезот во Унијата укина дел од стимулациите за СДИ. Истовремено, земјата се соочи со пораст на трошоците за работна сила, што доведе до селење на трудоинтензивните дејности.

Во 2005 година просечните месечни трошоци за плати во Унгарија изнесувале 660 евра, во Чешка 624, во Полска 545 итн.¹²⁵

¹²¹UNCTAD, *World Investment Report, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*, UN, New York and Geneva, 2005, p.54

¹²²EBRD, *Transition Report, Business in transition*, EBRD, London, 2005, p. 67

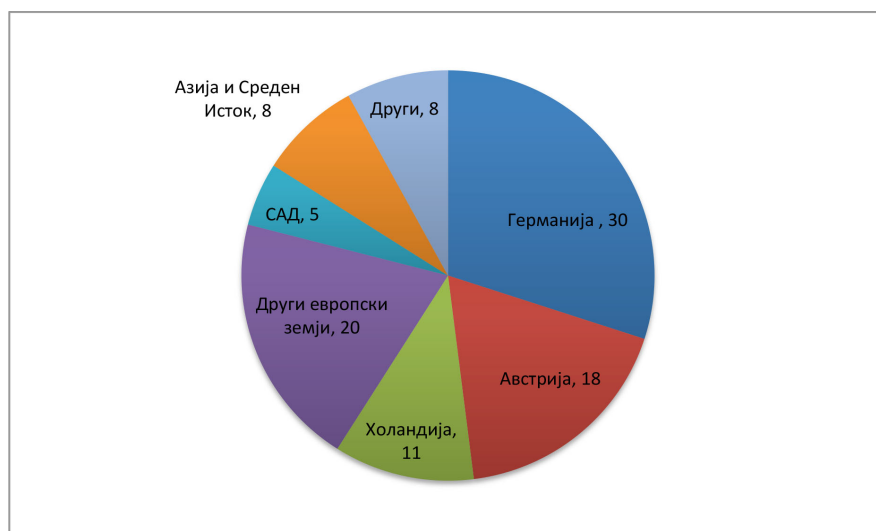
¹²³UNCTAD, *World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*, UN, New York and Geneva, 2012, p.21

¹²⁴National bank of Hungary (www.mnb.hu, последно пристапено на 2.5.2012 г)

¹²⁵Dresdner Bank, *Investment in Central and Eastern Europe*, Alinace Group, Frankfurt, October 2005, p. 12

Во 2004 година земји-најголеми извозници на СДИ во Унгарија се земјите од ЕУ, со 79% учество во вкупниот прилив на странски капитал во земјата. Меѓу нив, најголем инвеститор е Германија, со 30%, по што следуваат Австрија со 18% и Холандија со 11%. Учеството на САД во вкупниот прилив на СДИ во Унгарија изнесува 5% (графикон 2.12).

Графикон 2.12. Географска структура на СДИ во Унгарија, 2004 година (во %)

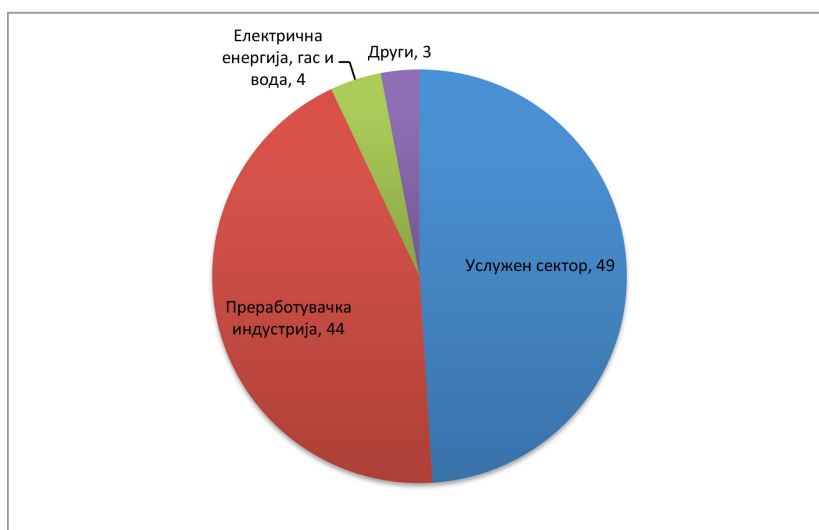
Извор: National Bank of Hungary (www.mnb.hu, последно пристапено на 2.5.2012 г.)

Во 2004 година учеството на услужниот сектор во вкупниот прилив на СДИ изнесува 49%, потоа следува преработувачката индустрија со 44% (графикон 2.13).

Во услужниот сектор СДИ се најзастапени во финансиските услуги со 16,8%, потоа следуваат трговијата со 10,1% и телекомуникациите со 9,9%. Во производствениот сектор СДИ се најзастапени во автомобилската индустрија со 10,9% и во електронската индустрија со 9,9%.¹²⁶

¹²⁶ National bank of Hungary (www.mnb.hu, последно пристапено на 2.5.2012 г.)

Графикон 2.13. Секторска структура на СДИ во Унгарија, 2004 година (во %)

Извор: National Bank of Hungary (www.mnb.hu, последно пристапено на 2.5.2012 г.)

2.6.2. Полска

Полска е пример за земја во транзиција што иако во почетокот на транзицијата не можеше да обезбеди голем прилив на СДИ, сепак со економските реформи во втората половина од 1990-тите години и стимулациите за СДИ стана земја со најголем прилив на СДИ во ЦИЕ.

Во почетокот на транзицијата Полска имаше најмал прилив на СДИ во споредба со Унгарија и со Чешката Република. Истовремено, потребно е да се потенцира дека Полска, за разлика од Унгарија и од Чешката Република, има најголем пазар, со околу 38 милиони жители, што уште еднаш го потврдува фактот дека големиот пазар сам по себе не е многу значаен детерминирачки фактор на СДИ.

Кон крајот на 1990-тите години Полска стана лидер во привлекувањето СДИ меѓу земјите во транзиција. СДИ во Полска се зголемиле од 3,7 милијарди долари во 1995 година на 9,4 милијарди американски долари во 2000 година (табела 2.4).

Високиот пораст на странскиот капитал во овој период се должи на подобрувањето на бизнис-климата во земјата и примената на стимулации за СДИ, заедно со макроекономската стабилност, како и интензивирањето на процесот на приватизација кон крајот на 1990-тите години.

Една од најзначајните стимулации за странските инвеститори во овој период се слободните зони. Полска од 1995 година ги користела слободните зони како

стимулации за СДИ и до крајот на 1997 година имала 19 слободни зони лоцирани низ целата земја (17 економски зони и 2 технолошки зони). Странските компании што инвестирале во зоните имале целосно даночно ослободување во период од десет години (шест години во двете технолошки зони) и 50% изземање од оданочување на профитот во наредниот период. Но постоењето на слободните зони не беше во согласност со прописите на ЕУ, па од 2001 година Полска требаше да ревидира дел од стимулациите наменети за странските компании што инвестираа во слободните зони. Наместо даночни ослободувања, странските инвеститори добиваат т.н. рефундација на данокот до 50% од вредноста на инвестицијата. Во овој контекст, најголем проблем во текот на преговорите на Полска со ЕУ беше прашањето на веќе постојните странски инвеститори во зоните што ги користеа даночните ослободувања.¹²⁷

Интензивниот пораст на приливот на СДИ во Полска во втората половина на 1990-тите години резултирал со висок економски развој на земјата. Така, во периодот од 1995 до 2001 година земјата остварила најголем прилив на СДИ, а стапката на раст на БДП во просек изнесувала 4,8% годишно.¹²⁸

По влезот во ЕУ, приливот на СДИ во Полска расте и во 2004 година се зголемува трипати повеќе во споредба со претходната година и изнесува 12,9 милијарди американски долари, споредено со 4,6 милијарди долари во 2003 година. Во 2007 година приливот на СДИ во Полска достигнува рекордни 23,6 милијарди американски долари (табела 2.4).

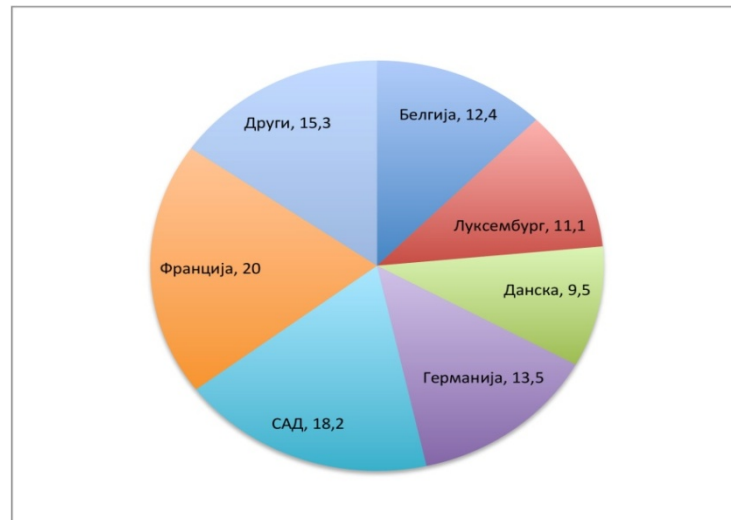
Еден од главните фактори што ја прават Полска атрактивна за странските инвеститори е евтината и истовремено квалификувана работна сила. Полска, и по влезот во ЕУ, е земја со релативно ниски трошоци за работна сила во споредба со другите земји од ЦИЕ, новите земји-членки на ЕУ.

Најголем инвеститор во Полска е Франција со 20%, потоа следуваат САД со 18,2%, Германија со 13,5 итн. (графикон 2.14).

¹²⁷ Stability Pact, “, *Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment, A Study of Countries in SEE*”, *SEE Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth*, OECD, 2003, p.181

¹²⁸ PIAZ (www.piaz.gov.pl, последно пристапено на 20.7.2012 г.)

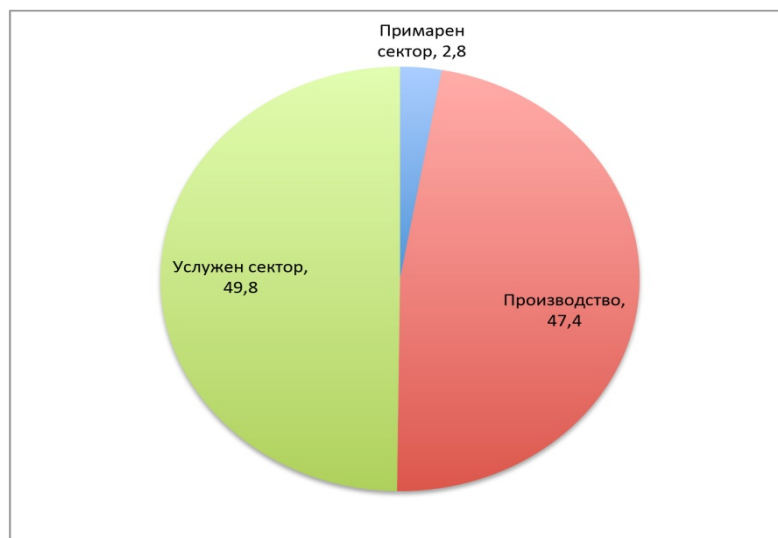
**Графикон 2.14. Земји-најголеми инвеститори во Полска, 2004 година
(во %)**

Извор: PIAZ (www.piaz.gov.pl, последно пристапено на 20.7.2012 г.)

Приливот на СДИ е доминантен во услужниот сектор и изнесува 49,8%, потоа следуваат производството со 47,4% и примарниот сектор со 2,8% (графикон 2.15).

**Графикон 2.15. Секторска структура на СДИ во Полска, 2004 година
(во %)**

Извор: PIAZ (www.piaz.gov.pl, последно пристапено на 20.7.2012 г.)

2.6.3. Словенија

Словенија прифати стратегија на изградба на сопствен модел на транзиција со специфичен и многу одмерен однос кон СДИ, но сепак постигна брз економски развој.

По стекнувањето на независноста, Словенија продолжила да го применува Законот за странски инвестиции што бил усвоен уште во 1988 година. Овој закон ја забранил работата на странските компании во стратегиски значајните дејности во доменот на воената опрема, железничкиот и воздушниот сообраќај, комуникациите, осигурувањата и масовните медиуми.

По донесување на новиот закон за инвестиции во 1999 година, Словенија стана пофлексибилна во однос на СДИ.

Создавањето добра клима за странските инвеститори во Словенија најмногу се должи на стапувањето во сила на Спогодбата за асоцијација во 1999 година. Во согласност со Спогодбата, Словенија се обврзала дека ќе им гарантира национален третман на странските инвеститори и ќе им обезбеди заштита од експропријација и гаранција за трансфер на профитот на странските компании. Но, сепак, Словенија го искористила дискрециското право и од принципот на национален третман ги издвоила: авиосообраќајот, игрите на среќа, производството и трговијата со оружје, некои јавни монополи и природни концесии.¹²⁹

Повеќето од овие ограничувања престанале да важат со влезот на Словенија во ЕУ, во 2004 година.

Во текот на 1990-тите години Словенија беше земја со најнизок прилив на СДИ од земјите од ЦИЕ. Од друга страна, Словенија беше една од најбогатите земји во регионот, со БДП по жител од околу 6.370 американски долари во 1993 година.¹³⁰

Со оглед на тоа што Словенија се одлучи за методот на масовна приватизација со ваучер-систем, тоа се одрази на слабиот прилив на СДИ во текот на приватизацијата. Истовремено, процесот на приватизација во Словенија се одвиваше со многу бавно темпо. Според ЕБРД, во периодот од 1989 до 2000 година, во Словенија приватизацијата учествувала со 2,5% од БДП, додека просекот на земјите од ЦИЕ изнесувал 10% од БДП.¹³¹

¹²⁹ Sokic, S., „*Kapital u ekonomiji tranzicije*”, Zavet, Beograd, 2005, p.324

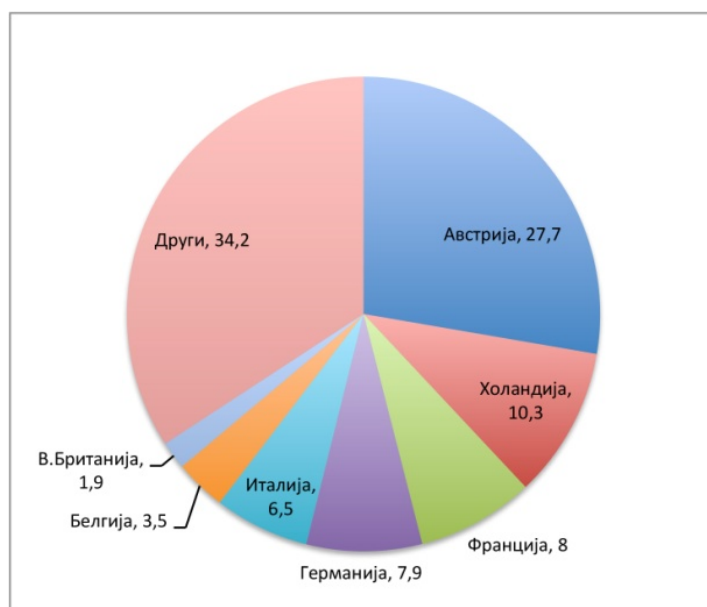
¹³⁰ EBRD, „*Transition Report, Employment, Skills and Transition*”, EBRD, London, 2000, p.194

¹³¹ EBRD, „*Transition Report, Employment, Skills and Transition*”, EBRD, London, 2000, p.195

Во 2000 година приливот на СДИ во Словенија изнесува 137 милиони долари, а во 2004 година 826 милиони долари (табела 2.4).

Најголеми земји-инвеститори во Словенија се земјите од ЕУ-15. Во 2004 година 74% од вкупниот прилив на СДИ биле од земјите од ЕУ-15. Од нив најголем инвеститор е Австрија (27,7%), потоа следуваат Холандија (10,3%), Франција (8%), Германија (7,9%) итн. (графикон 2.16).

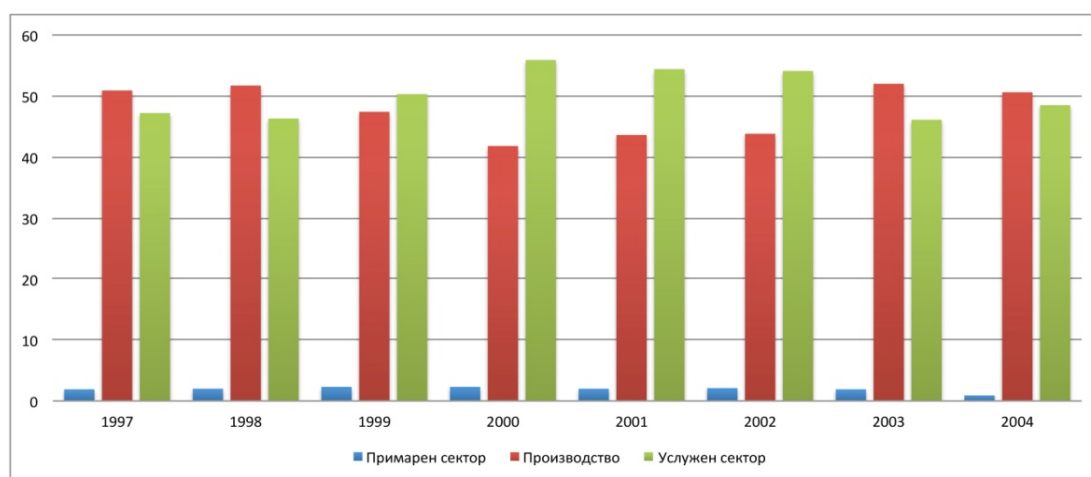
**Графикон 2.16. Земји-најголеми инвеститори во Словенија, 2004 година
(во %)**

Извор: Bank of Slovenia (www.bsi.si, пристапено на 25.8.2012 г.)

Во однос на секторската структура на СДИ, во Словенија странските инвестиции во производствениот сектор се поголеми во однос на услужниот сектор. Така, во 2004 година СДИ во услужниот сектор изнесувале 48,5%, а во производството СДИ изнесувале 51,6% (графикон 2.17).

**Графикон 2.17. Секторска структура на СДИ во Словенија, 2004 година
(во %)**

Извор: Bank of Slovenia (www.bsi.si, пристапено на 25.8.2012 г.)

2.6.4. Романија

Романија е типичен пример што укажува на влијанието на најавите за членство во ЕУ на приливот на СДИ.

Високото ниво на корупција и неефикасноста на институциите беа основни причини за слабиот прилив на СДИ во Романија. Исто така, процесот на приватизација во почетокот на 1990-тите не резултираше со голем прилив на СДИ. Поголем прилив на СДИ во Романија има во втората половина од 1990-тите години. Имено, во 1993 година 17% од вкупните СДИ во Романија биле поврзани со процесот на приватизација, додека во 1998 година 84% од вкупните СДИ во Романија биле поврзани со приватизацијата (табела 2.13).

Во 1998 година политичката и економската состојба влијаеја негативно на приливот на СДИ во Романија. Во 1999 година речиси двојно се намалил во споредба со претходната година и изнесувал околу 1 милијарда американски долари (табела 2.4).

За да привлече поголем прилив на СДИ, Романија во 1999 година го измени даночниот систем во согласност со законодавството на ЕУ. Корпоративниот данок на доход беше намален од 38% на 25%, а ДДВ од 22% на 19%. Исто така Романија

обезбеди царински преференции за увоз на стока од ЕУ во согласност со Договорот за асоцијација со ЕУ.

Во 2001 година беше донесен Законот за промоција на инвестициите. Законот овозможуваше ослободување од плаќање царина за увоз на машини, опрема и други производи потребни за реализација на инвестицијата и забрзана амортизација од 50% на основните средства за време на првата година. Доколку се оствари загуба во текот на една фискална година, законот дозволуваше истата таа да биде пренесена на следните пет години со покривање од остварениот профит.¹³²

Во 2004 година Романија вовеле и т.н. рамен данок по единствена стапка од 16%, со што Романија стана една од најконкурентните земји во транзиција за СДИ по однос на фискалната политика.¹³³

Како резултат на реформите во земјата и нејзино интегрирање кон ЕУ, СДИ во Романија од 2000 година интензивно растат. Истовремено, Романија е политички и економски стабилна држава и е втор по големина пазар во ЈИЕ, со околу 21 милион потрошувачи.

Во 2006 година, како резултат на членството на Романија во ЕУ во 2007 година, приливот на СДИ изнесувал 11,4 милијарди американски долари. По влезот на Романија во ЕУ, во 2007 година приливот на СДИ благо опаѓа, но во 2008 година повторно расте и изнесува рекордни 13,9 милијарди американски долари (табела 2.4).

УНКТАД, според индексот на потенцијал за СДИ во периодот од 2004 до 2006 година, ја рангира Романија на 21-то место, наспроти 101-то место во 1990-1992 година.¹³⁴

Земји-најголеми инвеститори во Романија се: Холандија со 24,3%, Германија со 19,4%, Австрија со 14,1%, Италија со 7,5% и САД со 4% (графикон 2.18).

¹³² Stability Pact, “, *Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment, A Study of Countries in SEE*”, *SEE Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth*, OECD, 2003, p.182

¹³³ UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*”, UN, New York and Geneva, 2005, p.87

¹³⁴ UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporation, Extractive Industry and Development*”, UN, New York and Geneva, 2007, p.63

**Графикон 2.18. Земји-најголеми инвеститори во Романија, 2007 година
(во %)**

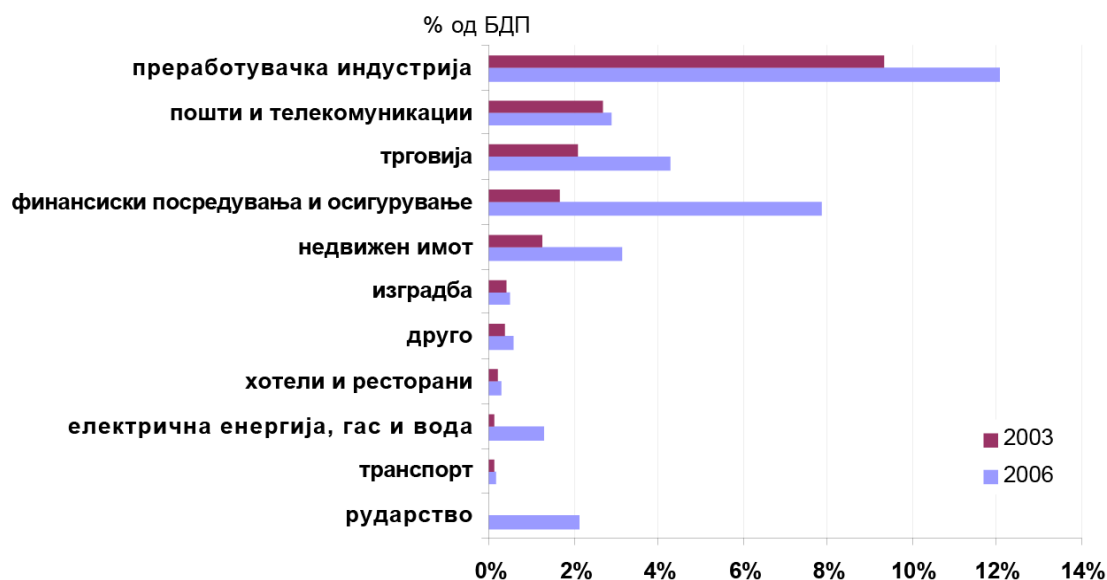
Извор: National Bank of Romania (www.bnro.ro, последно пристапено на 5.11.2012 г.)

Секторската структура на СДИ во Романија покажува дека најмногу се инвестира во индустријата со 38,4%, потоа следуваат банкарството и осигурувањето со 22,2%, трговијата на големо и мало со 13,1%, производството на електрична енергија, гас и вода со 10,5% и транспортот и телекомуникациите со 9,2%.¹³⁵

Она што е карактеристично за Романија е промената на секторската структура на СДИ. Имено, во почетокот на 2000 година странските инвеститори биле заинтересирани да инвестираат во Романија заради искористување на предностите од ниските трошоци за работна сила, но по членството на Романија во ЕУ нивниот интерес се насочил кон инвестиции во капиталointензивните дејности, како автомобилската и ИТ-индустријата. Во 2006 година СДИ во преработувачката индустрија растат за повеќе од една третина во споредба со 2003 година (графикон 2.19).

¹³⁵ National Bank of Romania (www.bnro.ro, последно пристапено на 5.11.2012 г.)

Графикон 2.19. Секторска структура на СДИ во Романија, 2003 и 2006 година
(во %)

Извор: National Bank of Romania (www.bnro.ro, последно пристапено на 5.11.2012 г.)

2.6.5. Руската Федерација

Може да се каже дека Руската Федерација го помина најсложениот пат на транзиција од сите социјалистички земји.

Политичките и економските проблеми во почетокот на транзицијата придонесоа половина од населението во Русија да живее на работ на егзистенција. Стапката на инфлација во Русија во 1993 година достигна до 875%.¹³⁶

Во 1991 година беше донесен Законот за инвестирање во Руската Федерација, со кој на странските инвеститори им се гарантираа национален третман, заштита против експропријација и неограничениот трансфер на профит. Со Законот се поедноставија процедурите за инвестирање и се намали времето на чекање потребно за почнување бизнис. Исто така беше формиран и Центарот за промоција на странски инвестиции, владино координативно тело на Министерството за економија, одговорно за промоцијата на СДИ во земјата.¹³⁷

¹³⁶ EBRD, “*Transition Report, Employment, Skills and Transition*”, EBRD, London, 2000, p.177

¹³⁷ UNCTAD, WID, Country Profile: Russian Federation (www.unctad.org, последно пристапено на 23.11.2012 г.)

Во почетокот на 1990-тите приливот на СДИ во Руската Федерација беше на многу ниско ниво, но од средината на 1990-тите години расте и во 1997 година достигнува 4,9 милијарди американски долари (табела 2.4.).

Политичката и макроекономската нестабилност, истовремено со невладеешето на правото и нетранспарентноста на институциите на системот, што резултираше со високо ниво на корупција, како и долгите бирократски процедури и високите даночни стапки, беа основните причини за нискиот прилив на СДИ во 1990-тите години.

За побрз излез од кризата, кон крајот на 1990-тите година беа преземени низа економски реформи во земјата. Како резултат на реформите, Руската Федерација стана една од најбрзорастечките економии. Во периодот од 1999 до 2006 година стапката на раст на БДП изнесувала 6,7% годишно.¹³⁸

Истовремено со реформите, Руската Федерација, искористувајќи ги сопственичките предности од изобилството со природни ресурси и големиот пазарен потенцијал од 145 милиони жители, стана лидер во привлекувањето СДИ.

Приливот на СДИ во Руската Федерација по 2000 година интензивно расте.

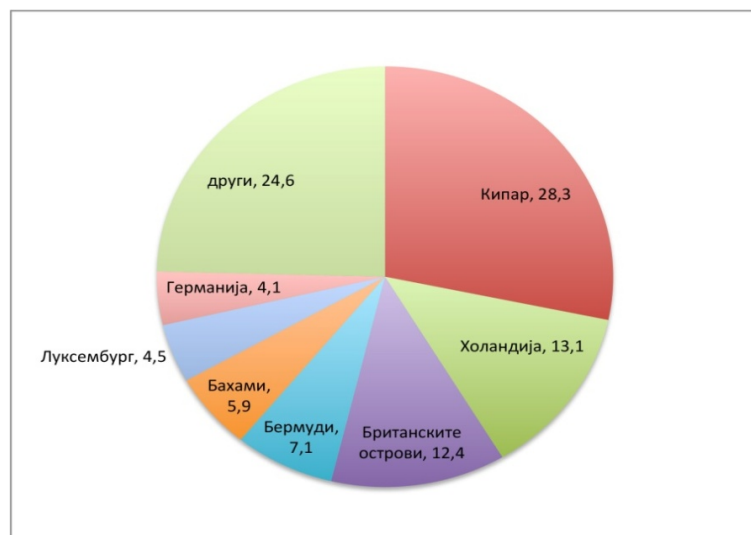
Имено, во 2000 година приливот на СДИ во Руската Федерација изнесува 2,7 милијарди американски долари, во 2004 година изнесува 15,4 милијарди американски долари, а во 2006 година изнесува 29,7 милијарди американски долари. Во 2008 година приливот на СДИ во Руската Федерација достигнува рекордни 75 милијарди американски долари. Во 2009 година, како и во поголемиот дел од земјите во транзиција што го почувствуваа негативното влијание на светската економска криза на приливот на странски капитал, СДИ во Руската Федерација опаднаа речиси за двојно повеќе во споредба со претходната година и изнесуваа 36,5 милијарди долари. Во 2010 и 2011 година СДИ во Руската Федерација повторно растат и во 2011 година изнесуваат 55,1 милијарди американски долари (табела 2.4).

Податоците укажуваат на фактот дека Руската Федерација во последните неколку години стана значаен фактор во меѓународните текови на капиталот во вид на СДИ. Истовремено Руската Федерација е и најголем извозник на капиталот во вид на СДИ од земјите во транзиција (табела 2.19).

Најголем инвеститор во Руската Федерација е Кипар со 28,3%, потоа следуваат Холандија со 13,1%, Британските Острови со 12,4 итн. (графикон 2.20).

¹³⁸ Russian Federal state statistic services (www.gks.ru, последно пристапено на 5.11.2012 г.)

Графикон 2.20. Земји-најголеми инвеститори во Руската Федерација во 2011 година (во %)

Извор: Russian Federal state statistic services (www.gks.ru, последно пристапено на 5.11.2012 г.)

Во Руската Федерација странските инвестиции се најзастапени во услужниот сектор. Во 2011 година околу 52% од вкупниот прилив на СДИ е во услужниот сектор. Исто така значајно е и учеството на СДИ во рударството и експлоатацијата на природни ресурси со 14,5%. Во преработувачката индустрија приливот на СДИ изнесувал околу 32% (графикон 2.21).

Руската Федерација изобилува со природни ресурси, нафта и гас и е четврти по големина пазар на електрична енергија во светот.

Во индустријата за гас најмногу има инвестирано домашната компанија „Газпром“, па можноста за инвестирање на странските компании е сосема мала. Странските компании најмногу инвестираат во енергетскиот сектор. Во последните години Руската Федерација го либерализира пазарот на електрична енергија, со што привлече голем прилив на СДИ во овој сектор. Така, во 2007 година, учеството на СДИ во енергетскиот сектор е на ниво на учеството на енергетскиот сектор во БДП на Руската Федерација.¹³⁹

¹³⁹ De Souza, Lucio V., „*Foreign investment in Russia*“, European Commission Directorate-General from Economic and Financial Affairs, Economic analysis Vol.5, Issue 1, Brussels, January, 2008, p. 23

**Графикон 2.21. Секторска структура на СДИ во Руската Федерација,
2011 година (во %)**

Извор: [Russian Federal State Statistic Services \(www.gks.ru\)](http://www.gks.ru), пристапено на 5.11.2012 г.)

2.7. Компаративна анализа на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

За да се утврди издржаноста на теоретската и емпириската литература по однос на прашањето за детерминирачките фактори на СДИ во земјите во транзиција, преку статистичка анализа на линеарна корелација се испитува влијанието на одредени фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Влијанието на факторите на приливот на СДИ се испитува со статистичка анализа на линеарна корелација со помош на Пирсоновиот коефициент и коефициентот на детерминација.

Статистичката анализа се однесува на земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Во анализата исто така се испитуваат детерминирачките фактори на приливот на СДИ во секој регион поединечно, ЈИЕ и ЗНД, за да може да се види дали постојат разлики во однос на влијанието на факторите помеѓу регионите.

Независна променлива се детерминирачките фактори на СДИ во 2011 година, додека зависна променлива е приливот на СДИ изразен како процент од БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

Имајќи ја предвид современата литература за детерминирачките фактори на СДИ во земјите во транзиција, во анализата се опфатени следниве фактори:

А. Традиционални детерминирачки фактори на приливот на СДИ:

- Процесот на приватизација

Како варијабла за мерење на текот на приватизацијата во земјите во транзиција е земено процентуалното учество на приватниот сектор во БДП.

- Факторите поврзани со големината на пазарот

Како варијабли за мерење на големината на пазарот се земени БДП по жител и стапката на раст на БДП.

- Факторите поврзани со работната сила

Како варијабли за мерење на влијанието на факторите поврзани со работната сила на приливот на СДИ во земјите во транзиција се земени просечната месечна плата и стапката на лица запишани на факултет.

- Отвореноста на земјата

Како варијабла за мерење на отвореноста на земјите од ЈИЕ и од ЗНД е земено процентуалното учество на трговијата во БДП на земјите.

- Даночната политика

Како варијабла е земена стапката на корпоративниот данок на доход.

- Инфраструктурата

Како варијабла за мерење на влијанието на инфраструктурата на приливот на СДИ во земјите во транзиција е земен предвид индексот за инфраструктурните реформи во земјите во транзиција според ЕБРД.

Б. Специфични детерминирачки фактори на приливот на СДИ:

- Владеење на правото

Како варијабла за мерење на влијанието на овој фактор на приливот на СДИ во земјите во транзиција е земен индикаторот за владеење на правото (според WGI) на Светска банка.

- Нивото на корупција

Како варијабла за мерење на влијанието на овој фактор на приливот на СДИ во земјите во транзиција е земен индексот на корупција, според „Транспаренси интернешнл“ (Transparency International).

- Ризикот на земјата

Како варијабла за мерење на влијанието на овој фактор на приливот на СДИ во земјите во транзиција е земен кредитниот рејтинг, според „Стандард и Пурс“ (Standard and Poor's), (табела 2.15).

Табела 2.15. Детерминирачки фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

Земји	Приватизација	Ф-ри повр. со пазарот		Ф-ри повр. со работната сила		Отвореност на земјата	Даночна политика	Инфраструктура	Владна правото	Ниво на корупција	Ризикот на земјата
		БДП по жител, во долари	С-ка на пораст на БДП, во %, во %	Трошоци за работна сила, просечна месечна плата, % промени	Лица запишани на факултет, на стапка на развој, во %						
Учество на приватниот сектор во БДП, во %						Учес. на трговијата во БДП, во %	Корпоративен данок на доход	Индекс на инфраструктурни реформи	Владееше на правото (-2,5-2,5)	Индекс на корупција (0-10)	Кредитен рејтинг
Албанија	75	3.677	1,8	6,0	48	43,8	10	2+	-0,44	3,1	Б+
Бих	60	4.478	1,8	9,0	38	66,3	10	3-	-0,36	3,2	Б
Македонија	70	4.434	0,3	14,1	41	80,4	10	3-	-0,26	3,9	ББ
Србија	60	4.394	2	-3,3	50	54,4	10	2+	-0,38	3,3	ББ-
Хрватска	70	1.382	3,1	2,2	59	69,2	20	3	0,18	4	БББ-
Црна Гора	65	6.152	1,9	5,6	/	67,9	9	2+	0	4	ББ
Азербејџан	75	5.638	4,5	25,2	20	72,0	/	2	-0,87	2,4	БББ-
Белорусија	30	5.702	0	15	86	109,2	24	1	-1,74	2,4	Б-
Грузија	75	268	5	40,3	30	61,2	/	3-	-0,21	4,1	ББ-
Ерменија	75	3.031	6	11,2	51	40,7	20	3-	-0,44	2,6	ББ-
Казахстан	65	9.167	7,5	10,5	42	68,8	20	3-	-0,62	2,7	БББ+
Киргистан	75	865	5,7	14,6	41	117,1	/	2-	-1,29	2,1	/
Молдавија	65	1.626	5,5	8,7	38	/	/	2+	-0,4	2,9	/
Рус-Федерација	65	10.351	4	8,5	/	41,3	20	3-	-0,77	2,4	БББ
Таџикистан	55	816	7,4	25,4	22	57,6	/	2-	-1,19	2,3	/
Туркменистан	25	4.597	14,7	21,6	/	114,2	/	1	-1,45	1,6	/
Украина	65	3.035	5	5,5	79	74,4	25	2+	-0,84	2,3	Б+
Узбекистан	45	1.427	8,3	39,1	9	61,8	/	2-	-1,34	1,6	/

Извори: World Bank data (www.data.worldbank.org/country), пристапено на 6.12.2013 г.), KPMG, Corporate and Indirect Tax Survey 2012 (www.kpmg.com/tax), пристапено на 5.12.2013 г.), EBRD Transition indicators (www.ebrd.com/research/economics/data), пристапено на 15.12.2013 г.), World Bank, WGI 2012 (www.data.worldbank.org/country/indicator), пристапено на 6.12.2013 г.), Transparency International, CPI, 2012, (www.transparency.org/cpi), Standard and Poor's Credit Rating, 2012 (www.standardandpoors.com/ratings), пристапено на 12.12.2013 г.)

Резултатите од статистичката анализа на линеарна корелација за факторите што влијаат на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година ја потврдуваат издржаноста на економската литература за детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција (табели 2.16, 2.17 и 2.18).

Во овој контекст резултатите укажуваат на неколку факти што земјите во транзиција треба да ги имаат предвид при креирање на своите национални политики поврзани со СДИ.

Имено, статистичката анализа покажува дека стапката на раст на БДП, учеството на приватниот сектор во БДП, учеството на трговијата во БДП, индексот на инфраструктурни реформи, владеењето на правото, индексот на корупција и кредитниот рејтинг на земјата позитивно влијаат на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година. (Во земјите од ЗНД кредитниот рејтинг на земјата е во негативна корелација со приливот на СДИ изразен како процент од БДП.)

Приливот на СДИ е условен од имплементацијата на структурните реформи во периодот на транзицијата и во овој контекст од нивото на економски развој на земјата. Развојот на пазарните институции е еден од основните предуслови за привлекување СДИ. Исто така, со развојот на инфраструктурата се намалуваат транспортните трошоци, што е особено значајно за потенцијалните странски инвеститори. Во последните неколку децении глобалните промени ја наложуваат важноста на пристапот до регионалниот и глобалниот пазар како детерминирачки фактор на приливот на СДИ, со што отвореноста на земјата сè повеќе претставува неопходен предуслов за привлекување странски капитал. Истовремено, владеењето на правото и нивото на корупција играат значајна улога во привлекувањето СДИ во земјите во транзиција.

Детерминирачките фактори на приливот на СДИ што се однесуваат на БДП по жител, трошокот за работна сила, стапката на раст на лица запишани на факултет и корпоративниот данок на доход се во негативна корелација со приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД (во земјите од ЗНД, БДП по жител е во позитивна корелација со приливот на СДИ како процент од БДП).

Во однос на негативната корелација помеѓу економските фактори поврзани со работната сила и приливот на СДИ, резултатите се должат на фактот што во поголем дел од земјите опфатени со истражувањето, земјите од ЗНД, СДИ се поврзани со потрагата по природни ресурси каде што работната сила како фактор има незначително

влијание во привлекувањето странски капитал. Во овој контекст статистичката анализа на влијанието на детерминирачките фактори на приливот на СДИ по региони покажува дека во земјите од ЈИЕ постои позитивна корелација помеѓу квалификуваната работна сила и приливот на СДИ, додека помеѓу трошоците за работна сила и приливот на СДИ корелацијата е негативна, што е во согласност со глобалните промени. Во земјите од ЗНД, резултатите покажуваат дека состојбата е спротивна. Односно, помеѓу приливот на СДИ и квалификуваната работна сила постои негативна корелација, додека корелацијата помеѓу СДИ и евтината работна сила е позитивна.

Исто така негативната корелација помеѓу приливот на СДИ и стапката на корпоративниот данок на доход во земјите од ЈИЕ и од ЗНД ги потврдува емпириските укажувања дека фискалните стимулации, иако се многу често користена мерка за привлекување СДИ, немаат директно влијание врз приливот на странски капитал.

Табела 2.16. Статистичка анализа на линеарна корелација помеѓу детерминирачките фактори на СДИ и учеството на приливот на СДИ во БДП во периодот од 2004 до 2011 година во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

СДИ како % од БДП /	Пирсонов коефициент (r)	Коефициент на детерминација (p)
БДП по жител	- 0,043	0,863
Стапка на раст на БДП	0,036	0,989
Трошок за работна сила, просечна месечна плата	- 0,014	0,953
Лица запишани на факултет, стапка на развој	- 0,117	0,678
Учество на трговијата во БДП	0,042	0,874
Корпо. данок на доход	- 0,362	0,274
Индекс на инфраструктурни реформи	0,184	0,465
Учество на приватниот сектор во БДП	0,112	0,636
Владеење на правото	0,198	0,492
Индекс на коруптивност	0,206	0,443
Кредитен рејтинг	0,226	0,459

Извор: Според податоци од табелата 2.16 и табелата 2.6, сопствени пресметки

**вредноста на r може да се движи од -1 до 1 и укажува на постоење на статистички позитивна или негативна корелација меѓу варијаблите*

** за да биде корелацијата статистички значајна треба $p < 0,05$*

**Табела 2.17. Статистичка анализа на линеарна корелација помеѓу
детерминирачките фактори на СДИ и учеството на приливот на СДИ во БДП во
периодот од 2004 до 2011 година во земјите од ЈИЕ**

СДИ како % од БДП /	Пирсонов коефициент (r)	Коефициент на детерминација (p)
БДП по жител	- 0,022	0,967
Стапка на раст на БДП	0,322	0,533
Трошок за работна сила, просечна месечна плата	- 0,016	0,976
Лица запишани на факултет, стапка на развој	0,320	0,60
Учество на трговијата во БДП	0,07	0,893
Корпо. данок на доход	- 0,299	0,565
Индекс на инфраструктурни реформи	0,319	0,538
Учество на приватниот сектор во БДП	0,068	0,898
Владеење на правото	0,248	0,687
Индекс на коруптивност	0,441	0,559
Кредитен рејтинг	0,480	0,335

Извор: Според податоци од табелата 2.16 и табелата 2.6, сопствени пресметки

**вредноста на r може да се движи од -1 до 1 и укажува на постоење на статистички позитивна или негативна корелација меѓу варијаблите*

** за да биде корелацијата статистички значајна треба $p < 0,05$*

**Табела 2.18. Статистичка анализа на линеарна корелација помеѓу
детерминирачките фактори на СДИ и учеството на приливот на СДИ во БДП во
периодот од 2004 до 2011 година во земјите од ЗНД**

СДИ како % од БДП /	Пирсонов коефициент (r)	Коефициент на детерминација (p)
БДП по жител	0,110	0,973
Стапка на раст на БДП	0,080	0,8
Трошок за работна сила, просечна месечна плата	0,218	0,479
Лица запишани на факултет, стапка на развој	- 0,11	0,77
Учество на трговијата во БДП	0,163	0,631
Корпо. данок на доход	- 0,359	0,552
Индекс на инфраструктурни реформи	0,12	0,71
Учество на приватниот сектор во БДП	0,2	0,528
Владеење на правото	0,457	0,135
Индекс на коруптивност	0,46	0,132
Кредитен рејтинг	- 0,08	0,861

Извор: Според податоци од табелата 2.16 и табелата 2.6, сопствени пресметки

**вредноста на r може да се движи од -1 до 1 и укажува на постоење на статистички позитивна или негативна корелација меѓу варијаблите*

** за да биде корелацијата статистички значајна треба $p < 0,05$*

2.8. Извоз на капиталот во вид на СДИ од земјите во транзиција во периодот од 1992 до 2011 година

Во 1990-тите години извозот на капитал од земјите во транзиција е на многу ниско ниво, пред сè поради сè уште слабата акумулативна моќ на земјите.

Еден дел од извозот на капитал од земјите во транзиција беше од т.н. наследена транснационализација, која настана како резултат на распаѓањето на поранешните држави СССР, Чехословачка и Југославија. Така, во 1994 година 13% од вкупниот прилив на СДИ во Словачка потекнуваат од Чешка, Русија поседува 23% од вкупните

СДИ во Литванија, Хрватска учествува со околу една петтина во вкупните СДИ во Словенија, а Словенија 59% од својот капитал има вложено во Македонија.¹⁴⁰

Извозот на капитал од земјите во транзиција расте од почетокот на 2000 година.

Според податоците од табелата 2.19, најинтензивен пораст се бележи во 2003 и 2006 година, кога извозот на капитал во вид на СДИ од земјите во транзиција речиси двојно се зголемил во споредба со претходните години.

По светската економска криза во 2007 година, земјите во транзиција (земјите од ЈИЕ и од ЗНД) станаа сè поголеми извозници на капитал во вид на СДИ. Од табелата 2.19 може да се види дека во 2011 година извозот на капитал во вид на СДИ од земјите во транзиција изнесува рекордни 72,9 милијарди американски долари.

Најголеми извозници на капиталот во вид на СДИ се земјите од ЗНД. Меѓу нив, Руската Федерација е најголем извозник на капитал во вид на СДИ (табела 2.19).

Со интензивирање на извозот на капитал од земјите во транзиција, СДИ добија нова димензија. Она што е карактеристично за периодот по светската економска криза е порастот на меѓурегионалните СДИ помеѓу земјите во транзиција и земјите во развој.

Во 2010 година учеството на СДИ од земјите во транзиција во гринфилд-инвестициите изнесува 60%, наспроти 30% во 2004 година.¹⁴¹

Земјите во транзиција најмногу го извезувале својот капитал во следниве земји во развој: Кина, Турција, Сирија, Венецуела и Виетнам.¹⁴²

Извозот на капитал од земјите во транзиција во земјите во развој е доминантен во примарниот сектор. Во 2011 година од вкупниот извоз на капитал во вид на СДИ од земјите во транзиција во земјите во развој, околу 40% биле во примарниот сектор. Целта е да се обезбеди контрола над природните ресурси, заради искористување компаративни предности виз-а-ви компаниите од земјите во развој и зајакнување на позициите на пазарите во земјите во развој.¹⁴³

¹⁴⁰ Кикеркова, И., „Странските директни инвестиции во земјите во транзиција, со посебен осврт на состојбите во Република Македонија“, УКИМ, Економски факултет - Скопје, Скопје, 1998, стр.170

¹⁴¹ UNCTAD, „*World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development*“, UN, New York and Geneva, 2011, p.65

¹⁴² UNCTAD, „*World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development*“, UN, New York and Geneva, 2011, p.67

¹⁴³ UNCTAD, „*World Investment Report, Non-eguty Modes of International Production and Development*“, UN, New York and Geneva, 2011, p.69

Табела 2.19. Извоз на капиталот во вид на странски директни инвестиции од земјите во транзиција, 1992-2011 година
(во милиони американски долари)

Регион	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ч. Република	/	90	120	37	153	25	127	90	43	165	206	206	1.014	-19	1.468	1.620	4.323	949	1.167	-327
Египција	2	6	2	3	40	138	6	84	61	202	132	155	269	691	1.107	1.747	1.112	1.549	133	-1.458
Унгарија	0	11	49	59	-4	461	278	250	620	368	278	1.644	1.119	2.179	3.877	3.622	2.234	1.984	1.307	4.693
Лавија	2	-5	-65	-65	3	6	55	17	12	18	3	49	110	128	170	369	243	-62	21	62
Литванија	0	0	0	1	0	27	4	9	4	7	17	38	263	346	291	597	336	217	79	55
Полска	13	18	29	42	53	45	318	31	17	-89	229	305	900	3.437	8.883	5.405	4.414	4.699	5.487	7.211
Словачка	/	13	18	-41	57	95	-147	377	29	65	11	247	-21	150	511	600	530	904	327	490
Словенија	-2	1	-13	-10	7	31	-5	48	66	144	156	475	548	641	862	1.802	1.440	260	-212	112
ЦИЕ	15	134	140	26	309	828	635	906	852	880	1.032	3.119	4.202	6.881	17.169	16.341	15.647	10.317	8.518	10.838
Албанија	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	4	10	24	81	36	6	42
Бугарија	-3	-3	0	-8	-29	-2	0	17	3	10	27	26	-206	310	177	282	768	-95	229	161
Романија	4	7	0	2	0	-9	-9	16	-13	-16	17	41	70	-31	423	279	274	-88	-20	-33
БиХ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	4	28	17	6	42	2
Хрватска	0	18	7	7	26	195	100	62	5	188	571	119	346	239	261	296	1.421	1.234	-150	30
Црна Гора	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	108	46	29	17
Србија	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	283	52	189	191
Србија и Црна Гора	0	0	0	0	0	0	0	0	2	12	20	125	0	27	120	1.104	/	/	-	0
Р. Македонија	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	3	0	-1	-14	11	2	0
ЈИЕ	1	22	7	1	-3	184	91	95	-3	195	638	311	227	548	995	1.451	1.896	819	109	282
Ерменија	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0	1	0	2	7	3	-2	10	53	8	78
Азербејџан	0	0	0	0	4	0	0	0	1	0	326	933	1.205	1.221	705	286	556	326	232	554
Белорусија	0	2	6	0	-1	2	2	1	0	0	0	2	1	3	3	15	31	102	50	126
Грузија	0	0	0	0	0	0	1	1	3	4	4	4	10	-89	-16	76	147	-19	135	147
Казахстан	0	0	0	0	0	1	8	4	4	-26	426	-121	-1.279	-146	-385	3.154	1.204	3.159	7.837	4.630
Киргистан	0	0	0	0	0	0	23	6	5	6	0	0	44	0	0	-1	0	0	0	0
Молдавија	0	0	18	1	1	0	-1	0	0	0	0	0	-2	0	-1	17	16	7	4	21
Рус. Федерација	1.566	1.022	281	606	923	3.184	1.270	2.208	3.177	2.533	3.533	9.727	13.782	12.767	23.151	45.916	55.594	43.665	52.523	66.851
Украина	0	0	8	10	-5	42	-4	7	1	23	-5	13	4	-273	-133	673	1.010	162	736	192
ЗНД	1.566	1.024	313	617	922	3.229	1.311	2.229	3.190	2.540	4.285	10.558	13.765	13.490	23.327	50.134	58.565	47.455	61.525	72.578
ЈИЕ и ЗНД	1.567	1.046	320	618	919	3.413	1.402	2.324	3.187	2.734	4.923	10.869	13.992	14.038	24.322	50.481	60.457	48.274	61.634	72.868

Извор: База на податоци на УНКТАД, (www.unctad.org/stat), последно пристапено на 10.12.2013 г.), сопствени пресметки

Глава 3

ЕФЕКТИТЕ ОД СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО ЗЕМЈИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА

Економската литература укажува дека СДИ може да влијаат на трансферот на технологија, порастот на вработеноста и продуктивноста, зголемувањето на конкуренцијата и порастот на извозот, со краен ефект за побрз економски развој на земјата.

СДИ може да влијаат директно на макроекономските показатели на земјата-домаќин на капиталот или индиректно, преку т.н. ефекти на прелевање на домашните фирми.

Во овој дел најпрво накратко е направен преглед на теоретските аспекти и емпириските истражувања во однос на СДИ и ефектите на прелевање во земјите во транзиција.

Предмет на анализа во трудот се макроекономските ефекти од СДИ во земјите во транзиција, во контекст на нивен побрз економски развој.

Ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот, преку различните канали на влијание, тешко е да се измерат прецизно. Во економската литература процената на ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот генерално се испитува на два начина, преку статистичка корелацииска анализа помеѓу релевантните варијабли или преку квантитативна анализа на ефектите од СДИ преку различните канали на влијание.

Релевантните меѓународни институции не располагаат со податоци за квантитативна анализа на макроекономските ефекти од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Во овој дел, имајќи ги предвид теоретски аспекти и емпириските истражувања за ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот, преку статистичка анализа на линеарна регресиона корелација се испитуваат макроекономските ефекти од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Имено, преку Пирсоновиот коефициент и коефициентот на детерминација се испитува врската помеѓу приливот на СДИ и бруто-капиталот, вработеноста, извозот и стапката на раст на БДП, како и прогресот во транзицијата во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година и во овој контекст се изведуваат општи заклучоци за ефектите од СДИ.

Исто така, преку бета-коефициентот се испитува вредноста на промената на секоја варијабла поединечно, за да се направи подлабинска анализа на добиените резултати.

Степенот и природата на ефектите од СДИ зависат од специфичните карактеристики на СДИ, како и од апсорбирачките капацитети на земјата, кои ги трансформираат СДИ во економски развој. Во овој контекст, испитувајќи ги ефектите од СДИ во земји во транзиција, направена е евалуација на издржаноста на детерминираните фактори на приливот на СДИ.

3.1. СДИ и ефектите на технолошкото прелевање

Современата литература сè повеќе го потенцира влијанието на СДИ како канал за трансфер на технологија. СДИ се еден вид канал за пренос на технологија и на знаење, кои инаку не би биле достапни за земјата-домаќин на капиталот, и на тој начин претставуваат значаен фактор за побрз економски развој.

СДИ влијаат на економскиот развој на земјата-домаќин поради предностите поврзани со воведувањето нови технологии и иновации, како и нови менаџерски техники и вештини.¹⁴⁴

СДИ преку трансфер на технологија можат да влијаат директно на општото ниво на продуктивност во земјата-домаќин на капиталот, со што го стимулираат економскиот развој на земјата. Исто така, СДИ можат да влијаат и индиректно, преку прелевање на технологијата и на знаењето на домашните компании (spillover effects).¹⁴⁵

Некои автори укажуваат дека искористувањето на ефектите од технолошкото прелевање е главна причина за привлекување СДИ, бидејќи имаат директно влијание на економските перформанси на компаниите во земјата-домаќин на капиталот.¹⁴⁶

Ефектите на прелевање може да бидат интраиндустриски, некаде се нарекуваат и хоризонтално прелевање и се однесуваат на компании од иста индустрија, како и интериндустриски, односно вертикални прелевања што се однесуваат на компании во различни индустрии.

¹⁴⁴ Perez, T., *"Multinational Enterprises and Technological Spillovers"*, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 1998, p. 24-27

¹⁴⁵ UNCTAD, *"World Investment Report, Transnational Corporations as Engines for Growth"*, UN, New York and Geneva, 1992, p. 141-156

¹⁴⁶ Blomstrom, M., and Kokko, A., *"The Economics of Foreign Direct Investment Incentives"*, National Bureau of Economic Analysis, Working Paper No. 9489, Cambridge, 2003, p. 247-277

Технолошките прелевања можат да влијаат на домашните компании на четири различни начини: имитација, конкуренција, соработка и човечки капитал.¹⁴⁷

Имитацијата се смета за „класичен“ трансмисионски механизам на нови технологии и знаење. Ефектите на прелевање преку имитација се однесуваат на интраиндустриското прелевање. Преку имитација, домашните фирми можат да ја зголемат продуктивноста со имплементација на понапредна технологија и менаџерски вештини од странските компании.

Конкуренцијата меѓу странските и домашните компании се однесува на интраиндустриските прелевања и ги поттикнува домашните компании да воведат нови производи за да го зачуваат своето учество на пазарот или да применат нови менаџментски вештини за да ја зголемат продуктивноста.

Соработката помеѓу странските и домашните компании и со доставувачите (спротиводно) и со клиентите (низводно) може да ги стимулира технолошките промени и да го унапреди знаењето. Овој начин на технолошко прелевање може да се однесува и на вертикално, но и на хоризонтално поврзани фирми.

Уште еден значаен канал на интраиндустриското прелевање се однесува на човечкиот капитал. Технолошките иновации и знаењето може да дадат резултати само со паралелни инвестиции во човечкиот капитал, односно обука и образование на работната сила. Квалификувана работна сила од странските компании може да се прелее и во домашните компании, што е особено важно за компании што имаат недостиг од технолошки способности и менаџерски вештини за пробивање на светските пазари.

СДИ преку трансферот на технологија може да предизвикаат и негативни ефекти во земјата-домаќин на капиталот.¹⁴⁸

Негативните ефекти од технолошките прелевања во земјата-домаќин на капиталот може да се манифестираат во случај на трансфер на несоодветна технологија или кога има ограничување на пристапот на технологија од матичните компании.¹⁴⁹

Економската литература укажува дека ефектите од технолошките прелевања зависат од нивото на економски развој на земјата-домаќин на капиталот.

¹⁴⁷ Kokko, A., „*Foreign Direct Investment, Host Country Characteristics and Spillover*”, The Economic Research Institute, Stockholm, 1992, p.12

¹⁴⁸ Dunning, J.H., „*Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment*”, Transnational Corporations, Vol.3, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 1994, p.31

¹⁴⁹ UNCTAD, „*Economic Growth and Foreign Direct Investment in the Transition Economies*”, Economic Survey of Europe, No.1, UN, New York and Geneva, 2001, p.186

Технолошките прелевања зависат од „социјалната способност“ (на пример, ниво на образование, технолошки способности, правен систем итн.) на земјата-домаќин на капиталот.¹⁵⁰ Во овој контекст земјата треба да има одреден праг на економски развој за да може да ги искористи позитивните ефекти од технолошките прелевања.

Исто така, укажувањата се дека технолошките прелевања може да се почувствуваат само доколку локалните компании имаат капацитет да ги апсорбираат странските технологии и знаење.¹⁵¹ Овде треба да се има предвид фактот дека не е најважно земјата-домаќин на СДИ да се стекне со најсовремена технологија, туку таа треба да биде соодветна на потребите и на можностите на земјата. Ефектите од технолошките прелевања се поголеми доколку технолошкиот јаз меѓу домашните и странските фирми е помал.¹⁵²

Земјите и компаниите што немаат капацитет да апсорбираат нови технологии имаат тенденција да привлечат СДИ во потрага по пазар или по ресурси, наспроти поразвиените земји, кои имаат тенденција да привлечат СДИ во потрага по ефикасност на капиталот и СДИ во потрага по стратегиски средства, што најчесто се поврзани со создавањето врски помеѓу странските и домашните компании.¹⁵³

Во однос на земјите во транзиција мал број студии ги анализираат ефектите на СДИ од технолошките прелевања на локалните компании. Меѓу нив позначајни се следниве студии.

Студијата на Ј.П. Дамјан и Б. Мајсен во 2000 година ги испитува ефектите од технолошките прелевања во Словенија, во периодот од 1993 до 1997 година. Студијата укажува дека ефектите од технолошките прелевања врз словенечките компании се ограничени и се однесуваат на компании чии активности се поврзани со истражување и развој.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Kokko, A., “*Foreign Direct Investment, Host Country Characteristics and Spillover*”, The Economic Research Institute, Stockholm, 1992, p.21-24

¹⁵¹ Perez, T., “*Multinational Enterprises and Technological Spillovers*”, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 1998, p. 24-27

¹⁵² Blomstrom, M., and Kokko, A., “*The Economics of Foreign Direct Investment Incentives*”, National Bureau of Economic Analysis, Working Paper No. 9489, Cambridge, 2003, p.247-277

¹⁵³ Dunning, J.H., “*Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment*”, Transnational Corporations, Vol.3, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 1994, p.31

¹⁵⁴ Damjan, J., and Majcen, B., “*Transfer of Technology through FDI, spillover effects and recovery of Slovenian manufacturing firms*”, University of Ljubljana, Ljubljana, 2000, p.11

С. Џанков и Б. Хекман во 2000 година, врз основа на податоци за компаниите во Чешката Република за периодот од 1992 до 1996 година, укажуваат на негативни ефекти од технолошките прелевања врз локалните фирми.¹⁵⁵

Исто така студијата на Ј. Киношита во 2000 година, која се однесува на Чешката Република, а го опфаќа периодот од 1995 до 1998 година, укажува на постоење на незначителни ефекти од хоризонталните технолошки прелевања врз домашните компании. Студијата укажува дека иновациите и апсорбирачките капацитети на претпријатијата се важен фактор во одредувањето на приливот на технолошките прелевања во националната економија.¹⁵⁶

Студијата на Ј. Конинг во 2001 година ги опфаќа панел-податоците на претпријатија од Бугарија, Полска и од Романија во периодот од 1993 до 1997 година. Студијата укажува на постоење на незначителни докази за позитивни хоризонтални прелевања на локалните компании во Полска и негативни ефекти од технолошките прелевања во Романија и во Бугарија.¹⁵⁷

Наспроти тоа, студијата на М.Г. Боско во 2001 година укажува на постоење на позитивни ефекти од хоризонталните технолошки прелевања во Унгарија во периодот од 1993 до 1997 година.¹⁵⁸

Ј.П. Дамјан и М. Кнел во 2003 година го испитуваат влијанието на методите на приватизација на технолошките прелевања на локалните компании. Според студијата, во Естонија, која во текот на процесот на приватизација беше отворена за влез на странски капитал, ефектите од технолошките прелевања се поголеми за разлика од Словенија, која ја применуваше т.н. инсајдер-приватизација.¹⁵⁹

Ј. Дамјан, Б. Мајсен, М. Ројец и М. Кнел во 2003 година ги испитуваат ефектите од хоризонталните технолошки прелевања во осум земји во транзиција во периодот од 1994 до 1998 година. Студијата укажува дека СДИ се значаен канал за трансфер на

¹⁵⁵ Djankov, S. and Hoekman, B., "Foreign Direct Investment and Productivity Growth in Czech Enterprises", The World Bank Economic Review, Vol.14, No.1, Washington D.C., 2000, p.55

¹⁵⁶ Kinoshita, Y., "R&D and Technology Spillovers via FDI: Innovation and Absorptive Capacity", CERGE Working Paper, No.163, Prague, 2000, p.32

¹⁵⁷ Koonings, J., "The Effects of Foreign Direct Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm-Level Data in Emerging Economies", Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper No. 2586, London, 1999, p.11

¹⁵⁸ Bosco, M.G., "Does FDI Contribute to Technological Spillovers and Growth? A Panel Data Analysis of Hungarian Firms", Transnational Corporations, Vol.10, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 2000, p.38

¹⁵⁹ Damjan, J.P., and Kell, M., "Impact of privatization methods on the accessibility of local firms to international knowledge spillovers through trade and foreign investment: Evidence from Estonia and Slovenia", University of Oslo, Mimeo, 2003, p.12

технологија во пет од осум земји во транзиција, но ефектите од технолошките прелевања на локалните компании се незначителни или, во некои случаи, негативни.¹⁶⁰

Студијата на К.Е. Мејер и Е. Синани во 2007 година укажува на постоење на позитивни ефекти од хоризонталните технолошки прелевања во Естонија во периодот од 1995 до 2000 година.¹⁶¹

Во однос на вертикалните технолошки прелевања позначајна е студијата на Б.С. Јаворчиќ во 2004 година, која укажува на постоење на позитивни ефекти од вертикалните технолошки прелевања во Литванија во периодот од 1996 до 2000 година.¹⁶²

3.2. Макроекономските ефекти од СДИ во земјите во транзиција

Во економската литература се укажува на различните канали на влијание на СДИ во земјата-домаќин на капиталот.

СДИ влијаат на макроекономските показатели на земјата-домаќин на капиталот, на локалните компании, на институционалната рамка на економијата, како и на социјалната и животната средина.¹⁶³

Влијанието е интерактивно: од една страна странските компании се приспособуваат на економската, институционалната, социјалната и животната средина на земјата-домаќин на капиталот во дизајнирање на нивните стратегии, од друга страна тие намерно не влијаат на економската, институционалната, социјалната и животната средина на земјата.

На сликата 3.1 е презентираан преглед на различните канали на влијание на СДИ во земјата-домаќин на капиталот.

¹⁶⁰ Damjan, J., and Majcen, B., Rojec, M., and Knell, M., “*Technology Transfer through FDI in top-10 Transition Countries: How Important are Direct Effects, Horizontal and Vertical Spillovers?*”, William Davidson Institute, Working Paper No.549, University of Michigan, USA, 2003

¹⁶¹ Meyer, K.E. and Sinani, E., “*When and where does foreign direct investment generate positive spillovers? A meta analysis*”, University of Reading and Copenhagen Business School, Copenhagen, 2007, p.11

¹⁶² Javorcik, B.S., “*Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages*”, The American Economic Review, No.94, 2004, p. 605-627

¹⁶³ Meyer, K. E., “*Perspectives on Multinational Enterprises in Emerging Economies*”, Journal of International Business Studies Vol.34, No.4, 2004, p. 269

СДИ влијаат на главните макроекономски показатели во земјата-домаќин на капиталот значајни за креаторите на економската политика: бруто-инвестициите, вработеноста, билансот на плаќање и меѓународната трговија:

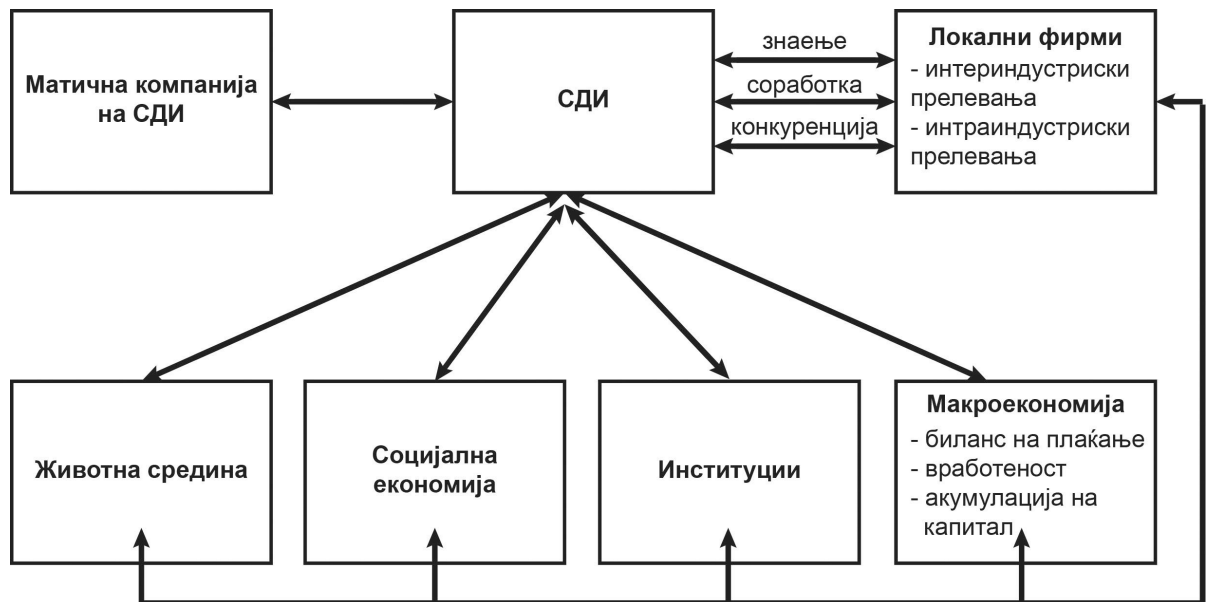
- СДИ ги зголемуваат бруто-инвестициите, но тие би можеле да доведат до истиснување на домашните инвестиции;
- СДИ креираат работни места директно, особено преку гринфилд-инвестициите, или индиректно, преку создавање нови работни места во локалните фирми. Но исто така СДИ можат да ги истиснат домашните фирми од трудоинтензивните дејности;
- СДИ подразбираат увоз на капитал, но во подоцнежната фаза капиталот може да биде репартиран во матичната земја;
- СДИ го поттикнуваат извозот бидејќи во принцип странските компании се извозно ориентирани. Но исто така СДИ можат да влијаат и на порастот на увозот, особено СДИ што се пазарно ориентирани или преку увоз на ресурси наменети за производството во земјата-домаќин на капиталот.¹⁶⁴

Економската литература укажува дека СДИ имаат позитивни ефекти во земјата-домаќин на капиталот, но исто така се укажува и на можните негативни ефекти.

Степенот и природата на ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот зависат од специфичните карактеристики на СДИ и од апсорбирачките капацитети на земјата. Во овој контекст најчесто нето-ефектот од СДИ е помал во споредба со очекувањата.

¹⁶⁴ Meyer, K.E., "Perspectives on Multinational Enterprises in Emerging Economies", Journal of International Business Studies Vol.34, No.4, 2004, p.270

Слика 3.1. Ефектите од СДИ во земјата-домаќин на капиталот

Извор: Meyer, K.E., "Perspectives on Multinational Enterprises in Emerging Economies", Journal of International Business Studies Vol.34, No.4, 2004, p.270

3.2.1. СДИ и акумулацијата на капиталот

За да ги ублажат негативните последици од транзицијата, земјите во транзиција се соочија со потребата од дополнителна парична акумулација за успешно спроведување на пазарните реформи. Во овие услови СДИ во земјите во транзиција се наметнаа како неопходен фактор во трансформирањето на стопанството и градењето пазарна економија.

Во почетокот на 1990-тите години се очекуваше земјите во транзиција да привлечат поголем прилив на СДИ, но не се случи тоа.

Во глобални рамки, учеството на приливот на СДИ во земјите во транзиција сè уште е на многу ниско ниво и покрај либерализацијата на условите за влез на странскиот капитал во последните неколку декади.

Имено, во 2000 години учеството на земјите во транзиција во приливот на СДИ, на светско ниво, е 2%, а во 2011 година учеството е нешто поголемо и изнесува околу 6,9% (табела 2.1).

Иако приливот на СДИ е скроман во глобални рамки, претставува значаен фактор во земјите што се обидуваат да ги дополнат домашните заштеди со надворешни

финансиски приливи за имплементација на структурните реформи во периодот на транзиција.

Во економската литература учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал (GFCF) претставува индикатор за значењето на СДИ како извор на капитал и детерминанта на стапката на раст на економијата.

Во 2011 година просечното учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД изнесува 16,7%. За споредба, во развиените земји вредноста на СДИ според овој индикатор изнесува 10,5%.¹⁶⁵ Податоците го потврдуваат фактот дека СДИ, како дополнителен извор на капитал, имаат поголемо значење во помалку развиените земји.

Од графиконот 3.1 може да се види дека учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во периодот од 2004 до 2006 година е поголемо во земјите од ЗНД, но по 2006 година учеството е поголемо во земјите од ЈИЕ.

Во овој контекст треба да се има предвид дека, иако податоците од табелата 2.4 покажуваат дека по 2006 година СДИ во земјите од ЗНД интензивно растат, сепак нивното учество во бруто-инвестициите во фиксниот капитал опаѓа, што може да се должи на фактот дека овие земји во последните неколку години сопствениот економски развој сè повеќе го базираат на домашните инвестиции.

Графикон 3.1. СДИ како процент од бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година (во %)

Извор: Според податоци на УНКТАД, (www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

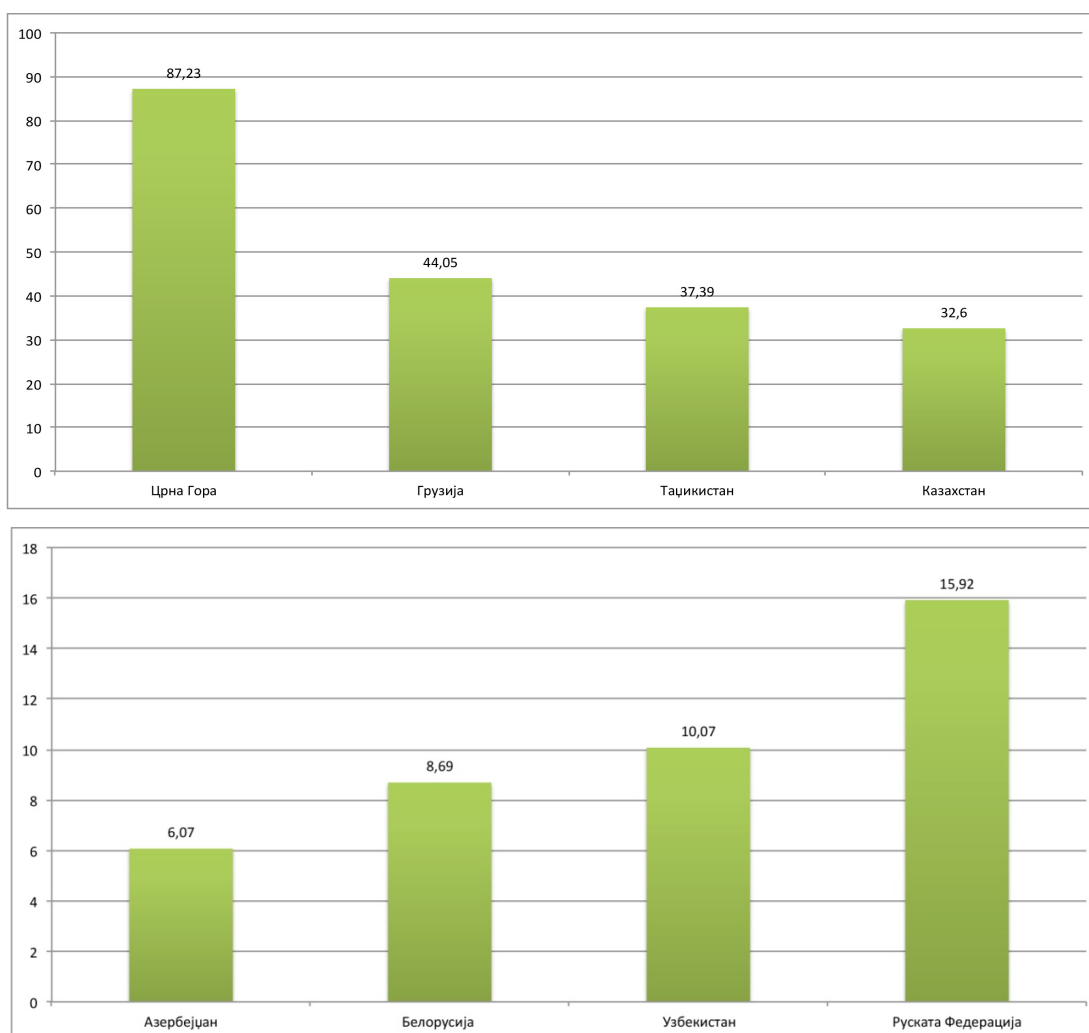
¹⁶⁵ www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.

Податоците покажуваат дека учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година варира од земја до земја.

Имено, од графиконот 3.2 може да се види дека највисока просечна стапка на учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал за периодот од 2004 до 2011 година имаат Црна Гора 87,23%, Грузија 44,05%, Таџикистан 37,39% и Казахстан 32,6%, додека најниска стапка имаат Азербејџан 6,07%, Белорусија 8,69%, Узбекистан 10,07% и Руската Федерација 15,92%.

Ова укажува на важноста на СДИ како дополнителен извор на капитал во помалите економии, кои сопствениот економски развој го базираат на СДИ. Од друга страна, СДИ имаат помало учество во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во поголеми економии и земји со политички проблеми.

Графикон 3.2. Земји во транзиција со највисока и најниска стапка на просечно учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал, 2004-2011 година (во %)

Извор: Според податоци на УНКТАД,
(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

СДИ, генерално, се сметаат за постабилен извор на капитал во однос на другите надворешни финансиски извори.

Во економската литература стабилноста на СДИ во однос на другите извори на капитал се испитува преку коефициентот на варијација.¹⁶⁶

Во овој контекст во табелата 3.1 е направена пресметка на коефициентот на варијација на СДИ и на другите надворешни финансиски извори за одредени земји од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

¹⁶⁶ УНКТАД, 1999 г., преку коефициент на варијација ја испитува варијабилноста на СДИ во однос на другите надворешни финансиски извори во земјите во развој, УНКТАД, 2001 г., исто така преку коефициент на варијација врши испитување за земјите во транзиција

Податоците покажуваат дека СДИ се постабилен извор на капитал во однос на другите надворешни финансиски извори во најголем дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

СДИ се постабилен извор на капитал во земјите од ЈИЕ во споредба со земјите од ЗНД.

Табела 3.1. Коефициент на варијација на СДИ и на други извори на капитал во одредени земјите од ЈИЕ и од ЗНД (2004-2011 година)

Земја	Коефициент на варијација на СДИ, нето	Коефициент на варијација на другите финансиски извори
Албанија	0,49	0,60
БиХ	0,81	0,94
Р.Македонија	0,53	1,14
Србија	0,49	1,19
Хрватска	0,68	0,65
Црна Гора	0,67	1,25
ЈИЕ	0,45	0,46
Азербејџан	3,32	4,06
Белорусија	0,85	0,78
Грузија	0,49	0,87
Ерменија	0,45	1,04
Казахстан	1,02	1,16
Киргистан	0,74	3,04
Молдавија	0,68	4,69
Украина	0,41	1,08
ЗНД	0,65	0,87

Извор: Според податоци од табела 6 и табела 7 (во прилог), сопствени пресметки

**коефициентот на варијација го покажува отстапувањето од просечната вредност, при што понизок коефициент подразбира помали осцилации на вредноста во одреден временски период*

Улогата на СДИ во градењето на пазарната економија во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, во трудот ја испитуваме со линеарна регресиона корелација помеѓу СДИ како процент од БДП и учеството на бруто-инвестициите во БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

Резултатите покажуваат дека помеѓу приливот на СДИ и бруто-инвестициите во земјите од ЈИЕ и од ЗНД постои позитивна корелација (дијаграм на растурање 3.1 и податоците од табелата 3.7 во поглавјето 3.5).

Зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП доведува до зголемување на учеството на бруто-инвестициите во БДП за 0,098% во периодот од 2004 до 2011 година (според податоците од табелата 3.7).

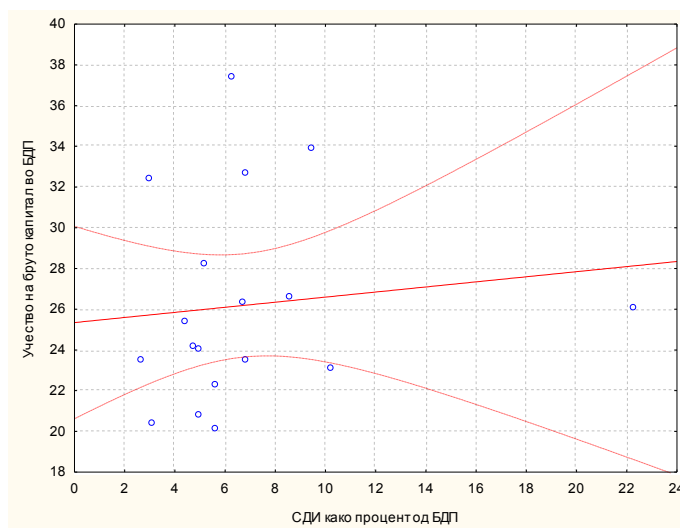
Всушност резултатите укажуваат дека СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД претставуваат значаен извор на капитал потребен за имплементацијата на структурните реформи во функција на нивен побрз економски развој.

Во овој контекст е и анализата во трудот за структурата на СДИ според формата на вложување во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, која покажува дека доминантни се гринфилд-инвестициите, кои подразбираат создавање нови капацитети и на тој начин овозможуваат директна акумулација на капитал, наспроти инвестициите во форма на спојување и преземање.

Но во однос на влијанието на СДИ на акумулацијата на капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД треба да се има предвид дека, иако податоците покажуваат дека СДИ имаат значајна улога во периодот на транзицијата и, истовремено, како генерално постабилен извор на капитал можат да бидат детерминанта на стапката на раст, сепак, високата зависност од странска акумулација не може да продуцира економски развој на долг рок.

Високото учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во некои земји во транзиција укажува дека практично странскиот капитал ги заменува домашните инвестиции наместо да ги дополнува. Во овој контекст се укажувањата дека СДИ можат да бидат катализатори на развојните процеси на земјата, но не можат да бидат носители на развојот. Економскиот развој на долг рок може да се реализира само со вклучувањето на сите економски субјекти во земјата.

Дијаграм на растурање 3.1. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП и учеството на бруто-капиталот во БДП во земјите од ЈИЕ и ЗНД, 2004-2011 година

Извор: Според податоци од табелата 2.6 и табелата 1 (во прилог), сопствени пресметки

3.2.2. СДИ и вработеноста

Економската литература укажува дека ефектите од СДИ врз вработеноста во земјата-домаќин на капиталот можат да бидат директни и индиректни, квантитативни и квалитативни.

Директните ефекти од СДИ врз вработеноста се појавуваат преку креирање на новите работни места преку гринфилд-инвестициите или инвестициите во форма на спојување и преземање. Индиректниот начин на создавање нови работни места е преку хоризонтална и вертикална интеграција со домашните фирми.¹⁶⁷

Во овој контекст, квантитативните ефекти се однесуваат на новите работни места што на директен начин ќе бидат креирани со формирањето на странските афилијации или со проширување на веќе постојните фирми.

Квалитативните ефекти настануваат преку влијанието на СДИ врз нивото на плати, примената на нови знаења, зголемувањето на продуктивноста на трудот и безбедноста на работните места. На овој начин СДИ можат да придонесат за

¹⁶⁷ Mickiewicz, T., Radosevic, S. and Varblane, U., “*FDI In Central Europe: Short - Run Effects In Manufacturing*”, Proceedings of the Fourth International Conference on Enterprise in Transition, University of Split, Croatia, 2001, p.1135-55

диспропорција во цената на трудот за исти или слични работни места во земјата-домаќин на капиталот. Вработените лица во странските компании во принцип имаат поголема плата во однос на домашните фирми, со што ја привлекуваат квалификуваната работна сила од домашните фирми и може да влијаат негативно на продуктивноста на домашните фирми.¹⁶⁸

На краток рок ефектите од СДИ врз вработеноста зависат од формите на инвестирање. Гринфилд-инвестициите имаат директни ефекти врз вработеноста, наспроти инвестициите во форма на спојување и преземање.

Економската литература укажува дека нето-ефектите од СДИ врз вработеноста е тешко да се измерат. СДИ креираат нови работни места, директно преку гринфилд-инвестициите и индиректно преку пораст на вработеноста во домашните фирми. Истовремено, СДИ можат да ги истиснат домашните фирми. Во случајот на инвестициите во форма на спојување и преземање ефектите врз вработеноста е уште потешко да се оценат, бидејќи тоа бара анализа за тоа што ќе се случи со претпријатието ако истото тоа не било преземено од странска компанија.¹⁶⁹

Земјите во транзиција во процесот на трансформација кон пазарна економија беа соочени со висока стапка на невработеност. Се очекуваше СДИ да придонесат за намалување на невработеноста во земјите. Фактите укажуваат дека во почетокот на транзицијата во поголемиот дел од земјите во транзиција ефектите од СДИ врз вработеноста беа маргинални.

Во земјите во транзиција опаѓањето на вработеноста беше главно поврзано со реструктурирање на претпријатијата во процесот на приватизацијата. Приспособувањето на претпријатијата на пазарното работење и новиот конкурентен амбиент беше неопходно, во функција на зголемување на ефикасноста. Но ефектот на намалување на вработеноста беше само во почетокот од инвестицијата, бидејќи по овој период намалувањето на вработеноста најчесто беше следено со нови инвестиции, што резултираше или со стабилизација или со пораст на вработеноста.¹⁷⁰

¹⁶⁸Mickiewicz, T., Radosevic, S. and Varblane, U., "FDI In Central Europe: Short - Run Effects In Manufacturing", Proceedings of the Fourth International Conference on Enterprise in Transition, University of Split, Croatia, 2001, p.1135-55

¹⁶⁹Estrin, S., and Meyer, E.K., "Investment Strategies in Emerging Markets", Cheltenham, UK and Northampton, USA, 2004, p.11

¹⁷⁰Hunya, G and Kalotay, K., "Privatization and FDI in Central and Eastern Europe, Transnational Corporations", Vol.9, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 2000, p. 12

Истовремено, во почетокот на транзицијата, домашните фирми не можеа да одговорат на барањата на странските компании за потребните ресурси за нивното производство. Од друга страна, домашните фирми беа соочени со висока конкуренција од технолошки понапредните странски компании, што во многу случаи резултираше со нивно истиснување од домашниот пазар.

Создавањето нови работни места во земјите во транзиција е присутно кај гринфилд-инвестициите. Во земјите во транзиција гринфилд-инвестициите се доминантни од средината на 2000 година. Гринфилд-инвестициите најмногу се застапени во услужниот сектор, и тоа пред сè во финансискиот сектор и во телекомуникациите.

Исто така, по 2000 година се менува и моделот на вработување во земјите во транзиција.

Имено, приливот на СДИ зависи од повеќе фактори, како апсорбирачките капацитети на националните економии, нивото на економски развој и политиките поврзани со СДИ. Во овој контекст по 2000 година, во понапредните економии во транзиција, поради структурните промени на националните економии од трудоинтензивни дејности во средно и високотехнолошки индустрии, СДИ се преориентираа кон технолошки развојните индустрии. Како резултат на овие случувања сè поголема е потребата од квалификувана работна сила.¹⁷¹

Во контекст на ефектите од СДИ врз вработеноста во земјите во транзиција, Г. Хануа и И. Гешекер укажуваат на постоење на следниве директни и индиректни ефекти во земјите од ЦИЕ.

Директни ефекти од СДИ врз вработеноста:

- Загуба на работни места преку реструктурирање на приватизираните неефикасни државни претпријатија.
- Создавање работни места преку гринфилд-инвестиција. Поголемиот дел работни места во гринфилд-инвестициите се однесуваат на услужниот сектор, како што се банкарството, малопродажбата и недвижниот имот, наспроти производството.

¹⁷¹ Hunya, G., "The role of foreign direct investment in economic recovery and transformation", Balkan Reconstruction: Economic Aspects, WIIW, Vienna, 2000, p.18

Индиректни ефекти од СДИ врз вработеноста:

- Загуба на работни места поради прекинување на соработката со домашните фирми по преземањето на претпријатието од страна на странската компанија. Странските инвеститори ги заменуваат традиционалните домашни доставувачи со увоз на сировини.
- Загуба на работни места во малите и во средните домашни фирми како резултат на конкуренцијата на поголеми и технолошки понапредни странски компании.
- Создавање работни места преку воспоставување нови домашни врски. Потребата од намалување на трошоците ги поттикнува странските доставувачи да произведуваат во земјата-домаќин на капиталот.¹⁷²

Т. Микиевич и др. во 2001 година укажуваат дека влијанието на СДИ врз вработеноста во земјите во транзиција во голема мера зависи и од индустријата во која се инвестира.

Во овој контекст се можни четири различни случаи на влијание на СДИ врз вработеноста во земјата-домаќин на капиталот:

- Тип I: вработувањето се намалува и во економијата како целина и во странските претпријатија.
- Тип II: индустрии каде што вкупната вработеност се намалува, но вработувањето во странските претпријатија се зголемува. Порастот на вработеноста во странските претпријатија не е доволно голем за да се компензира падот на вработеноста во домашните претпријатија.
- Тип III: индустрии каде што вкупната вработеност се зголемува иако таа е во опаѓање во странските претпријатија. Овие индустрии се карактеристични со присуство на странски претпријатија со мали конкурентни предности или постојат важни структурни разлики помеѓу домашните претпријатија и странските претпријатија.
- Тип IV: индустрии каде што двете, вкупната вработеност и вработувањето во странските претпријатија, се зголемуваат.¹⁷³

¹⁷² Hunya, G., and Geishecker, I., "Employment Effects of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe", WIIW Research Report No. 321, Vienna, August 2005, p.17

¹⁷³ Mickiewicz, T., Radosevic, S. and Varblane, U., "FDI In Central Europe: Short - Run Effects In Manufacturing", Proceedings of the Fourth International Conference on Enterprise in Transition, University of Split, Croatia, 2001, p.1135-55

Според авторите, во земјите од ЦИЕ во периодот од 1993 до 1998 година доминантни се индустриите од типот два. Односно, намалување на вкупната вработеност придружено со зголемување на вработеноста во странските компании е карактеристично за поголемиот дел од земјите од ЦИЕ, со исклучок на Унгарија и на Естонија. Во Унгарија и во Естонија поголемиот дел производствени активности спаѓаат под типот четири, односно во овие две земји расте вкупната вработеност, како и вработеноста во странските компании.

Искуството на земјите од ЦИЕ што се денес членки на ЕУ покажува дека странските компании имаат значајно учество во вработеноста во периодот на транзиција.

Имено, во земјите од ЦИЕ во 2003 година учеството на странските компании во вработеноста во производството изнесува во просек околу 20%. Учеството на странските компании во вработеноста е најголемо во Естонија со 29%, потоа следуваат Словачка со околу 22%, Чешката Република со 18%, Унгарија со 16% итн.¹⁷⁴

Економската литература укажува дека главно странските компании се попродуктивни од домашните компании, пред сè како резултат на искористувањето на економиите од обем, но и поради примената на современа технологија, подобрата организациска структура и имплементацијата на нови производи и производствени процеси.¹⁷⁵

Податоците покажуваат дека во земјите од ЦИЕ продуктивноста на работната сила во странските компании во производството била двојно повисока од домашните компании. Продуктивноста на работната сила на странските компании во производството е највисока во Унгарија и е 3,2 пати поголема од онаа на домашните компании.¹⁷⁶

Во економската литература што ги истражува ефектите од СДИ малку внимание се посветува на нивното влијание врз вработеноста во земјите во транзиција.

Г. Хануа и И. Гешекер го испитуваат влијанието на СДИ врз вработеноста во Бугарија, Република Чешка, Естонија, Латвија, Литванија, Полска, Романија и во Словачка.

¹⁷⁴ www.eurostat.ec.europa.eu/statistics, последно пристапено на 15.1.2013 г.

¹⁷⁵ UNCTAD, "World Investment Report, Transnational Corporation, Market Structure and Competition Policy", UN, New York and Geneva, 1997, p. 123

¹⁷⁶ Grell, M., "The impact of foreign-controlled enterprises in the EU", EUROSTAT, 67/2007 (www.epp.eurostat.ec.europa.eu, последно пристапено на 15.1.2013 г.)

Резултатите од истражувањето укажуваат дека СДИ влијаат врз намалувањето на побарувачката за средно квалификуваната работна сила. Додека, пак, во однос на нискоквалификуваната и висококвалификуваната работна сила иако СДИ имаат позитивно влијание, ефектите не се статистички значајни.

Според истражувањето, 1% зголемување на СДИ резултира со 0,04% зголемување на висококвалификуваната работна сила и нискоквалификуваната работна сила и 0,06% пад на средно квалификуваната работна сила.¹⁷⁷

Резултатите ги потврдуваат укажувањата на економската теорија за значењето на квалификуваната работна сила како детерминирачки фактор на приливот на СДИ и потребата од креирање висококвалификуван кадар во земјите во транзиција.

За да ги утврдиме ефектите од СДИ врз вработеноста во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, во недостиг од квантитативни податоци, преку линеарна корелација ја испитуваме врската помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и вработените лица како процент од работоспособното население во периодот од 2004 до 2011 година.

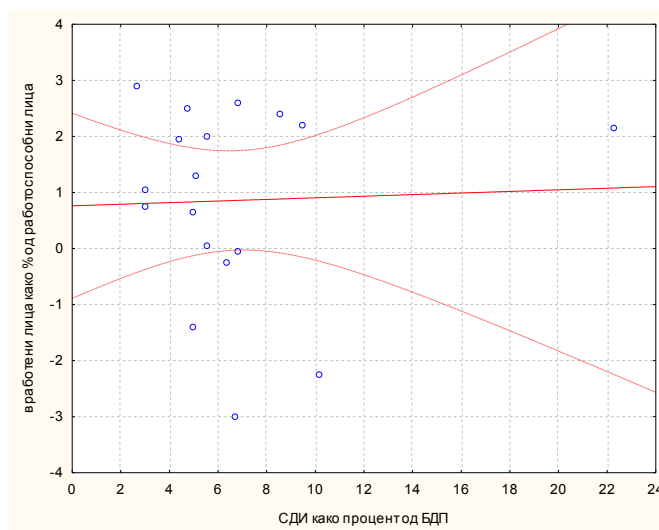
Резултатите укажуваат на постоење на позитивна линеарна корелација помеѓу овие две варијабли (дијаграм на растурање 3.2 и податоците од табелата 3.7).

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД зголемување на учеството на СДИ во БДП од еден процентен поен доведува до зголемување на вработеноста за 0,09% во периодот од 2004 до 2011 година (според податоците од табелата 3.7).

Резултатите од статистичката анализа го потврдуваат фактот дека во земјите во транзиција ефектот на намалување на вработеноста беше главно поврзан со реструктурирање на претпријатијата во почетокот на приватизацијата како неопходна мерка во функција на зголемување на ефикасноста во работењето. Но по овој период намалувањето на вработеноста најчесто беше следено со нови инвестиции, што резултира со пораст на вработеноста. Истовремено, во последната деценија во земјите во транзиција доминантни се гринфилд-инвестициите што имаат директни позитивни ефекти на стапката на вработеност.

¹⁷⁷ Hunya, G., and Geishecker, I., “*Employment Effects of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe*”, WIIW Research Report, No.321, Vienna, August 2005, p.19

Дијаграм на растурање 3.2. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП и вработени лица како процент од работоспособното население во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година

Извор: Според податоци од табелата 2.6 и табелата 2 (во прилог),
сопствени пресметки

3.2.3. СДИ и билансот на плаќања

Во однос на влијанието на СДИ врз билансот на плаќања на земјата-домаќин на капиталот може да се јават три потенцијални позитивни ефекти.

Прво, кога компанија основа афилијација во странство, во билансот на плаќање на земјата-домаќин на капиталот на капиталната сметка се евидентира почетниот прилив на капитал, додека, пак, долгувањето е евидентирано на сметката на матичната земја од која се одлева капиталот. Меѓутоа, ова може да е само еднократен ефект. Доколку странската компанија профитот од инвестицијата го репартира во матичната земја, овој ефект се неутрализира.

Второ, ако СДИ се супститут за увозот на стоки и услуги во земјата-домаќин на капиталот, истите тие имаат позитивно влијание на намалувањето на трговскиот дефицит во земјата.

И трето, потенцијалната корист за билансот на плаќање на земјата-домаќин се појавува кога странската компанија ја користи афилијацијата да извезува стоки и

услуги во други земји, со што доаѓа до пораст на извозот на земјата-домаќин на капиталот.¹⁷⁸

Исто така, значајно е да се истакнат и можните негативни ефекти од СДИ врз платниот биланс на земјата-домаќин на капиталот.

Приливот на СДИ може да резултира со одлив на приходите од земјата-домаќин на капиталот во матичната земја на странската компанија. Одливот на приходите на странската компанија во матичната земја претставува долг на тековната сметка на земјата-домаќин на СДИ. Доколку одливот на капитал е поголем од приливот, земјата-домаќин на капиталот ќе се соочи со дефицит на тековната сметка.

Друг негативен ефект од СДИ на платниот биланс на земјата-домаќин на капиталот настанува кога странската компанија увезува ресурси потребни за сопственото производство од други земји. Увозот на ресурсите од странство резултира со долг на тековната сметка на билансот на плаќање на земјата-домаќин на капиталот. Кога увозот е поголем од извозот, земјата-домаќин на капиталот се соочува со дефицит на тековната сметка, при што таа станува нето-задолжена земја.

Исто така овде треба да се имаат предвид и ефектите од т.н. трансферни цени. Имено, доколку странските компании ги набавуваат потребните ресурси од сопствени фирми-ќерки, многу тешко можат да се контролираат од страна на земјата-домаќин на капиталот, бидејќи е можна појава на нереално прикажување на нивната вредноста на суровините, со што се намалува даночната основа на плаќањето даноци и царини во земјата-домаќин на капиталот. Ова негативно се одразува врз економијата на земјата-домаќин на СДИ, бидејќи истовремено се зголемува увозот во земјата, а се намалуваат приходите од даноци и од царини.¹⁷⁹

Во билансот на плаќање, СДИ се состојат од три компоненти: акционерски капитал, реинвестирана добивка и внатрешното движење на капиталот (заеми), чија распределба зависи од многу фактори, меѓу кои позначајни се трошоците на финансиските средства, инвестициските можности, профитабилноста на компаниите итн.

Инвестициите во акционерски капитал изискуваат долгорочна посветеност во домашната економија, со очекување висок профит.

¹⁷⁸Hill, C.W.L., *“International Business: Competing in the global marketplace”*, 6th edition, McGraw - Hill/Irwin, New York, 2007, p.244

¹⁷⁹Hill, C.W.L., *“International Business: Competing in the global marketplace”*, 6th edition, McGraw - Hill/Irwin, New York, 2007, p.248

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, кои се релативно нови инвестициски цели, во периодот од 2004 до 2011 година, речиси целокупниот прилив на СДИ е во форма на акционерски капитал. Таков е случајот во Албанија, Македонија, Молдавија и со Украина (табела 3.2).

Во последните неколку години акционерскиот капитал опаѓа, што се должи на ниското ниво на СДИ, бидејќи акционерскиот капитал, во споредба со реинвестираната добивка и заемите, е директно поврзан со долгорочната меѓународна инвестициска стратегија на странските компании.

Реинвестираната добивка зависи од одлуката на странскиот инвеститор, дали и колку средства од добивката ќе употреби за инвестирање. Но не секогаш добивката се инвестира во продуктивни капацитети. Некогаш добивката се остава да се инвестира во иднина, а некогаш со добивката се финансираат други активности.

Во земјите што традиционално имаат висок прилив на СДИ и постабилни финансиски услови профитот секогаш се чува како резерва во компанијата и не се репартира.

Од табелата 3.2 може да се види дека во 2010 и 2011 година, како резултат на подобрувањето на економската состојба и порастот на профитот на странските афилијации, реинвестираната добивка се зголемува во поголемиот дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Движењето на другиот капитал, главно интеркомпаниските заеми, во голема мера се базира на краткорочни одлуки и може значително да флукуира.

Во поголемиот дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД учеството на заемите во вкупниот прилив на СДИ е на ниско ниво во периодот од 2004 до 2011 година, со исклучок на Руската Федерација и на Казахстан. Во случајот на Руската Федерација и на Казахстан во периодот од 2009 до 2011 година приливот на СДИ во најголем дел е во форма на заеми, а помал дел како реинвестирана добивка, што укажува на фактот дека СДИ претставуваат краткорочни капитални трансфери.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Hunya, G. and Schwarzhappel, M., "Growth Engine Stutters", WIIW FDI Report, Vienna, 2013, p.15

**Табела 3.2. Приливот на СДИ според компоненти во одредени земји од ЈИЕ и од
ЗНД, 2004-2011 година (во милиони евра)**

Земји	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Албанија								
Прилив на СДИ, вкупно	278	213	259	481	665	717	793	745
Акционерски капитал	278	208	199	487	420	516	600	754
Реинвестирана добивка	/	/	/	/	182	229	186	64
Друг капитал (заеми)	/	4	60	-6	63	-27	7	-72
Белорусија								
Прилив на СДИ, вкупно	131	246	282	1.313	1.544	1.321	1.041	2.787
Акционерски капитал	96	226	241	1.059	1.238	989	653	2.233
Реинвестирана добивка	19	26	46	135	184	294	353	395
Друг капитал (заеми)	16	-6	-5	119	121	38	34	160
Казахстан								
Прилив на СДИ, вкупно	3.346	1.583	5.002	8.123	9.732	9.497	8.698	9.987
Акционерски капитал	302	32	444	3.862	3.997	1.664	522	1.626
Реинвестирана добивка	415	166	624	1.489	723	1.327	2.584	2.391
Друг капитал (заеми)	2.629	1.385	3.934	2.772	5.012	5.621	5.592	5.971
Република Македонија								
Прилив на СДИ, вкупно	261	77	345	506	400	145	160	337
Акционерски капитал	124	79	186	207	159	125	373	69
Реинвестирана добивка	1	45	184	17	-114	27	42	61
Друг капитал (заеми)	124	79	186	207	159	125	373	69
Молдавија								
Прилив на СДИ, вкупно	118	153	206	396	483	104	149	197
Акционерски капитал	92	64	95	166	300	116	118	103
Реинвестирана добивка	31	22	33	82	67	-8	11	68
Друг капитал (заеми)	-5	67	78	147	116	-3	20	31
Руската Федерација								
Прилив на СДИ, вкупно	12.425	10.338	23.667	40.223	51.107	26.203	32.635	39.558
Акционерски капитал	6.945	801	5.505	19.807	23.859	5.830	7.460	8.538
Реинвестирана добивка	4.288	7.510	11.727	17.080	22.792	11.080	14.056	15.276
Друг капитал (заеми)	1.192	2.027	6.434	336	4.455	9.293	11.119	1.574
Србија								
Прилив на СДИ, вкупно	/	/	/	2.513	2.081	1.410	1.003	1.949
Акционерски капитал	/	/	/	1.467	1.303	1.064	611	1.599
Реинвестирана добивка	/	/	/	245	156	/	/	/
Друг капитал (заеми)	/	/	/	800	558	346	393	350
Украина								
Прилив на СДИ, вкупно	1.380	6.263	4.467	7.220	7.457	3.453	4.893	5.177
Акционерски капитал	1.199	6.007	3.590	6.106	6.451	3.179	4.181	4.397
Реинвестирана добивка	5	3	28	12	12	118	/	/
Друг капитал (заеми)	176	253	849	1102	1102	889	712	780
Хрватска								
Прилив на СДИ, вкупно	950	1.468	2.765	3.685	4.246	2.404	326	1.080
Акционерски капитал	320	793	1.743	2.217	2.229	661	394	1.971
Реинвестирана добивка	292	570	718	483	508	287	490	296
Друг капитал (заеми)	338	104	304	983	1.509	1.456	-558	-1.186
Црна Гора								
Прилив на СДИ, вкупно	53	403	496	683	656	1099	574	401
Акционерски капитал	53	384	451	526	420	968	429	315
Реинвестирана добивка	/	/	/	/	/	/	/	/
Друг капитал (заеми)	/	18	45	157	236	135	145	86

Извор: Hunya, G. and Schwarzhappel, M., "Growth Engine Stutters", WIIW FDI Report, Vienna, 2013, p.13

Во контекст на ефектите од СДИ од особено значење е репартијацијата на профитот, што претставува разлика помеѓу приходите од СДИ и реинвестираната добивка.

Податоците од табелата 3.3 покажуваат дека во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година најголем дел од приходот од СДИ се репартирал во матичната земја. Во овој контекст, реинвестираната добивка нема значајна улога во детерминирањето на нивото на движење на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година. Исклучок е Албанија, каде што најголем дел од приходот од СДИ е реинвестиран во земјата.

Табела 3.3. Приходи од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-20011 година
(во милиони евра)

Земји	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Албанија								
<i>Вкупно приходи</i>	0,2	2	4	6	197	321	288	82
Репартијација на приход	/	/	/	/	15	92	102	18
Реинвестирана добивка	/	/	/	/	182	229	186	64
Белорусија								
<i>Вкупно приходи</i>	61	4	187	316	481	613	776	826
Репартијација на приход	42	-22	141	181	297	319	423	431
Реинвестирана добивка	19	26	46	135	184	294	353	395
Република Македонија								
<i>Вкупно приходи</i>	56	115	46	340	184	99	176	195
Репартијација на приход	55	70	31	156	168	213	149	153
Реинвестирана добивка	1	45	184	17	-114	27	42	61
Србија								
<i>Вкупно приходи</i>	/	/	/	436	604	203	416	379
Репартијација на приход	/	/	/	190	447	/	/	/
Реинвестирана добивка	/	/	/	245	156	/	/	/
Казахстан								
<i>Вкупно приходи</i>	1.889	3.722	6.129	8.259	11.522	7.469	13.040	17.881
Репартијација на приход	1.474	3.556	5.506	6.770	10.799	6.142	10.455	15.490
Реинвестирана добивка	415	166	624	1.489	723	1.327	2.584	2.391
Молдавија								
<i>Вкупно приходи</i>	40	36	86	133	102	101	114	189
Репартијација на приход	91	14	53	51	35	109	103	122
Реинвестирана добивка	31	22	33	82	67	-8	11	68
Руската Федерација								
<i>Вкупно приходи</i>	8.282	1.563	27.571	31.548	42.445	26.900	36.672	44.237
Репартијација на приход	3.994	8.121	15.844	14.468	19.652	15.821	22.617	28.961
Реинвестирана добивка	4.288	7.510	11.727	17.080	22.792	11.080	14.056	15.276
Украина								
<i>Вкупно приходи</i>	145	215	794	860	1.712	1.822	1.671	2.934
Репартијација на приход	140	212	766	848	1.595	1.807		
Реинвестирана добивка	5	3	28	12	12	118		
Хрватска								
<i>Вкупно приходи</i>	617	852	1.083	1.095	1.330	1.081	1.182	1.077
Репартијација на приход	326	281	365	612	822	795	692	782
Реинвестирана добивка	292	570	718	483	508	287	490	296

Извор: Hunya, G. and Schwarzhappel, M., "Growth Engine Stutters", WIIW FDI Report, Vienna, 2013,

Доведувајќи го во сооднос приливот од СДИ со репартираниот приход, добиваме нето-директен ефект од СДИ според билансот на плаќање.

Вредноста под 100 означува дека повеќе приходот од СДИ се репартирал од земјата отколку што има прилив на СДИ.

Од табелата 3.4 може да се види дека во најголем дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД приливот на СДИ е поголем во споредба со репартираниот профит во периодот од 2004 до 2011 година. Исклучок е Казахстан, каде што во периодот од 2004 до 2011 година, во просек, вредноста на репартираниот профит е поголема од приливот на СДИ, што укажува на значителни негативни ефекти врз платниот биланс на земјата.

Табела 3.4. Нето-директни ефекти од СДИ во одредени земји во транзиција, 2004-2011 година (во милиони евра)

Години	Албанија	Белорусија	Казахстан	Р. Македонија	Молдавија	Рус. Федерација	Србија	Украина	Хрватска
2004	/	311	227	474	129	311	/	986	291
2005	/	615	44	110	1.092	127	/	2.954	522
2006	/	200	91	111	388	149	/	583	757
2007	/	725	120	148	745	278	603	851	336
2008	433	519	90	117	1.380	260	263	467	516
2009	779	414	155	78	95	166	/	191	296
2010	71	242	83	90	144	144	/	/	41
2011	413	664	64	246	161	136	/	/	127

Извор: Hunya, G. and Schwarzhappel, M., "Growth Engine Stutters", WIIW FDI Report, Vienna, 2013, p.18

Негативните ефекти од репартијацијата на приходот од СДИ најчесто може да се избалансираат со други ставки во тековната сметка, најбитно од позитивниот трговски биланс.

СДИ можат да го зголемат извозот на земјата-домаќин на капиталот и на тој начин позитивно да влијаат на дефицитот на тековната сметка.

Во земјите во транзиција во почетокот на 1990-тите години СДИ се гледаа како дополнителен извор на капитал неопходен за имплементација на структурните реформи.

Потенцијалните финансиски ефекти од СДИ се чини не беа прифатени од страна на креаторите на економските политики во раната фаза на транзиција. Но кон крајот на 1990-тите години СДИ во понапредните земји од ЦИЕ придонесоа за финансирање на дефицитот на тековната сметка.¹⁸¹

¹⁸¹ UNCTAD, "Economic Survey of Europe: Economic Growth and Foreign Direct Investment in the Transition Economies", UN, New York and Geneva 2001, p. 121

Искуството од земјите од ЦИЕ покажува дека порастот на извозот во периодот од 1993 до 1999 година е главно поврзан со приливот на СДИ.

Во текот на 1993-1996 година 54% од дефицитот на тековната сметка биле финансирани од приливот на СДИ, а во периодот од 1997 до 1999 година, тој процент е поголем и изнесува 86%.¹⁸²

Во контекст на влијанието на СДИ врз извозот од особено значење е улогата на СДИ во билансот на плаќањата во однос на трите показатели: биланс на тековната сметка, придонес на приходите од СДИ на тековната сметка и улогата на нето-СДИ во финансирањето на тековната сметка.

Податоците од табелата 3.5 покажуваат дека поголемиот дел земји од ЈИЕ и од ЗНД во текот на 2010 и 2011 година имаат висок дефицит на тековната сметки, приходите од СДИ се мали, а уделот на СДИ во финансирање на дефицитот на тековните плаќања е на многу ниско ниво.

Она што е карактеристично во Република Македонија и во Украина, во 2011 година, дефицитот на тековната сметка расте, а истовремено уделот од приходите од СДИ на тековната сметка опаѓа во однос на 2010 година.

Економската теорија укажува дека влијанието на СДИ врз извозот на земјата-домаќин на капиталот во голема мера зависи од мотивите за вложување на капиталот.¹⁸³

Имено, во случај на мотивот за потрага по пазар СДИ се ориентирани главно на пазарот на земјата-домаќин на капиталот. Насоката на влијание зависи од тоа дали претходно стоките или услугите што ги произведуваат странските компании биле увезувани во земјата. Мотивот за потрага по пазар може да го намали увозот на земјата-домаќин на капиталот, ако производството на странската компанија претставува супститут на увозот. Исто така, мотивот за потрага по нови пазари може да влијае на пораст на увозот ако странските компании увезуваат сировини потребни за своето производство, додека производите се наменети главно за домашниот пазар. Мотивот за потрага по ресурси за СДИ, речиси по дефиниција, резултира со пораст на извозот во земјата-домаќин на капиталот. СДИ во потрага по ефикасноста обично се извозно ориентирани и имаат директно влијание врз зголемување на извозот во земјата-домаќин на капиталот. Во овој контекст СДИ во потрага по ефикасност имаат

¹⁸² UNCTAD, “*Economic Survey of Europe: Economic Growth and Foreign Direct Investment in the Transition Economies*”, UN, New York and Geneva 2001, p. 126

¹⁸³ UNCTAD, “*World Investment Report, Foreign Direct Investment and the Challenge for Development*”, UN, New York and Geneva, 1999, p. 32

значајна улога во генерирање на извозот во земјата-домаќин на капиталот. Но во случаите каде што суровините за потребното производство се увезуваат, потрагата по ефикасност за СДИ ќе го зголеми извозот, како и увозот. Во овој случај нето-ефектите од СДИ на трговскиот биланс може да бидат многу помали отколку податоците за остварениот извоз на странските компании. Влијанието на СДИ во потрага по средства врз меѓународната трговија ќе зависи од природата на стекнатите средства.

**Табела 3.5. СДИ и тековната сметка во одредени земји во транзиција,
во 2010 и 2011 година**

Земји	Биланс на тековната сметка како % од БДП		Приходи од СДИ како % од БДП		Прилив од СДИ како % од БДП	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Македонија	-2	-3	-2,4	-2,6	2,2	4,5
Србија	-7,4	-9,1	-1,1	-0,9	3,1	5,8
Казахстан	0,9	6,5	-12	-13,2	2,5	4,9
Рус. Федерација	4,7	5,2	-2	-2	-0,6	-0,8
Украина	-2,2	-6,3	-1,6	-2,5	4,2	4,3
Хрватска	-1,1	-0,9	-2,5	-2,3	1,0	2,4
Црна Гора	-0,2	-0,1	0	0	17,8	12

Извор: Hunya, G. and Schwarzhappel, M., "Growth Engine Stutters", WIIW FDI Report, Vienna, 2013, p.18

За да го утврдиме влијанието на СДИ врз платниот биланс на земјите од ЈИЕ и од ЗНД, преку линеарна корелација ја испитуваме врската помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и учеството на извозот на стоки и услуги во БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

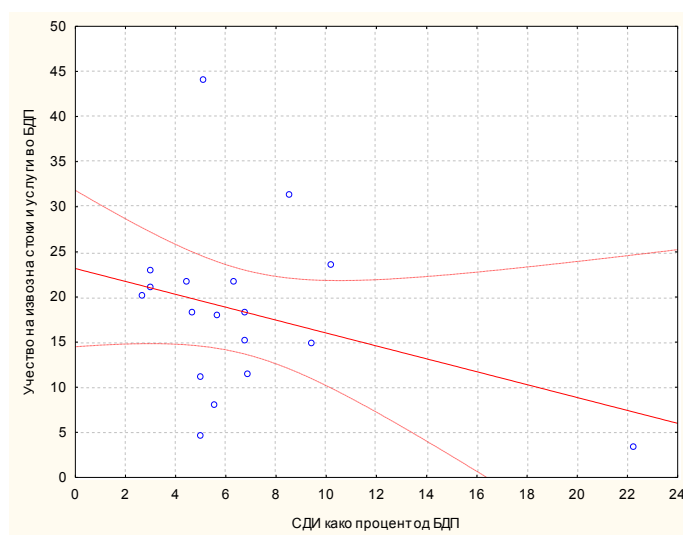
Резултатите од анализата покажуваат дека корелацијата помеѓу приливот на СДИ и извозот на стоки и на услуги е негативна (дијаграм на растурање 3.3 и податоците од табелата 3.7).

Односно, зголемувањето на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД го намалува извозот во периодот од 2004 до 2011 година, што доведува до зголемување на дефицитот на тековната сметка.

Статистичката анализа покажува дека во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП го намалува учеството на извозот во БДП за 0,15% во периодот од 2004 до 2011 година (според податоците од табелата 3.7)

Имајќи го предвид фактот дека влијанието на СДИ на извозот во голема мера зависи од мотивите за инвестирање на капиталот, можеме да констатираме дека СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД главно биле наменети за освојување на домашниот пазар наместо извозно ориентирани СДИ.

Дијаграм на растурање 3.3. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП и учеството на извоз на стоки и на услуги во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година

Извор: Според податоци од табелата 2.6 и табелата 3 (во прилог), сопствени пресметки

3.3. СДИ и економскиот развој: теоретски аспекти и емпириски истражувања

Врската помеѓу СДИ и економскиот развој е предмет на истражување на многу студии, од чисто теоретски аспекти до емпириски истражувања.

Во современата литература теориите за ендеген раст претставуваат општоприфатлива концепциска рамка што ја објаснува врската помеѓу СДИ и економскиот развој.

Според теориите за ендеген развој, СДИ можат да генерираат економски развој само доколку тие претставуваат канал за трансфер на технологија и на знаење.

СДИ како канал за трансфер на технологија и на знаење можат да влијаат на стапката на раст на земјата само преку технолошкиот напредок или преку развојот на човечкиот капитал.¹⁸⁴

Базирајќи се на теориите за ендеген развој, неодамнешните студии за врската помеѓу СДИ и економскиот развој потенцираат дека СДИ како канал за трансфер на технологијата и на знаењето имаат позитивни ефекти на економскиот развој во земјата-домаќин на капиталот, но степенот на влијание зависи од апсорбирачките капацитети на компаниите во земјата-домаќин на капиталот и развојот на човечкиот капитал. СДИ ќе генерираат економски развој само доколку земјата има достигнато определен праг на образован човечкиот капитал.¹⁸⁵

Во овој контекст влијанието на СДИ врз економскиот развој зависи од специфичните карактеристики на земјата-домаќин на капиталот и оттука всушност произлегуваат разликите во ефекти од СДИ помеѓу земјите.

Во земјите во транзиција позитивните ефекти од СДИ врз економскиот развој не се условени само од човечкиот капитал, бидејќи тие располагаат со релативно квалификувана работна сила, но заостануваат во однос на развојот на технологијата.¹⁸⁶

Економската теорија укажува дека СДИ претставуваат значаен фактор за економскиот развој на земјата-домаќин на капиталот, додека според емпириските истражувања, генерално, постои позитивна корелација помеѓу СДИ и економскиот развој, но насоката на каузалноста не е јасна: од една страна приливот на СДИ го поттикнува економскиот развој, од друга страна приливот на СДИ расте со економскиот развој на земјата.

Приливот на СДИ стимулира развој, бидејќи СДИ влијаат позитивно на оние фактори што играат важна улога во промовирање на економскиот развој: акумулација на капитал, технолошки развој и пораст на работната сила.

¹⁸⁴ Romer, P., "Increasing return and long-run growth", Journal of Political Economy, Vol.94, 1986, p.102-137

¹⁸⁵ Borensztein, E., de Gregorio, J., and Lee, J., "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", Journal of International Economics, Vol.45, 1998, p.115-135

¹⁸⁶ Campos, F.N and Kinoshita, Y., "Foreign direct investment as technology transferred: Some Panel Evidence From The Transition Economies", William Davidson Institute, Working Paper No.438, University of Michigan, USA, 2002, p.35

Исто така, економскиот развој привлекува СДИ (развој управуван од странските директни инвестиции), бидејќи подобрувањето на економските перформанси ќе резултира со пораст како на домашните така и на странските инвестиции.¹⁸⁷

Во современата литература влијанието на СДИ врз економскиот развој во земјите во транзиција е предмет на истражување само на неколку студии.

Едно од позначајните истражувања е она на Ф.Н. Кампос и Ј. Киношита во 2002 година, кое го испитува влијанието на СДИ како канал на трансфер на технологија врз економскиот развој во 25 земји од ЦИЕ и од ЗНД, во периодот од 1990 до 1998 година.

Резултатите од истражувањето потврдуваат дека СДИ имаат значително позитивно влијание врз економскиот развој во земјите што се опфатени со истражувањето.

Истовремено, резултатите укажува дека ефектите од СДИ врз економскиот развој не се условени само од човечкиот капитал во земјата туку и од други фактори, како отвореноста на земјата и квалитетот на институциите. Односно, според истражувањето, највисок коефициент на корелација со економскиот развој имаат надворешната трговија (0,46), политичката стабилност (0,36) и стапката на раст на СДИ (0,32).¹⁸⁸

Истражувањето на М. Алексинска, Ј. Гасфорд и В. Кер во 2003 година го испитува влијанието на СДИ врз економскиот развој, како и врската помеѓу СДИ и човечкиот капитал и врската помеѓу СДИ и домашните инвестиции во 17 земји во транзиција во периодот од 1994 до 2000 година.

Според резултатите, СДИ влијаат позитивно на економскиот развој во земјите во транзиција, односно пораст од 1% на СДИ ја зголемува стапката на раст на БДП за 0,51%. Истовремено, истражувањето укажува дека СДИ се условени од нивото на развој на човечкиот капитал. Според резултатите, помеѓу СДИ и човечкиот капитал постои висока корелација, со коефициент на корелација 0,99.

Исто така, истражувањето укажува дека СДИ влијаат позитивно на домашните инвестиции, односно коефициентот на корелација помеѓу СДИ и домашните инвестиции е 0,96.¹⁸⁹

¹⁸⁷ UNCTAD, "World Investment Report, Foreign Direct Investment and the Challenge for Development", UN, New York and Geneva, 1999, p. 23

¹⁸⁸ Campos, F.N and Kinoshita, Y., "Foreign direct investment as technology transferred: Some Panel Evidence From The Transition Economies", William Davidson Institute, Working Paper No.438, University of Michigan, USA, 2002, p.11

¹⁸⁹ Aleksynska, M Gaisford, J., and Kerr, W., "Foreign direct investment and Growth in Transition Economies mitwireless?", MPRA Paper No.766, Munich, 2003, p.9

Н. Апергис, К. Лируди и А. Вамвакидис во 2004 година го испитуваат односот помеѓу СДИ и економскиот развој во 27 земји во транзиција за периодот од 1991 до 1999 година. Во истражувањето земјите се класифицираат како земји со низок и земји со висок доход и земји со успешна и неуспешна приватизација. Резултатите од статистичката анализи покажуваат дека во земјите со висок доход и успешна приватизација СДИ имаат значајна корелација со економскиот развој.¹⁹⁰

Ф. Деират, С. Керфи и М. Солиман во 2005 година ги испитуваат ефектите од СДИ врз економскиот развој во седумнаесет земји во транзиција и шест земји од МЕНА (Среден Исток и Северна Африка) во периодот од 1989 до 2002 година. Земјите во транзиција се поделени во две групи: земји од ЦИЕ, односно денес членки на Унијата, и други земји во транзиција. Според истражувањето, во земјите од ЦИЕ што се членки на ЕУ постои позитивна статистички значајна корелација помеѓу СДИ и економскиот развој, додека во земјите од МЕНА и земјите што сè уште се соочуваат со транзицијата, корелацијата е статистички незначајни.¹⁹¹

Во овој контекст, резултатите од истражувањето потврдуваат дека СДИ имаат позитивни ефекти врз економскиот развој во понапредните земји во транзиција, што укажува на постоење на меѓусебна зависност помеѓу СДИ и успехот во имплементацијата на структурните реформи во периодот на транзицијата.

¹⁹⁰ Apergis, N., Lyroudi, K., and Vamvakidis, A., “*The relationship between FDI and Economic Growth: Evidence from Transitional Countries*”, Atlantic Economic Association Conference, Lisbon, March 2004, p.43

¹⁹¹ Darrat, F., Kherfi, S., and Soliman, M., “*FDI and Economic Growth in CEE and MENA Countries: A Tale of Two Regions*”, 12th ERFs Annual Conference, Cairo, 2005, p.32

Табела 3.6. Преглед на емпириските истражувања за ефектите од СДИ врз економскиот развој во земјите во транзиција

Автори	Временски период	Земји во Транзиција	Методи на Истражување	Ефекти на СДИ врз економскиот развој
J. Campos and Y. Kinoshita, 2002	1990-1998	25 земји од ЦИЕ и од ЗНД	економетриски модел	Позитивна корелација помеѓу СДИ и економскиот развој. Ефектите се условени од нивото на човечкиот капитал, но и од други фактори, отвореноста на земјата итн.
M. Aleksynska, J. Gaisford and W. Kerr, 2003	1994-2000	17 земји во транзиција	кофициенти на корелација	Позитивна корелација помеѓу СДИ и економскиот развој. Влијанието зависи од нивото на човечкиот капитал. СДИ ги поттикнуваат домашните инвестиции.
N. Apergis, K. Lyroudi, and A. Vamvakidis, 2004	1996-1998	17 земји во транзиција	кофициенти на корелација	Позитивна корелација во земјите со висок доход и успешна приватизација.
F. Darrat, S. Kherfi and M. Soliman, 2005	1989-2002	17 земји од ЦИЕ и 6 земји од МЕНА	кофициенти на корелација	Нема статистички значајна корелација во МЕНА-земјите и земјите во транзиција што не се членки на ЕУ во земјите-членки на ЕУ, позитивна статистички значајна корелација.

Имајќи го предвид прегледот на емпириските истражувања можат да се извлечат неколку заклучоци за врската помеѓу СДИ и економскиот развој во земјите во транзиција.

Имено, современата литература сè повеќе го потенцира влијанието на СДИ како канал за трансфер на технологија. Во овој контекст укажувањата се дека влијанието на СДИ врз економскиот развој зависи од нивото на развој на човечкиот капитал. Истражувањата ја потврдуваат економската теорија за значењето на квалификуваната работна сила, како детерминирачки фактор на приливот на СДИ и потребата за креирање висококвалификуван кадар во земјите во транзиција.

Истовремено емпириските истражувања покажуваат дека во земјите во транзиција ефектите од СДИ врз економскиот развој не се условени само од човечкиот капитал туку и од други фактори, како отвореноста на земјата и квалитетот на институциите.

Во ерата на глобализација пристапот до регионалниот и глобалниот пазар е од особено значење во привлекувањето СДИ. Исто така, глобалните промени сè повеќе ја наложуваат важноста на градењето квалитетни институции како неопходен предуслов за СДИ, а се поврзани со апсорбирачките капацитети на земјата од кои зависи влијанието на СДИ врз економскиот развој.

Емпириската литература укажува дека резултатите зависат и од земјите што се опфатени со истражувањето.

Имено, не секогаш високиот прилив на СДИ значи и позитивни ефекти врз економскиот развој. Ефектите од СДИ врз економскиот развој зависат од нивото на развој на земјата, како и од имплементацијата на економските и структурните реформи во периодот на транзицијата.

Овие укажувања ги дополнуваат теоретските аспекти поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција. Искуството покажа дека економиите што имаат поголема стапка на раст на БДП имаат и поголем прилив на СДИ. Од една страна приливот на СДИ го поттикнува економскиот развој, а од друга страна приливот на СДИ расте со економскиот развој на земјата.

Исто така резултатите зависат и од периодот што е опфатен со истражувањето. Така, во 1990-тите години земјите во транзиција сè уште се соочуваа со проблемите што произлегоа од транзицијата, приватизацијата сè уште не беше завршена, а имплементацијата на структурните реформи се одвиваше побавно. Овде треба да се

има предвид и присуството на задоцнетиот ефект од влијанието на СДИ врз економскиот развој.

Имајќи ги предвид емпириските истражувања во однос на факторите од кои зависи влијанието на СДИ врз економскиот развој во земјите во транзиција, можеме да констатираме дека истите тие се поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција.

3.4. Улогата на СДИ во економскиот развој на земјите во транзиција

Имајќи ги предвид теоретските аспекти и емпириските истражувања за врската помеѓу СДИ и економскиот развој, се поставува прашањето дали СДИ можат да бидат катализатор на развојните процеси на економијата.

Економската теорија укажува дека СДИ можат да генерираат економски развој. СДИ можат да влијаат на трансферот на технологија, пораста на вработеноста и продуктивноста, зголемувањето на конкуренцијата и пораста на извозот, со краен ефект побрз економски развој на земјата.

Истовремено, емпириските докази за меѓусебната зависност на СДИ и економскиот развој покажуваат дека од една страна приливот на СДИ го поттикнува економскиот развој, од друга страна приливот на СДИ расте со економскиот развој на земјата.

Дали земјата-домаќин на капиталот ќе успее да ги трансформира СДИ во економски развој зависи пред сè од апсорбирачките капацитети на економијата и оттука всушност произлегуваат разликите во ефекти од СДИ помеѓу земјите.

Искуството на земјите од ЦИЕ што денес се членки на ЕУ покажува дека успешна транзиција кон пазарна економија не е можна без прилив на свеж капитал. Од друга страна, позитивните ефекти од СДИ зависат од имплементацијата на структурните реформи, консолидацијата на пазарот и од економскиот развој на земјата.

Имено, економскиот развој на Унгарија беше поддржан од приливот на СДИ. Во Унгарија политичката и макроекономската стабилност, брзата либерализација и успешната приватизација резултираа со голем прилив на странски капитал во текот на 1990-тите години. СДИ во раната фаза од транзицијата придонесоа за брз економски развој на унгарската економија.

Од друга страна, во Полска приливот на СДИ значително порасна по стабилизацијата и економскиот развој на земјата.

Полска во почетокот на транзицијата не можеше да обезбеди голем прилив на СДИ, но со економските реформи во втората половина од 1990-тите години стана земја со најголем прилив на СДИ во ЦИЕ.

Високиот пораст на странскиот капитал во овој период се должи на подобрување на бизнис-климата во земјата, заедно со макроекономската стабилност, како и интензивирањето на процесот на приватизација.

Приливот на СДИ во Полска во втората половина на 1990-тите години резултирал со висок економски развој на земјата.

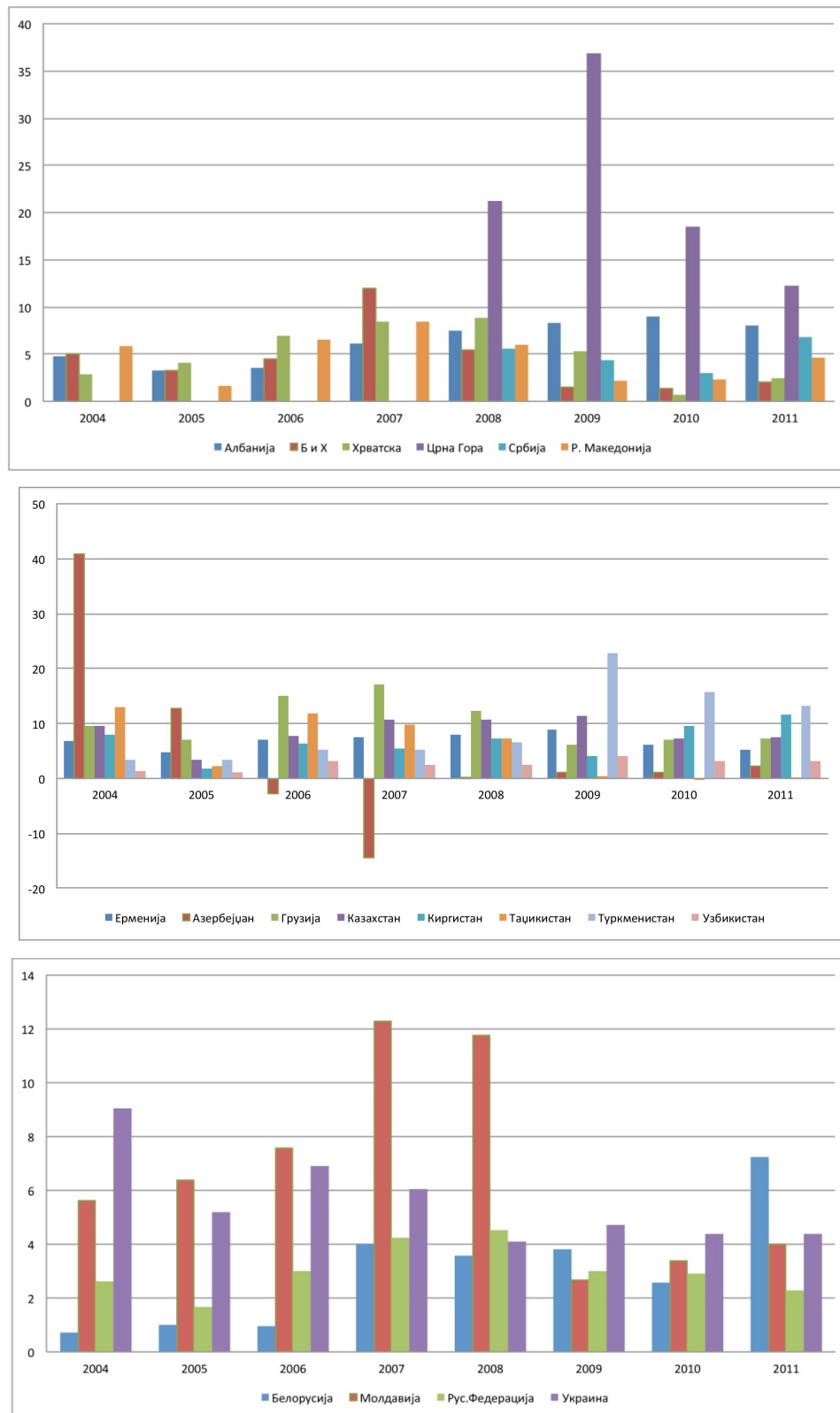
Наспроти овие земји, Словенија прифати стратегија на изградба на сопствен модел на транзиција со специфичен и многу одмерен однос кон СДИ, но сепак постигна брз економски развој.

Во принцип овие три успешни приказни може да бидат основа за идни препораки за земјите од ЈИЕ и од ЗНД што се во потрага по СДИ во функција на нивен побрз економски развој.

Во контекст на влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјите од ЈИЕ и од ЗНД, доколку се спореди учеството на СДИ во БДП со стапката на раст на БДП во периодот од 2004 до 2011 година, може да се види дека генерално земјите со висока стапка на раст имаат и најголем прилив на СДИ.

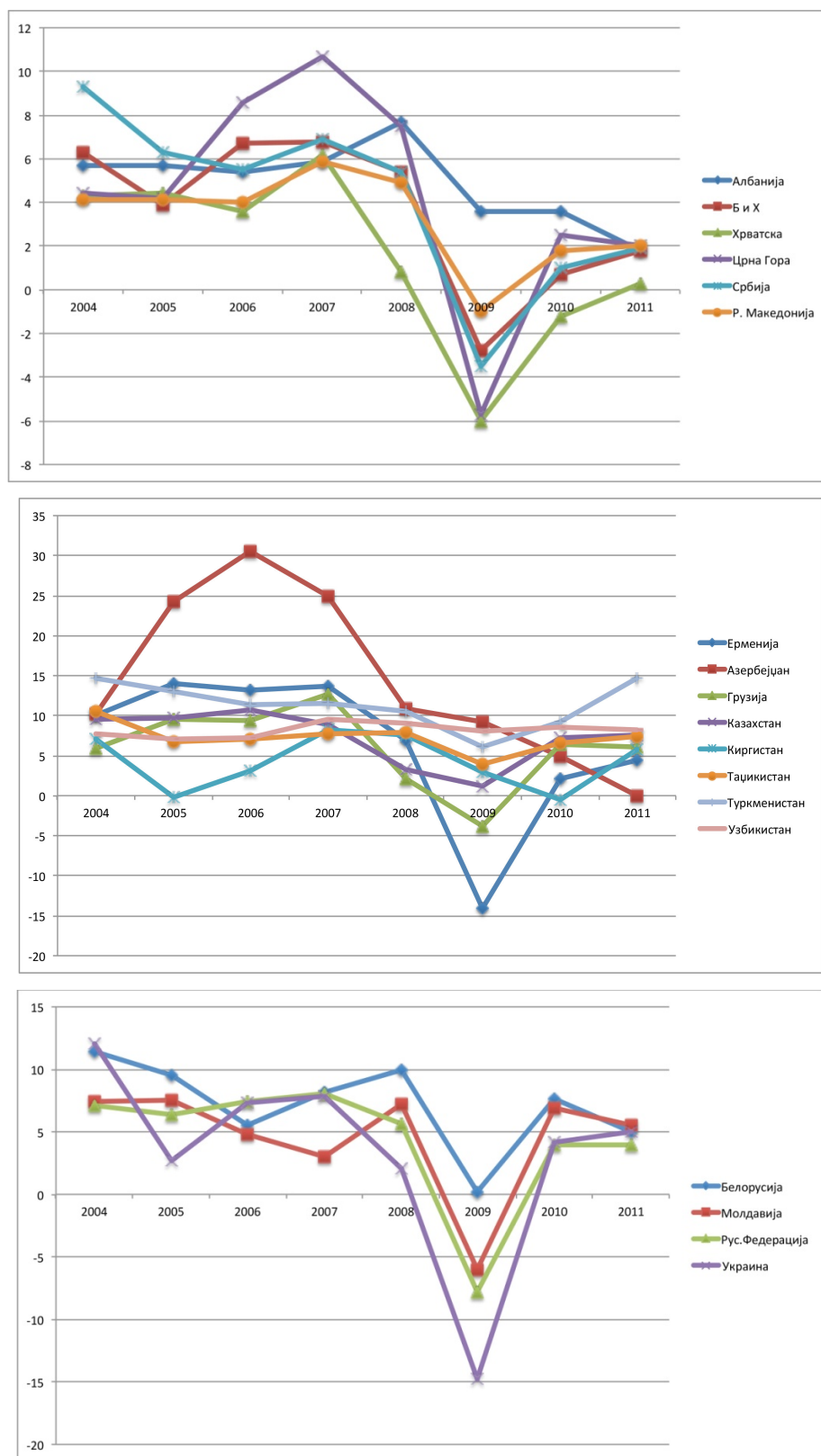
Имено, од графиконите 3.3 и 3.4 може да се види дека од земјите од ЈИЕ во периодот од 2004 до 2011 година најголемо учество на СДИ во БДП има Црна Гора. Истовремено, Црна Гора има и највисока стапка на раст на БДП до 2008 година. Во последните неколку години стапката на раст на БДП е највисока во Албанија. Од земјите од ЗНД, највисока стапка на раст има Азербејџан, потоа следуваат Грузија, Казахстан, Таџикистан, земји што имаат најголемо учество на СДИ во БДП.

**Графикон 3.3. Учеството на СДИ во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД,
2004-2011 година (во %)**

Извор: Според податоци на УНКТАД,
(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

**Графикон 3.4. Стапка на раст на БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД,
2004-2011 година (во %)**

Извор: Според податоци на УНКТАД,
(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

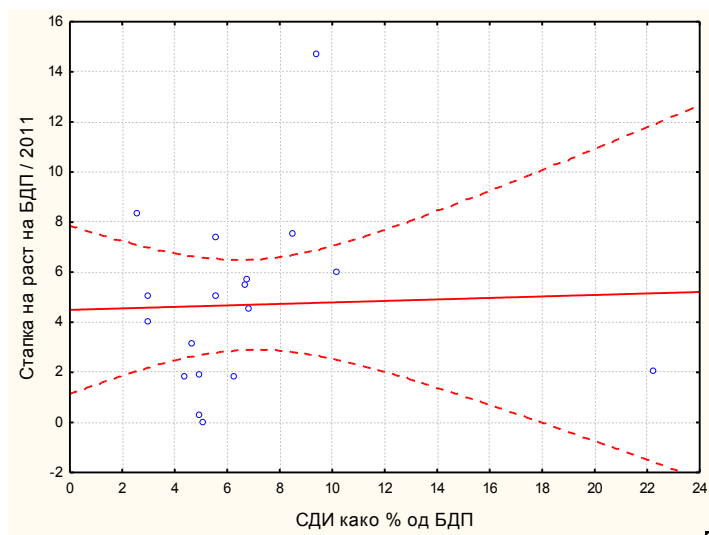
За да го увидиме влијанието на СДИ врз економскиот развој во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, преку линеарна корелација ја испитуваме врската помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и стапката на раст на БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

Резултатите покажуваат дека помеѓу приливот на СДИ и стапката на раст на БДП постои позитивна статистички незначајна корелација (дијаграм на растурање 3.4 и податоците од табелата 3.7).

Статистичката анализа покажува дека во земјите од ЈИЕ и од ЗНД зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП ја зголемува стапката на раст на БДП за 0,03% во периодот од 2004 до 2011 година (според податоците од табелата 3.7).

Не постои сомневање дека СДИ имаат позитивно влијание врз економскиот развој на земјите во транзиција, но овде треба да се има предвид повратната врска, односно влијанието на прогресот во транзицијата на приливот на СДИ.¹⁹²

Дијаграм на растурање 3.4. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП во периодот од 2004 до 2011 година и стапка на раст на БДП, 2011 година во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

Извор: Според податоци од табелата 2.6 и табелата 4 (во прилог), сопствени пресметки

¹⁹² За влијанието на прогресот во реформите на приливот на СДИ во земјите во транзиција укажуваат и ЕБРД, 1998 г., и УНКТАД, 2001 г.

Во овој контекст линеарната корелација помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и транзициските индикатори во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година укажува на постоење на позитивна корелација помеѓу овие две варијабли (дијаграм на растурање 3.5 и податоците од табелата 3.8).

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД зголемувањето на транзициските индикатори за еден процент влијае на зголемување на учеството на СДИ во БДП, во просек за 0,45% во периодот од 2004 до 2011 година (според податоците од табелата 3.8).

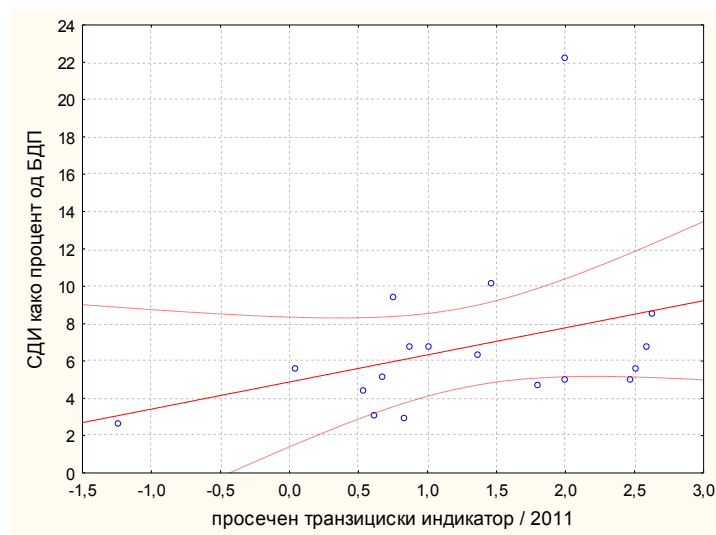
Во споредба со анализата за влијанието на приливот на СДИ на зголемувањето на стапката на раст на БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година може да се види дека прогресот во транзицијата има поголемо влијание на порастот на учеството на СДИ во БДП.

По индикатори највисока корелација има помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и инфраструктурата, потоа следуваат финансиските институции, па индикаторот пазар и трговија, а најниска корелација има помеѓу приливот на СДИ и индикаторот претпријатие (според податоците од табелата 3.8).

Резултатите од анализата го потврдуваат фактот дека врската помеѓу СДИ и економскиот развој е двонасочна: од една страна приливот на СДИ го поттикнува економскиот развој, од друга страна приливот на СДИ расте со економскиот развој на земјата.

Во земјите во транзиција влијанието на СДИ врз економскиот развој зависи од успешноста во имплементацијата на пазарните и структурните реформи во периодот на транзицијата. Слабиот прогрес во транзицијата ги неутрализира или дури и ги надминува ефектите од СДИ врз економскиот развој. Овде може да се бараат причините зошто не беше пронајдена статистички значајна корелација помеѓу приливот на СДИ и економскиот развој во земјите во транзиција.

Дијаграм на растурање 3.5. Корелација помеѓу просечниот транзициски индикатор, 2011 година, и учеството на приливот на СДИ во БДП во периодот од 2004 до 2011 година, во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

Извор: Според податоци од табелата 5 (во прилог) и табелата 2.6, сопствени пресметки

3.5. Резултати од статистичката анализа на линеарна регресиона корелација

Врз основа на економската литература за ефектите од СДИ во земјите во транзиција се испитува врската помеѓу приливот на СДИ и бруто-капиталот, вработеноста, извозот, економскиот развој, како и прогресот во транзицијата преку методот на линеарна регресиона корелација.

Линеарната корелација се испитува со помош на Пирсоновиот коефициент на линеарна корелација и коефициентот на детерминација.

Во анализата се опфатени повеќе релевантни варијабли, за да се направи подлабинска анализа на добиените резултати.

Врз основа на корелацијата со Пирсоновиот коефициентот и коефициентот на детерминација се испитува влијанието на секоја варијабла поединечно и во овој контекст се изведува генерален заклучок за ефектите од СДИ во земјите во транзиција.

Исто така во анализата е опфатен и бета-коефициентот, кој ја покажува вредноста на промената помеѓу релевантните варијабли на линеарната корелација.

Статистичката анализа се однесува на земјите од ЈИЕ и од ЗНД, а опфатен е периодот од 2004 до 2011 година.

Статистичката анализа се врши според податоци од Светската банка и од ЕБРД.

Описните податоци од испитаните корелации се прикажани во табелите 3.7 и 3.8 и преку дијаграми на растурање (3.1, 3.2, 3.3, 3.4 и 3.5).

Во табелата 3.7 се прикажани резултатите од испитуваните корелации меѓу СДИ како процент од БДП и учеството на бруто-капиталот во БДП, вработените лица како процент од работоспособното население, учеството на извозот на стоки и услуги во БДП и стапката на раст на БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година, пресметани преку Пирсоновиот коефициентот и коефициентот на детерминација, како и вредноста на бета-коефициентот.

Табела 3.7. Корелација меѓу учеството на СДИ во БДП и макроекономските показатели, според Пирсоновиот коефициент на линеарна корелација, коефициентот на детерминација и вредноста на бета-коефициентот

СДИ како % од БДП	Пирсонов коефициент (r)	Коефициент на детерминација (p)	Бета- коефициент (β)
Учество на бруто-капитал во БДП	0,12	0,66	0,098
Вработени лица како % од работоспособно население	0,036	0,886	0,09
Учество на извоз во БДП	- 0,329	0,183	- 0,15
Стапка на раст на БДП	0,037	0,88	0,03

**вредноста на r може да се движи од -1 до 1 и укажува на постоење на статистички позитивна или негативна корелација меѓу варијаблите*

** за да биде корелацијата статистички значајна треба $p < 0,05$*

** вредноста на β ја покажува промената на зависната варијабла при зголемување на независната варијабла за еден процентен поен*

Во табелата 3.8 се прикажани резултатите од корелацијата меѓу транзициските индикатори, претпријатие, пазар и трговија, финансиски институции и инфраструктура, и учеството на СДИ во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година, пресметана преку Пирсоновиот коефициентот и коефициентот на детерминација, како и вредноста на бета-коефициентот.

Табела 3.8. Корелација меѓу транзициските индикатори и учеството на СДИ во БДП, според Пирсоновиот коефициент на линеарна корелација, коефициентот на детерминација и вредноста на бета-коефициентот

	Пирсонов коефициент (<i>r</i>)	Коефициент на детерминација (<i>p</i>)	Бета- коефициент (<i>β</i>)
Просечни транзициски индикатори	0,337	0,313	0,45
<i>Претпријатие</i>	<i>0,131</i>	<i>0,6</i>	<i>0,41</i>
<i>Пазар и трговија</i>	<i>0,176</i>	<i>0,484</i>	<i>0,45</i>
<i>Финансиски институции</i>	<i>0,251</i>	<i>0,313</i>	<i>0,67</i>
<i>Инфраструктура</i>	<i>0,278</i>	<i>0,265</i>	<i>0,72</i>
СДИ како % од БДП			

*вредноста на *r* може да се движи од -1 до 1 и укажува на постоење на статистички позитивна или негативна корелација меѓу варијаблите

* за да биде корелацијата статистички значајна треба $p < 0,05$

* вредноста на *β* ја покажува промената на зависната варијабла при зголемување на независната варијабла за еден процентен поен

За да се утврдат значењето и улогата на СДИ во градењето пазарна економија во земјите од ЈИЕ и од ЗНД се испитува корелацијата помеѓу СДИ како процент од БДП и учеството на бруто-капиталот во БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

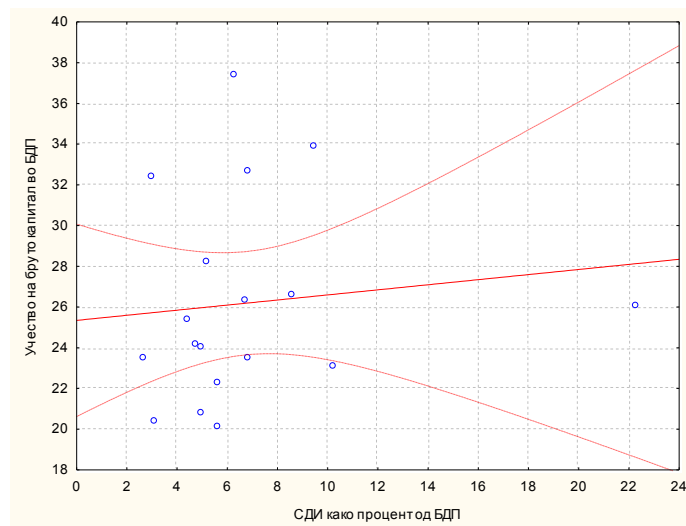
СДИ како процент од БДП е независна променлива, а учеството на бруто-капиталот во БДП е зависна променлива.

Вредноста на Пирсоновиот коефициент на линеарна корелација $r = 0,12$ укажува дека постои позитивна корелација помеѓу приливот на СДИ и бруто-капиталот во земјите во транзиција од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Вредноста $p = 0,313$ укажува дека корелацијата помеѓу приливот на СДИ и учеството на бруто-капиталот во БДП не е статистички значајна.

Вредноста на бета-коефициентот од 0,098 покажува дека зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП го зголемува учеството на бруто-капиталот во БДП за 0,098%.

Дијаграм на растурање 3.1. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП и учеството на бруто-капиталот во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година

За да се утврди влијанието на СДИ врз вработеноста во земјите од ЈИЕ и од ЗНД се испитува корелацијата помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и вработените лица како процент од работоспособното население во периодот од 2004 до 2011 година.

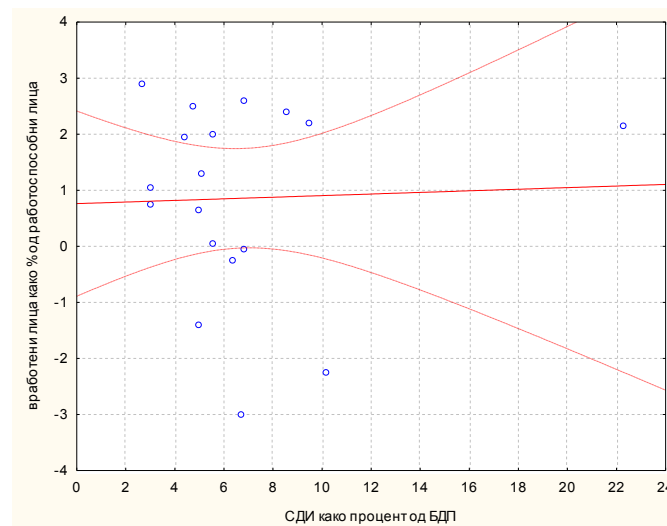
СДИ како процент од БДП е независна променлива, а вработените лица како процент од работоспособното население е зависна променлива.

Вредноста на Пирсоновиот коефициент $r = 0,036$ е статистички доказ за слаба позитивна корелација меѓу СДИ и вработените лица во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Вредноста $p = 0,886$ укажува дека врската помеѓу приливот на СДИ и вработените лица не е статистички значајна.

Вредноста на бета-коефициент од 0,09 покажува дека зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП ја зголемува стапката на вработени лица за 0,09%.

Дијаграм на растурање 3.2. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП и вработени како процент од работоспособното население во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година

За да се утврди влијанието на СДИ врз платниот биланс на земјите од ЈИЕ и од ЗНД се испитува корелацијата помеѓу приливот на СДИ и учеството на извозот на стоки и на услуги во БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

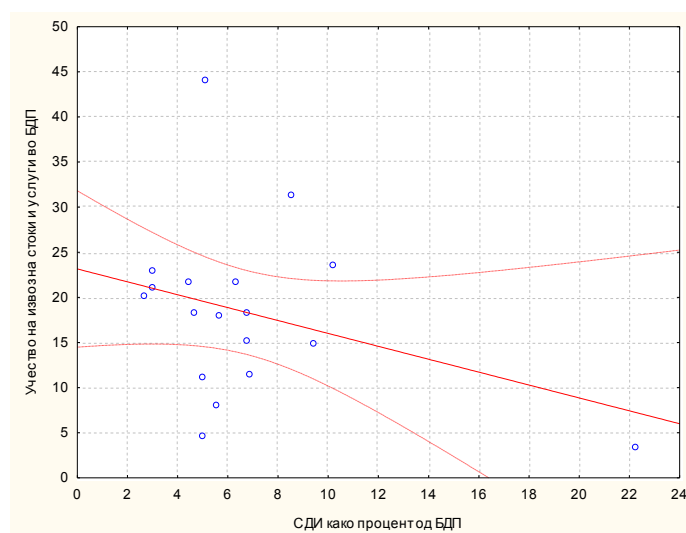
СДИ како процент од БДП е независна променлива, а учеството на извозот на стоки и на услуги во БДП е зависна променлива.

Негативната вредност на Пирсоновиот коефициент $r = -0,329$ укажува на негативна корелација меѓу приливот на СДИ и учеството на извозот на стоки и на услуги во БДП во земјите во транзиција во анализираниот период.

Вредноста $p = 0,183$ укажува дека корелацијата помеѓу приливот на СДИ и стапката на раст на БДП не е статистички значајна.

Вредноста на бета-коефициентот од $-0,15$ покажува дека зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП го намалува учеството на извозот во БДП за $0,15\%$.

Дијаграм на растурање 3.3. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП и учеството на извоз на стоки и на услуги во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година

За да се утврди влијанието на СДИ врз економскиот развој во земјите од ЈИЕ и од ЗНД се испитува корелацијата помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и стапката на раст на БДП во периодот од 2004 до 2011 година.

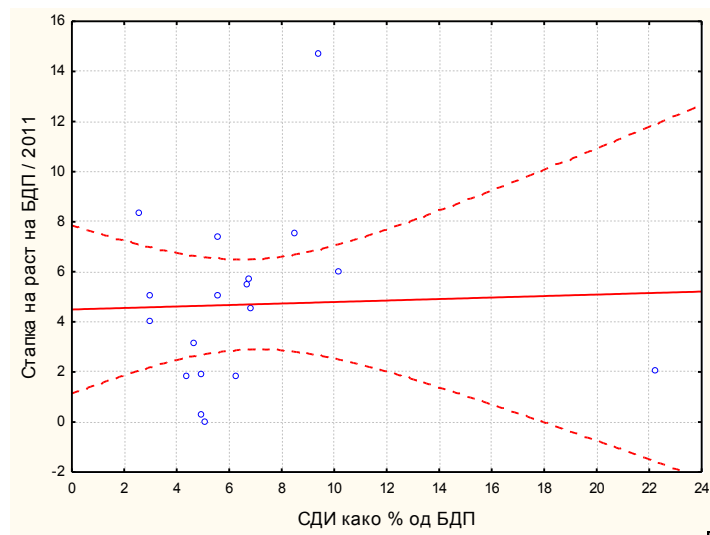
СДИ како процент од БДП е независна променлива, а стапката на раст на БДП е зависна променлива.

Вредност на Пирсоновиот коефициент $r = 0,037$ укажува на постоење на позитивна корелација меѓу приливот на СДИ и стапката на раст на БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Вредноста $p = 0,88$ укажува дека врската помеѓу приливот на СДИ и стапката на раст на БДП не е статистички значајна.

Вредноста на бета-коефициентот од 0,03 покажува дека зголемувањето на СДИ за еден процент од БДП ја зголемува стапката на раст на БДП за 0,03 проценти.

Дијаграм на растурање 3.4. Корелација помеѓу учеството на приливот на СДИ во БДП во периодот од 2004 до 2011 година и стапка на раст на БДП, 2011 година, во земјите од ЈИЕ и од ЗНД

За да се испита влијанието на прогресот во транзицијата на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД се испитува корелацијата помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и транзициските индикатори според ЕБРД во периодот од 2004 до 2011 година.

Вредноста на транзициските индикатори е независна променлива, а СДИ како процент од БДП е зависна променлива.

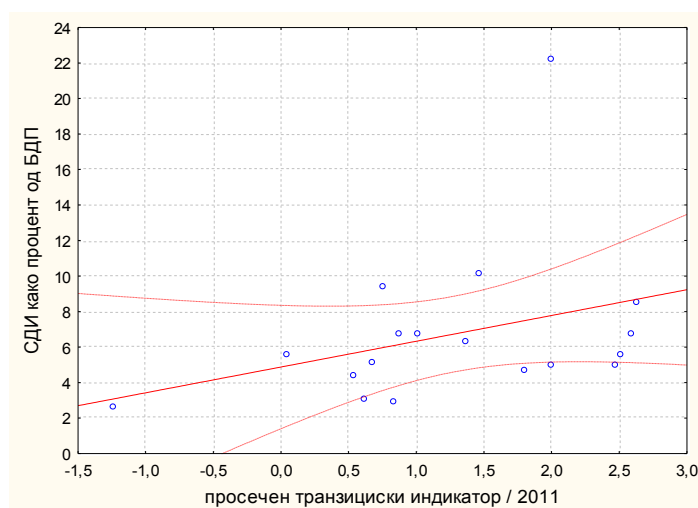
Вредноста на Пирсоновиот коефициент $r = 0,337$ укажува на постоење на позитивна корелација меѓу просечниот транзициски индикатор и приливот на СДИ во земјите во транзиција во анализираниот период.

Вредноста $p = 0,313$ укажува дека корелацијата помеѓу приливот на СДИ и просечниот транзициски индикатор не е статистички значајна.

Вредноста на бета-коефициентот од 0,45 покажува дека зголемувањето на просечниот транзициски индикатор за еден процент го зголемува учеството на учеството на СДИ во БДП за 0,45%.

По индикатори, највисока корелација има помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и инфраструктурата ($r = 0,278$), потоа следуваат финансиските институции ($r = 0,251$), па индикаторот пазар и трговија ($r = 0,176$), а најниска корелација има помеѓу приливот на СДИ и индикаторот претпријатие ($r = 0,131$).

Дијаграм на растурање 3.5. Корелација помеѓу просечниот транзициски индикатор, 2011 година, и учеството на приливот на СДИ во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година

Глава 4

СТРАНСКИТЕ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Република Македонија, како мала и отворена економија, соочена со сите проблеми на градење пазарна економија, како и поголемиот дел од земјите во транзиција, со оглед на слабата акумулација на стопанството и ниската стапка на штедење на населението, излезот од економската криза во периодот на транзицијата го бараше во поголем прилив на странски капитал. Но во периодот на транзиција Република Македонија привлече многу мал прилив на СДИ во споредба со земјите од регионот, а ефектите од странските директни инвестиции во земјата не беа како што се очекуваше. Во овој контекст се поставуваат прашањата што ѝ недостига на Република Македонија во привлекувањето поголем прилив на СДИ и кои СДИ промовираат економски развој на одржлива основа.

Имајќи го предвид ова, најпрво е направена анализа на приливот на СДИ, како и на структурата на СДИ (структура на СДИ според земјите на потекло на капиталот, секторска структура на СДИ и структура на СДИ според формата на вложување на капиталот) во Република Македонија, во периодот од 1993 до 2011 година.

Предмет на анализа се и детерминирачките фактори на приливот на СДИ во Република Македонија преку имплементација на мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на СДИ според Ј.Х. Данинг. Целта е да се увиди дали Р. Македонија ги следи трендовите поставени како резултат на истражувањата за СДИ во земјите во транзиција и во овој контекст да се истражат причините за нискиот прилив на СДИ во земјата, како и ефектите од нив.

Во Република Македонија релативно малиот прилив на СДИ имплицира дека ефектите од странскиот капитал во земјата се ограничени. Истовремено нема доволно податоци за систематска оценка на влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјата.

За да се апострофираат мотивите за вложување на капиталот и детерминирачките фактори што влијаат на странските инвеститори во Република Македонија, како и да се увидат ефектите од СДИ во земјата, што ќе послужи како појдовна рамка при дефинирање на идните насоки на политиката спрема СДИ во Република Македонија, спроведено е емпириско истражување во форма на прашалник.

Во првиот дел од истражувањето се прикажани резултатите добиени со статистичка обработка и анализа на одговорите што претставниците на странските компании во Република Македонија ги дале на поставените прашања од анкетниот прашалник.

Во вториот дел од истражувањето се прикажани резултатите добиени од кростабулацијата на релевантните варијабли, односно направено е вкрстување на географската структура на СДИ, секторската структура на СДИ и СДИ според формите на вложување на капиталот со мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на приливот на СДИ, за да се увиди дали влијанието на мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на приливот на СДИ зависат од основната структура на СДИ, што може да послужи при дефинирање на прашањето какви СДИ ѝ се потребни на Република Македонија, во контекст на креирањето на стратегијата на земјата за привлекување СДИ.

Врз основа на резултатите од истражувањето се изведени соодветни заклучоци за состојбите поврзани со СДИ и дадени се идните насоки на политиката на земјата кон СДИ, за да се зголеми ефикасноста на нивното искористување во функција на економски развој на Република Македонија.

4.1. Приливот и структурата на странските директни инвестиции во Република Македонија во периодот од 1993 до 2011 година

4.1.1. Приливот на СДИ во Република Македонија

Во периодот по осамостојувањето Република Македонија се соочи со низа економски и политички проблеми. Макроекономската нестабилност, хиперинфлацијата, како и високиот износ на наследен надворешен долг беа едни од потешките проблеми со кои се соочи македонската економија во почетокот на 1990-тите. Истовремено политичките и економските блокади, санкциите на Советот за безбедност на ОН спрема тогашна Југославија, ембаргото на Република Грција спрема Македонија, војната на поранешните југословенски простори, косовската криза и политичката и безбедносната криза во Република Македонија исто така негативно се одразија на македонската економија.

Како резултат на овие случувања приливот на странски капитал до средината на 1990-тите години во земјата беше на многу ниско ниво.

По 1995 година, како резултат на имплементацијата на стабилизационската програма и спроведувањето на структурните реформи во македонската економија, интересот на странските инвеститори за Република Македонија е сè поголем. Но, сепак, СДИ во земјата сè уште се на многу ниско ниво. Во периодот од 1993 до 1997 година СДИ во земјата изнесувале околу 74,7 милиони американски долари (графикон 4.1). Во овој период поголем дел од СДИ беше во прехранбената и во текстилната индустрија. Меѓу нив позначајни се странските вложувања во „Баргала“-Штип и во „Струмица-табак“.

Нискиот прилив на СДИ во Република Македонија во 1990-тите години, освен на политичката и на безбедносната состојба на територијата на поранешна Југославија, се должи и на приватизацијата, која во најголем дел беше реализирана во овој период. До 1998 година околу 90% од индустриските претпријатија веќе беа приватизирани, но Република Македонија, за разлика од другите земји во транзиција, не успеа да ја искористи приватизацијата за да привлече странски капитал. Една од причините за нискиот прилив на СДИ во текот на приватизацијата, според многу економисти, е резултат на методот на приватизација. Односно таканаречената инсајдерска приватизација ги фаворизираше домашните наспроти странските инвеститори.¹⁹³

Првите позначајни СДИ се реализирани кон крајот на 90-тите години.

Во 1997 година „Дуферко“ од Швајцарија влезе во земјата, по приватизацијата и реконструкцијата на „Железара-Скопје“, а првата инвестиција беше во 1999 година. Во 1998 година, во постприватизационската фаза цементарницата „Усје“ го продаде контролниот пакет на акции на компанијата „Титан цемент“ од Република Грција. Исто така во 1998 година позначајна е инвестицијата на германската компанија „Кнауф“.

Во 1999 година „Пивара-Скопје“ продаде 51% од акциите на странската компанија, „Хеленик ботелинг“ од Република Грција. Исто така во 1999 година беше продадена и рафинеријата ОКТА на грчката нафтена компанија „Хеленик петролеум“.

Позначајна инвестиција е и продажбата на Тутунскиот комбинат-Скопје на компанијата „Имperiал Табако“ од Велика Британија.

Во 2000 година приливот на СДИ во Република Македонија изнесуваше 215,1 милиони американски долари. Во овој период реализирани се позначајни инвестиции

¹⁹³ Славески, Т., „Приватизација, пазар, држава“, Екопрес-Магна, Скопје, 1997, стр. 34

во банкарскиот сектор и осигурувањето. Националната банка на Грција влезе во Стопанска банка-Скопје, Нова љубљанска банка од Словенија влезе во Тутунска банка, а Алфа банка од Грција влезе во Кредитна банка. Исто така, во 2000 година осигурителната компанија „Кјуби“ влезе во „ЗОИЛ-Македонија“.

Во 2001 година приливот на СДИ во Република Македонија се зголемил повеќе од двојно во споредба со 2000 година и изнесувал 447,1 милиони долари. Високиот прилив на странски капитал во земјата беше резултат на продажбата на доминантниот пакет акции на „Македонски телекомуникации“ на „Маџар телеком“, унгарска афилијација на „Дојче телеком“.

На почетокот на 2000 година беа продадени и т.н. претпријатија-загубари. Странски инвестиции влегоа и во компаниите „Фени индустри“ во 2000 година и „Југохром“ во 2002 година.

Кон средината на 2000 година се реализирани неколку позначајни инвестиции во Република Македонија.

Имено, во 2004 година позначајна е холандската инвестицијата на „Митал стил“ („Арчелор Митал“). Во 2005 година руската нафтена компанија „Лукоил“ почна со инвестиции во Република Македонија. Во 2006 година компанијата за дистрибуција на електрична енергија на АД ЕСМ беше продадена на ЕВН од Австрија.¹⁹⁴

Во 2007 година Република Македонија, следејќи го примерот на некои поранешни земји во транзиција од Централна Европа, воведо модел на инвестирање во технолошко-индустриските развојни зони, што значајно придонесе за пораст на приливот на СДИ во земјата.¹⁹⁵

Имено, во 2007 година приливот на СДИ во Република Македонија изнесувал рекордни 699,1 милиони американски долари (графикон 4.1).

Едни од позначајните СДИ во ТИРЗ се компаниите „Џонсон контролс“ од САД и „Џонсон Мети“ од Белика Британија.

Во 2008 и 2009 година СДИ во земјата опаѓаат пред сè поради случувањата во светската економија.

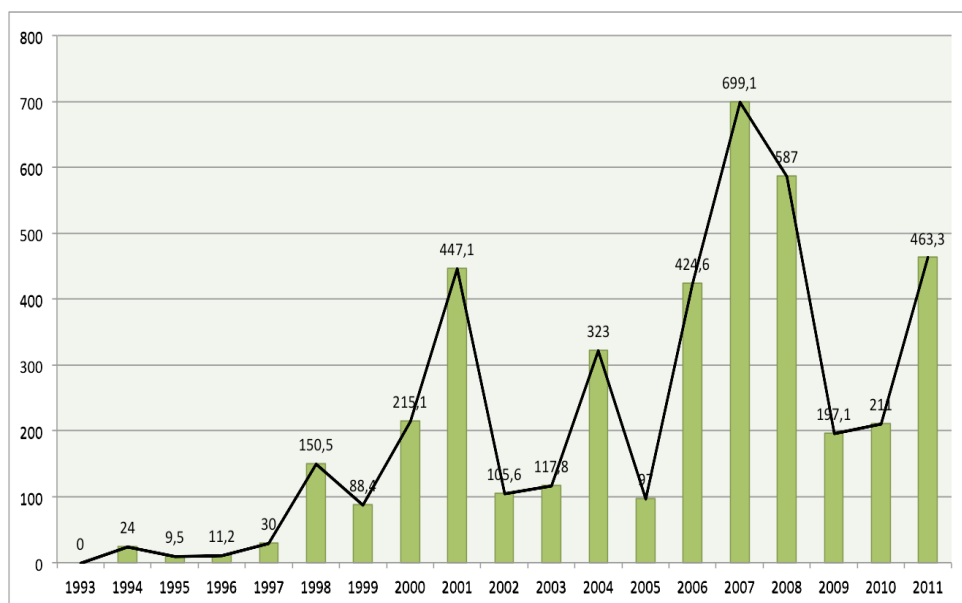
¹⁹⁴ Хронолошките податоци за инвестициите на позначајните странски компании во Република Македонија се превземени од UNCTAD, *“Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.16-18

¹⁹⁵ www.fez.gov.mk, последно пристапено на 25.05.2014 г

Во почетокот на кризата македонската економија, како и во поголемиот дел од земјите во транзиција, не ги почувствува последиците од светската економска криза. Но во првата половина од 2009 година негативните ефекти од кризата се почувствуваа и во Република Македонија. Одложувањето на инвестициите на странските компании, како резултат на недостиг од финансиски средства, резултираше со пад на СДИ во земјата.

Од графиконот 4.1 може да се види дека во 2011 година СДИ во земјата повторно растат и, во споредба во 2010 година, се зголемуваат повеќе од двојно, од 211 на 463,3 милиони американски долари.

Графикон 4.1. Приливот на СДИ во Р. Македонија, 1993-2011 година
(во милиони американски долари)

Извор: Според податоци од НБРМ

(www.nbrm.mk, последно пристапено на 21.2.2014 г.), сопствени пресметки

Република Македонија има релативно низок прилив на СДИ во споредба со другите земји во транзиција, презентирани во табелата 4.1.

Имено, во периодот од 2006 до 2009 година просечниот годишен прилив на СДИ во Република Македонија изнесувал 489,5 милиони американски долари, додека на пример во Албанија 738,8, во Црна Гора 941,5, во Србија 3.181,6 итн. (табела 4.1).

Табела 4.1.1. Компарирање на приливот на СДИ во Р. Македонија со одредени земји, 1996-2009 година

Земји	Апсолутни перформанси						Релативни перформанси					
	Просечен прилив на СДИ во милиони американски долари			СДИ по жител во американски долари			Просечен прилив на СДИ во %			СДИ како % GFCF		
	1996-2000	2001-2005	2006-2009	1996-2000	2001-2005	2006-2009	1996-2000	2001-2005	2006-2009	1996-2000	2001-2005	2006-2009
Р. Македонија	104,6	218,1	489,5	52,3	107,8	239,9	28,8	52	62,2	17,2	32,6	30,3
Албанија	73,6	225,9	738,8	23,9	72,9	232,5	23,2	38,4	62,9	9,7	10,1	17,3
Бугарија	597,2	2.226,80	8.613,50	74	285,8	1.133,80	49,2	101	212,7	35,6	49,2	74,3
Молдавија	68,7	119,6	391,6	16	28,3	93,6	46,1	55,5	81	25,9	30	26,4
Романија	1.118,60	3.482,70	10.381,50	50,2	159,8	482,6	29,4	48,2	64,5	15,5	21,9	23
Србија	203,4	913	3.181,60	-	-	-	-	51,1	85,4	-	30,4	39
Украина	595,6	2.486,40	7.806,00	11,9	53	172,4	15,3	36,5	55,7	7,7	17,2	23
Хрватска	895,5	1.456,60	4.309,20	196,5	326,1	946,8	38,7	45,3	71,6	19,9	20,1	27,2
Црна Гора	-	1.330,00	941,5	-	264,2	1.514,10	-	82,1	249,3	-	49,1	103
ЈИЕ	1.355,10	3.381,90	10.762,70	86,9	173,2	485,1	32,8	48,7	48,8	16,3	22	30,8
Земји во транзиција	7.949	20.441,70	84.543,40	26,2	66,4	277,5	18,1	27,6	45	9,8	13,9	20,3
ЕУ	351.066,50	333.822,20	602.372,90	728,5	686,1	1.228,10	39,8	30,7	36,5	19,5	15,5	17,6

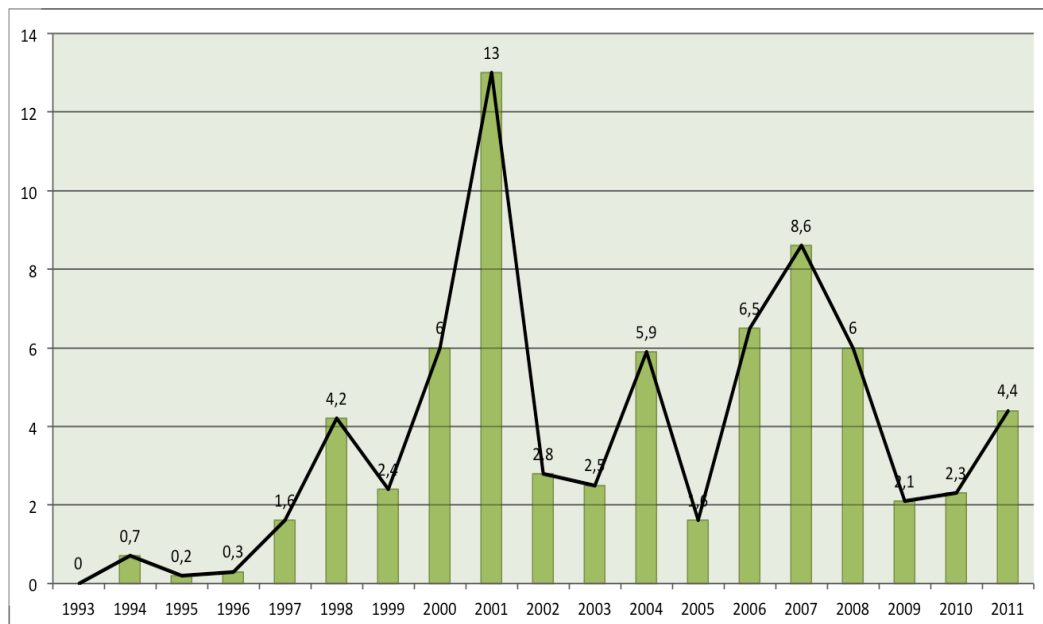
Извор: UNCTAD, "Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia", UN, New York and Geneva, 2012, p.21

Ниското ниво на СДИ во Република Македонија го потврдуваат и податоците за приливот на СДИ по жител. Според податоците од табелата 4.1, во периодот од 2006 до 2009 година приливот на СДИ по жител во земјата изнесува околу 240 американски долари.

Учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во Република Македонија во просек изнесува околу 30,3% во периодот од 2006 до 2009 година. Високото учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал го потврдува фактот дека СДИ во Република Македонија се значаен извор на капитал, неопходен за имплементација на структурните реформи, но истовремено укажува и на високата зависност на земјата од странска акумулација, што може негативно да се одрази на економскиот развој на долг рок (табела 4.1).

Податоците за учеството на СДИ во БДП на Република Македонија укажуваат дека СДИ сè уште немаат значаен придонес за поттикнување на економскиот развој на земјата. Во 2011 година учеството на СДИ во БДП изнесува 4,4% (графикон 4.2).

Графикон 4.2. Приливот на СДИ во Р. Македонија како процент од БДП, 1993-2011 година (во %)

Извор: Според податоци на НБРМ

(www.nbrm.mk, последно пристапено на 21.2.2014 г.), сопствени пресметки

4.1.2. Географска структура на СДИ во Република Македонија

Најголем дел СДИ во Република Македонија потекнуваат од развиените земји, и тоа пред сè од Грција, Унгарија и од Швајцарија. Во периодот од 1997 до 2011 година на овие земји во просек отпаѓа повеќе од една третина од вкупните СДИ во Република Македонија, што укажува на висока концентрација на странскиот капитал од само неколку земји.

Грчките инвестиции се најзастапени во нафтената индустрија, производството на цемент, банкарството и во индустријата за преработка на храна. Унгарија е втор најголем инвеститор во земјава, што пред се се должи на инвестициите во секторот телекомуникации. Швајцарските инвестиции главно се однесуваат на инвестициите во индустријата за метали, а исто така има и инвестиции во областа на градежништвото и на софтверските услуги.¹⁹⁶

Од графиконот 4.3. може да се види дека релативно високо учество во приливот на СДИ во Република Македонија имаат и Холандија, Словенија и Австрија, во периодот од 1997 до 2011 година.

Најзначајната инвестиција од Холандија е во металната индустрија. Најголем дел од приливот на СДИ од Австрија се однесува на инвестициите во дистрибуцијата на електрична енергија. Словенечките инвестиции се застапени во повеќе дејности, меѓу кои позначајни се инвестициите во банкарството, телекомуникациите и во недвижностите.¹⁹⁷

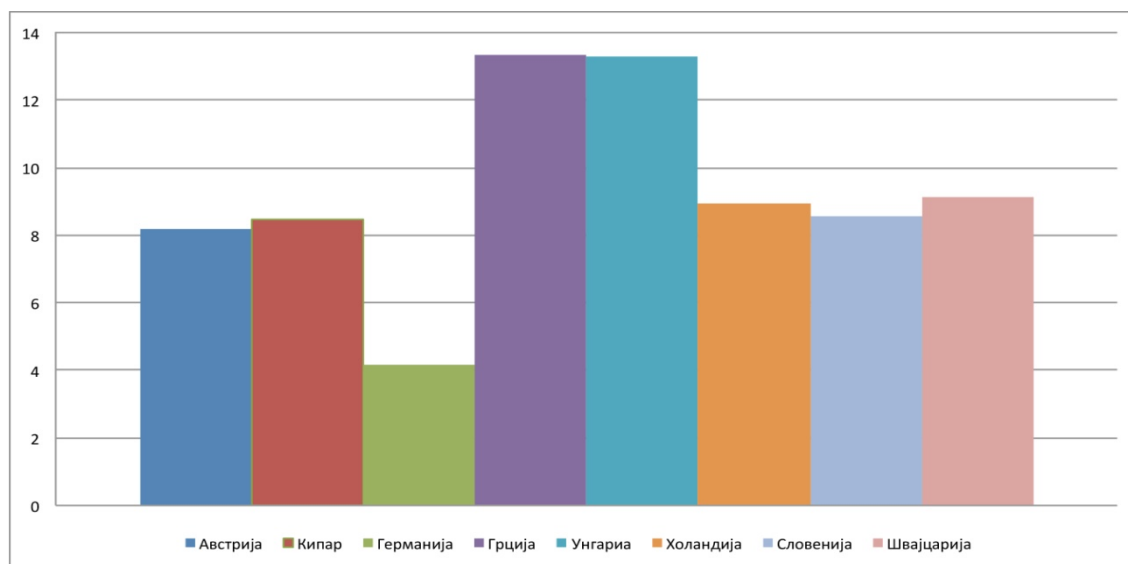
Во 2011 година најголемо учество во вкупниот прилив на странски капитал во Република Македонија има Холандија 20,41%, потоа следи Австрија 11,14%, па Словенија 11,12%, Грција 10,7%, и Унгарија 9,5%. Исто така во 2011 година позначајни инвеститори во Република Македонија се и Франција со 3,6%, Швајцарија со 3,45%, Бугарија со 3,3%, Турција со 3,21%, Германија со 2,38 и Хрватска со 2,13% учество во вкупниот прилив на СДИ во земјата.¹⁹⁸

¹⁹⁶ UNCTAD, *“Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.32-34

¹⁹⁷ UNCTAD, *“Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia”*, UN, New York and Geneva, 2012, p.32-34

¹⁹⁸ НБРМ (www.nbrm.mk, последно пристапено на 21.2.2014 г.)

Графикон 4.3. СДИ во Република Македонија според земјите на потекло на капиталот, 1997-2011 година (%)

Извор: Според податоци на НБРМ

(www.nbrm.mk, последно пристапено на 21.2.2014 г.), сопствени пресметки

4.1.3. Секторска структура на СДИ во Република Македонија

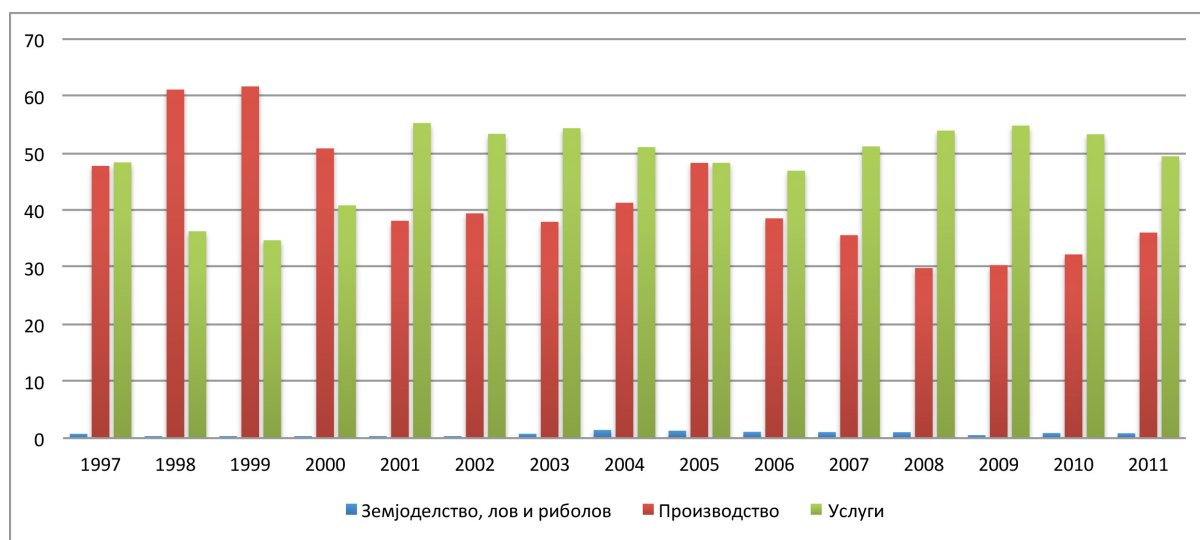
Во однос на секторската структура на СДИ во Република Македонија, според податоците од графиконот 4.4, во периодот од 1998 до 2000 година повеќе од 50% од странскиот капитал во земјата се во секторот производство. Но после 2000 година СДИ во Република Македонија се најзастапени во услужниот сектор, што е во корелација со глобалниот тренд на доминантно учество на СДИ во овој сектор во последните неколку децении.

Кон крајот на 1990-тите земјите во транзиција, следејќи ги глобалните промени на светските економии започнаа со процесот на либерализација на услужниот сектор. Во овој контекст и Република Македонија почна со процесот на приватизација во телекомуникациите и во финансискиот сектор. Како резултат на овие случувања, од анализата за приливот на СДИ во Република Македонија може да се види дека во 2000 година и 2001 година се реализирани и првите позначајни странски инвестиции во овие сектори.

Во 2011 година СДИ во услужниот сектор учествуваат со 49,44% во вкупниот прилив на СДИ во Република Македонија. Меѓу нив, најзастапени се инвестициите во

финансиите и осигурителните активности со 26,75%, потоа следи трговијата на големо и мало со 11,05% учество во вкупните СДИ во услужниот сектор. СДИ во производството се застапени со 36,09% во вкупниот прилив на СДИ во земјата. Од нив, најголем дел, околу една третина, се инвестиции во производството на метали и метални производи. СДИ во секторот земјоделство, лов и риболов се незначителни и изнесуваат помалку од 1% од вкупните СДИ во Република Македонија.¹⁹⁹

Графикон 4.4. СДИ во Република Македонија по дејности, 1997-2011 година (%)

Извор: Според податоци на НБРМ

(www.nbrm.mk, последно пристапено на 21.2.2014 г.), сопствени пресметки

4.1.4. СДИ во Република Македонија според формата на вложување

Во почетокот на транзицијата СДИ во Република Македонија, како и во поголемиот дел од земјите во транзиција, беа доминантни во форма на спојување и преземање, пред сè како резултат на процесот на приватизација.

Со заокружувањето на процесот на приватизација и продажбата на стратегиските капацитети, телекомуникациите, електростопанството и нафтената компанија, од почетокот на 2000 година гринфилд-инвестициите во Република Македонија

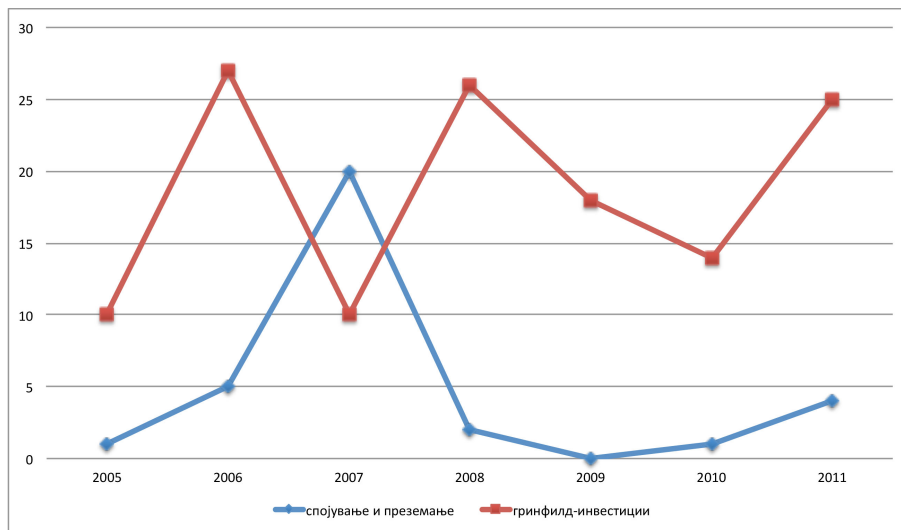
¹⁹⁹НБРМ (www.nbrm.mk, последно пристапено на 21.2.2014 г.).

интензивно растат, а од 2005 година се доминантна форма на инвестирање на капиталот.

Во 2005 година бројот на реализирани гринфилд-инвестиции изнесува десет, додека бројот на реализирани проекти во форма на спојување и преземање изнесува само еден. Гринфилд-инвестициите растат и во наредниот период, сè до 2007 година, кога доминантни се инвестициите во форма на спојување и преземање.

Во 2007 година Република Македонија, со донесувањето на Законот за технолошко-индустриски развојни зони, вовеле модел на инвестирање во ТИРЗ, што придонесе за интензивен пораст на гринфилд-инвестициите. Имено, во 2008 година бројот на реализирани гринфилд-инвестиции изнесува дваесет и шест, наспроти две инвестиции во форма на спојување и преземање. По 2008 година гринфилд-инвестициите опаѓаат, но во 2011 година нивниот број повторно расте и изнесува дваесет и пет, наспроти четири проекти во форма на спојување и преземање (графикон 4.5).

Графикон 4.5. СДИ во Република Македонија според формата на вложување, 2005-2011 година (број на проекти)

Извор: UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva, 2012

4.2. Детерминирачки фактори на приливот на СДИ во Република Македонија

Република Македонија, во периодот на транзицијата, со оглед на слабата акумулација на стопанството и ниската стапка на штедење на населението, излезот од економската криза го бараше во поголем прилив на странски капитал. Но податоците покажуваат дека приливот на СДИ во земјата сè уште е далеку од очекувањата и од потребите.

Република Македонија, во споредба со земјите во регионот, е последна земја во успешноста на привлекување СДИ. Странските инвеститори што инвестираа во Република Македонија најмногу беа мотивирани од исклучително високиот профит на мал број компании што им гарантираа монополски позиции на пазарот. Со влезот на земјите од ЦИЕ во ЕУ, а подоцна и на Бугарија и на Романија, се очекуваше странскиот капитал од овие земји да се пренасочи во земјите од ЈИЕ. Но Република Македонија не успеа да ја искористи оваа шанса.

Од друга страна, пак, доколку се спореди успешноста во привлекувањето СДИ и потенцијалот за привлекување СДИ на Република Македонија, може да се заклучи дека приливот на СДИ во земјата е во рамките на нејзиниот потенцијал.

Имено, според УНКТАД, Република Македонија спаѓа во групата земји што успеале да привлечат СДИ во рамките на својот потенцијал според четирите економски детерминирачки фактори за СДИ, што укажува дека приливот на СДИ во земјата, иако на ниско ниво, е во рамките на нејзините можности и потенцијалот што го има врз основа на атрактивноста на пазарот, расположливоста со евтина и квалификувана работна сила, богатството со природни ресурси и нивото на пораст на инфраструктурата.²⁰⁰

Истовремено Република Македонија, според релевантните меѓународни показатели, во последните неколку години има значителен напредок во поставувањето на правната рамка и во подобрувањето на инвестициската клима во земјата.

Имено, според индикаторите за водење бизнис на Светска банка, Република Македонија во 2013 година се наоѓа на 25-то место, од вкупно 189 земји. Најголем успех земјата има реализирано во процедурите за почнување бизнис, плаќањето даноци и во областа на заштита на инвеститорите, додека сè уште се соочува со

²⁰⁰ UNCTAD, “*World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy*”, UN, New York and Geneva, 2012, p.25

слабости во однос на добивањето дозволи за градба, стапувањето во сила на договорите и затворањето бизнис.²⁰¹

Република Македонија, според Инвестицискиот реформски индекс (ИРИ) на ОЕЦД,²⁰² за 2006 година има оценка 3,7 (рангирано од 1 до 5) во однос на инвестициската политика. Во однос на другите индикатори според ИРИ, Република Македонија има значителен напредок во антикоруптивните мерки, трговската политика и развојот на човечкиот капитал, додека заостанува зад другите земји во регионот во однос на реформите во законските регулативи, даночната политика и политиката на конкурентност.²⁰³

Во извештајот за 2010 година се укажува на следново:

- Потребата од континуирано следење на процесот на имплементација на законската легислатива за интелектуална сопственост;
- Ревизија на законската рамка во областа на јавно-приватното партнерство во согласност со меѓународните стандарди;
- Постоење на голем јаз помеѓу понудата и побарувачката на пазарот на трудот;
- Усовршување одредени инструменти поврзани со пристапот до финансиски средства, како што се услугите за кредитни информации и гаранциите за извоз;
- Анализа на дистрибутивното влијание на даночниот систем, како и недостиг од процена на даночните трошоци.²⁰⁴

Според транзициските индикатори на ЕБРД, во 2012 година Република Македонија има значителен напредок во приватизацијата, либерализацијата на цените и надворешната трговија, додека најслаби резултати има во политиката на конкурентност и реструктурирањето на претпријатијата.²⁰⁵

²⁰¹ The World bank, Measuring business regulations

(www.doingbusiness.org/rankings, последно пристапено на 15.2.2014 година)

²⁰² Инвестицискиот реформски индекс според ОЕЦД првпат е објавен за 2006 година, потоа за 2010 година. Извештајот за 2010 година не е јавно достапен, но презентирани се клучните истражувања и препораки.

²⁰³ OECD, "Investment Reform Index 2006: Progress in policy reforms to improve the investment climate in SEE", OECD, Paris, 2007, p.32

²⁰⁴ OECD, "Investment Reform Index 2010: Monitoring policies and institution for Direct Investment in South East Europe: key findings and recommendations", 2010

(www.oecd.org/investment, последно пристапено на 20.2.2014 г.).

²⁰⁵ EBRD, Transition Indicators, 2012

(www.ebrd.com/research/economics/data, последно пристапено на 15.12.2013 г.)

Меѓутоа, овде треба да се има предвид дека иако меѓународни показатели го рефлектираат напредокот на земјата во меѓународни рамки, овие индикатори повеќе се однесуваат на поставувањето на правната рамка отколку за нејзина имплементација.

Имајќи го предвид ова, се поставува прашањето како Република Македонија да го подобри својот потенцијал за СДИ.

Во трката за СДИ, земјите во транзиција се обидуваат да привлечат странски капитал креирајќи ги националните политики во согласност со укажувањата на економската литература, истовремено имајќи ги предвид искуствата на земјите што беа пример за успешност во привлекувањето СДИ.

Во однос на националните политики поврзани со СДИ, еден од основните приоритети се политичката и макроекономската стабилност на земјата-домаќин на капиталот.

Во Република Македонија политичката стабилност беше основен фактор што негативно влијаеше на приливот на СДИ во 1990-тите години, но во денешни дни, како земја-кандидат за членство во ЕУ, недозволиво е политичката стабилност да биде кочница за влез на СДИ во земјата. Овде сепак треба да се има предвид дека Република Македонија се наоѓа во релативно нестабилен регион.

Република Македонија е мала земја со релативно ниско ниво на економски развој. Во 2012 година БДП по жител изнесува околу 3.616 евра (табела 4.2)

Истовремено, земјата има релативно ниско ниво на инфлација и стабилен курс на денарот.

Од табелата 4.2 може да се види дека во 2012 година просечната стапка на инфлација изнесуваше 3,3%.

Република Македонија има одржлив дефицит во буџетот и платниот биланс, но се соочува со висок дефицит на трговскиот биланс. Според податоците од табелата 4.2, во 2012 година трговскиот дефицит изнесува 23,6% од БДП.

Значењето на детерминирачките фактори поврзани со националните политики за СДИ го потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување во трудот. Меѓу нив најголемо влијание кај странските инвеститори при носењето на нивната одлука за инвестирање во земјата имале политичката и макроекономската стабилност. Односно 58,82% од странските компании во Република Македонија што беа предмет на истражувањето оцениле дека макроекономската стабилност имала најсилно влијание врз нивната одлука за инвестирање во земјата. Политичката стабилност имала значајно

влијание за 52,94% од компаниите (табела 9а од поглавјето 4.5, резултати од емпириското истражување).

Во однос на законската регулатива поврзана со СДИ, Република Македонија не се разликува многу од другите земји од ЈИЕ.

Република Македонија, како и другите земји во транзиција, го применува принципот на национален третман на СДИ, односно домашните и странските компании имаат еднаков третман во земјата. Слободен влез и основање странски афилијации, како и слободен трансфер и репартијација на капиталот и добивката се еден вид норми поврзани со СДИ во земјите во транзиција, како и во Република Македонија. Исто така, законската регулатива на Република Македонија дава широка можност според која странските инвеститори можат да инвестираат во сите дејности и области во земјата, со исклучок на неколку. Странските инвеститори имаат право да поседуваат личен имот, како и право за поседување земја по пат на регистрација на компанија во Република Македонија.

Во Република Македонија стапката на данокот на добивка е 10%. За да привлече поголем прилив на СДИ, Република Македонија вовеле т.н. рамен данок. Исто така се применува ослободувањето од данок на реинвестираниот доход, како обид да се охрабрат странските инвеститори да инвестираат во земјата.

Во насока на привлекување странски капитал, Република Македонија во 2007 година вовеле модел на ТИРЗ со донесување на Законот за технолошко-индустриски развојни зони.

Законот за ТИРЗ овозможува странски и домашни правни и физички лица да инвестираат во зоните.

Според Законот за ТИРЗ, стимулациите за инвестирање во зоните се однесуваат на:

- Ослободување од плаќање данок на добивка во период од 10 години;
- Ослободување од плаќање персонален данок на доход во период од 10 години;
- Ослободување од плаќање ДДВ и царина на увоз на сировини за производи наменети за реекспорт и на услуги што се директно поврзани со увезените сировини;
- Ослободување од плаќање надомест за уредување на градежното земјиште кон единиците на локалната самоуправа;
- Земјиштето во зоната се дава под закуп за период до 99 години;

- Учество во трошоците за градба во висина до 500.000 евра, во зависност од бројот на нови вработувања и висината на инвестицијата;
- Бесплатен приклучок за гасовод, водоводна и канализациска мрежа и
- Воспоставување „царински зелен канал“.²⁰⁶

Во Република Македонија се реализирани следниве СДИ во ТИРЗ: „Џонсон контролс“, „Џонсон Мети“, „Ван Хол“, „Кемет електроникс“, „Технохозе“, „Протект груп“, „Дрексел Мајер“, „Кромберт и Шуберт“, „Агрокор“, „Медерсон груп“, „Алајан уан“, „Еуроиталија“, „Еинфлоу“ и „Стил кон“.²⁰⁷

Според податоци од Дирекцијата за ТИРЗ, вкупната инвестиција на странските компании што работат во ТИРЗ изнесува 240 милиони евра. Бројот на вработени во ТИРЗ изнесува 2.700 лица. Странските компании што работат во зоните учествувале со околу 25% во вкупниот извоз на земјата.²⁰⁸

Република Македонија е во процес на проширување на ТИРЗ, но ова прашање внимателно треба да биде разгледано, бидејќи досега искористеноста на капацитетите на ТИРЗ е 20%.²⁰⁹ Исто така, високите трошоци за инвестирање во потребната инфраструктура, како и даночните ослободувања за компаниите што имплицира дополнителни трошоци, укажуваат дека отворањето нови зони може да биде неефикасно.

Во однос на ефектите од стимулациите за СДИ, економската литература укажува дека фискалните стимулации немаат големо влијание на приливот на СДИ. Овој факт го потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување во трудот, според кои „стимулациите за СДИ“ за најголем процент од странските компании, односно 47,06%, имале средно влијание врз нивната одлука да инвестираат во Република Македонија (табела 12).

Ефектите од стимулациите се видливи само доколку земјата достигнала одредено ниво на економски развој. Стимулациите не можат да ги надоместат недостатоците од слабиот прогрес во транзицијата и структурните реформи, ниту пак можат да бидат супститут за неповолната инвестициска клима во земјата. Истовремено, овде треба да се има предвид фактот дека поранешните земји во транзиција што се денес членки на

²⁰⁶ Агенција за странски инвестиции и промоција на извозот на Р. Македонија (www.investinmacedonia.org, последно пристапено на 9.10.2013 г.)

²⁰⁷ Дирекција за ТИРЗ на Р. Македонија (www.fez.gov.mk, последно пристапено на 25.05.2014 г.)

²⁰⁸ (www.kapital.mk/makedonija, последно пристапено на 14.04.2014 г.)

²⁰⁹ UNCTAD, *Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, UN, New York and Geneva, 2012, p.11

ЕУ требаше да ги ревидираат поголемиот дел стимулации за СДИ во текот на преговорите со Унијата.

Од една страна Република Македонија ја има поставено законската рамка за СДИ, а од друга страна нуди низа стимулации за потенцијалните странски инвеститори. Но податоците за слабиот прилив на странски капитал во земјата покажуваат дека очигледно тоа не е доволно.

Прашањето е што ја прави Република Македонија попривлечна од другите земји во регионот.

Република Македонија може да го зголеми својот потенцијал за СДИ преку унапредување на локациските и на сопственичките предности. Во овој контекст од особено значење се економските фактори на земјата, чие влијание зависи од мотивите за инвестирање.

Во однос на мотивите за вложување на капиталот, резултатите од спроведеното истражување покажуваат дека најсилно влијание при донесувањето на одлуката на странските компании за инвестирање во Република Македонија имал мотивот за освојување нов пазар. Во дистрибуцијата на рангирањето на мотивот за освојување нов пазар, 52,94% од странските компании го оцениле овој мотив со најголемо влијание при носењето на својата одлука за инвестирање во Република Македонија (табела 7).

Република Македонија е земја со мал пазар и со ниско ниво на развиеност, пораст базиран на трудоинтензивни фактори, слаби технолошки способности и ограничен извоз. Истовремено, македонската економија има релативно либерален трговски режим и регионална соработка.

Во однос на економските фактори поврзани со пазарот, во ерата на глобализацијата, пристапот до регионалните и глобалните пазари има големо влијание на приливот на СДИ во земјата-домаќин на капиталот. Во овој контекст отвореноста на земјата и регионалната соработка се од особено значење и укажуваат на нивото на интеграција на економијата во регионалните и во глобалните економски текови.

Оваа тенденција ја потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување. Имено, во рангирањето на економските фактори поврзани со пазарот резултатите покажуваат дека при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија на странските компании што се предмет на истражувањето најсилно влијание извршил пристапот до регионалниот и глобалниот пазар (табела 10).

Република Македонија има релативно отворена економија. Учеството на трговијата во БДП изнесува околу 80%. Во 2012 година покриеноста на увозот со извоз изнесува 61,5%.

Во надворешнотрговската размена на Република Македонија најголемо учество имаат земјите-членки на ЕУ. Во 2012 година трговската размена на Република Македонија со ЕУ-27 учествува со 56,2% во вкупната надворешнотрговска размена, при што извозот на стоки учествува со 60,6%, а увозот на стоки со 54,4%.²¹⁰

Трговската политика на Република Македонија е во согласност со членството на земјата во СТО, како и со Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Исто така, членството во ЦЕФТА резултираше со комплетирање на мрежата на билатерални договори за слободна трговија со сите земји-членки.

Во 2011 година Република Македонија има склучено 30 билатерални долгови за инвестирање и три се во процес на ратификација. Исто така, земјата има склучено договори за одбегнување на двојното оданочување со 38 земји, но сè уште е земја со најмалку потпишани договори во споредба со другите земји во регионот.²¹¹

Во контекст на економските фактори поврзани со пазарот, значаен ограничувачки фактор за СДИ во Република Македонија претставува слабиот пораст на пазарот на земјата. Стапката на раст на БДП во 2012 година е негативна и изнесува -0,4% (табела 4.2).

Во оваа насока резултатите од истражувањето добиени со рангирање на детерминирачките фактори што имаат негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија покажуваат дека слабиот пораст на пазарот има значајно влијание за странските инвеститори во земјата (табели 16, 16а, 16б и 16в).

Мотивот за потрага по ресурси исто така има значајно влијание врз одлуката на странските компании да инвестираат во Република Македонија. Односно, според истражувањето во трудот, мотивот за потрага по ресурси за 41,18% од странските компании имал силно влијание врз одлуката за инвестирање во земјата (табела 7).

Република Македонија е атрактивна за СДИ што се во потрага по ресурси, бидејќи располага со релативно евтина работна сила, но има ограничени природни ресурси.

²¹⁰ Министерство за финансии на Р. Македонија (www.finance.gov.mk, последно пристапено на 10.3.2014 г.)

²¹¹ UNCTAD, *“Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia”*, UN, New York and Geneva, 2012, pp. 21

Во 2012 година просечната бруто-плата во Република Македонија изнесуваше 498 евра.²¹² Меѓутоа, доколку се спореди Република Македонија со другите земји од ЈИЕ, работната сила во земјата и не е најконкурентна.

Република Македонија, како и поголемиот дел од земјите во транзиција, се соочува со висока стапка на невработени лица. Стапката на невработени лица во Република Македонија изнесува 31%. Она што е за загрижувачки е фактот што во структурата на активното население според степенот на образование големо е учеството на неквалификувана работна сила. Имено, 43% од активното население се без образование или незавршено средно образование.²¹³

Истовремено, продуктивноста на работната сила е на многу ниско ниво. Во 2012 година стапката на раст на продуктивноста на работната сила е негативна и изнесува -1% (табела 4.2).

Економската литература потврдува дека во ерата на глобализацијата, расположливоста на квалификуваната работна сила има сè поголемо значење. Во последните децении евтината работна сила спаѓа повеќе во олеснувања за странските инвеститори отколку во мотиви за инвестирање.

Оваа тенденција ја потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување во трудот.

Во рангирањето на економските фактори поврзани со ресурсите и со капацитетите на земјата-домаќин на капиталот, расположливата квалификувана работна сила имала најсилно влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија, односно кај 64,71% од странските компании што се предмет на истражувањето. Истовремено, евтината работна сила со 58,82% имала силно влијание на одлуката на странските инвеститори да инвестираат во Република Македонија. Исто така големо е влијанието на расположливите иновативни и технички капацитети. Во дистрибуцијата на рангирањето на факторите за 41,18% и 35,29% од странските компании расположливите иновативни и едукативни капацитети и расположливите технички капацитети имале значајно влијание при носењето одлука за инвестирање во земјата (табела 11).

Резултатите од истражувањето во трудот потврдуваат дека влијанието на мотивите за вложување на капиталот зависи од структурата на СДИ.

²¹² Vienna Institute for International Economic Studies
(www.wiiv.ac.at/macedonia, последно пристапено на 12.12.2013 г)

²¹³ Државниот завод за статистика на Република Македонија, „Македонија во бројки“, Скопје, 2012, стр. 32

Имено, во однос на земјите на потекло на капиталот, мотивот за освојување нов пазар имал најголемо влијание за најголем дел од компаниите чиј капитал потекнува од европските земји. Односно, за 60% од странските компании од групата соседни земји, за 66,67% од странските компании од групата поранешни социјалистички земји и за 42,86% од групата други европски земји мотивот за освојување нов пазар имал најсилно врз одлуката за инвестирање во Република Македонија (табела 23).

Исто така мотивот за потрага по ресурси имал силно влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија за странските компании од групата соседни земји, како и за компаниите од групата поранешни социјалистички земји. Односно, за 40% од странските компании од групата соседни земји и за 60% од компаниите од групата поранешни социјалистички земји овој мотив имал големо влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија (табела 23a).

Во однос на секторската структура на СДИ, и мотивот за освојување нов пазар и мотивот за потрага по ресурси имале посилено влијание во носењето одлука за инвестирање за странските компании од услужниот сектор во споредба со компаниите од секторот производство. Односно, за 75% од странските компании од услужниот сектор и за 37,5% од странските компании од секторот производство мотивот за освојување нов пазар имал најголемо влијание. Додека мотивот за потрага по ресурси имал силно влијание за 50% од странските компании од услужните дејности и за 37,50% од компаниите од групата производство (табела 25 и 25a).

Во однос на формите на инвестирање, состојбата е поинаква. За најголем дел од странските компании што инвестирале во нови капацитети во Република Македонија, односно 80%, мотивот за освојување нов пазар имал најголемо влијание. Додека за 50% од компаниите што инвестирале во веќе постојни капацитети во земјата мотивот за потрага по ресурси имал силно влијание врз нивната одлука да инвестираат во Република Македонија (табела 27 и 27a).

Во ерата на глобализацијата мотивот за потрага по поголема ефикасност на ангажираниот капитал добива сè поголемо значење. Но овде треба да се има предвид фактот дека овој вид СДИ се карактеристични за земји што достигнале одредено ниво економски развој, што укажува дека овој мотив нема големо значење како во земјите во транзиција така и во Република Македонија.

Овие факти ги потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување во трудот, според кое мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал за

најголем дел од компаниите, односно за 58,82%, имал слабо влијание при носењето на нивната одлука да инвестираат во Република Македонија (табела 7).

Во Република Македонија пример за СДИ што се во потрага по ефикасност се инвестициите во ТИРЗ. Во овој контекст резултатите од истражувањето во трудот за влијанието на мотивите за инвестирање во однос на структурата на СДИ покажуваат дека мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал за 50% од странските компании од групата неевропски земји имал големо влијание врз нивната одлука за инвестирање во земјата, што всушност се однесува на странските компании што инвестирале во ТИРЗ.

Во последните децении глобализацијата придонесе за намалување на значењето на традиционалните детерминирачки фактори на приливот на СДИ, додека значењето на т.н. институционална инфраструктура на земјата-домаќин на капиталот е сè поголемо во споредба со другите фактори. Оттука, создавањето современа институционална инфраструктура е еден од неопходните предуслови за приклучување на земјата кон глобалните текови на капиталот.

Република Македонија, како и другите земји во транзиција, се соочи со неефикасни институции што произлегоа од процесот на транзиција. Недостигот од квалитетна институционална инфраструктура претставува значаен ограничувачки фактор за СДИ во земјата. Истовремено, во Република Македонија се покажа дека е доста тешко да се воспостави институционална стабилност. Слабите механизми за имплементација на регулаторната рамка за бизнис-секторот, како и нетранспарентното работење, значајно влијаеја на приливот на странски капитал во земјата. Бирокуратските процедури и неефикасната администрација како последици од транзицијата сè уште се присутни. Странските инвеститори се соочуваат со долгите стечајни постапки и нејасните приватизации, што значи и постоење на можност за коруптивни активности во одредени земји. Истовремено судството сè уште страда од недостиг од независност, како и од ниска ефикасност во работењето.

Резултатите од истражувањето во трудот го потврдуваат значењето на институционалната инфраструктура како детерминирачки фактори на СДИ во Република Македонија.

Имено, според резултатите, најсилно влијание врз одлуката на странските компании за инвестирање во Република Македонија има ефикасноста на институциите. Во дистрибуцијата на факторите, ефикасноста на институциите за 35,29% од странските компании имала најзначајно влијание врз нивната одлука да инвестираат во

Република Македонија и за исто толкав процент на компании овој фактор имал средно влијание (табела 12).

Истовремено резултатите добиени со рангирање на детерминирачките фактори што имаат негативно влијание на работата на странските компании во земјата покажуваат дека најсилно негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија има непочитувањето на законските регулативи (табели 16, 16а, 16б и 16в).

Недостигот од квалитетни институции во Република Македонија го потврдуваат и релевантните меѓународни показатели.

Имено, во однос на Индексот на владеење на правото на Светска банка, во 2012 година Република Македонија има вредност од -0,24, што ги елиминира сите донесени мерки за поволна бизнис-клима (табела 4.3).

Во 2013 година „Транспаренси интернешнл“ ја рангира Република Македонија на 67-то место од 177 земји. Вредноста на Индексот на корупција за Република Македонија изнесува 44, што е во корелација со слабата оценка и реалната состојба со владеењето на правото (табела 4.3).

Во однос на ризикот на земјата, според „Стандард и Пурс“, во 2013 година кредитниот рејтинг на Република Македонија изнесувал ББ (табела 4.3) .

Табела 4.2. Основни макроекономски показатели во република Македонија, 2004-2012 година

Макроекономски индикатори	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Реален сектор									
БДП по пазарна цена									
стапка на раст	4,6	4,4	5	6,1	5	-0,9	2,9	2,8	-0,4
во евра	4,442	4,814	5,231	5,965	6,72	6,703	7,057	7,437	7,454
БДП по жител (во евра)	2,185	2,363	2,564	2,919	3,283	3,269	3,434	3,63	3,616
Бруто-инвестиции, % од БДП	22	21,3	21,5	24,6	26,8	26,2	24,9	26,2	29,4
Индустрија, реална стапка на раст	2,8	4,6	2,6	12,6	2,4	-10,7	3,4	-0,5	2,8
Инфлација, просек	-0,4	0,5	3,2	2,3	8,3	-0,8	1,6	3,9	3,3
Надворешен сектор									
<i>во милиони евра</i>									
Извоз на стоки	1,345	1,643	1,914	2,472	2,693	1,933	2,53	3,211	3,107
Увоз на стоки	2,259	2,501	2,915	3,653	4,455	3,492	3,978	4,859	4,863
Трговско салдо	-914	-858	-1,001	-1,181	-1,763	-1,56	-1,448	-1,648	-1,757
Дефицит на тековната сметка	-362	-122	-23	-421	-862	-457	-144	-189	-226
СДИ	261	77	345	506	400	145	160	337	72
Девизни резерви	717	1,123	1,417	1,524	1,495	1,598	1,715	2,069	2,193
% од БДП									
Трговски дефицит	20,6	17,8	19,1	19,8	26,2	23,3	20,5	22,1	23,6
Дефицит на тековната сметка	8,1	2,5	0,4	7,1	12,8	6,8	2	2,5	3
СДИ (номинален раст)	5,9	1,6	6,6	8,5	6	2,2	2,3	4,5	1
Извоз на стоки	11,8	22,2	16,5	29,2	8,9	-28,2	30,9	26,9	-3,2
Увоз на стоки	15,5	10,7	16,6	25,3	21,9	-21,6	13,9	22,2	0,1
Фискален сектор									
<i>во милиони евра</i>									
Вкупен приход	1,438	1,646	1,7	1,955	2,227	2,097	2,148	2,23	2,244
Вкупни расходи	1,437	1,635	1,728	1,92	2,289	2,275	2,32	2,416	2,533
Суфицит/дефицит	0	11	-28	35	-62	-178	-171	-187	-289
% од БДП									
Вкупен приход	32,4	34,2	32,5	32,8	33,1	31,3	30,4	29,8	30,1
Вкупни расходи	32,4	34	33	32,2	34,1	33,9	32,9	32,3	34
Суфицит/дефицит	0	0,2	-0,5	0,6	-0,9	-2,7	-2,4	-2,5	-3,9
Социјален сектор									
Нето-плати									
номинален раст	4	2,5	7,3	7,9	10,4	24	3	1,4	0,3
реален раст	4,4	2	4,1	5,6	1,9	25	1,4	-2,4	-2,9
Бруто-плата									
номинален раст	4,1	2,7	8	4,8	8,7	14,1	1	1,2	0,2
реален раст	4,5	2,2	4,8	2,5	0,4	15	-0,6	-2,6	-3
Стапка на незабеганост	37,2	37,3	36	34,9	33,8	32,2	32	31,4	31
Вработеност (стапка на раст)	-4,1	4,3	4,6	3,5	3,2	3,4	1,3	1,1	0,8
Продуктивност (стапка на раст)	9	0,1	0,4	2,6	1,7	-4,2	1,6	-1,2	-1

Извор: Министерство за финансии на Р.македонија (www.finance.gov.mk), последно пристапено на 10.3.2014)

**Табела 4.3. Детерминирачки фактори на приливот на СДИ
во Република Македонија**

Традиционални детерминирачки фактори на СДИ	
БДП по жител (во евра)	3 616
Стапка на раст на БДП (%)	-0,4
Учество на приватниот сектор во БДП (%)	70
Трошоци за работна сила (брuto-плата, во евра)	498
Лица запишани на факултет, стапка на раст (во %)	41
Учество на трговијата во БДП (%)	80,4
Корпоративен данок на доход (%)	10
Инфраструктурни реформи (1-4, EBRD, Transition Indicators)	3-
Специфични детерминирачки фактори на СДИ	
Владеење на правото (од -2,5 до 2,5 повисок индекс подобри перформанси, The Worldwide Governance Index)	-0,24
Индекс на корупција (0-100 повисок индекс подобри перформанси, Corruption Perception Index)	44
Кредитен рејтинг (Standard and Poor's Credit Rating)	ББ

Извори: World Bank data (www.data.worldbank.org/country, последно пристапено на 6.12.2013 г.),
KPMG, Corporate and Indirect Tax Survey 2012 (www.kpmg.com/tax, последно пристапено на 5.12.2013 г.),
EBRD data ((www.ebrd.com/research/economics/data, последно пристапено на 15.12.2013 г.),
World Bank, WGI 2012 (www.data.worldbank.org/country/indicator, последно пристапено на 6.12.2013 г.),
Transparency International, CPI, 2013, (www.transparency.org/cpi, последно пристапено на 12.12.2013 г.)
Standard and Poor's Credit Rating, 2013
(www.standardandpoors.com/ratings, последно пристапено на 12.12.2013 г.)

Имајќи ги предвид укажувањата на економската литература за детерминирачките фактори на СДИ во земјите во транзиција, од една страна, и состојбите во Република Македонија, како и резултатите од спроведеното истражување, од друга страна, направена е СВОТ-анализа за предностите, слабостите, можностите и заканите на земјата поврзани со СДИ (табела 4.4).

Република Македонија во привлекувањето СДИ треба да ги искористи предностите, да ги елиминира слабостите, да ги реализира можностите и да се заштити од заканите.

Табела 4.4. СВОТ (SWOT) анализа на детерминирачките фактори на приливот на СДИ во Република Македонија

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
Политичка и макроекономска стабилност Поставена законска рамка за СДИ Национален третман на СДИ Заштита на правото на сопственост Заокружен процесот на приватизација Конкурентна даночна политика Реструктуриран банкарски систем Развиена телекомуникациска структура Релативно евтина работна сила Пристап до европскиот пазари	Мал домашен пазар Низок потенцијал за пораст на пазарот Недоволно квалификувана работна сила Ограничени природни ресурси Недоволно развиена технолошка база Недоволно ниво на знаење (know how) Недоволно развиена инфраструктура Административни бариери Високо ниво на корупција Неефикасни институции
МОЖНОСТИ	ЗАКАНИ
Унапредување на технолошките капацитети Создавање научноистражувачка база Унапредување на квалитетот на институциите Унапредување на образованието Јакнење на финансискиот сектор Недискриминирачка фискална политика Модернизација на инфраструктурата Исполнување на критериумите за влез во ЕУ Регионална промоција Заживување на ЦЕФТА	Релативно нестабилен регион Конкурентност од земјите во регионот Забавување на структурните реформи Институционална инсуфициенција Блокирање на членството во ЕУ и во НАТО

4.3. Ефектите од странските директни инвестиции во Република Македонија

СДИ во Република Македонија претставуваат значаен извор на капитал неопходен за имплементација на структурните реформи во функција на побрз економски развој во периодот на транзиција. Во овој контекст се поставува прашањето дали СДИ ги даваат очекуваните ефекти.

Во Република Македонија релативно малиот прилив на СДИ имплицира дека ефектите од странскиот капитал се ограничени. Истовремено нема доволно податоци за систематска оцена на влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјата.

Економската литература укажува дека СДИ овозможуваат трансфер на технологија и знаење, создавање нови работни места и зголемување на продуктивноста, пораст на конкуренцијата, како и на извозот, со краен ефект побрз економски развој.

СДИ можат да придонесат за трансферот на технологија и знаење преку соработка со фирмите во земјата-домаќин на капиталот (хоризонтална и вертикална мрежа на соработка меѓу компаниите) или преку инвестирање во технолошки развојни зони.

Во Република Македонија се доминантни инвестициите во трудоинтензивните дејности што не резултираат со трансфер на технологија и на знаење.

Во последната деценија е значајно учеството на капиталоемивните дејности, кои главно се лоцирани во ТИРЗ. Но, со оглед на фактот што СДИ во ТИРЗ се реализирани во последните неколку години, можеби е премногу рано да се донесуваат заклучоци за нивното влијание врз домашната економија.

Во Република Македонија СДИ позитивно влијаеја на развојот на услужниот сектор, пред сè на телекомуникациските и на финансиските услуги.

СДИ во овие дејности придонесоа за имплементација на модерна технологија и знаење, зголемување на конкуренцијата, што позитивно се рефлектира на цените на услугите, како и генерирање нови работни места со високо ниво на продуктивност и со високи плати.

Истовремено, странските компании во телекомуникациите и финансиските услуги остваруваат и највисоки финансиски резултати во споредба со другите дејности. Имено, во 2007 година вкупните приходи од странските компании изнесувале околу 15,3 милиони денари, од нив две третини се реализирани во дејностите сообраќај и врски и финансиското посредување.²¹⁴

Во однос на соработката помеѓу странските и домашните компании, според резултатите од спроведеното емпириско истражување во трудот, најголем дел странски компании што се предмет на истражувањето, 88,24%, имаат соработка со фирмите во Република Македонија.

Од странските компании што се предмет на истражувањето, само 11,76% немаат соработка со фирмите во Република Македонија. (табела 15)

²¹⁴ Државен завод за статистика на Република Македонија, „СДИ во Република Македонија 2003-2007“ 2009, стр. 18

Најголем дел странски компании што имаат соработка со фирмите во Република Македонија, 47,06%, ја оценуваат соработката како задоволителна, додека 41,18% сметаат дека соработката е незадоволителна (табела 15).

Исто така, резултатите од истражувањето покажуваат дека најголем дел странски компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, односно 44,44%, сировините потребни за своето производство ги набавуваат и од Република Македонија и надвор од неа. Од странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, 33,33% сировините потребни за своето производство ги набавуваат надвор од земјата, додека само 11,11% од компаниите сировините ги набавуваат само од Република Македонија (табела 17).

Од статистичката анализа на процентуалната застапеност на потеклото на сировините за производство на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, резултатите покажуваат дека поголемиот дел странски компании сировините потребни за своето производство ги набавуваат надвор од Република Македонија (табела 17а).

Во овој контекст, имајќи ги предвид резултатите од истражувањето, не може да се оценат индиректните ефекти од СДИ врз производството и вработеноста во локалните компании во Република Македонија како резултат на порастот на потрошувачката за сировини.

Високата стапка на невработеност, како последица на реструктурирање на претпријатијата во периодот на транзицијата, е еден од најголемите проблеми со кои се соочува Република Македонија. Со стапка на невработеност од над 30%, од особено значење за земјата е влез на СДИ што генерираат нови работни места. Се очекуваше влезот на СДИ во земјата да придонесе за пораст на вработеноста.

Во почетокот на транзицијата, приливот на СДИ негативно влијаеше на стапката на вработеност и на пазарната конкуренција во земјата. Влезот на странски капитал, во најголем број случаи, беше во веќе постојни претпријатија, што подразбираше нивно реструктурирање и резултираше со намалување на вработеноста. Истовремено, имајќи предвид дека поголем дел од овие инвестиции беа во високопрофитабилните претпријатија и стратешките капацитети на земјата, влезот на СДИ подразбираше зацврстување на монополската позиција на пазарот. Од друга страна, СДИ во веќе постојни претпријатија резултираа со воведување нови технологии, развој на менаџментот и унапредување на знаењето.

Во последните неколку години во Република Македонија се доминантни гринфилд-инвестициите, кои сами по себе подразбираат отворање нови работни места.

Во 2011 година вкупниот број на вработени во компаниите со странски капитал во Република Македонија изнесува 76.276 лица.²¹⁵ Ако се има предвид податокот, според Заводот за статистика, дека во 2011 година вкупниот број на вработени во земјата изнесува 645.085 лица, може да се види дека учеството на странските компании во вкупниот број на вработени лица во Република Македонија изнесува 11,8%.²¹⁶

Најголем број од вработените лица во компаниите со странски капитал во Република Македонија е вработен во компаниите што инвестирале во постојни претпријатија во земјата. Во 2011 година бројот на вработени во странски компании што инвестирале во постојни претпријатија во Република Македонија изнесува 48.066 лица, додека бројот на вработени во компаниите што инвестирале во нови капацитети во земјата изнесува 28.210 лица. Во 2011 година има зголемување на бројот на вработени во однос на 2010 година за 4.732 лица во гринфилд-инвестициите и за 274 лица во инвестициите во постојни претпријатија во земјата.²¹⁷ Оваа тенденција укажува на позитивните ефекти од гринфилд-инвестициите на стапката на вработеност во Република Македонија.

Еден од најсериозните проблеми со кои се соочува Република Македонија е висок прилив на СДИ во трудоинтензивните дејности, заради искористување на евтината работна сила. СДИ во трудоинтензивните дејности генерираат работни места со ниски плати и ниско ниво на технологија. Во овој контекст, макроекономските ефекти од СДИ се маргинализирани, а истовремено овие инвестиции немаат повратна врска со домашната економија. Во некои случаи индустриите се лоцирани во места со многу високо ниво на невработеност, каде што работниците мораат да прифатат вработување со многу ниски плати и работни услови што може да бидат полоши и од условите во домашните компании. Таков е случајот во текстилна индустрија во Република Македонија, која претставува една од најголемите извозни индустрии во земјата.

Во Република Македонија СДИ генерираат релативно добро платени и високопродуктивни работни места.

²¹⁵ НБРМ (www.nbrm.mk, последно пристапено на 15.12.2013 г.)

²¹⁶ Државен завод за статистика на Република Македонија (www.stat.gov.mk, последно пристапено на 20.20.2013 г.)

²¹⁷ НБРМ (www.nbrm.mk, последно пристапено на 15.12.2013 г.)

Просечните бруто-плати на вработените лица во компаниите со странски капитал во 2007 година изнесуваат околу 35.213 денари.²¹⁸ Највисоки плати имаат вработените во дејноста образование, потоа следува снабдувањето со електрична енергија, вода и гас, како и сообраќај, складирање и врски.

Во овој контекст треба да се има предвид дека во 2007 година околу 50% од вкупниот број вработени во компаниите со доминантен странски капитал се во преработувачката индустрија, каде што просечното ниво на бруто-плати на вработените лица е значително пониско. Според Заводот за статистика во преработувачката индустрија, просечното ниво на бруто-плати на вработените лица изнесува околу 19.100 денари.²¹⁹

Во однос на влијанието на СДИ врз вработеноста во Република Македонија, резултатите од спроведеното истражување во трудот за бројот на вработени лица во компаниите со странски капитал што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија, пред и по инвестицијата, покажува дека во 66,6% од компаниите дошло до намалување на бројот на вработени (табела 4).

Резултатите покажуваат дека бројот на вработени лица по инвестицијата е намален трипати и ако пред инвестирањето изнесувал 1.263 вработени лица, по инвестицијата изнесува 435 вработени лица (табела 4а).

Имајќи ги предвид резултатите од истражувањето за бројот на вработени лица во компаниите со странски капитал што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија, пред и по инвестицијата, можеме да заклучиме дека тие укажуваат на негативни ефекти од СДИ во однос на стапката на вработеност во земјата.

Според истражувањето, вработените лица во странските компании што инвестирале во Република Македонија во најголем број, односно 58,82%, се државјани и на Република Македонија и на други држави, додека во 9,41% компании вработените лица се исклучиво државјани на Република Македонија (табела 18). Меѓутоа, во процентуалната застапеност на вработените лица од Република Македонија и од други држави доминираат, со околу 97%, вработени што се државјани на Република Македонија (табела 18а).

²¹⁸ Државен завод за статистика на Република Македонија, „СДИ во Република Македонија 2003-2007“, Скопје, 2009, стр. 16

²¹⁹ Државен завод за статистика на Република Македонија, „СДИ во Република Македонија 2003-2007“, Скопје, 2009, стр. 18

Она што е особено значајно во контекст на ефектите од СДИ во Република Македонија е фактот дека, иако во последните неколку години реинвестираната добивка на странските компании има значајна улога во детерминирање на движењето на СДИ, доколку се спореди вредноста на реинвестираната добивка со вредноста на репартијацијата на профитот може да се види дека поголемиот дел од приходот странските компании го извезуваат во матичната земја.

Имено, доколку се анализираат СДИ во Република Македонија по компоненти, може да се види дека реинвестираната добивка до 2007 година има мало учество во вкупниот прилив на капитал. Од 2007 година околу 40% од приходите од СДИ се реинвестирани во земјата. Во 2010 година вредноста на реинвестираната добивка ја надминува вредноста на акционерскиот капитал. Но доколку се спореди вредноста на реинвестираната добивка со вредноста на репартијацијата на профитот, податоците покажуваат дека, со исклучок на 2000, 2007 и 2010 година, поголемиот дел од приходот странските компании во Република Македонија го извезуваат во матичната земја. Во 2009 година вредноста на репартијацијата на профитот ја надминува и вредноста на вкупниот прилив на капитал во земјата (табела 4.5).

Негативните ефекти во платниот биланс можат да се ублажат со поттикнување на извозот на земјата.

Во однос на влијанието на СДИ на извозот во Република Македонија, податоците покажуваат дека странските компании во земјата во просек извезуваат повеќе од домашните компании. Извозот на странските компании во Република Македонија е околу 60% од нивното вкупно производство, додека на домашните компании е околу 40%.²²⁰

Овде треба да се има предвид фактот дека во Република Македонија извозната структура е сконцентрирана и се однесува само на неколку гранки, и тоа железо и челик, текстил, храна, пијалаци и тутун, каде што доминантно е учеството на странските компании.

Во Република Македонија меѓу десетте најголеми компании-извозници само две се во домашна сопственост. Во 2010 година двете најголеми компании-извозници, „Фени индустри“ и „Донсон Мети“, учествуваат со 16% во вкупниот извоз на Република Македонија.²²¹

²²⁰ UNCTAD, *Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, UN, New York and Geneva, 2012, p. 34

²²¹ www.kapital.mk/makedonija, последно пристапено на 14.4.2014 г.

Странските компании што работат во ТИРЗ имаат најголемо учество во вкупниот извоз на Република Македонија. Имено, според податоци на Дирекцијата за ТИРЗ, учеството на странските компании што работат во зоните во вкупниот извоз на Република Македонија изнесува околу 25%.

Резултатите од спроведеното емпириско истражување, во однос на пласманот на производите на странските компании што инвестирале во Република Македонија, покажуваат дека поголемиот дел компании, односно 41,18%, производите ги пласираат и на македонскиот пазар и на пазарите надвор од земјата, производите на 29,41% компании се наменети целосно за македонскиот пазар, додека 23,53% од странските компании ги пласираат своите производи исклучиво на пазарите надвор од Република Македонија (табела 19).

Во однос на процентуална застапеност на пласманот на производите и на услугите што ги произведуваат странските компании во Р. Македонија, податоците покажуваат дека поголемиот дел странски компании што инвестирале во Република Македонија ги пласираат своите производи и услуги на македонскиот пазар. Односно 38% од странските компании ги пласираат своите производи и услуги целосно на македонскиот пазар. Другите 30% од странските компании половина од производството го пласираат на македонскиот пазар, 8% од компаниите пласираат околу 85% од сопственото производство на македонскиот пазар, 8% од компаниите пласираат околу 80% од производството на македонскиот пазар, исто толку компании пласираат околу 45% од производството на македонскиот пазар и 8% од странските компании пласираат само 18% од производите и услугите на македонскиот пазар (табела 19а).

Во овој контекст, резултатите од истражувањето се во корелација со анализата за секторската структура на СДИ во Република Македонија во трудот, што покажа дека СДИ се доминантни во услужниот сектор, кои генерално се ориентирани кон домашниот пазар.

Табела 4.5. СДИ во Република Македонија по компоненти, 1996 - јуни 2010 година
(во милиони долари)

	Акционерски капитал	Ренивестирана добивка	Заеми	Вкупен прилив на СДИ	Приходи од СДИ	Репартијација на профит
Година	1	2	3	4 = 1 + 2 + 3	5	6 = 5 – 2
1996	6,8		4,4	11,2		
1997	39,8	-1,7	19,9	58,1	0,3	2
1998	130	7,7	12,8	150,5	9,3	15
1999	38	24,9	25,5	88,4	31,4	6,4
2000	182,2	23,7	9,1	215,1	31,3	7,6
2001	447,5	-14,1	13,8	447,1	-0,8	13,3
2002	67,9	14,9	11,7	105,6	39,5	24,5
2003	97,7	30	-9,9	117,8	64,3	34,4
2004	152,9	1,9	169,2	323	67,5	66,5
2005	98,9	55,9	-57,7	97	141,8	86
2006	353,9	19,5	50,8	424,2	58,6	39,2
2007	259,3	251,1	188,7	699,1	469,5	218,5
2008	299,7	24,4	262,9	587	253,4	229,1
2009	214,9	-158	140,2	197,1	138,4	296,4
Јуни 2010	43,6	59,6	50,6	153,8	103,8	44,2

Извор: UNCTAD, "Investment Policy Review of the former Yugoslav Republic of Macedonia", UN, New York and Geneva, 2012, p.15

(според податоци на УНКТАД и НБРМ)

Во однос на анализата за ефектите од СДИ во Република Македонија, имајќи ги предвид укажувањата на економската литература дека помеѓу приливот на СДИ и економскиот развој постои повратна меѓусебна врска, можеме да го констатираме следново:

- Слабиот прогрес во транзицијата претставува значаен недостаток за реализација на ефектите од странскиот капитал во земјата. Република Македонија во споредба со земјите од регионот назадуваше во имплементацијата на пазарните и на структурните реформи во периодот на транзиција, за што говорат и транзициските индикатори според ЕБРД.
- Поради големите осцилации на приливот на СДИ, ефектите од странскиот капитал не беа како што се очекуваше. Република Македонија во периодот на транзиција не само што не успеа да привлече поголем прилив на СДИ туку истовремено најголемите СДИ се реализирани само во неколку години.

- Доминантното учество на СДИ во приватизацијата на државните монополи исто така беше една од причините за слабото влијание на СДИ на економскиот развој на земјата. Во Република Македонија најголем дел од СДИ е реализиран со продажбата на стратегиските капацитети на земјата каде што монополската позиција на пазарот била загарантирана.
- Во овој контекст исто така треба да се има предвид и временско задоцнување на ефектите од СДИ. Во последните години во Република Македонија се реализирани неколку позначајни гринфилд-инвестиции, чии ефекти се очекува да бидат видливи во наредените неколку години.

4.4. Каква стратегија треба да изгради Република Македонија во однос на странските директни инвестиции?

Република Македонија спаѓа во групата на земји што, во економска смисла, тешко го минуваат патот на транзицијата, а истовремено е недоволно интегрирана во светските економски текови. Во овој контекст се неопходни економски промени што ќе опфатат динамизирање на развојот и вклучување на земјата во глобалните економски процеси, преку интензивни структурни промени и поголем прилив на странски капитал. Оттука, потребно е континуирано приспособување на бизнис-климата во согласност со светските трендови, но, истовремено, Република Македонија треба да изврши идентификација на сопствените услови и можности за привлекување СДИ во функција на свој побрз економски развој.

Економската литература укажува дека СДИ може да бидат катализатори на развојот на земјата, но степенот и природата на ефектите зависат пред сè од апсорбирачките капацитети на земјата-домаќин на капиталот што ги трансформираат СДИ во економски развој.

Република Македонија е земја со мал пазар, ниско ниво на развој, ниска стапка на штедење и со релативно високо ниво на задолженост. Повеќе од јасно е дека на Република Македонија ѝ е потребен странскиот капитал во функција на нејзин побрз економски развој. Но податоците покажуваат дека Република Македонија во периодот на транзиција привлече многу мал прилив на СДИ во споредба со земјите од регионот, а ефектите од странските директни инвестиции во земјата не беа како што се

очекуваше. Имајќи го предвид ова, се поставува прашањето каква стратегија треба да изгради Република Македонија во однос на странските директни инвестиции.

Практиката покажа дека СДИ одат во економии што достигнале одредено ниво на економски развој. Истовремено податоците покажуваат дека приливот на СДИ во Република Македонија е во рамките на нејзините можности. Имајќи го предвид ова, во иднина приливот на СДИ ќе зависи од успешноста во понатамошното спроведување на структурните реформи во земјата.

Република Македонија има релативно ниско ниво на инфлација, стабилен курс на денарот и одржлив дефицит во буџетот и платниот биланс. Но барем досега се покажа дека тоа не е доволно за влез на поголем прилив на странски капитал во земјата. Искуството на понапредните земји во транзиција покажува дека за странските инвеститори е поприфатлива ниска но предвидлива инфлација, како и флукуирачки курс. Во однос на ова прашање мислењето на експертите во земјата е поделено.

Во контекст на привлекувањето поголем прилив на СДИ во Република Македонија, прашањето е дали земјата може да одговори на глобалните промени.

Република Македонија, со оглед на малиот пазар и малиот потенцијал за пораст на пазарот, има ограничени можности да привлече СДИ што се во потрага по освојување нови пазари.

Исто така, Република Македонија располага со релативно евтина работна сила во споредба со земјите од регионот. Но, со оглед на тоа што светските трендови покажуваат дека евтината работна сила повеќе не е доволен фактор за привлекување СДИ, од особено значење е поттикнувањето на развојот на квалификуваната работна сила.

Глобализацијата предизвика промени во движењето на СДИ во потрага по нов пазар и СДИ во потрага по ресурси кон СДИ во потрага по ефикасност.

Република Македонија би можела да привлече СДИ што бараат ефикасност преку инвестирање во квалификуваната работна сила, развој на технологијата и поттикнување на извозно ориентираните дејности.

Во овој контекст Република Македонија треба јасно да ги детерминира сопствените компаративни предности. Економската теорија и искуството на земјите укажуваат дека компаративните предности, како природните ресурси, евтината работна сила и други, не креираат долгорочен економски развој.

Промени се неопходни во насока на создавање услови за развој базиран на знаење за да може земјата да се интегрира во глобалната економија. Исто така, потребно е да се создаваат услови за развој на сопствената технологија и научноистражувачката база. Оттука, развојот на човечкиот капитал, заедно со технолошкиот развој и со поттикнувањето на научноистражувачките дејности, е неопходен процеси за македонската економија.

Истовремено, за подинамичен економски развој е неопходно унапредување на извозот.

Република Македонија има релативно отворена економија, но прашањето е колку е земјата подготвена и способна да се соочи со странската конкуренција, што претставува предизвик за земјата во иднина.

Истовремено Република Македонија треба да се соочи со предизвикот за модернизација на својата инфраструктура. Во овој контекст јавно-приватното партнерство може да има значајни ефекти врз македонската економија. Искуството покажува дека јавно-приватното партнерство, во услови на ограничени буџетски средства, може да биде ефективна алатка за финансирање и за управување со инфраструктурни и други јавни објекти.

Исто така, структурните реформи треба да се интензивираат, за подобрување на квалитетот на институциите. Создавањето современа институционална инфраструктура е еден од неопходните предуслови за приклучување на земјата кон глобалните текови на капиталот.

Економската литература укажува дека во земјите во транзиција т.н. институционална инфраструктура е сè позначаен детерминиращки фактор на приливот на СДИ поради можноста од унапредување на ефикасноста на компаративните предности на земјите, можноста за намалување на трансакциските трошоци што имаат ефект на локациските предности, како и поттикнување на субнационалните кластери на економските активности. Ова е од особено значење за Република Македонија, се создаваат услови од една страна за привлекување поголем прилив на СДИ преку унапредување на локациските предности на земјата и нивно искористување во функција на економски развој на земјата, а од друга страна преку насочување на странските инвестиции во развој на одделни дејности и региони се поттикнува индустриската и на регионалната политика.

Република Македонија, како и другите земји во транзиција, се соочи со неефикасни институции што произлегоа од затекнатите состојба од претходниот систем и нивно несоодветно приспособување на условите на пазарното работење. Законската регулатива поврзана со СДИ е поставена, меѓутоа потребни се реформи за нејзина ефикасна имплементација. Имајќи го предвид ова, потребна е елиминација на административните бариери што сè уште се ограничувачки фактор за странските инвеститори преку институционални реформи. Исто така, потребно е обезбедување поголема транспарентност и континуитет на владините политики. Истовремено е неопходно јакнење на независноста на судството, како гаранција на непристрасност и еднакви улови за работење.

Во последните неколку години Република Македонија посебно внимание им посвети на стимулациите поврзани со СДИ. Но стимулациите за СДИ не можат да ги надоместат недостатоците поврзани со бизнис-климата на земјата. Економската литература укажува дека подобрувањето на т.н. општи услови за инвестирање има поголем ефект во привлекувањето СДИ отколку посебните стимулативни мерки за СДИ. Овде треба да се имаат предвид ефектите од слободните економски зони, кои земјата ги фаворизира во последните неколку години. Во овој контекст можеби е потребно промовирање политика на стимулирање на инвестициите во одделни региони, преку претходна анализа на приоритетите на земјата, што позитивно би влијаело на регионалната политика на земјата.

Она што е неопходно е создавање услови во кои странските и домашните потенцијални инвеститори би имале еднаков третман, не само декларативно туку и во практиката. Странските директни инвестиции треба само да ги дополнуваат домашните инвестиции во земјата, а не да ги заменуваат. Со вклучувањето на сите економски субјекти практично се мобилизираат сите фактори на развој во земјата и истовремено се избегнува потенцијалната грешка на фаворизирање одредени субјекти.

Истовремено, промовирањето на соработката помеѓу странските и домашните компании е значаен предуслов за искористување СДИ во функција на економски развој на земјата.

Паралелно со реализација на структурните реформи, за Република Македонија како земја-кандидат е неопходно интензивирање на процесот на интегрирање во ЕУ. Исполнувањето на критериумите за влез во ЕУ претставува значаен предуслов за привлекување СДИ во земјата.

Во насока на реализација на поголем прилив на странски капитал во Република Македонија, имајќи го предвид фактот дека станува збор за релативно мал пазар, потребна е регионална промоција, односно заеднички настап на земјите од ЈИЕ на глобалниот пазар (глобален и локален пристап).

Во изградбата на стратегија за привлекување СДИ во Република Македонија треба да се имаат предвид укажувањата на економската литература (што исто така ги потврдија и резултатите од спроведеното истражување) дека влијанието на мотивите за вложување на капиталот, а со тоа и на детерминираните фактори на приливот на СДИ, е условено од дејностите на инвестирање, земјите на потекло на капиталот и од формите на инвестирање.

Во овој контекст, Република Македонија треба да изгради стратегија за привлекување СДИ во дејности што се од особено значење за македонската економија. Овде треба да се има предвид дека Република Македонија располага со трудоинтензивни дејности, па, оттука, привлекувањето СДИ во капиталointензивни дејности би можело негативно да се одрази на и онака високата стапка на невработеност во земјата. Истовремено земјата се соочува во висок трговски дефицит, па затоа би било подобро да се фокусира на извозно ориентирани СДИ.

Исто така, при елаборирањето на прашањето каква стратегија ѝ треба на Република Македонија за привлекување СДИ, треба да се има предвид и потеклото на капиталот, односно дали на Македонија ѝ се потребни СДИ од развиените земји или земјата треба да создаде услови за привлекување СДИ од поранешни земји во транзиција што денес се членки на ЕУ. СДИ од развиените земји може да обезбедат трансфер на висока технологија и знаење. Од друга страна, привлекувањето СДИ од поранешните земји во транзиција би значело влез на помали компании во земјата, што, пак, значи поголема можност на Република Македонија за активно вклучување на локалните фирми во процесот на производство. Истовремено, можноста на привлекување извозно ориентирани СДИ е поголема поради пониските транспортни трошоци, како и меѓусебните традиционални економски односи и културно-историските врски.

Во однос на формите на вложување на капиталот во вид на СДИ, во Република Македонија процесот на приватизација е завршен, а продажбата на профитабилните компании и стратегиските капацитети на земјата е исцрпена, затоа во иднина клучен предизвик во привлекувањето странски капитал во земјата треба да бидат гринфилд-инвестициите.

4.5. Резултати од емпириското истражување

За да се испита издржаноста на мотивите за инвестирање и на детерминирачките фактори на приливот СДИ според релевантните теории и во тој контекст да се апострофираат мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на приливот на СДИ во Република Македонија, како и да се увидат ефектите од странскиот капитал во земјата, што ќе помогне во носењето соодветни заклучоци поврзани со политиката спрема СДИ во Република Македонија, спроведено е емпириско истражување во форма на прашалник. Појдовна рамка на која се базира истражувањето претставува ОЛИ-парадигмата на Ј.Х. Данинг. Оправданоста за употребата на оваа теоретска рамка пред другите доаѓа од еклектичните атрибути на парадигмата.

Прашалникот се состои од три дела (дел А, Б и В).

Во првиот дел од прашалникот, имајќи го предвид основниот постулат на ОЛИ-парадигмата дека во формулирањето на оперативните хипотези за односот помеѓу индивидуалните ОЛИ-варијабли и нивото на интернационалното производство треба јасно да се дефинираат регионот (географската структура), индустријата (секторската структура) и компаниите, презентирани се основните карактеристики на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето.

Вториот дел од прашалникот се однесува на носењето одлука за инвестирање на странските компании во Република Македонија. Во овој дел се истражуваат мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на СДИ во Република Македонија, што ќе послужи како појдовна рамка при дефинирањето на идните насоки на политиката спрема СДИ во Република Македонија.

Третиот дел од прашалникот се однесува на менаџирањето со инвестицијата. Во овој дел статистичката анализа на обработените податоци ја дополнува анализата во трудот за ефектите на СДИ во Република Македонија.

Прашалникот, во консултација со Агенцијата за странски инвестиции во Република Македонија, е доставен до 26 странски компании во земјата, од нив 17 компании, односно околу 65%, дале одговор на поставените прашања. (Листата на компании што дале одговор на прашалникот е дадена во прилог.)

Добиените податоци од 17-те компании со најголем странски капитал во Република Македонија се релевантен примерок за да може да се донесат заклучоци за мотивите за вложување на капиталот и за детерминирачките фактори на приливот на

СДИ, како и за ефектите од нив, во насока на креирање на идните политики поврзани со СДИ во земјата.

Резултатите од спроведеното истражување се сублимирани во два дела.

Во првиот дел од истражувањето се прикажани резултатите што се добиени со статистичка обработка и анализа на одговорите што претставниците на странските компании во Република Македонија ги дале на поставените прашања од анкетниот прашалник.

Во вториот дел од истражувањето се прикажани резултатите добиени од кростабулацијата на релевантните варијабли, односно направено е вкрстување на географската структура на СДИ, секторската структура на СДИ и СДИ според формите на вложување на капиталот со мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на приливот на СДИ, за да се добијат сознанија какви СДИ ѝ се потребни на Република Македонија, во контекст на креирање на стратегијата за привлекување СДИ во функција на нејзин побрз економски развој.

Прв дел

Во овој дел од истражувањето се прикажани резултатите што се добиени со статистичка обработка и анализа на дадените одговори од анкетниот прашалник (дел А, Б и В).

А. ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА КОМПАНИИТЕ

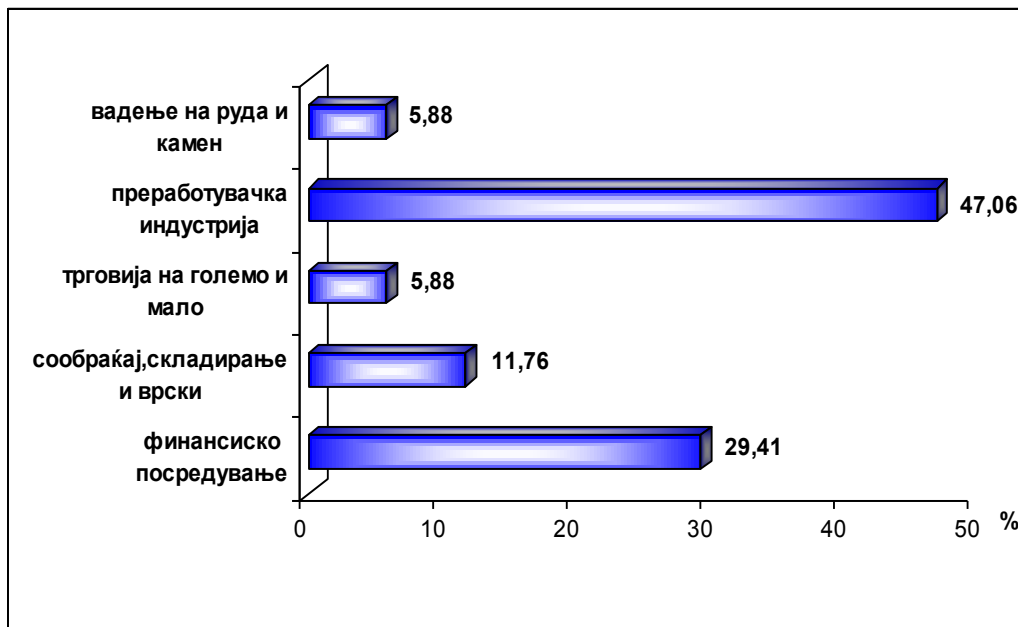
Во табела 1 се презентирани податоци за стопанските дејности на компаниите со најголем странски капитал во Република Македонија што се предмет на истражувањето.

Според резултатите, најголем број компании, осум, односно 47,06%, се од преработувачката индустрија; пет компании, односно 29,41%, се од областа на финансиите; две компании, односно 11,76%, го вложиле својот капитал во сообраќај, складирање и врски; додека во дејностите вадење руда и камен и трговија на големо и на мало е регистрирана по една компанија со странски капитал, односно 5,88%.

Табела 1. Од која стопанска дејност е вашата компанија?

	N	%
Земјоделство, лов и шумарство	/	/
Риболов	/	/
Вадење руда и камен	1	5,88
Преработувачка индустрија	8	47,06
Снабдување со електрична енергија, гас и вода	/	/
Градежништво	/	/
Трговија на големо и на мало	1	5,88
Хотели и ресторани		
Сообраќај, складирање и врски	2	11,76
Финансиско посредување	5	29,41
Активности во врска со недвижен имот, изнајмување и деловни активности	/	/
Јавна управа и одбрана, задолжителна социјална заштита	/	/
Образование	/	/
Здравство и социјални работи	/	/
Други комунални, општи и лични услужни дејности	/	/
Вкупно	17	100

Слика 1.

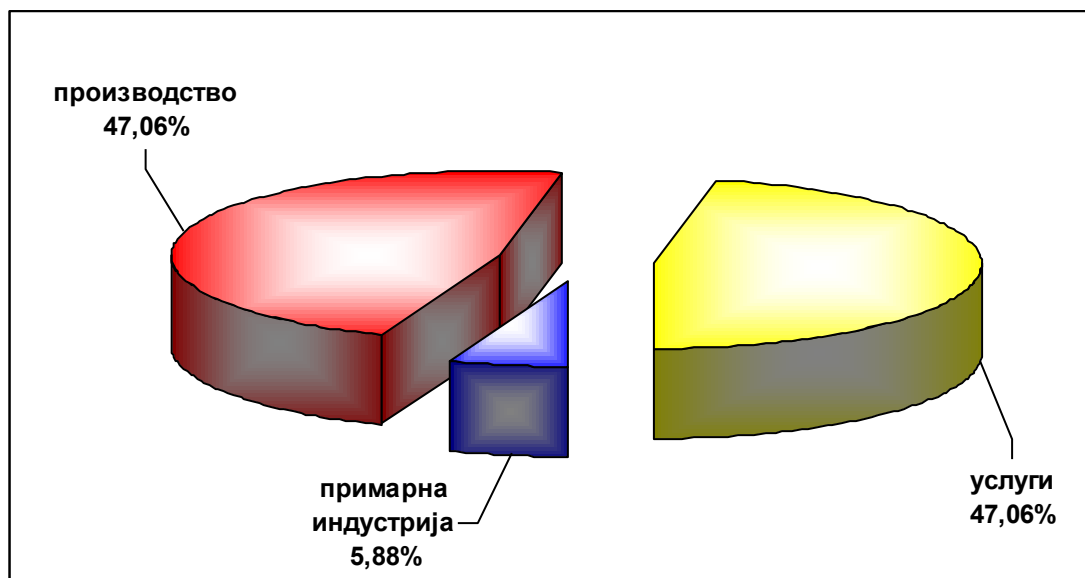
За потребите на истражувањето од вториот дел, односно кростабулација со варијаблата стопански дејности на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, во табела 1а компаниите во однос на стопанските дејности се групирани во три групи: компании од примарната индустрија, од производството и од услужната дејност.

Од 17-те странски компании, една компанија, односно 5,88%, е од примарната индустрија, осум компании, односно 47,06%, се од производството и исто толку компании, осум, односно 47,06%, се од услужната дејност.

Табела 1а

Стопански дејности	N	%
Примарна индустрија	1	5,88
Производство	8	47,06
Услуги	8	47,06
Вкупно	17	100

Слика 1.а.

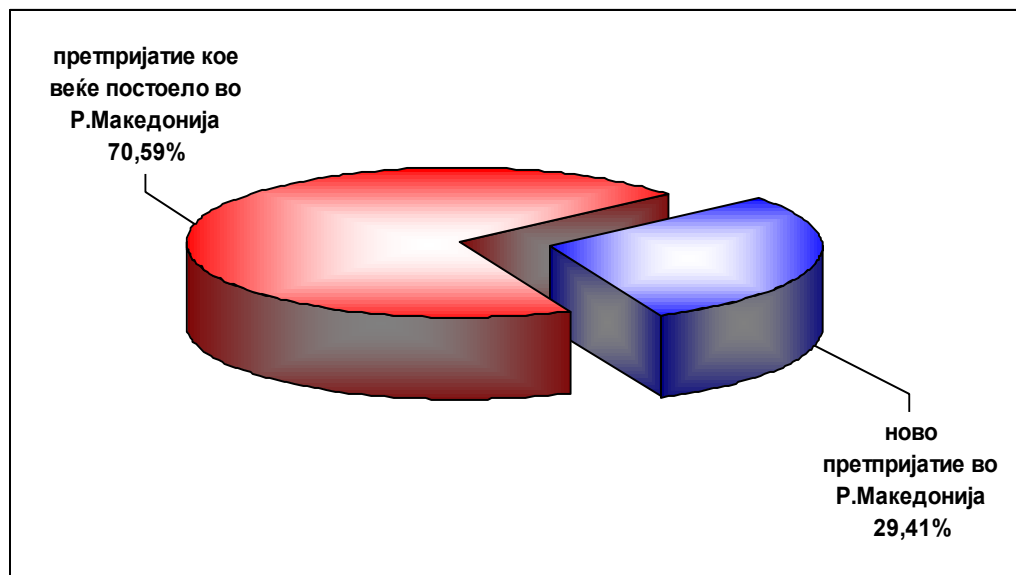
Во табела 2 се презентирани податоци за формата на инвестирање на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето.

Меѓу компаниите со најголем странски капитал во Р. Македонија што се предмет на истражувањето, повеќе од две третини, или 12, односно 70,59, се компании што инвестирале во веќе постојни претпријатија во земјата. Преостанатите пет, односно 29,41%, се инвестиции во нови претпријатија.

Табела 2. Дали вашата инвестиција во Р. Македонија е инвестиција во:

	N	%
Ново претпријатие во Р. Македонија	5	29,41
Претпријатие што веќе постоело во Р. Македонија	12	70,59
Вкупно	17	100

Слика 2.

Во табела 3 е прикажан вкупниот број на вработени лица во странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето.

Најголемиот број на вработени лица во компаниите со странски капитал во Република Македонија изнесува 1.700 лица, а најмалиот број на вработени лица е 100.

Табела 3. Колку изнесува вкупниот број на вработени во компанијата?

100
300
305
340
365
414
420
450
785
854
929
944
1.183
1.700
Нема одговор 3

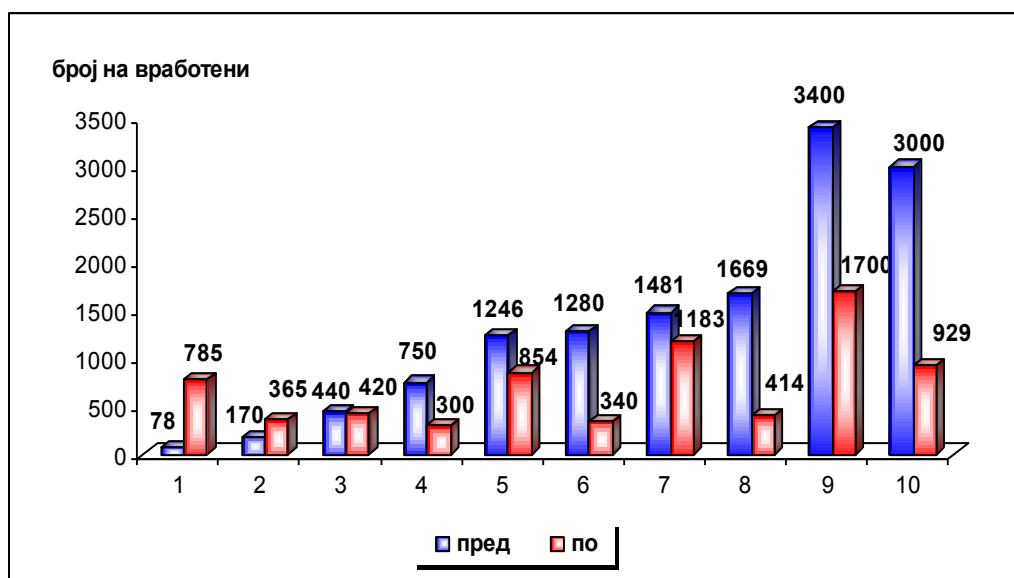
Во табела 4 е прикажан бројот на вработени лица во компаниите со странски капитал што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија, пред и по инвестицијата.

Од добиените резултати може да се констатира дека во поголемиот дел, во осум компании, односно во 66,6%, дошло до намалување на бројот на вработени. Само во две странски компании во земјата е зголемен бројот на вработени лица по странската инвестиција, и тоа за 215% и за 1.006%. За две компании што се предмет на истражувањето не се знае дали дошло до промена на бројот на вработени лица (компаниите не дале податоци).

Табела 4. Доколку вашата инвестиција е во претпријатие што веќе постоело во земјата, наведете го бројот на вработени лица во компанијата пред вашата инвестиција

Пред	N	%	По	N	%	% на промена
78	1	7,69	785+	1	7,69	1.006
170	1	7,69	365 +	1	7,69	215
440	1	7,69	420 -	1	7,69	4,54
750	1	7,69	300 -	1	7,69	60
1.246	1	7,69	854 -	1	7,69	31,46
1.280	1	7,69	340 -	1	7,69	73,44
1.481	1	7,69	1.183 -	1	7,69	20,12
1.669	1	7,69	414 -	1	7,69	75,19
3.400	1	7,69	1.700 -	1	7,69	50,0
3.000	1	7,69	929 -	1	7,69	69,03
Нема одговор	2	23,08	Нема одговор	2	23,08	/
Вкупно	12	100		12	100	

Слика 4

Најмалиот број на вработени лица во странските компании што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија пред инвестирањето изнесува 78, а најголемиот 3.400 вработени лица. Просечниот број на вработени лица во овие компании пред инвестирањето изнесува 1.263 вработени лица.

По инвестицијата на странските компании што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија, минималниот број на вработени лица е 100, најголемиот број е 1.700 вработени лица. Просечниот број на вработени лица во овие претпријатија по инвестицијата изнесува 435 вработени лица.

Од статистичката анализа за бројот на вработени лица во компаниите пред и по инвестицијата може да се види дека просечниот број на вработени лица во странските компании што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија по инвестицијата е намален трипати, од 1.263 вработени лица пред инвестицијата, на 435 вработени лица по инвестицијата.

Табела 4а

	Минимум	Максимум	Медијана	Стандардна девијација	Средна вредност
Пред инвестиција	78	3.400	1.351,4	353,7	1.263
По инвестиција	100	1.700	649,2	116,7	435

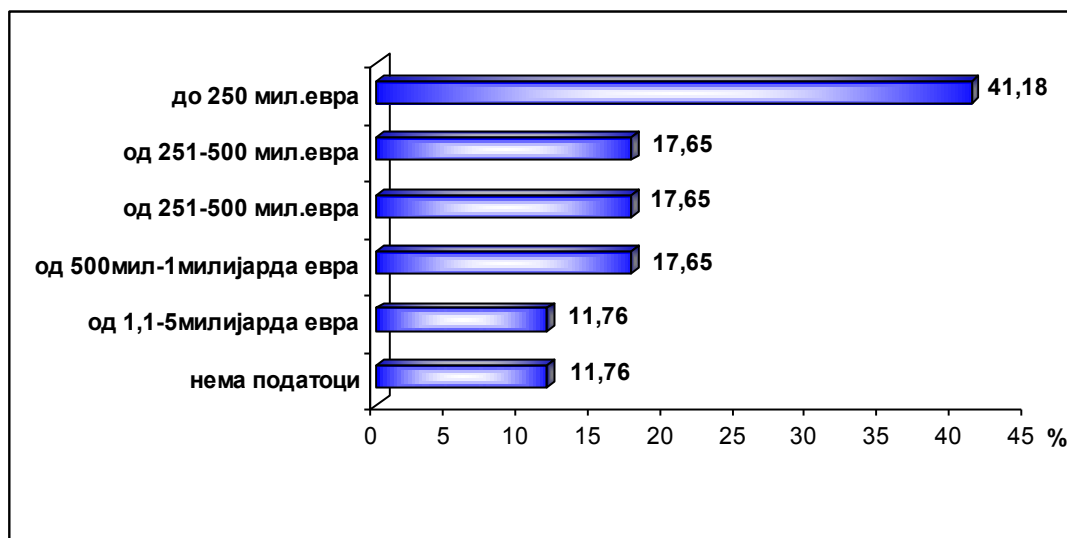
Презентираните податоци во табела 5 за вкупниот годишен приход во тековната година на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето покажуваат дека во седум компании, односно 41,18%, годишниот приход изнесува до 250 милиони евра, во три компании, односно 17,65%, изнесува од 251 до 500 милиони евра, во исто толку компании годишниот приход се движи од 501 милион евра до 1 милијарда евра и две компании, односно 11,76%, оствариле вкупен приход од 1,1 до 5 милијарди евра во тековната година.

Од вкупниот број компании што се предмет на истражувањето, две компании немаат податок за висината на приходот во тековната година.

Табела 5. Колку изнесува вкупниот годишен приход на компанијата за тековната година?

	N	%
До 250 милиони евра	7	41,18
Од 251 до 500 милиони евра	3	17,65
Од 501 милион до 1 милијарда евра	3	17,65
Од 1,1 до 5 милијарди евра	2	11,76
Над 5 милијарди евра	/	/
Нема податок	2	11,76
Вкупно	17	100

Слика 5

Во табела 6 е даден приказ на земјите од кои потекнуваат странските компании што го инвестирале својот капитал во Република Македонија што се предмет на истражувањето.

Од нив, пет компании се од Република Грција, две компании се од Велика Британија и од Франција и по една компанија од Австрија, Луксембург, Словенија, Унгарија, Хрватска, Германија, Америка и од Австралија.

Табела 6. Од која земја потекнува вашата компанија?

	N	%
Унгарија	1	5,88
Грција	5	29,42
Австралија	1	5,88
Франција	2	11,77
Велика Британија	2	11,77
Словенија	1	5,88
Австрија	1	5,88
Америка	1	5,88
Хрватска	1	5,88
Луксембург	1	5,88
Германија	1	5,88
Вкупно	17	100

За потребите на истражувањето од вториот дел, односно кростабулација со варијаблата земја на потекло на странските компании во Република Македонија, во табелата 6а земјите чии компании го вложиле својот капитал во Република Македонија се поделени во однос на географската дистрибуција на: земји од европскиот континент и земји од другите континенти. Понатаму, во табелата 6б е направена поделба на европските земји на: соседни земји, поранешни социјалистички земји и други европски земји.

Од странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, 15 компании, односно 88,23%, потекнуваат од европските земји и две компании, односно 11,77%, потекнуваат од други континенти. Од 15-те странски компании што потекнуваат од европските земји, пет компании, односно 33,33%, компании се од Република Грција, три компании, односно 20%, се поранешни социјалистички земји и преостанатите се други европски земји.

Табела 6а

	N	%
Европски земји	15	88,23
Неевропски земји	2	11,77
Вкупно	17	100

Табела 6б

Од европските земји	N	%
Соседни земји	5	33,33
Поранешни социјал. земји	3	20,00
Други европски земји	7	46,67
Вкупно	15	100

Б. НОСЕЊЕ ОДЛУКА ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ

Резултатите од истражувањето презентирани во табелата 7 се однесуваат на мотивите на странските инвеститори за инвестирање во Република Македонија. На компаниите им беа понудени четири мотиви за инвестирање (потрага по ресурси, освојување нови пазари, поголема ефикасност на ангажираниот капитал и потрага по стратегиски производи), кои требаше да ги рангираат од 1 до 4 според влијанието врз нивната одлука за инвестирање во Република Македонија, каде што рангот или оценката 1 има најголемо влијание, а рангот или оценката 4 има најмало влијание.

Според одговорите дадени од странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, може да се заклучи дека најсилно влијание при донесувањето на одлуката на странските компании за инвестирање во Република Македонија имал мотивот за освојување нов пазар.

Во дистрибуцијата на рангирањето на мотивот за освојување нов пазар, најголем процент од странските компании, 52,94%, дале оценка 1, односно го оцениле овој мотив со најголемо влијание при носењето на својата одлука за инвестирање во Република Македонија. Мотивот за потрага по ресурси за поголемиот дел од странските компании што инвестирале во Република Македонија имал силно влијание врз одлуката за инвестирање во земјата, односно 41,18% од компаниите го оцениле со 2. За мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал, 58,82% од компаниите се изјасниле со оценката 3, односно со слабо влијание. Мотивот за потрага по стратегиски производи најголем процент компании 41,18% го оцениле со најслабо влијание, односно со оценката 4, врз одлуката да инвестираат во Република Македонија.

Табела 7. Колку следниве мотиви влијаеле на носењето на вашата одлука да инвестирате во Република Македонија?

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.
1	9 52,94%	4 23,53%	1 5,88%	5 29,41%
2	3 17,65%	3 17,65%	7 41,18%	2 11,76%
3	1 5,88%	10 58,82%	5 29,41%	3 17,65
4	4 23,53%	/	4 23,53%	7 41,18%
Вкупно	17	17	17	17

а. освојување нов пазар

б. поголема ефикасност на ангажираниот капитал

в. потрага по ресурси

г. потрага по стратегиски производи

Резултатите од истражувањето презентирани во табелата 8 се однесуваат на детерминирачките фактори на СДИ во Република Македонија. На компаниите им беа понудени 5 групи детерминирачки фактори (детерминирачките фактори поврзани со националната политика за СДИ, економските фактори поврзани со пазарот на земјата, економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата, бизнис-климата во земјата-домаќин на капиталот и апликацијата на земјата за членство во Европската Унија), кои требаше да ги рангираат од 1 до 5 според влијанието врз нивната одлука за инвестирање во Република Македонија (каде што рангот 1 има најголемо влијание, а рангот 5 има најмало влијание).

Од прикажаната дистрибуција на анализираниите детерминирачки фактори на СДИ можеме да заклучиме дека најсилно влијание врз одлуката на странските компании да инвестираат во Република Македонија имале економските фактори поврзани со пазарот на земјата, односно 41,18% од компаниите ги оцениле со највисоката оценка 1 и исто толку компании економските фактори поврзани со пазарот на земјата ги оцениле со високата оценка 2.

Најниско влијание врз одлуката на странските инвеститори да инвестираат во Република Македонија имала апликацијата на земјата за членство во Европската Унија, односно 64,71% од компаниите ја оцениле со оценката 5.

Економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата, 52,94% од странските компании ги оцениле со високата оценка 2.

Детерминирачките фактори поврзани со националната политика за СДИ и бизнис-климата на земјата извршиле средно влијание врз одлуката на странските компании да инвестираат во Република Македонија. Влијанието на националната политика 41,18% од странските компании што се предмет на истражувањето го оцениле со оценката 3, додека влијанието на бизнис-климата во Република Македонија 58,82% од странските компании го оцениле со оценката 3.

Табела 8. Колку следниве детерминирачки фактори влијаеле на носењето на вашата одлука да инвестирате во Република Македонија?

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.	д.
1	2 11,76%	7 41,18%	2 11,76%	2 11,76%	2 11,76%
2	2 11,76%	7 41,18%	9 52,94%	4 23,53%	/
3	7 41,18%	1 5,88%	3 17,65%	10 58,82%	1 5,88%
4	5 29,41%	1 5,88%	3 17,65%	1 5,88%	3 17,65%
5	1 5,88%	1 5,88%	/	/	11 64,71%
Вкупно	17	17	17	17	17

а. детерминирачките фактори поврзани со националната политика за СДИ

б. економските фактори поврзани со пазарот на земјата

в. економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата

г. бизнис-климата во земјата-домаќин на капиталот

д. апликација на земјата за членство во Европската Унија

Имајќи ги предвид факторите содржани во секоја група детерминирачки фактори на СДИ, понатаму во овој дел од истражувањето се испитува влијанието на секој фактор поединечно од секоја група на детерминирачки фактори на СДИ на носењето на одлуката на странските компании да инвестираат во Република Македонија. Рангирањето на влијанието на факторите е од 1 до 3, каде што 1 има најсилно влијание, а 3 има најслабо влијание на одлуката на странските компании да инвестираат во земјата.

Во табелата 9 и во табелата 9а е прикажана дистрибуцијата на детерминирачките фактори поврзани со националната политика за СДИ, рангирани според нивото на одлуката на странските компании за инвестирање во Република Македонија што се предмет на истражувањето.

Од понудените фактори, најсилно влијание извршила макроекономската стабилност, додека трговската политика и регионалната политика извршиле најслабо влијание. Средно влијание извршиле политичката стабилност, политиката на загарантирана приватна сопственост и постоење на слободна конкуренција, како и даночната политика на земјата.

Прикажано во проценти, 58,82% од странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето оцениле дека од детерминирачките фактори поврзани со националната политика за СДИ, макроекономската стабилност имала најсилно влијание врз нивната одлука за инвестирање и дале оценка 1. Со оценката 2 вкупно 52,94% од компаниите ја оцениле политичката стабилност, 64,71% од странските компании ја оцениле политиката на загарантирана приватна сопственост и постоење на слободна конкуренција и 64,71% од компаниите ја оцениле даночната политика на земјата. Со најслабата оценка 3 вкупно 41,18% од компаниите ја оцениле трговската политика и 47,06% од компаниите ја оцениле регионалната политика на земјата.

**Табела 9. Колку следниве детерминирачки фактори поврзани со
националната политика за СДИ влијаеле на
вашата одлука да инвестирате во Република Македонија?**

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.
1	4 23,53%	10 58,82%	4 23,53%	4 23,53%
2	9 52,94%	6 35,29%	6 35,29%	11 64,71%
3	3 17,65%	/	5 29,41%	1 5,88%
Нема податок	1 5,88%	1 5,88%	2 11,76%	1 5,88%
Вкупно	17	17	17	17

а. политичката стабилност

б. макроекономската стабилност

в. процесот на приватизација

г. загарантираната приватна сопственост и постоењето на слободна конкуренција

Табела 9а. Колку следниве детерминирачки фактори поврзани со националната политика за СДИ влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Република Македонија?

Ранг на влијание	д.	ѓ.	е.
1	4 23,53%	5 29,41%	3 17,65%
2	11 64,71 %	4 23,53 %	6 35,29 %
3	2 11,76 %	7 41,18 %	8 47,06 %
Нема податок	/	1 5,88%	/
Вкупно	17	17	17

д. даночната политика

ѓ. трговската политика

е. регионалната политика

Во однос на влијанието на економските фактори поврзани со пазарот, резултатите од истражувањето прикажани во табелата 10 покажуваат дека најсилно влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија на странските компании што се предмет на истражувањето извршил пристапот до регионалниот и до глобалниот пазар, додека специфичните потрошувачки референци во земјата тие ги истакнуваат како фактор со најслабо влијание.

Во дистрибуцијата, изразена во проценти, 52,94% странски компании инвестирале во Република Македонија под силно влијание на пристапот до регионалниот и до глобалниот пазар, додека влијанието на детерминиращкиот фактор специфични потрошувачки референци во земјата имал најслабо влијание кај исто толку странски компании, 52,94%. Структурата на пазарот и развојот на пазарот имале средно влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија на странските компании, со 58,82% и 47,06%.

Табела 10. Колку следниве економски фактори поврзани со пазарот влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Република Македонија?

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.	д.
1	5 29,41 %	6 35,29 %	6 35,29 %	9 52,94 %	3 17,65 %
2	5 29,41 %	8 47,06 %	10 58,82 %	5 29,41 %	5 29,41 %
3	6 35,29 %	2 11,76 %	1 5,88%	3 17,65 %	9 52,94 %
Нема податок	1 5,88%	1 5,88%	/	/	/
Вкупно	17	17	17	17	17

а. големината на пазарот

б. развојот на пазарот

в. структурата на пазарот

г. пристапот до регионалниот и до глобалниот пазар

д. специфичните потрошувачки преференции во земјата

Во рангирањето на економските фактори поврзани со ресурсите и со капацитетите на земјата-домаќин на капиталот од табелата 11, расположливата квалификувана работна сила имала најсилно влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија, односно кај 64,71% од странските компании што се предмет на истражувањето. Исто така евтината работна сила, со 58,82%, имала силно влијание.

Најслабо влијание на одлуката на странските инвеститори да инвестираат во Република Македонија имале ниските трошоци за рента, за 58,82%, и добрата инфраструктура, за 41,18% од компаниите.

Расположливите технички капацитети имаат средно влијание при носењето на одлуката за инвестирање во земјата, за 41,18% од странските компании, оценувајќи ги со оценката 2.

Расположливите иновативни и едукативни капацитети имаат слабо влијание при носењето одлука за инвестирање во земјата, за 41,18% од странските компании, оценувајќи ги со оценката 3.

Табела 11. Колку следниве економски фактори поврзани со ресурсите и со капацитетите на земјата-домаќин влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Република Македонија?

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.	д.	ѓ.
1	4 23,53%	10 58,82%	11 64,71%	3 17,65%	6 35,29%	4 23,53%
2	2 11,76%	5 29,41%	4 23,53%	6 35,29%	7 41,18%	6 35,29%
3	10 58,82%	2 11,76%	1 5,88%	7 41,18%	3 17,65%	7 41,18%
Нема податок	1 5,88%	/	1 5,88%	1 5,88%	1 5,88%	/
Вкупно	17	17	17	17	17	17

а. ниските трошоци за рента

б. евтината работна сила

в. расположливата квалификувана работна сила

г. расположливите иновативни и едукативни капацитети

д. расположливите технички капацитети

ѓ. добрата инфраструктура

Од детерминирачките фактори поврзани со бизнис-климата во земјата, резултатите од истражувањето прикажани во табелата 12 покажуваат дека најсилно влијание врз одлуката на странските компании што се предмет на истражувањето да инвестираат во Република Македонија извршила ефикасноста на институциите.

Во дистрибуцијата на детерминирачките фактори поврзани со бизнис-климата на земјата, искажана во проценти, за ефикасноста на институциите 35,29% од компаниите ја дале оценката 1 и исто толкав процент компании ја дале оценката 2 за владеењето на правото, повеќе од половина компании, 52,94%, ја дале средната оценка 2, инвестициските олеснувања најголем процент на компаниите, 47,06, ги оцениле со средната оценка 2 и 41,18% ги оцениле со високата оценка 1, а услугите по реализација на инвестиција 47,06% од компаниите ги оцениле со средната оценка 2.

**Табела 12. Колку следниве детерминирачки фактори поврзани со
бизнис-климата во земјата влијаеле на вашата
одлука да инвестирате во Република Македонија?**

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.
1	7 41,18%	4 23,53%	6 35,29%	5 29,41%
2	8 47,06%	9 52,94%	6 35,29%	8 47,06%
3	2 11,76%	4 23,53%	4 23,53%	3 17,65%
Нема податок	/	/	1 5,88%	1 5,88%
Вкупно	17	17	17	17

а. стимулациите за странските инвеститори

б. владеењето на правото

в. ефикасноста на институциите на системот

г. услугите по реализација на инвестицијата

Резултатите од табелата 13 покажуваат дека најавата за членство на Р. Македонија во ЕУ за најголем број и процент од странските компании што се предмет на истражувањето, 10 компании, односно 58,82%, немала влијание врз нивната одлука да инвестираат во земјата.

Табела 13. Дали најавата за членство на Р. Македонија во ЕУ значајно влијаела врз вашата одлука за инвестирање во земјата?

	N	%
Да	7	41,18%
Не	10	58,82%
Вкупно	17	100

В. МЕНАЦИРАЊЕ СО ИНВЕСТИЦИЈАТА

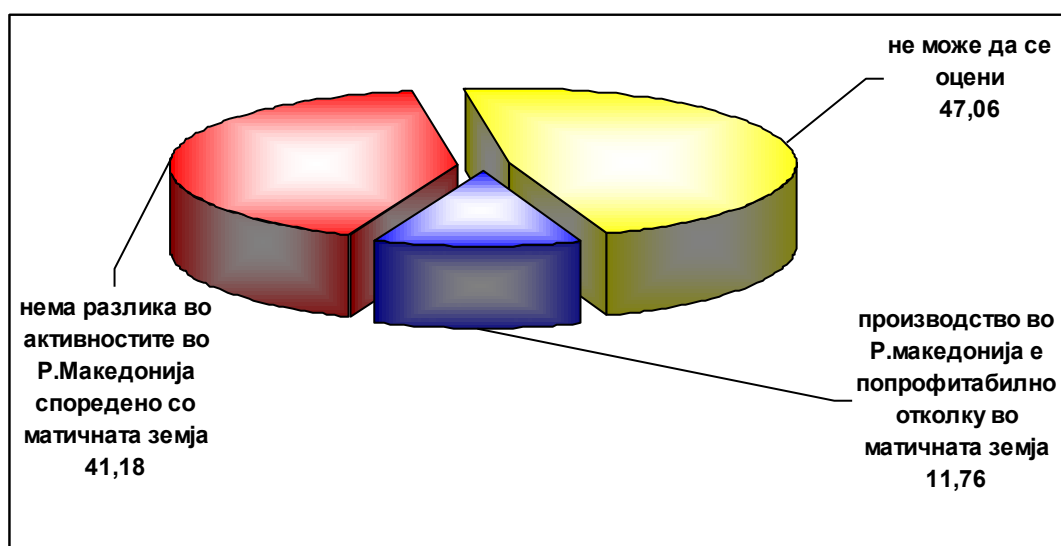
Во табелата 14 се презентирани резултатите од одговорот на прашањето за компарирање на активностите на странските компании во Република Македонија со матичната земја.

Од странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, осум компании, односно 47,06%, не можеле да дадат никаква оценка, седум компании, односно 41,18%, сметаат дека нема никаква разлика во активностите, додека две од странските компании, односно 11,76%, производството во Република Македонија го оценуваат како попрофитабилно отколку во матичната земја.

Табела 14. Како ги споредувате вашите активности на компанијата во матичната земја со активностите во Р. Македонија?

	N	%
Производството во Р. Македонија е попрофитабилно отколку во матичната земја	2	11,76%
Работната сила во Р. Македонија е подобро обучена отколку во матичната земја	/	/
Суровините во Р. Македонија се поевтини отколку во матичната земја	/	/
Нема разлика во активностите во Р. Македонија споредено со матичната земја	7	41,18%
Не можеме да оцениме	8	47,06%
Вкупно	17	100

Слика 7

Во табелата 15 се презентирани резултатите од одговорот на прашањето за соработката на странските компании со фирмите во Република Македонија.

Најголемиот дел странски компании што се предмет на истражувањето, 88,24%, имаат соработка со фирмите во Република Македонија.

Повеќе од половина од нив, осум компании, односно 47,06%, соработката ја оценуваат како задоволителна, додека седум компании, односно 41,18%, сметаат дека соработката е незадоволителна.

Од странските компании што се предмет на истражувањето, само две компании, односно 11,76%, немаат соработка со фирмите во Република Македонија.

Табела 15. Како ја оценувате соработката со фирмите во Р. Македонија?

	N	%
Задоволителна	8	47,06%
Незадоволителна	7	41,18%
Немаат соработка	2	11,76%
Вкупно	17	100

Во табелата 16, табелата 16а, табелата 16б и табелата 16в се прикажани резултатите што се добиени со рангирање на детерминирачките фактори што имаат негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето. Рангирањето на влијанието на факторите е од 1 до 3, каде што 1 има најсилно негативно влијание, а 3 има најслабо негативно влијание врз работата на странските компании во земјата.

Во однос на понудените фактори и добиените одговори, резултатите од истражувањето покажуваат дека најсилно негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија имаат макроекономската нестабилност, слабиот пораст на пазарот, непостоењето на законски регулативи, неефикасни институции и корупција. Со средно негативно влијание странските компании ги оценуваат политичката нестабилност, несоодветната политика кон приватните претпријатија и конкуренцијата, недостигот од технички капацитети и лошата инфраструктура. Меѓу факторите најслабо негативно влијание на работата на странските компании имаат високите трошоци за рента и за работна сила, рестрикциите во законската регулатива за вработување и отпуштање работници, како и недостигот од иновативни и едукативни капацитети.

Во дистрибуцијата изразена во проценти, 60% од странските компании во Република Македонија оцениле дека слабиот пораст на пазарот има најсилно негативно влијание, односно 64,71% од странските компании овој фактор го оцениле со најсилно негативно влијание на нивната работа во земјата. Непостоењето на законски регулативи негативно го оцениле 58,82%, макроекономската нестабилност 52,94%, неефикасните институции 47,06% и корупцијата негативно ја оцениле 41,18%. Со средно негативно влијание, 58,82% од странските компании во Република Македонија го оценуваат недостигот од технички капацитети, 47,06% од компаниите ја оцениле политичката нестабилност и исто толкав процент компании ги оцениле несоодветната политика кон приватните претпријатија и конкуренцијата и лошата инфраструктура. Меѓу факторите со слабо негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија, 58,82% од компаниите ги оцениле високите трошоци за работна сила, 52,94% од компаниите ги оцениле високите трошоци за рента и исто толку компании ги оцениле рестрикциите во законската регулатива за вработување и отпуштање работници и недостигот од иновативни и едукативни капацитети.

Табела 16. Колку следниве детерминирачки фактори влијаат негативно на работата на компанијата во Република Македонија?

Ранг на влијание	а.	б.	в.	г.	д.
1	7 41,18%	9 52,94%	5 29,41%	11 64,71%	5 29,41%
2	8 47,06%	6 35,29%	7 41,18%	4 23,53%	8 47,06%
3	1 5,88%	2 11,76%	4 23,53%	2 11,76%	3 17,65%
Нема податок	1 5,88%	/	1 5,88%	/	1 5,88%
Вкупно	17	17	17	17	17

а. политичката нестабилност

б. макроекономската нестабилност

в. нејасните прописи и стандарди што се однесуваат на странските инвестиции

г. слабиот пораст на пазарот

д. несоодветната политика кон приватните претпријатија и конкуренцијата

Табела 16а. Колку следниве детерминирачки фактори влијаат негативно на работата на компанијата во Република Македонија?

Ранг на влијание	ѓ.	е.	ж.	з.	с.
1	7 41,18%	2 11,76%	3 17,65%	4 23,53%	2 11,76%
2	6 35,29%	5 29,41%	3 17,65%	6 35,29%	5 29,41%
3	3 17,65%	9 52,94%	10 58,82%	7 41,18%	9 52,94%
Нема податок	1 5,88%	1 5,88%	1 5,88%	/	1 5,88%
Вкупно	17	17	17	17	17

ѓ. високите даноци и царини

е. високите трошоци за рента

ж. високите цени за работна сила

з. непостоењето на квалификувана работна сила

с. рестрикциите во законската регулатива за вработување и отпуштање
работници

Табела 166. Колку следниве детерминирачки фактори влијаат негативно на работата на компанијата во Република Македонија?

Ранг на влијание	и.	Ј.	к.	л.	љ.
1	1 5,88%	/	5 29,41%	10 58,82%	4 23,53%
2	6 35,29%	10 58,82%	8 47,06%	2 11,76%	5 29,41%
3	9 52,94%	6 35,29%	3 17,65%	3 17,65%	7 41,18%
Нема податок	1 5,88%	1 5,88%	1 5,88%	2 11,76%	1 5,88%
Вкупно	17	17	17	17	17

и. недостигот од иновативни и едукативни капацитети

ј. недостигот од технички капацитети

к. лошата инфраструктура

л. непостоењето на законска регулатива

љ. постоењето на административни бариери за влез на СДИ

Табела 16в. Колку следниве детерминирачки фактори влијаат негативно на работата на компанијата во Република Македонија?

Ранг на влијание	м.	н.	њ.
1	8 47,06%	7 41,18%	5 29,41%
2	6 35,29%	5 29,41%	6 35,29%
3	2 11,76%	2 11,76%	4 23,53%
Нема податок	1 5,88%	3 17,65%	2 11,76%
Вкупно	17	17	17

м. неефикасноста на институциите на системот

н. трошоците поврзани со корупција

њ. бавните реформи во насока на влез на земјата во ЕУ

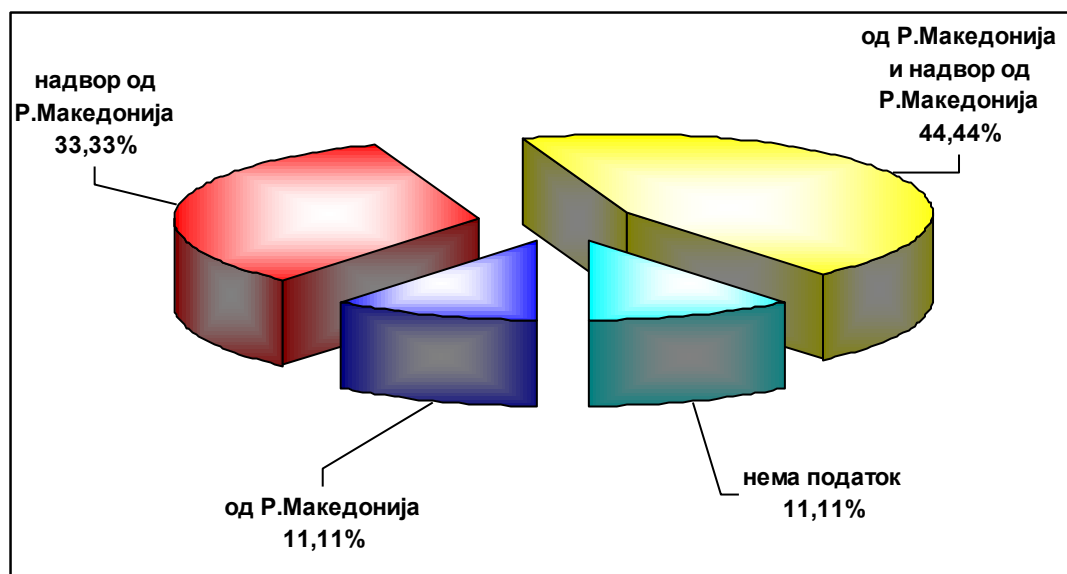
Најголемиот дел странски компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето сировините потребни за своето производство ги набавуваат и од Република Македонија и надвор од неа, односно 44,44% (предмет на истражувањето се само странските компании од секторот индустрија).

Од странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, 33,33% сировините потребни за своето производство ги набавуваат надвор од земјата, додека само 11,11% од компаниите сировините ги набавуваат само од Република Македонија (табела 17).

Табела 17. Сировините потребни за производство на вашите производи ги набавувате од

	N	%
Од Р. Македонија	1	11,11
Надвор од Р. Македонија	3	33,33
Од Р. Македонија и надвор од Р. Македонија	4	44,44
Не дале одговор	1	11,11
Вкупно	9	100

Слика 8

Како резултат на дадените одговори од прашањето 17, во табелата 17а е презентирана процентуалната застапеност на потеклото на суровините за производство на странските компании во Република Македонија.

Резултатите покажуваат дека најголем дел компании суровините ги набавуваат надвор од Република Македонија. Односно, три компании 100% од суровините ги набавуваат надвор од Република Македонија, две компании 70% од суровините и една компанија 50% од суровините ги набавува надвор од земјата. Од преостанатите компании, само две компании суровините потребни за своето производство ги набавуваат најмногу од Република Македонија, односно една компанија 100% од суровините ги набавува од Република Македонија и една компанија 70% од суровините ги набавува од земјата.

Табела 17а. Процентуална застапеност на потеклото на суровините

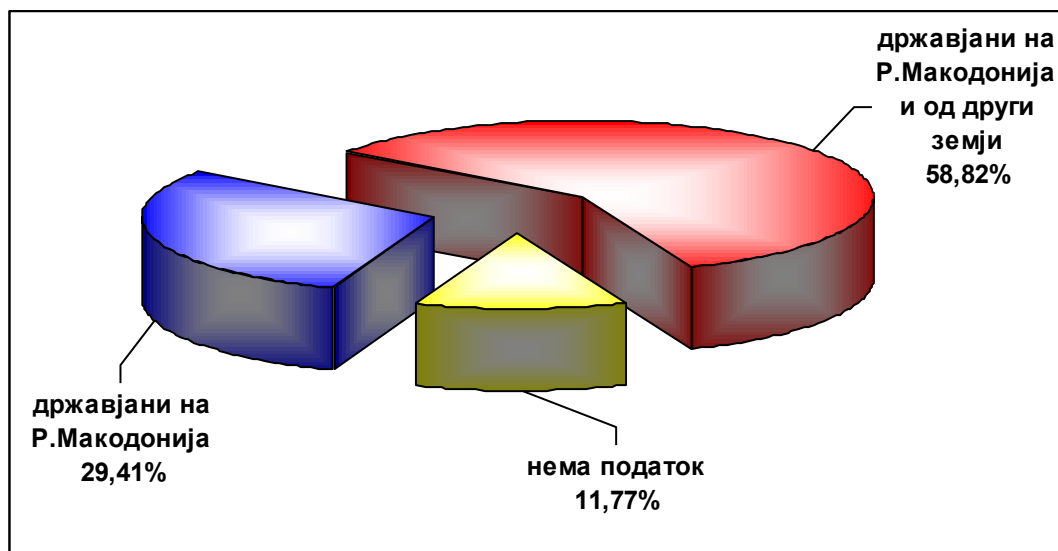
Процентуална застапеност на суровини набавени од Р.М.	Процентуална застапеност на суровини набавени надвор од Р.М.	N	%
100	/	1	12,5
	100	3	37,5
30%	70%	2	25
50	50	1	12,5
70%	30%	1	12,5
Вкупно		8	100

Резултатите во табелата 18 покажуваат дека вработените лица во странските компании што инвестирале во Република Македонија, во десет компании, односно 58,82% се државјани и на Република Македонија и на други држави, додека во пет компании, односно 29,41%, вработените лица се исклучиво државјани на Република Македонија.

Табела 18. Вработените лица во вашата компанија се:

	N	%
Државјани на Р. Македонија	5	29,41
Државјани на Р. Македонија и на други земји	10	58,82
Не дале одговор	2	11,77
Вкупно	17	100

Слика 9

Во процентуалната застапеност на вработените лица од Република Македонија и од други држави, прикажани во табелата 18а, доминираат, со околу 97%, вработени што се државјани на Република Македонија. Тој процент се движи од 99% во четири компании, 95% во три компании, 99,9% во една компанија, 99,3% во една компанија и 97% во една компанија.

Табела 18а. Процентуална застапеност на вработени лица во странските компании

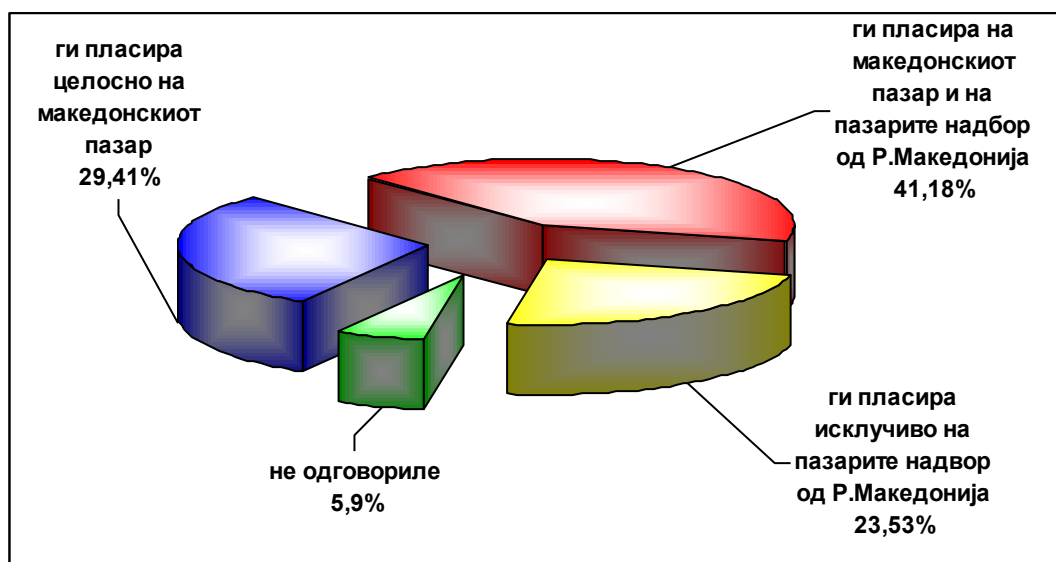
Државјани од Р. Македонија %	Државјани од други земји %	Вкупно компани N	Вкупно компани %
100	/	5	29,41
99,9	0,1	1	5,88
99,3	0,7	1	5,88
99	1	4	23,53
97	3	1	5,88
95	5	3	17,65
Не дале податок		2	11,76
Вкупно		17	100

Во однос на пласманот на производите и на услугите на странските компании што инвестирале во Република Македонија, резултатите од истражувањето прикажани во табелата 18 покажуваат дека седум компании, односно 41,18%, производите и услугите ги пласираат и на македонскиот пазар и на пазарите надвор од земјата, производите и услугите на пет компании, односно 29,41%, се наменети целосно за македонскиот пазар, додека четири компании, односно 23,53%, ги пласираат производите и услугите исклучиво на пазарите надвор од Република Македонија.

Табела 19. Производите и услугите што ги произведуваат странските компании во Р. Македонија

	Вкупно компани N	Вкупно компани %
Ги пласираат целосно на македонскиот пазар	5	29,41
Ги пласираат на македонскиот пазар и на пазарите надвор од Р. Македонија	7	41,18
Ги пласираат исклучиво на пазарите надвор од Р. Македонија	4	23,53
Не одговориле	1	5,9
Вкупно	17	100

Слика 10

Во табелата 19а е покажана процентуална застапеност на пласманот на производите и на услугите што ги произведуваат странските компании во Р. Македонија. Податоците покажуваат дека поголемиот дел странски компании што инвестирале во Република Македонија ги пласираат своите производи и услуги на македонскиот пазар. Односно четири компании 50% од производите и услугите ги пласираат на македонскиот пазар, една компанија 85%, една компанија 80%, една компанија 45% и една компанија само 18% од производите и услугите ги пласира на македонскиот пазар. Преостанатите пет компании што дале одговор на ова прашање ги пласираат своите производи и услуги целосно на македонскиот пазар.

Табела 19а. Процентуална застапеност на производите и на услугите што ги произведуваат странските компании во Р. Македонија

Ги пласираат на македонскиот пазар	Ги пласираат на други пазари	Вкупно компании N	Вкупно компании %
100	/	5	29,41
	100	3	17,65
85	15	1	5,9
80	20	1	5,9
50	50	4	23,53
45	55	1	5,9
18	82	1	5,9
Не дале одговор	/	1	5,9
Вкупно		17	100

Втор дел

Во овој дел е направена кростабулација (вкрстување) на основните карактеристики на странските компании во Република Македонија што се предмет на истражувањето, односно групите земји на потекло на компаниите, стопанските дејности и формите на инвестирање со мотивите за инвестирање и детерминирачките фактори на СДИ. Во однос на кростабулацијата со стопанските дејности, резултатите што се однесуваат на странските компании од примарната индустрија не се земени предвид, бидејќи предмет на истражувањето е само една компанија.

Претходно е направено меѓусебното вкрстување на варијаблата основни карактеристики на странските компании во Република Македонија.

Резултатите прикажани во табелите 20, 21 и 22 покажуваат дека 60% од странските компании чиј капитал потекнува од соседните земји и 57,14%% од компаниите од групата други европски земји инвестирале во секторот услуги. Сите странски компании во Република Македонија чиј капитал потекнува од групата поранешни социјалистички земји инвестирале во производството. Половина од странските компании во Република Македонија од групата неевропски земји инвестирале во производството, а половина од нив инвестирале во услугите.

Сите странски компании во Република Македонија чиј капитал потекнува од соседните земји, 66,67% се од компаниите од групата поранешни социјалистички земји и 57,14% од компаниите од групата други европски земји инвестирале во веќе постојни претпријатија во земјата. Половина од странските компании во Република Македонија од групата неевропски земји инвестирале во веќе постојни претпријатија во земјата, а половина од нив инвестирале во нови претпријатија.

Од странските компании во Република Македонија што инвестирале во веќе постојни претпријатија во земјата, 75% се од услужната дејност, 62,5% од производството и 100% се компании од примарната индустрија. Од странските компании во Република Македонија што инвестирале во нови претпријатија во земјата, 37,5% се од производството, а 25% се од услужната дејност.

Табела 20. Земја на потекло на компанијата - Стопански дејности

Стопански дејности	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни земји	Поранешни социјалистички земји	Други европски земји	Неевропски земји
Примарна индустрија	0	0	1 14,29%	0
Производство	2 40%	3 100%	2 28,57%	1 50%
Услуги	3 60%	0	4 57,14%	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Табела 21. Земја на потекло на компанијата - Форми на инвестирање

Форми на инвестирање	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни земји	Поранешни социјалистички земји	Други европски земји	Неевропски земји
Ново претпријатие	0	1 33,33%	3 42,86%	1 50%
Претпријатие што веќе постоело	5 100%	2 66,67%	4 57,14%	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Табела 22. Стопанска дејност - Форми на инвестирање

Форми на инвестирање	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна Индустрија
Ново претпријатие	2 25%	3 37,50%	0
Претпријатие што веќе постоело	6 75%	5 62,50%	1 100%
Вкупно	8	8	1

КРОСТАБУЛАЦИЈА СО ЗЕМЈИ НА ПОТЕКЛО НА КОМПАНИЈАТА

Во однос на влијанието на мотивот за освојување нов пазар врз одлуката на странските компании за инвестирање во Република Македонија, за најголем дел од компаниите чиј капитал потекнува од европските земји овој мотив имал најголемо влијание. Наспроти нив, мотивот за освојување нов пазар имал најслабо влијание на одлуката за инвестирање во Република Македонија за компаниите од неевропските земји.

Односно, 60% од странските компании од групата соседни земји, 66,67% од странските компании од групата поранешни социјалистички земји и 42,86% од групата други европски земји го оцениле влијанието на мотивот за освојување нов пазар врз одлуката за инвестирање во Република Македонија со највисоката оценка 1.

Една компанија од групата неевропски земји го оценила влијанието на мотивот за освојување нов пазар со најслабата оценка 4 и исто така за една компанија овој мотив имал слабо влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија, која го оценила со оценката 3 (табела 23).

Табела 23. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Освојување нов пазар	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	3 60%	2 66,67%	3 42,86%	0
2	0	0	2 28,57%	0
3	0	0	2 28,57%	1 50%
4	2 40%	1 33,33%	0	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Мотивот за потрага по ресурси имал силно влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија за странските компании од групата соседни

земји. Овој мотив, 40% од странските компании од групата на соседни земји го оцениле со највисоката оценка 1 и 60% од нив го оцениле со високата оценка 2.

Мислењето на странските компании од групата поранешни социјалистички земји во однос на влијанието на мотивот за потрага по ресурси при носењето на нивната одлука за инвестирање во Република Македонија е поделено. Односно, една странска компанија од групата поранешни социјалистички земји го оценила влијанието на мотивот за потрага по ресурси врз одлука за инвестирање во земјата со највисоката оценка 1, една компанија со оценката 2 и една компанија го оценила влијанието на овој мотив со најслабата оценка 4.

За странските компании од групата други европски земји мотивот за потрага по ресурси имал средно влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија. Односно три компании го оцениле овој мотив со оценката 2 и исто толку компании го оцениле со оценката 3.

За странските компании од групата неевропски земји мотивот за потрага по ресурси имал слабо влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија. Односно 100% од компаниите го оцениле овој мотив со оценката 3 (табела 23а).

Табела 23а. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Потрага по ресурси	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	2 40%	1 33,33%	1 14,29%	0
2	3 60%	1 33,33%	3 42,86%	0
3	0	0	3 42,86%	2 100%
4	0	1 33,33%	0	0
Вкупно	5	3	7	2

За мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал кај компаниите од неевропските земји мислењето е поделено. Односно, за една компанија мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал имал големо влијание и го оценила со оценката 2 и за една компанија овој мотив имал најслабо влијание и го оценила со оценката 4.

Мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал имал слабо влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија за најголемиот дел од странските компании од европските земји и го оцениле со оценката 3 (табела 236).

Табела 236. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Поголема ефикасност на ангажираниот капитал	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
2	1 20%	0	1 14,29%	1 50%
3	4 80%	3 100%	3 42,86%	0
4	0	0	3 42,86%	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Мотивот за потрага по стратегиски производи имал најсилно влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија за 57,14% од странските компании од групата други европски земји и за 50% од компаниите од групата неевропски земји.

Мотивот за потрага по стратегиски производи имал најслабо влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија за странските компании од групата соседни земји. Односно 40% од компаниите од групата соседни земји го оцениле влијанието на овој мотив со најслабата оценка 4.

Мислењето на странските компании од групата поранешни социјалистички земји во однос на влијанието на мотивот за потрага по стратегиски производи при носењето на нивната одлука за инвестирање во Република Македонија е поделено. Односно, една странска компанија од групата поранешни социјалистички земји го оценила влијанието на мотивот за потрага по стратегиски производи врз одлуката за инвестирање во земјата со највисоката оценка 1, една компанија со оценката 2 и една компанија го оценила влијанието на овој мотив со најслабата оценка 4 (табела 23б).

Табела 23в. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Потрага по стратегиски производи	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	1 20%	1 33,33%	4 57,14%	1 50%
2	1 20%	1 33,33%	0	0
3	1 20%	0	2 28,57%	0
4	2 40%	1 33,33%	1 14,29%	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Детерминирачките фактори поврзани со националната политика спрема СДИ за најголем дел од странските компании од сите групи земји имале слабо влијание при носењето одлука да инвестираат во Република Македонија.

Односно 40% од странските компании од групата соседни земји ги оцениле детерминирачките фактори поврзани со националната политика спрема СДИ со оценката 3 и исто толкав процент компании ги оцениле со оценката 4, 66,67% од странските компании од групата поранешни социјалистички земји ги оцениле со оценката 3, 57,14% од компаниите од групата други европски земји ги оцениле со оценката 4 и 100% од компаниите од групата неевропски земји ги оцениле овие фактори со оценката 3 (табела 24).

Табела 24. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Детерминирачки фактори поврзани со националната политика за СДИ	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	1 20%	1 33,33%	0	0
2	0	0	2 28,57%	0
3	2 40%	2 66,67%	1 14,29%	2 100%
4	2 40%	0	4 57,14%	0
Вкупно	5	3	7	2

Економските фактори поврзани со пазарот на земјата за најголем дел од странските компании од сите групи земји имале најсилно влијание при носењето на нивната одлука да инвестираат во Република Македонија.

Најголем дел странски компании од групата соседни земји, односно 60% од компаниите го оцениле овој мотив со највисоката оценка 1 и 40% од компаниите со високата оценка 2.

Сите странски компании од групата поранешни социјалистички земји влијанието на економските фактори поврзани со пазарот врз одлуката за инвестирање во Република Македонија го оцениле со високата оценка 2.

Најголемиот дел странски компании од групата други европски земји, односно 42,86% влијанието на економските фактори поврзани со пазарот го оцениле со највисоката оценка 1 и исто толку компании го оцениле со високата оценка 2.

Кај странските компании од групата неевропски земји мислењето е поделено. Односно, една компанија го оценила влијанието на економските фактори поврзани со пазарот со највисоката оценка 1 и исто така една компанија го оценила влијанието на овие фактори со најслабата оценка 4.

Табела 24а. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Економски фактори поврзани со пазарот на земјата	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни Социјалистички	Други европски	Неевропски
1	3 60%	0	3 42,86%	1 50%
2	2 40%	3 100%	2 28,57%	0
3	0	0	2 28,57%	0
4	0	0	0	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата најголем дел странски компании од сите групи земји ги оцениле со оценката 2. Односно, за 40% од компаниите од групата соседни земји, за 66,67% од компаниите од групата поранешни социјалистички земји, за 57,14% од компаниите од групата други европски земји и за 50% од компаниите од групата неевропски земји економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата имале значајно влијание при носењето на нивната одлука да инвестираат во Република Македонија (табела 246).

Табела 246. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Економски фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	1 20%	0	1 14,29%	0
2	2 40%	2 66,67%	4 57,14%	1 50%
3	0	1 33,33%	2 28,57%	0
4	2 40%	0	0	1 50%
Вкупно	5	3	7	2

Најголем дел странски компании чиј капитал потекнува од европските земји ја оцениле бизнис-климата на земјата. Односно за 80% од компаниите од групата соседни земји, за 66,67% од компаниите од групата поранешни социјалистички земји и за 57,14% од компаниите од групата други европски земји бизнис-климата на земјата имала слабо влијание при носењето на нивната одлука да инвестираат во Република Македонија.

За странските компании од групата неевропски земји бизнис-климата на земјата имала големо влијание при носењето на одлуката да инвестираат во Република Македонија. Односно една компанија го оценила влијанието на бизнис-климата со оценката 1 и исто така една компанија го оценила влијанието на овој фактор при носењето на одлуката да инвестира во Република Македонија со оценката 2.

Табела 24в. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Бизнис-климата на земјата	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	0	0	1 14,29%	1 50%
2	1 20%	1 33,33%	1 14,29%	1 50%
3	4 80%	2 66,67%	4 57,14%	0
4	0	0	1 14,29%	0
Вкупно	5	3	7	2

Апликацијата на земјата за членство во Европската Унија за најголем дел од странските компании, т.е. за сите странски компании од групата соседни земји, сите компании од групата неевропски земји, како и за 57,14% од компаниите од групата други европски земји, имала најслабо влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија.

Влијанието на апликацијата на земјата за членство во Европската Унија, 66,67% од странските компании од групата поранешни социјалистички земји го оцениле со ниската оценка 4 (табела 24г).

Табела 24г. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Апликација на земјата за членство во Европската Унија	Земја на потекло на компанијата			
	Соседни	Поранешни социјалистички	Други европски	Неевропски
1	0	1 33,33%	1 14,29%	0
2	0	0	1 14,29%	0
3	0	2 66,67%	1 14,29%	0
4	5 100%	0	4 57,14%	2 100%
Вкупно	5	3	7	2

КРОСТАБУЛАЦИЈА СО СТОПАНСКИ ДЕЈНОСТИ

Во однос на мотивите за инвестирање, странските компании во Република Македонија од услужниот сектор што се предмет на истражувањето освојувањето нов пазар посилно ги мотивирало во носењето одлука за инвестирање во споредба со компаниите од производствената дејност. Односно, 75% од странските компании од услужниот сектор и 37,5% од странските компании од производството овој мотив го оцениле со најголемо влијание, односно со оценката 1.

Табела 25. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Освојување нов пазар	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	6 75%	3 37,5%	0
2	0	1 12,50%	0
3	0	2 25%	1 100%
4	2 25%	2 25%	0
Вкупно	8	8	1

Мотивот за потрага по ресурси имал силно влијание при носењето одлука за инвестирање во Република Македонија за странските компании од услужната дејност и за странските компании од производството. Односно 50% од странските компании од групата услужни дејности и 37,50% од компаниите од групата производство го оцениле овој мотив со високата оценка 2.

Табела 25а. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Потрага по ресурси	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	2 25%	1 12,50%	1 100%
2	4 50%	3 37,50%	0
3	1 12,50%	4 50%	0
4	1 12,50%	0	0
Вкупно	8	8	1

Мотивот за поголема ефикасност на ангажираниот капитал за странските компании од услужната дејност и за странските компании од производството имал слабо влијание при носењето на нивната одлука за инвестирање во Република Македонија. Овој мотив 75% од компаниите од услужните дејности и 50% од странските компании од групата производство го оцениле со слабата оценка 3.

Табела 256. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Поголема ефикасност на ангажираниот капитал	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
2	2 25%	1 12,50%	0
3	6 75%	4 50%	0
4	0	3 37,50%	1 100%
Вкупно	8	8	1

Мотивот за потрага по стратегиски производи имал најсилно влијание на одлуката за инвестирање во Република Македонија за 50% од странските компании од услужната дејност и за 37,5% од компаниите од производствената дејности.

Табела 25в. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Потрага по стратегиски производи	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	4 50%	3 37,50%	0
2	1 12,50%	1 12,50%	0
3	1 12,50%	1 12,50%	1 100%
4	2 25%	3 37,50%	0
Вкупно	8	8	1

Влијанието на детерминирачките фактори поврзани со националната политика спрема СДИ при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија најголем дел од компаниите од услужната дејност и странските компании од производството го оцениле со оценките 3 и 4. Односно 50% од странските компании од услужната дејност и 37,5% од компаниите од производствената дејност и влијанието на детерминирачките фактори поврзани со националната политика спрема СДИ го оцениле со оценката 3 и 37,5% од компаниите од производствената дејност го оцениле влијанието на овие фактори со најслабата оценка 4.

Табела 26. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Детерминирачки фактори поврзани со националната политика за СДИ	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	2 25%	0	0
2	1 12,50%	2 25%	0
3	4 50%	3 37,50%	0
4	1 12,50%	3 37,50%	1 100%
Вкупно	8	8	1

Економските фактори поврзани со пазарот на земјата имаат посилено влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија кај странските компании од производството во споредба со странските компании од услужната дејност.

Така, 62,50% од странските компании од производството го оцениле влијанието на овој фактор со највисоката оценка 1, додека 75% од странските компании од услужниот сектор го оцениле влијанието на економските фактори поврзани со пазарот на земјата врз одлуката за инвестирање во Република Македонија со оценката 2.

Табела 26а. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Економски фактори поврзани со пазарот на земјата	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	2 25%	5 62,50%	0
2	6 75%	1 12,50%	0
3	0	0	1 100%
4	0	2 25%	0
Вкупно	8	8	1

Економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата најголем дел од странските компании од услужната дејност и странските компании од производството ги оцениле со оценката 2. Односно за 50% од компаниите од услужните дејности и за 50% од компаниите од производството економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата имале значајно влијание при носењето на нивната одлука да инвестираат во Република Македонија.

Табела 266. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Економски фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	1 12,50%	1 12,50%	0
2	4 50%	4 50%	1 100%
3	1 12,50%	2 25%	0
4	2 25%	1 12,50%	0
Вкупно	8	8	1

Влијанието на бизнис-климата во Република Македонија врз одлуката за инвестирање во земјата најголем дел од странските компании од услужниот сектор, 75%, и најголем дел од странските претпријатија од производството, 50%, го оцениле со средната оценка 3.

Табела 26в. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Бизнис-климата на земјата	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	0	1 12,50%	1 100%
2	2 25%	2 25%	0
3	6 75%	4 50%	0
4	0	1 12,50%	0
Вкупно	8	8	1

Апликацијата на земјата за членство во Европската Унија за најголем дел од странските компании од услужниот сектор и исто така за најголем дел од компаниите од производствениот сектор имала многу слабо влијание при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија. Односно 50% од странските компании од услужниот сектор и 87,5% од странските компании од производствениот сектор го оцениле влијанието на апликацијата на Република Македонија за членство во Европската Унија со најслабата оценка 4.

Табела 26г. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Апликација на земјата за членство во Европската Унија	Стопанска дејност		
	Услуги	Производство	Примарна индустрија
1	1 12,50%	1 12,50%	0
2	0	0	1 100%
3	3 37,50%	0	0
4	4 50%	7 87,50%	0
Вкупно	8	8	1

КРОСТАБУЛАЦИЈА
СО НОВОФОРМИРАНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА
И СО ПОСТОЈНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Во однос на мотивите за инвестирање, компаниите со странски инвестиции во Република Македонија што се новоформирани, а се предмет на истражувањето, мотивот за освојување нов пазар посилно ги мотивирал во носењето одлука за инвестирање во споредба со компаниите што инвестирале во веќе постојни компании.

Така, 80% од странските компании што инвестирале во нови компании во Република Македонија овој мотив го оцениле со најголемо влијание, односно со оценката 1, наспроти 33,33% од странските компании што инвестирале во веќе постојни компании.

Мотивот за освојување нов пазар за поголемиот дел од странските компании што инвестирале во веќе постојни компании, односно 41,67%, имал најслабо влијание при носењето одлука за инвестирање во Република Македонија и го оцениле со оценката 4.

Табела 27. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Освојување нов пазар	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	0	4 33,33%
2	1 20%	2 16,67%
3	0	1 8,33%
4	4 80%	5 41,67%
Вкупно	5	12

Мотивот за потрага по ресурси за 50% од странските компании што инвестирале во веќе постојни претпријатија во земјата имал силно влијание врз нивната одлука да инвестираат во Република Македонија и го оцениле со оценката 2. Додека за 60% од новоформираните претпријатија со странски капитал во Република Македонија мотивот за потрага по ресурси имал слабо влијание врз одлуката да го вложат својот капитал во земјата и го оцениле со оценката 3.

Табела 27а. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Потрага по ресурси	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	1 20%	3 25%
2	1 20%	6 50%
3	3 60%	2 16,67%
4	0	1 8,33%
Вкупно	5	12

Поголемата ефикасност на ангажираниот капитал за најголем дел од странските компании и од двете групи имала слабо влијание при носењето одлука за инвестирање во Република Македонија. Односно, 40% од странските компании што инвестирале во нови капацитети овој мотив го оценила со оценката 3 и исто толку претпријатија дале 4, а 66,67% од странските компании што инвестирале во постојни капацитети го оцениле влијанието на овој мотив со оценката 3.

Табела 276. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Поголема ефикасност на ангажираниот капитал	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
2	1 20%	2 16,67%
3	2 40%	8 66,67%
4	2 40%	2 16,67%
Вкупно	5	12

Потрагата по стратегиски производи е значаен мотив за странските компании што инвестирале во нови капацитети во Република Македонија. Односно 60% од странските компании што инвестирале во нови капацитети во земјата овој мотив го оцениле со највисоката оценка 1.

Табела 27в. Мотиви за инвестирање во Р. Македонија

Потрага по стратегиски производи	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	3 60%	4 33,33%
2	1 20%	1 8,33%
3	0	3 25%
4	1 20%	4 33,33%
Вкупно	5	12

Во однос на детерминирачките фактори поврзани со националната политика за СДИ за најголем дел од странските компании и од двете групи овој фактор имал слабо влијание при носењето на нивната одлука за инвестирање во Република Македонија.

Односно, најголем дел странски инвеститори што инвестирале во нови капацитети, односно 60%, овој фактор го оцениле со најслабата оценка 4, додека 41,67% од странските компании што инвестирале во постојни претпријатија во земјата факторот го оцениле со слабата оценка 3.

Табела 28. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Детерминирачки фактори поврзани со националната политика за СДИ	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	0	2 16,67%
2	0	2 16,67%
3	2 40%	5 41,67%
4	3 60%	3 25%
Вкупно	5	12

Економските фактори поврзани со пазарот на земјата имаат посилено влијание врз одлуката за инвестирање кај странските компании што го вложиле својот капитал во веќе постојни претпријатија во Република Македонија во споредба со новоформираните странски компании во земјата.

Од странските компании што инвестирале во нови капацитети во земјата, 40% економските фактори поврзани со пазарот ги оцениле со највисоката оценка 1, додека од странските компании што инвестирале во веќе постојни претпријатија, 41,67% дале највисока оценка за влијанието на економските фактори во земјата.

Табела 28а. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Економските фактори поврзани со пазарот на земјата	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	2 40%	5 41,67%
2	1 20%	6 50%
3	0	1 8,33%
4	2 40%	0
Вкупно	5	12

Економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата имаат посилно влијание врз одлуката за инвестирање кај странските компании што го вложиле својот капитал во веќе постојни претпријатија во Република Македонија во споредба со новоформираните странски компании во земјата.

Во групата новоформиран претпријатија, 25% од економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата ги оцениле со високата оценка 2, а една компанија, односно 20%, со оценката 3. Додека од странските инвеститори што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија, една компанија овој фактор го оценила со највисоката оценка 1, пет компании, односно 41,67%, ја дале оценката 2, две компании, односно 16,67%, ја дале оценката 3 и три компании, односно 25%, ја дале најслабата оценка 4.

Табела 286 Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Економските фактори поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	0	2 16,67%
2	4 80%	5 41,67%
3	1 20%	2 16,67%
4	0	3 25%
Вкупно	5	12

Бизнис-климата на земјата за најголем дел од странските компании од сите групи имала слабо влијание на одлуката за инвестирање во Република Македонија. Односно 60% од новоформираните странски компании и 58,33% од странските компании што инвестирале во веќе постојни капацитети во земјата го оцениле влијанието на бизнис-климата на земјата со оценката 3.

Табела 28в. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Бизнис-климата на земјата	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	1 20%	1 8,33%
2	1 20%	3 25%
3	3 60%	7 58,33%
4	0	1 8,33%
Вкупно	5	12

Влијанието на апликацијата на земјата за членство во Европската Унија за најголем дел од странските компании од сите групи било многу слабо при носењето на одлуката за инвестирање во Република Македонија. Односно 60% новоформираните странски компании и 66,67% од странските компании што инвестирале во веќе постојни капацитети во земјата го оцениле влијанието на апликација на Република Македонија за членство во Европската Унија со најслабата оценка 4.

Табела 28г. Детерминирачки фактори на СДИ во Р. Македонија

Апликација на земјата за членство во Европската Унија	Форми на инвестирање	
	Новоформирано претпријатие	Постојно претпријатие
1	2 40%	0
2	0	1 8,33%
3	0	3 25%
4	3 60%	8 66,67%
Вкупно	5	12

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ

Во новата ера на интернализација на производството и на капиталот, интензивниот пораст на СДИ на глобално ниво е основна карактеристика на светската економија.

Со оглед на сè поголемото значење на СДИ, економската мисла се потруди да даде одговор зошто СДИ се неопходни за економскиот развој на една земја и во овој контекст да се увидат причинско-последичните односи за движењето на СДИ од развиените земји во земјите во транзиција.

Економската литература што се обидува да ги објасни мотивите за инвестирање во вид на СДИ е многу обемна.

Раните публикации се базираат на класичниот пристап за меѓународна размена. Но класичниот приод наишол на критики во однос на неможноста да се објасни извозот на капиталот во вид на СДИ во услови на постоење на несовршен пазар. Во контекст на транзицијата, не само што не постои совршен пазар туку и пазарните институции во земјите во транзиција сè уште се недоволно развиени. Сепак, претпоставката на класичниот пристап дека капиталот се движи од економски развиените земји во економски помалку развиените земји, како резултат во разликите во профитните стапки, претставува појдовна рамка за објаснување на мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ. Меѓутоа, класичната теорија не успеала да ги согледа причините за разликите во профитните стапки.

Учењето на Стивен Х. Хајмер во 1976 година се смета за камен-темелник на проучувањето на мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ.

Потребата да се синтетизираат различните аспекти за мотивите за извоз на капиталот во вид на СДИ и истовремено да се овозможи нивно емпириско проучување довела до појава на еkleктичната теорија.

Една од апликациите на еkleктичната теорија, или позната како ОЛИ-парадигмата на Џон Х. Данинг, е да се испита нејзиното значење во објаснување на промената на меѓународната позиција на земјата во зависност од фазите на економскиот развој на националната економија, преку т.н. концепт на инвестицискиот развоен пат или циклус. **Концептот на инвестицискиот развоен циклус укажува дека привлекувањето СДИ е во корелација со нивото на економскиот развој на земјата.** Оттука, влијанието на детерминирачките фактори на приливот на СДИ е

условено од нивото на економскиот развој на земјата. Ова особено треба да го имаат предвид земјите во транзиција што го базираат сопствениот економски развој на СДИ.

Меѓународното движење на капитал во вид на СДИ станал позначаен по Втората светска војна, а од крајот на 20 век, како резултат на глобалните случувања, СДИ добиваат доминантна улога во меѓународните економски односи. Но во изминатото столетие меѓународното движење на капиталот во вид на СДИ доживеало значајни промени во однос на насоката на движење и структурата на капиталот.

До Втората светска војна насоката на движење на капиталот била од развиените земји во неразвиените земји, во периодот по Втората светска војна дошло до промена на насоката на движење на СДИ од развиените земји во развиените земји. Развиените земји се најголеми увозници на СДИ, но и најголеми извори на капитал на светско ниво.

Во последните две декади релативното учество на развиените земји во вкупниот прилив на СДИ опаѓа како резултат на сè поголемото учество на земјите во развој во меѓународните текови на капиталот. **Глобализацијата може да иницира промена на насоката на движење на СДИ на релацијата развиени земји - земји во развој.** Но дали оваа тенденција ќе се задржи и во иднина ќе зависи од понатамошните случувања во светската економија и од политиката на земјите во развој спрема СДИ. Истовремено, од крајот на 1990-тите во земјите во развој сè поинтензивни се меѓурегионалните инвестиции.

Промените во насоката на движење на СДИ ќе значат и промена во мотивите за вложување на капиталот, а со тоа и на детерминирачките фактори на приливот на СДИ, што треба да го имаат предвид земјите во трката за странски капитал.

Во глобални рамки, учеството на приливот на СДИ во земјите во транзиција сè уште е на многу ниско ниво и покрај либерализацијата на условите за влез на странскиот капитал во последните неколку декади. Имено, во 2000 година учеството на земјите во транзиција во приливот на СДИ, на светско ниво, е 2%, а во 2011 година учеството е нешто поголемо и изнесува околу 7%.

Во земјите во транзиција, СДИ се сметаа за клучен инструмент во процесот на трансформирање на поранешните централноплански економии. Но податоците покажуваат дека во земјите во транзиција приливот на СДИ значајно се разликува од земја до земја, од регион до регион.

Земјите од ЦИЕ, новите членки на ЕУ, беа значително поуспешни во привлекувањето СДИ во споредба со другите земји во транзиција. Меѓу нив, Унгарија,

Полска и Чешката Република се трите земји со најголем прилив на СДИ. Сè до нивното членство во ЕУ, на овие земји отпаѓаат повеќе од две третини од вкупниот прилив на СДИ во земјите од ЦИЕ.

Високата концентрација на СДИ само во неколку земји може да се објасни со различните околности со кои се соочуваа земјите во почетокот на транзицијата. Политичката нестабилност во некои земји во транзиција значајно се одрази на нивниот понатамошен економски развој и претставуваше значаен дискриминирачки фактор за СДИ. **Но она што најмногу недостигаше е сериозна посветеност на имплементацијата на структурните реформи во почетокот на транзицијата.**

Земјите од ЗНД успеаја да привлечат поголем прилив на странски капитал кон крајот на 1990-тите години, а од 2000 година приливот на СДИ во земјите од ЗНД е во постојан пораст.

Интензивирањето на процесот на приватизација и либерализацијата на нивните економии, заедно со брзорастечкиот пазарен потенцијал и истовремено расположливоста со природни ресурси, се основните фактори што влијаат на високиот прилив на СДИ во земјите од ЗНД.

Од 2006 година СДИ во земјите од ЗНД го надминуваат и нивото на СДИ во земјите од ЦИЕ. Всушност, СДИ во земјите во транзиција се пренасочија од земјите од ЦИЕ во земјите од ЗНД, по влезот на земјите од ЦИЕ и Бугарија и Романија во ЕУ. Од земјите од ЗНД, најголем прилив на капитал во вид на СДИ има Руската Федерација.

СДИ во земјите од ЈИЕ поинтензивно растат од почетокот на 2000 години, а во 2006 година достигнуваат рекордно ниво, пред сè како резултат на порастот на приливот на СДИ во Бугарија и во Романија, поради нивното членство во ЕУ, во 2007 година.

Иако приливот на СДИ е скроман во глобални рамки, сепак претставува значаен фактор во земјите што се обидуваат да ги дополнат домашните заштеди со надворешни финансиски приливи во периодот на транзиција. Имено, учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година изнесува во просек 16,7%, што укажува дека СДИ претставуваат значаен извор на капитал неопходен за имплементацијата на структурните реформи во периодот на транзицијата, но нивното значење варира од земја до земја.

Така, во 2011 година учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во ЈИЕ е највисоко во Црна Гора и изнесува рекордни 67,88%, потоа следуваат

Србија 33%, Албанија 25,52%, Р. Македонија 18% итн. Додека во земјите од ЗНД учеството на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал е највисоко во Киргистан 47,96%, потоа следуваат Казахстан 35,72%, Грузија 33,26% итн.

Податоците за приливот на СДИ по жител во земјите од ЈИЕ и од ЗНД покажуваат дека СДИ и бројот на населението се во обратнопропорционален однос, односно поголемите економии по број на население имаат помал прилив на СДИ и обратно. Имено, во 2011 година најголем прилив на СДИ по жител од земјите од ЈИЕ има Црна Гора од 986 долари, како една од најмалите земји по број на население во регионот. Помеѓу земјите од ЗНД, најголем прилив на СДИ по жител има Казахстан со 856 долари. За споредба, Руската Федерација има прилив на СДИ по жител од само 386 американски долари.

Истовремено, големите разлики во приливот на СДИ по жител помеѓу земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година се во корелација со економскиот развој на земјите.

Во овој контекст податоците за приливот на СДИ изразен како процент од БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година покажуваат дека **приливот на СДИ е поголем во земјите со повисока стапка на раст на БДП, што укажува на фактот дека земјите што имаат тенденција на развој на пазарниот потенцијал имаат поголем прилив на СДИ.**

Имено, од земјите од ЈИЕ, во 2011 година Црна Гора има најголемо учество на СДИ во БДП, од 12,2%. Во последните неколку години Црна Гора има висока стапка на раст на БДП, во споредба со другите земји од регионот.

Од земјите од ЗНД, во 2011 година, Туркменистан, Киргистан, Казахстан и Грузија имаат највисоко учество на СДИ во БДП, во споредба со земјите од регионот, од 13,2%, 7,7%, 7,4 и 7,3%, последователно.

Најзначајни инвеститори во земјите од ЈИЕ и од ЗНД се развиените земји-членки на ЕУ, што укажува на големата интегрираност на регионот во ЕУ. По региони, и во земјите од ЈИЕ и во земјите од ЗНД најголеми извозници на СДИ се Австрија, Холандија и Германија, со исклучок на Кипар, кој е најзначаен извор на СДИ во земјите од ЗНД.

Секторската структура на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД **го потврдува глобалниот тренд на доминантно учество на СДИ во услужниот сектор во последните неколку децении.**

Во однос на структурата на СДИ според формата на вложување во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, податоците покажуваат дека од 2005 година **доминантни се гринфилд-инвестициите**, што се должи пред сè на завршувањето на процесот на приватизација во поголемиот дел од земјите.

Приливот и структурата на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД ги потврдуваат теоретските аспекти и емпиriskите истражувања поврзани со мотивите за вложување на капиталот во овие земји. Имено, во земјите од ЈИЕ и од ЗНД мотивите за потрага по нови пазари и за потрага по квалификувана работна сила имаат најголемо влијание врз одлуката на странските инвеститори за инвестирање на нивниот капитал. Во овој контекст податоците покажуваат дека **најголем дел од СДИ е сконцентриран во поголемите и поразвиените земји, каде што можноста за освојување на пазарот е поголема.** Исто така, **СДИ се повеќе застапени во услужниот сектор наспроти производствениот сектор, каде што е поголема можноста од искористувањето на евтината работна сила како расположлив ресурс.**

Во последните децении глобализацијата предизвика промени во движењето на СДИ што се во потрага по нови пазари и СДИ што се во потрага по ресурси кон СДИ што се во потрага по поголема ефикасност на капиталот.

Земјите од ЈИЕ и од ЗНД можат да привлечат СДИ во потрага по ефикасност, преку искористување на сопствените компаративни предности, од една страна, и заедно со технологијата, менаџментот и знаењето од странските компании, од друга страна, да произведат специфични производи што би можеле да ги извезуваат на меѓународниот пазар. Оттука, **земјите од ЈИЕ и од ЗНД во привлекувањето СДИ ќе треба да се насочат кон извозно ориентирано производство.**

Причините за разликите во приливот на СДИ помеѓу земјите во транзиција треба да се бараат во нивото на реализација на детерминирачките фактори на приливот на СДИ, кои имаат директно влијание на локациските предности на земјата-домаќин на капиталот (според ОЛИ-парадигмата).

Имајќи го предвид ова, за да можат се дизајнираат политиките за привлекување СДИ, во функција на економскиот развој на земјата-домаќин на капиталот најпрво треба да се детектираат клучните детерминирачки фактори на приливот на СДИ. Истовремено, треба да се има предвид дека глобализацијата воспостави нов пристап кон политиките поврзани со СДИ и наметна нови принципи. Оттука, **основните приоритети на политиките поврзани со СДИ треба да бидат приспособени спрема**

сопствените потреби и интереси, но истовремено треба да ги следат глобалните трендови и да бидат во чекор со случувањата во светската економија.

Земјите во транзиција водат политика на национален третман на странските инвеститори. Слободното основање странски афилијации и репартијација на профитот се дозволени. Исто така, на странските инвеститори им е дозволено да купат имот речиси во сите земји во транзиција. Принципот на неселективност во примената на регулативните мерки е карактеристичен за поголемиот дел од земјите.

Во последните децении, како резултат на глобалните случувања, законските регулативи поврзани со СДИ во земјите во транзиција претрпеа значајни промени во насока на нивна поголема либерализација.

Истовремено, од средината на 1990-тите години поголемиот дел земји во транзиција почнаа со примена на стимулации за СДИ, кои главно се однесуваат на даночни и царински ослободувања и воспоставување слободни економски зони.

Но искуството на земјите што беа понапредни во транзицијата укажува дека промотивните политики за СДИ не можат да бидат супститут на неповолната бизнис-клима. Истовремено, земјите од ЦИЕ што се денес членки на ЕУ требаше да ревидираат дел од стимулациите за СДИ во текот на преговорите со Унијата. Имајќи го предвид ова, **заедно со либерализацијата и макроекономската стабилност, потребно е создавање законска и институционална рамка во насока на привлекување СДИ, а стимулациите само да ја дополнат поволната бизнис-клима на земјата.** Истовремено, одлуката за видот на стимулациите треба да биде базирана на претходно извршена анализа на долгорочните ефекти од нивната примена. Во овој контекст треба да се има предвид дека создавањето бизнис-клима, што истовремено ги поттикнува домашните инвестиции и привлекува СДИ, води кон економски развој.

Исто така, во текот на 1990-тите години процесот на приватизација имаше значајно влијание на приливот на СДИ.

Од гледна точка на ефикасност, влезот на СДИ е еден од најдобрите начини на приватизацијата, но во раната фаза на трансформацијата во пазарна економија неекономските фактори се чинеше дека имаа поголемо влијание.

Во поголемиот дел од земјите во транзиција СДИ поврзани со приватизацијата стануваат позначајни дури во втората половина на 1990-тите години, со завршувањето на фазата на т.н. национална масовна приватизација, при што земјите почнаа да ги

продаваат државните претпријатија по методот на директна продажба со еднаков третман на странските инвеститори.

Во однос на економските фактори поврзани со СДИ, во економската литература постои согласност за прашањето кои фактори се клучни за поголем прилив на СДИ. Истовремено искуството покажа дека **земјите што привлекоа поголем прилив на СДИ, генерално, имаат висок степен на макроекономска стабилност и побрз економски развој, со тенденција на развој на квалификувана работна сила, добра инфраструктура и либерализиран надворешен сектор.**

Во последната деценија економската литература што се обидува да ја објасни нерамномерната распределба на СДИ во земјите во транзиција сè повеќе го нагласува влијанието на квалитетот на институциите на приливот на СДИ, кои директно зависат од националните политики на земјата-домаќин на капиталот. На големината на пазарот како детерминирачки фактор на приливот на СДИ не може да се влијае, додека квалитетот на институции зависи директно од земјата-домаќин на капиталот.

Во земјите во транзиција недостигот од ефикасна институционална инфраструктура претставува значаен дискриминаторски фактор на СДИ. Во некои земји во транзиција се покажа дека е доста тешко да се воспостави институционална стабилност. Странските инвеститори се соочија со низа бирократски процедури и неефикасна администрација. Долгите стечајни постапки и нејасните приватизации подразбираа постоење на можност за коруптивни активности во одредени земји. Истовремено, нетранспарентното работење на институциите значајно влијаеше на приливот на странски капитал. Во овој контекст **градењето ефикасна институционална инфраструктура е од посебен предизвик за земјите во транзиција** што се обидуваат да привлечат поголем прилив на СДИ.

Имајќи ја предвид тенденцијата на земјите во транзиција за членство во ЕУ, од особено значење е влијанието на процесот на интегрирање во ЕУ на приливот на СДИ.

Во економската литература се анализираат различните аспекти на влијание на процесот на интеграција во ЕУ на приливот на СДИ во земјите во транзиција. Сублимирано, приливот на СДИ во претпристапниот период расте од неколку причини: прво поради намалување на ризикот на земјата, второ поради ефектот од порастот на големината на пазарот (економии од обем) и трето поради „внатрешните пазарни“ компоненти, кои ги намалуваат трансакциските трошоци (заради исполнувањето на *acquis communautaire* и подобрување на институционалната

инфраструктура), со што земјите добиваат нова конфигурација на локациските предности.

Искуството на земјите од ЦИЕ покажа дека најавата за членство во ЕУ значајно влијаеше на пораст на СДИ во овие земји. Но по влезот во Унијата приливот на СДИ во поголемиот дел од земјите опаѓа.

Земјите од ЦИЕ по влезот во ЕУ го приспособија сопственото законодавство во согласност со законодавството на ЕУ. Од една страна, ова значеше подобрување на бизнис-опкружувањето во новите земји-членки на ЕУ. Но, од друга страна, влезот во ЕУ значеше пораст на трошоците за производство во земјите од ЦИЕ, што резултираше со селење на СДИ надвор од овие земји. Се очекуваше земјите од ЈИЕ да привлечат поголем прилив на СДИ, но податоците покажуваат дека земјите од ЈИЕ не успеаја да ја искористат оваа можност. Во овој контекст анализата на приливот на СДИ во земјите во транзиција во трудот покажува дека по влезот на земјите од ЦИЕ во ЕУ, СДИ се селат во земјите од ЗНД. Имено, од 2006 година околу 90% од вкупниот прилив на СДИ во земјите во транзиција е во земјите од ЗНД.

Искуствата на одредени земји во транзиција во привлекување СДИ, карактеристични по сопствените специфики, ги потврдуваат укажувањата на емпириските истражувања за влијанието на одредени детерминирачки фактори на приливот на СДИ.

Имено, искуството на Унгарија покажува дека постои позитивна корелација помеѓу приливот на СДИ и процесот на приватизација. Како резултат на процесот на приватизација Унгарија беше лидер во привлекувањето странски капитал уште во почетокот на 1990-тите. СДИ во раната фаза од транзицијата придонесоа за побрзо реструктурирање на унгарската економија и за побрз економски развој.

Полска е пример за земја во транзиција што иако во почетокот на транзицијата не можеше да обезбеди голем прилив на СДИ, сепак со брзите економски реформи во втората половина од 1990-тите години и стимулациите за СДИ стана земја со најголем прилив на СДИ од ЦИЕ.

Наспроти другите земји од ЦИЕ, Словенија изгради сопствен модел на транзиција со специфичен и многу одмерен однос кон СДИ, но сепак постигна брз економски развој.

Романија е типичен пример што укажува на влијанието на најавите за членство во ЕУ на приливот на СДИ. Она што е карактеристично за Романија е промената на секторската структура на СДИ. Во почетокот на транзицијата странските инвеститори

биле заинтересирани да инвестираат во Романија поради искористување на предностите од ниските трошоци за работна сила. По членството на Романија во ЕУ нивниот интерес се насочил кон инвестиции во капиталointензивните дејности, како автомобилската и ИТ-индустријата.

Руската Федерација со лошата политика што ја водеше во почетокот на транзицијата не успеа да ги искористи големиот пазарен потенцијал, од една страна, и сопственичките предности од изобилството со природни ресурси на нафта и гас, од друга страна, за привлекување СДИ. Но подоцна, со брзите економски реформи, зајакнување на институциите и инвестиции во технологијата, Руската Федерација стана најатрактивна земја во транзиција за СДИ, како и најголем извозник на капитал.

Во контекст на влијанието на одредени фактори на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, **резултатите од статичката анализа на линеарна регресиона корелација во трудот ја потврдуваат издржаноста на економската литература за детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција.**

Имено, анализата покажува дека стапката на раст на БДП, учеството на приватен сектор во БДП, учеството на трговијата во БДП, индексот на инфраструктурни реформи, владеењето на правото, индексот на корупција и кредитниот рејтинг на земјата позитивно влијаат на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година (според анализата по региони, во земјите од ЗНД, кредитниот рејтинг на земјата е во негативна корелација со приливот на СДИ како процент од БДП).

Детерминирачките фактори на приливот на СДИ што се однесуваат на БДП по жител, трошокот за работна сила, стапката на раст на лица запишани на факултет и корпоративниот данок на доход се во негативна корелација со приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД (во земјите од ЗНД, БДП по жител е во позитивна корелација со приливот на СДИ изразен како процент од БДП).

Во однос на негативната корелација помеѓу економските фактори поврзани со работната сила и приливот на СДИ, резултатите се должат на фактот што во поголем дел од земјите опфатени со истражувањето, земјите од ЗНД, СДИ се поврзани со потрагата по природни ресурси каде што работната сила како фактор има незначително влијание во привлекувањето странски капитал. Во овој контекст статистичката анализа на влијанието на детерминирачките фактори на приливот на СДИ по региони покажува дека во земјите од ЈИЕ постои позитивна корелација помеѓу квалификуваната работна сила и приливот на СДИ, додека помеѓу трошоците за работна сила и приливот на СДИ

корелацијата е негативна, што е во согласност со глобалните промени. Во земјите од ЗНД резултатите покажуваат дека состојбата е спротивна. Имено, помеѓу приливот на СДИ и квалификуваната работна сила постои негативна корелација, додека корелацијата помеѓу СДИ и евтината работна сила е позитивна.

Исто така негативната корелација помеѓу приливот на СДИ и стапката на корпоративниот данок на доход во земјите од ЈИЕ и од ЗНД ги потврдува емпириските укажувања дека фискалните стимулации, иако се многу често користена мерка за привлекување СДИ, немаат директно влијание врз приливот на странски капитал.

Всушност, резултатите од статистичката анализа укажуваат на неколку факти што земјите во транзиција треба да ги имаат предвид при креирање на нивните национални политики поврзани со СДИ.

Приливот на СДИ е условен од имплементацијата на структурните реформи во периодот на транзицијата и во овој контекст од нивото на економски развој на земјата. Развојот на пазарните институции е еден од основните предуслови за привлекување СДИ. Исто така, со развојот на инфраструктурата се намалуваат транспортните трошоци, што е особено значајно за потенцијалните странски инвеститори. Во последните неколку децении глобалните промени ја наложуваат важноста на пристапот до регионалниот и глобалниот пазар како детерминиращки фактор на приливот на СДИ, со што отвореноста на земјата сè повеќе претставува неопходен предуслов за привлекување странски капитал. Истовремено, владеењето на правото и нивото на корупција имаат значајна улога во привлекувањето СДИ во земјите во транзиција.

Имајќи го предвид ова, **земјите во транзиција, во контекст на привлекувањето СДИ, можеби треба да имплементираат регионален пристап на промоција**, од неколку причини. Прво, регионите ЈИЕ и ЗНД сè уште се сметаат за релативно политички и економски нестабилни. Второ, националните пазари генерално се мали, ова особено се однесува за земјите од ЈИЕ. Трето, ќе можат да се реализираат СДИ што се во потрага по поголема ефикасност, што се од особено значење за економскиот развој на земјите. Четврто, ќе можат да се создадат услови за градење меѓудржавни кластери и, индиректно преку регионалната трговија, со вклучувањето на странските компании во регионалното производство и услужниот сектор, да се зголеми приливот на СДИ во земјите.

Истовремено, регионалниот пристап на промоција ќе иницира земјите да посветат повеќе внимание на градењето на институционалната инфраструктура како значаен

детерминирачки фактор на приливот на СДИ, која зависи исклучиво од земјата-домаќин на капиталот, со што земјите од регионот во трката за привлекување СДИ ќе се натпреваруваат со сопствените компаративни предности, трансформирајќи ги во регионални конкурентски предности.

Во последната деценија земјите во транзиција со зајакнување на нивните економии станаа и значајни извозници на капитал во вид на СДИ.

Во 2011 година извозот на СДИ од земјите во транзиција изнесува рекордни 72,5 милијарди американски долари.

Најголеми извозници на капиталот во вид на СДИ се земјите од ЗНД. Меѓу нив, најголем извозник на капитал во вид на СДИ е Руската Федерација.

Земјите во транзиција почнаа да го следат патот на интернализација на капиталот со искористување на компаративните предности. Во овој контекст значајна улога играат националните политики во насока на поддржување на политиките за унапредување на компаративните предности на земјата. Со интензивирање на извозот на капитал од земјите во транзиција, СДИ добија нова димензија. Она што е карактеристично е порастот на меѓурегионалните СДИ помеѓу земјите во транзиција и земјите во развој. Во 2011 година повеќе од 60% од вкупните инвестиции од земјите во транзиција се во земјите во развој.

Приливот на СДИ во земјите во транзиција се очекуваше да влијае позитивно на основните макроекономски показатели, поттикнувајќи го економскиот развој на земјата.

Искуството покажа дека позитивните ефекти од СДИ земјите во транзиција ќе ги почувствуваат само со правилна национална политика кон странскиот капитал.

Од една страна, успешна транзиција кон пазарна економија не е можна без прилив на свеж капитал. Но, од друга страна, позитивните ефекти од СДИ зависат од имплементацијата на структурните реформи, консолидацијата на пазарот и економскиот развој на земјата. Во овој контекст ефектите од СДИ помеѓу земјите во транзиција значајно се разликуваат од земја до земја, од регион до регион.

Во почетокот на транзицијата СДИ се гледаа како дополнителен извор на капитал неопходен за имплементацијата на структурните реформи.

Испитувајќи го значењето на СДИ во градењето пазарна економија во земјите од ЛИЕ и од ЗНД преку линеарна корелација помеѓу СДИ како процент од БДП и учеството на бруто-инвестициите во БДП во периодот од 2004 до 2011 година,

резултатите покажуваат дека **пomeѓу приливот на СДИ и бруто-инвестициите постои позитивна корелација.**

Зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП доведува до зголемување на учеството на бруто-инвестициите во БДП за 0,098% во периодот од 2004 до 2011 година.

Улогата на СДИ во периодот на транзиција се потврдува и во анализата за структурата на СДИ според формите на вложување на капиталот во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, што покажува дека во периодот од 2004 до 2011 година се доминантни гринфилд-инвестициите, кои подразбираат создавање нови капацитети и на тој начин овозможуваат директна акумулација на капитал, наспроти инвестициите во форма на спојување и преземање.

Истовремено, податоците покажуваат дека во најголем дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД **СДИ се постабилен извор на капитал во однос на другите надворешни финансиски извори** во периодот од 2004 до 2011 година.

Во контекст на анализата за влијанието на СДИ на акумулацијата на капитал во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, иако податоците покажуваат дека СДИ имаат значајна улога во периодот на транзиција и, истовремено, како генерално постабилен извор на капитал може да биде детерминанта на стапката на раст во земјите. Сепак, овде треба да се има предвид дека високото учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал во некои земји во транзиција укажува дека **практично странскиот капитал ги заменува домашните инвестиции наместо да ги дополнува.** Во овој контекст се укажувањата дека СДИ можат да бидат катализатори на развојните процеси на земјата, но не можат да бидат носители на развојот. **Економски развој на долг рок може да се реализира само со вклучувањето на сите економски субјекти во земјата.**

Иако во почетокот на транзицијата СДИ се гледаа како дополнителен извор на капитал, кон крајот на 1990-тите години сè поголема беше потребата за искористување на потенцијалните финансиски ефекти од СДИ.

Ефектите од СДИ врз билансот на плаќање генерално се позитивни бидејќи тие се релативно стабилен извор на финансии, не создаваат долг и често се промотори на извозот.

Во контекст на ефектите од СДИ врз билансот на плаќање, анализата на приливот на СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, по компоненти: акционерски капитал, реинвестирана добивка и заеми, во периодот од 2004 до 2011 година укажува на следново.

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, кои се релативно нови инвестициски цели, во периодот од 2004 до 2011 година, речиси целокупниот прилив на СДИ е во форма на акционерски капитал. Таков е случајот во Албанија, Македонија, Молдавија и со Украина.

Во последните неколку години акционерскиот капитал опаѓа, што се должи на нискиот прилив на СДИ, бидејќи акционерскиот капитал, во споредба со реинвестираната добивка и заемите, е директно поврзан со долгорочната инвестициска стратегија на странските компании.

Во поголемиот дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД учеството на реинвестираната добивка во вкупниот прилив на СДИ е релативно мало и изнесува во просек околу 15%.

Во 2010 и 2011 година, како резултат на подобрување на економската состојба и порастот на профитот на странските афилијации, реинвестираната добивка се зголемува во поголемиот дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД.

Учеството на интеркомпаниските заеми во вкупниот прилив на СДИ, во поголемиот дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД е на ниско ниво во периодот од 2004 до 2011 година, со исклучок на Руската Федерација и на Казахстан. Во случајот на Руската Федерација и Казахстан во периодот од 2009 до 2011 година приливот на СДИ во најголем дел е во форма на заеми, а помал дел како реинвестирана добивка, што укажува на фактот дека СДИ претставуваат краткорочни капитални трансфери.

Во контекст на ефектите од СДИ, според билансот на плаќање, соодносот меѓу приливот од СДИ и репартираниот приход покажува нето-директен ефект во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година.

Имено, според податоците, **во најголем дел од земјите од ЈИЕ и од ЗНД приливот на СДИ е поголем во споредба со репартираниот профит во периодот од 2004 до 2011 година.** Исклучок е Казахстан, каде што, во просек, вредноста на репартираниот профит е поголема од приливот на СДИ, што укажува на значителни негативни ефекти врз платниот биланс на земјата.

Негативните ефекти од репартијацијата на приходот од СДИ најчесто може да се избалансираат со позитивниот трговски биланс.

СДИ можат да го зголемат извозот на земјата-домаќин на капиталот и на тој начин позитивно да влијаат на дефицитот на тековната сметка.

Искуството од земјите од ЦИЕ покажува дека порастот на извозот во текот на 1990-тите година е главно поврзан со приливот на СДИ. Имено, во овој период, околу 70% од дефицитот на тековната сметка биле финансирани од приливот на СДИ.

Во контекст на влијанието на СДИ врз извозот од особено значење е улогата на СДИ во билансот на плаќањата во однос на трите показатели: биланс на тековна сметка, придонес на приходите од СДИ на тековната сметка и улогата на нето-СДИ во финансирање на тековната сметка.

Податоците покажуваат дека **поголемиот дел земји од ЈИЕ и од ЗНД во текот на 2010 и 2011 година имаат висок дефицит на тековната сметки, приходите од СДИ се мали, а уделот на СДИ во финансирање на дефицитот на тековните плаќања е на многу ниско ниво.**

Она што е карактеристично, во Република Македонија и во Украина, во 2011 година, дефицитот на тековната сметка расте, а истовремено уделот од приходите од СДИ на тековната сметка опаѓа, во однос на 2010 година.

Во контекст на влијанието на СДИ на извозот во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, резултатите од статистичката анализа на линеарна регресиона корелација помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и учеството на извозот на стоки и услуги во БДП покажуваат дека во периодот од 2004 до 2011 година **зголемувањето на приливот на СДИ во земјите го намалува извозот, што доведува до зголемување на дефицитот на тековната сметка.**

Зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП го намалува учеството на извозот во БДП за 0,15%.

Имајќи го предвид фактот дека влијанието на СДИ на извозот во голема мера зависи од мотивите за вложување на капиталот, можеме да констатираме дека **СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година главно биле наменети за освојување на домашниот пазар наместо извозно ориентирани СДИ.**

Во процесот на трансформација кон пазарна економија, земјите во транзиција беа соочени со висока стапка на невработеност. Се очекуваше СДИ да придонесат за намалување на невработеноста во земјите.

Во контекст на ефектите од СДИ врз вработеноста во земјите од ЈИЕ и ЗНД, линеарна корелација помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и вработените лица како процент од работоспособното население во периодот од 2004 до 2011 година укажува на постоење на позитивна линеарна корелација помеѓу овие две варијабли.

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД зголемување на учеството на СДИ во БДП од еден процентен поен доведува до зголемување на вработеноста за 0,09% во периодот од 2004 до 2011 година.

Резултатите од анализата го потврдуваат фактот дека во земјите во транзиција ефектот на намалување на вработеноста беше главно поврзан со реструктурирање на претпријатијата во почетокот на приватизацијата како неопходна мерка во функција на зголемување на ефикасноста во работењето. Но, **намалувањето на вработеноста по реструктурирање на претпријатијата најчесто беше следено со нови инвестиции, што резултираа со пораст на вработеноста.** Истовремено, имајќи го предвид фактот дека ефектите од СДИ врз вработеноста во голема мера зависат од формата на вложување на капиталот, во последната деценија во земјите во транзиција доминантни се гринфилд-инвестициите што имаат директни позитивни ефекти на стапката на вработеност.

Искуството покажа дека СДИ можат да бидат катализатори на развојните процеси на земјата-домаќин на капиталот. Но дали земјата ќе успее да ги трансформира СДИ во сопствен економски развој зависи пред сè од апсорбирачките капацитети на економијата и оттука всушност произлегуваат разликите во ефекти од СДИ помеѓу земјите.

Во контекст на влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјите од ЈИЕ и од ЗНД, доколку се спореди учеството на СДИ во БДП во овие земји со стапката на раст на БДП во периодот од 2004 до 2011 година, може да се види дека генерално земјите со најголема стапка на раст на БДП имаат и најголемо учество на СДИ во БДП.

Имено, од земјите од ЈИЕ во периодот од 2004 до 2011 година најголемо учество на СДИ во БДП има Црна Гора. Истовремено, Црна Гора има и највисока стапка на раст на БДП. Од земјите од ЗНД највисока стапка на раст на БДП има Азербејџан, потоа следуваат Грузија, Казахстан и Таџикистан, земји што имаат најголемо учество на СДИ во БДП.

Истовремено резултатите од линеарна корелација помеѓу СДИ и економскиот развој во земјите од ЈИЕ и од ЗНД покажуваат дека **помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и стапката на раст на БДП во периодот од 2004 до 2011 година постои позитивна статистички незначајна корелација.**

Во земјите од ЈИЕ и од ЗНД зголемувањето на приливот на СДИ за еден процент од БДП ја зголемува стапката на раст на БДП за 0,03% во периодот од 2004 до 2011 година.

Не постои сомневање дека СДИ имаат позитивно влијание врз економскиот развој на земјите во транзиција, **но овде треба да се има предвид повратната врска, односно влијанието на прогресот во транзицијата на приливот на СДИ.**

Во овој контекст статистичката анализа на линеарна корелација помеѓу приливот на СДИ како процент од БДП и транзициските индикатори во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година укажува на постоење на позитивна корелација помеѓу овие две варијабли.

Статистичката анализа покажува дека во периодот од 2004 до 2011 година порастот на транзициските индикатори за еден процент од БДП го зголемува учеството на СДИ во БДП за 0,45%.

Во споредба со статистичката анализа за влијанието на приливот на СДИ на зголемувањето на стапката на раст на БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД во периодот од 2004 до 2011 година може да се види дека **прогресот во транзицијата има поголемо влијание на растот на учеството на СДИ во БДП.**

Во земјите во транзиција влијанието на СДИ врз економскиот развој зависи од успешноста во имплементацијата на пазарните и структурните реформи во периодот на транзицијата. **Слабиот прогрес во транзицијата ги неутрализира или дури и ги надминува ефектите од СДИ врз економскиот развој.** Овде може да се бараат причините зошто не беше пронајдена статистички значајна корелација помеѓу приливот на СДИ и економскиот развој во земјите во транзиција.

Во контекст на фокусот на истражување, резултатите од статистичката анализа на макроекономските ефекти од СДИ во земјите во транзиција ја потврдуваат основната хипотеза дека **влијанието на СДИ врз економскиот развој зависи од апсорбирачките капацитети на земјите што се поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ.**

Истовремено, имајќи ги предвид емпириските истражувања во однос на факторите од кои зависи влијанието на СДИ врз економскиот развој во земјите во транзиција, можеме да констатираме дека истите тие се поврзани со детерминирачките фактори на приливот на СДИ во земјите во транзиција.

Во овој контекст со испитувањето на ефектите од СДИ во земјите од ЈИЕ и од ЗНД практично се потврдуваат **детерминирачките фактори на СДИ, кои според економската литература имаат најзначајно влијание на приливот на странски капитал.**

Оттука, можеме да констатираме дека **ефектите од СДИ врз економскиот развој се условени од способноста на земјата да ги унапреди факторите од кои зависи приливот на СДИ.**

Ова особено треба да го имаат предвид помалите и недоволно развиени економии, кои сè уште се обидуваат да привлечат поголем прилив на СДИ во функција на сопствен економски развој, како што е Република Македонија.

Република Македонија, како и поголемиот дел од земјите во транзиција, со оглед на слабата акумулација на стопанството и ниската стапка на штедење на населението, излезот од економската криза во периодот на транзицијата го бараше во поголем прилив на странски капитал.

Високото учество на СДИ во бруто-инвестициите во фиксниот капитал, од околу 30%, го потврдува фактот дека странските инвестиции во Република Македонија претставуваат **значаен извор на капитал, неопходен за имплементација на структурните реформи.** Но овде треба да се има предвид фактот дека, **земјата се соочува со високо ниво на зависност од странска акумулација, што на долг рок не може да продуцира економски развој.**

Податоците покажуваат дека **приливот на СДИ во Република Македонија сè уште е далеку од очекувањата и од потребите на земјата.**

Имено, Република Македонија, во споредба со земјите од регионот, спаѓа во групата земји со релативно низок прилив на СДИ. Во 2011 година СДИ во земјата изнесувале 463,3 милиони американски долари.

Исто така, ниското ниво на СДИ во Република Македонија го потврдуваат и податоците за приливот на СДИ по жител.

Истовремено **странскиот капитал сè уште нема значаен придонес за поттикнување на економскиот развој на земјата.** Во 2011 година учеството на СДИ во БДП изнесува 4,4%.

Во однос на структурата на СДИ во Република Македонија, од соодветните анализи во трудот можат да се извлечат следниве заклучоци.

Анализата за земјите-најголеми инвеститори во Република Македонија укажува дека најголем дел од СДИ во Република Македонија потекнуваат од развиените земји, и тоа пред сè од Грција, Унгарија и од Швајцарија.

Секторската структура на СДИ во Република Македонија го потврдува глобалниот тренд на доминантно учество на СДИ во услужниот сектор во последните неколку децении.

Во однос на структурата на СДИ, според формата на вложување на капиталот, податоците покажуваат дека од почетокот на 2000 година, со заокружувањето на процесот на приватизација, гринфилд-инвестициите во Република Македонија интензивно растат, а по 2005 година го надминуваат бројот на инвестициите во форма на спојување и преземање.

Иако податоците покажуваат дека приливот на СДИ во Република Македонија е на многу ниско ниво, тој е во рамките на нејзините можности и потенцијалот. Имено, според УНКТАД, земјата спаѓа во групата земји што успеале да привлечат СДИ во рамките на сопствениот потенцијал според четирите економски фактори, атрактивноста на пазарот, расположливоста со евтина и квалификувана работна сила, богатството со природни ресурси и нивото на развој на инфраструктурата.

Ваквата состојба произлегува од сè уште неповолната бизнис-клима во земјата, која е поврзана со детерминирачките фактори на приливот на СДИ.

Истовремено, релативно нискиот прилив на СДИ во Република Македонија имплицира дека ефектите од странскиот капитал се ограничени. Овде треба да се има предвид фактот дека нема доволно податоци за систематска оцена на влијанието на СДИ врз економскиот развој на земјата.

Република Македонија ја има поставено законската рамка за СДИ, која всушност не се разликува многу во другите земји од ЈИЕ. Истовремено, земјата во последните години им посвети посебно внимание на стимулациите за СДИ. Но податоците за слабиот прилив на странски капитал во земјата покажуваат дека очигледно тоа не е доволно.

Меѓународните показатели го рефлектираат напредокот на земјата во меѓународни рамки, но овие индикатори повеќе се однесуваат на поставувањето на правната рамка отколку за нејзина имплементација.

Исто така, искуството покажа дека подобрување на т.н. општи услови за инвестирање има поголем ефект во привлекувањето СДИ отколку посебните стимулативни мерки за СДИ. Во оваа насока можеби е потребно **промовирање политика на стимулирање СДИ во одделни региони, преку претходна анализа на приоритетите во контекст на регионалната политика на земјата.**

Република Македонија може да го зголеми својот потенцијал за СДИ преку унапредување на локациските и на сопственичките предности. Во овој контекст од особено значење се економските фактори на земјата, чие влијание зависи од мотивите за вложување на капиталот.

Резултатите од емпириското истражување во форма на прашалник покажуваат дека во Република **Македонија најзначајни мотиви на странските инвеститори за вложување на капиталот се мотивот за освојување нов пазар и мотивот за потрага по евтини ресурси.**

Истовремено, резултатите од истражувањето потврдуваат дека **влијанието на мотивите за вложување на капиталот зависи од структурата на СДИ.**

Република Македонија е земја со мал пазар и со ниско ниво на развиеност, развој базиран на трудоинтензивни фактори, слаби технолошки способности и ограничен извоз. Она што е особено значајно за СДИ, **во Република Македонија значаен ограничувачки фактор претставува слабиот пораст на пазарот на земјата.**

Во оваа насока резултатите од истражувањето добиени со рангирање на детерминирачките фактори што имаат негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија покажуваат дека слабиот пораст на пазарот има значајно влијание за странските инвеститори во земјата

Република Македонија е атрактивна за СДИ што се во потрага по ресурси, бидејќи располага со релативно евтина работна сила, но има ограничени природни ресурси.

Овде треба да се има предвид дека еден од најсериозните проблеми со кои се соочува Република Македонија е висок прилив на СДИ во трудоинтензивните дејности, поради искористување на евтината работна сила. СДИ во трудоинтензивните дејности генерираат работни места со ниски плати и со ниско ниво на технологија. Во овој контекст макроекономските ефекти од СДИ се маргинализирани, а истовремено овие инвестиции немаат повратна врска со домашната економија.

Со стапка на невработеност од над 30%, како последица на реструктурирање на претпријатијата во периодот на транзицијата, се очекуваше влезот на СДИ да придонесе за пораст на вработеноста во земјата, но не се случи тоа.

Причините можат да се бараат во укажувањата дека **евтината работна сила повеќе не е доволен фактор за привлекување СДИ.** Во овој контекст од особено значење е поттикнување на развојот на квалификуваната работна сила. **Неопходни се инвестиции во образованието во насока на приспособување на образовниот систем во согласност со светските трендови.**

Оваа тенденција ја потврдуваат и резултатите од спроведеното истражување. Во рангирањето на економските фактори поврзани со ресурсите и со капацитетите на

земјата-домаќин на капиталот, расположивата квалификувана работна сила имала најсилно влијание врз одлуката за инвестирање во Република Македонија.

Во последната деценија значајно е учеството на гринфилд-инвестициите во капиталоинтензивните дејности, кои главно се лоцирани во ТИРЗ. Но, со оглед на фактот што СДИ во ТИРЗ се реализирани во последните неколку години, можеби е рано да се прават заклучоци за нивното влијание врз домашната економија.

Во однос на влијанието на СДИ врз вработеноста во Република Македонија, резултатите од емпириското истражување за бројот на вработени лица во компаниите со странски капитал што инвестирале во веќе постојни претпријатија во Република Македонија, пред и по инвестицијата, покажува дека **во најголем дел од компаниите дошло до намалување на бројот на вработени.**

Според истражувањето, **бројот на вработени лица по инвестицијата е намален трипати во однос на бројот на вработени лица пред странската инвестиција.**

Исто така истражувањето покажува дека вработените лица во странските компании што инвестирале во Република Македонија во најголем број се државјани на Република Македонија.

Во Република Македонија **СДИ позитивно влијаеја на развојот на услужниот сектор, пред сè на телекомуникациските и на финансиските услуги.**

СДИ во овие дејности придонесоа за имплементација на модерна технологија и знаење, зголемување на конкуренцијата, што позитивно се рефлектираше на цените на услугите, како и за генерирање нови работни места со високо ниво на продуктивност и со високи плати. Истовремено, странските компании во телекомуникациите и финансиските услуги остваруваат и највисоки финансиски резултати во споредба со другите дејности.

Во контекст на мотивите за вложување на капиталот, Република Македонија би можела да привлече СДИ што бараат ефикасност преку инвестирање во квалификуваната работна сила, развој на технологијата и поттикнување на извозно ориентираните дејности.

Привлекување на извозно ориентираните СДИ е од особено значење за искористување на бенефициите од СДИ во Република Македонија.

Имајќи го предвид ова, Република Македонија треба јасно да ги детерминира сопствените компаративни предности. Природните ресурси, евтината работна сила и други т.н. базични фактори не креираат долгорочен економски развој.

Промени се неопходни во насока на **создавање услови за развој базиран на знаење** за да може земјата да се интегрира во глобалната економија. Исто така, **создавање услови за развој на сопствена технологија и поттикнување на научноистражувачките дејности** се неопходни процеси за македонската економија.

Република Македонија има релативно отворена економија. Истовремено, трговската политика на Република Македонија е во согласност со членството на земјата во СТО, како и со Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Ова подразбира дека Република Македонија има потенцијален пораст на пазарот од 500 милиони потрошувачи.

Република Македонија треба да се соочи со предизвикот за **модернизација на нејзината инфраструктура**. Во услови на ограничени буџетски средства, јавно-приватното партнерство може да биде ефективна алатка за финансирање и за управување со инфраструктурни и други јавни објекти.

Она што е особено значајно во контекст на ефектите од СДИ е фактот дека од една страна приливот на СДИ е на многу ниско ниво во споредба со земјите од регионот, а од друга страна податоците покажуваат дека, иако во последните неколку години реинвестираната добивка на странските компании има значајна улога во детерминирање на движењето на СДИ, доколку се спореди вредноста на реинвестираната добивка со вредноста на репартијацијата на профитот, може да се види дека **поголемиот дел од приходот странските компании го извезуваат во матичната земја**. Исто така, она што е загрижувачки е фактот дека во 2009 година вредноста на репартијацијата на профитот ја надминува и вредноста на вкупниот прилив на капитал во земјата.

Имајќи го предвид ова, потребно е **преку соодветни мерки поттикнување на реинвестирањето на добивката на странските компании**.

Негативните ефекти во платниот биланс можат да се ублажат со поттикнување на извозот на земјата. Во овој контекст податоците покажуваат дека **странските компании во Република Македонија, во просек, извезуваат повеќе од домашните компании**.

Овде треба да се има предвид фактот дека во Република Македонија извозната структура е сконцентрирана и се однесува само на неколку гранки, и тоа железо и челик, текстил, храна, пијалаци и тутун, каде што доминантно е учеството на странските компании.

Странските компании што работат во ТИРЗ имаат најголемо учество во вкупниот извоз на Република Македонија, што изнесува околу 25%.

Резултатите од спроведеното истражување во однос на процентуална застапеност на пласманот на производите и на услугите што ги произведуваат странските компании во Р. Македонија, покажуваат дека **поголемиот дел странски компании што инвестирале во Република Македонија ги пласираат своите производи и услуги на македонскиот пазар.**

Истовремено, од статистичката анализа на процентуалната застапеност на потеклото на суровините за производство на странските компании во Република Македонија, резултатите покажуваат дека **поголемиот дел странски компании суровините потребни за своето производство ги набавуваат надвор од Република Македонија.**

Во овој контекст, имајќи ги предвид резултатите од истражувањето, не можат да се оценат директните ефекти од СДИ на трговскиот биланс на земјата, како и индиректните ефекти од СДИ врз производството и вработеноста во локалните компании во Република Македонија како резултат на поттикнувањето на конкуренцијата и порастот на потрошувачката за суровини.

Во однос на индиректните ефекти од СДИ во Република Македонија, резултатите од спроведеното емпириско истражување укажуваат дека **најголем дел од странските компании имаат соработка со домашните фирми.**

Истовремено, најголем дел од **странските компании што имаат соработка со фирмите во Република Македонија, ја оценуваат како задоволителна.**

Република Македонија во иднина треба да привлече СДИ што ќе бидат во функција на економскиот развој на земјата.

Ефектите од СДИ во контекст на економскиот развој на земјата се незначителни, што во голема мера се должи на **слабиот прогрес во транзицијата.** Република Македонија во споредба со земјите од регионот назадуваше во имплементацијата на пазарните и структурните реформи во периодот на транзицијата, за што говорат и транзициските индикатори според ЕБРД.

Истовремено, современа институционална инфраструктура е еден од неопходните предуслови за приклучување на земјата кон глобалните текови на капиталот. Во овој контекст е неопходно **елиминирање на административните бариери, кои сè уште се ограничувачки фактор за странските инвеститори преку институционални**

реформи. Исто така, јакнење на независноста на судството, како гаранција за непристрасност и еднакви улови за работење, треба да биде приоритет.

Резултатите од истражувањето го потврдуваат значењето на институционалната инфраструктура како детерминиращки фактори на СДИ во Република Македонија. Имено, според резултатите, најсилно влијание врз одлуката на странските компании за инвестирање во Република Македонија има ефикасноста на институциите.

Истовремено резултатите добиени со рангирање на детерминиращките фактори што имаат негативно влијание на работата на странските компании во земјата покажуваат дека најсилно негативно влијание на работата на странските компании во Република Македонија има непочитувањето на законските регулативи

Паралелно со реализација на структурните реформи, **исполнувањето на критериумите за влез во ЕУ** претставува значаен предуслов за привлекување СДИ во земјата.

Во насока на реализација на поголем прилив на странски капитал во Република Македонија, имајќи го предвид фактот дека станува збор за релативно мал пазар, потребна е **регионална промоција, односно заеднички настап на земјите од ЈИЕ на глобалниот пазар.**

При креирањето на политиките поврзани со СДИ неопходно е **создавање услови СДИ да ги дополнуваат домашните инвестиции во земјата, а не да ги заменуваат.** Со вклучувањето на сите економски субјекти, практично се мобилизираат сите фактори на развој во земјата и истовремено се избегнува потенцијалната грешка на фаворизирање одредени субјекти.

Имајќи ги предвид заклучните согледувања и препораките што произлегоа од анализата на теоретската и емпириската литература во трудот, како и од спроведените истражувања, ќе ги презентираме следниве насоки во контекст на стратегијата на Република Македонија за привлекување СДИ во функција на нејзин побрз економски развој:

- Градење конзистентна политика кон СДИ;
- Вклучување на сите економски субјекти, во контекст на мобилизирање на факторите на развој;
- Креирање на конкурентските предности на земјата;
- Поттикнување на извозно ориентираното производство;
- Усогласување на образовниот систем во согласност со промените на глобалниот пазар;

- Поттикнување на технолошкиот развој и научноистражувачките дејности;
- Градење ефикасна институционална инфраструктура;
- Модернизација на инфраструктурата;
- Интензивирање на регионалната соработка и
- Исполнување на критериумите за влез во Европската Унија.

Во овој контекст докторската дисертација ќе ја завршам со следниов цитат: „...Централна задача на земјите е да се отргнат од компаративните предности како природните фактори, евтината работна сила, локалните и други 'базични' фактори... Многу од овие фактори не креираат сигурен економски развој. Креирање на 'напредните' фактори на производство (овде се мисли на конкурентските предности) е приоритет“.²²²

²²² Porter, M., *“Comparative Advantage of Nations”*, Free Press, New York, 1991, p.67

ПРИЛОГ

Описни податоци
за
статистичката анализа

Табела 1. Учество на бруто-капиталот во БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД,
2004-2011 година (во %)

Регион	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЈИЕ								
Албанија	37,2	36,99	38,98	38,66	40,94	42,74	32,34	31,24
БиХ	24,87	27,81	23,44	28,13	30,55	24,75	21,74	21,59
Р.Македонија	21,99	21,32	21,5	24,64	26,82	26,2	25,52	25,44
Србија	/	/	/	/	23,84	19,65	19,24	20,74
Хрватска	24,76	24,72	26,04	26,24	27,35	24,45	20,57	18,79
Црна Гора	/	/	/	/	38,24	26,76	21,11	18,07
ЗНД								
Азербејџан	57,71	41,43	29,7	21,4	18,58	18,82	18,17	19,78
Белорусија	25,32	26,52	29,66	31,38	33,3	35,9	39,34	37,98
Ерменија	23,86	29,8	35,53	36,94	39,76	36,41	33,43	26,61
Грузија	27,46	28,07	25,56	25,72	21,49	15,32	19,33	21,93
Казахстан	25,08	27,96	30,2	30,02	26,84	27,79	24,33	20,88
Киргистан	14,76	16,21	23,43	25,01	27,18	28,6	28,11	24,43
Молдавија	21,19	24,59	28,36	34,1	34	22,6	22,62	23,16
Рус.Федерација	18,61	18,04	18,84	21	22,29	22	21,76	21,29
Тацикистан	10,38	11,12	15,48	23,23	24,53	26,29	24,49	25,7
Туркменистан	23,05	22,92	19,5	18,6	31,7	50,5	58,6	46,3
Украина	22,59	22	24,64	27,56	26,42	18,4	18,13	18,87
Узбекистан	23,56	21,98	17,69	20,9	24,69	26,1	26,46	26,67

Извор: База на податоци на Светска банка

(www.data.worldbank.org/country, последно пристапено на 15.1.2014 г.)

Табела 2. Вработени лица во земјите од ЈИЕ и од ЗНД како процент од работоспособното население, 2004-2010 година (во %)

Регион	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ЈИЕ							
Албанија	0,7	0,5	0,1	0,3	3,3	0,9	-7,7
БиХ	0,2	2,1	4,3	4,5	4	-3,5	/
Р. Македонија	-4,1	4,3	4,6	3,5	3,2	3,4	/
Србија	-0,5	0,9	-2,1	-1,1	-0,1	-5,5	/
Хрватска	0,5	2,5	2,8	0,1	0,5	-2,4	/
Црна Гора	6,4	2,6	1,9	4,3	1,4	1,7	-3,4
ЗНД							
Азербејџан	0,6	1,7	1,1	3,2	1	0,2	/
Белорусија	-0,5	0,8	1,2	1,7	2,6	0,6	/
Грузија	-1,3	-1,7	-2,2	0,2	-2,5	-6	/
Ерменија	-2,3	1,5	-0,5	0,8	1,8	-1,6	/
Казахстан	4,1	2,8	1,1	2	3,1	3	0,6
Киргистан	4,3	3,1	4,3	0,9	2,7	1,5	1,5
Молдавија	-9,9	-3	0,2	-4,7	-0,8	0,3	/
Рус. Федерација	1,3	0	2,2	0,8	2,4	-1,7	-0,6
Таџикистан	1,5	10,8	1,1	0,6	0,8	-2,9	/
Туркменистан	2,2	/	/	/	/	/	/
Украина	0,7	1,9	0,2	0,8	0,3	-3,7	/
Узбекистан	3,4	2,9	2,7	2,6	2,8	/	/

Извор: База на податоци на Светска банка

(www.data.worldbank.org/country, последно пристапено на 15.1.2014 г.)

**Табела 3. Учество на извозот на стоки и на услуги во БДП во земјите од
ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година (во %)**

Регион	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЈИЕ								
Албанија	35,15	8,69	21,28	35,04	25,73	-19,5	41,63	26,31
БиХ	33,78	33,88	38,46	24,95	20,93	-21,25	21,48	21,8
Р.Македонија	22,6	21,79	17,64	41,54	17,43	-32,13	23,74	32,94
Србија	/	/	/	/	/	-23,94	17,37	20,27
Хрватска	29,7	9,33	18,28	19,15	14,13	-25,78	12,73	13,19
Црна Гора	/	/	/	/	/	-37,15	12,65	44,71
ЗНД								
Азербејџан	39,5	111,57	70,15	63,43	43,81	-31,02	25,5	30,28
Белорусија	38,49	16,01	23,5	23,01	34,17	-34,59	18,68	63,82
Грузија	40,33	33,71	8,23	31,61	21,36	-24,19	47,98	30,5
Ерменија	5,44	34,72	1,15	16,97	-8,25	-32,82	46,59	28,16
Казахстан	55,44	38,6	37,35	24,85	49,04	-39,31	38,83	46,08
Киргистан	23,57	-6,51	32,6	48,25	40,46	-9,84	5,19	12,08
Молдавија	24,71	10,74	-3,61	27,6	18,6	-19,38	20,15	43,81
Рус.Федерација	34,78	33,07	24,51	16,75	33,07	-35,67	32,05	30,3
Тацикистан	14,79	-0,64	53,91	4,93	-4,04	-28,28	18,31	5,15
Туркменистан	6,55	27,75	44,74	24,82	33,73	-58,14	30	10
Украина	41,62	4,78	12,09	28,48	35,82	-40,58	29,4	32,99
Узбекистан	34,21	10,96	18,28	42,94	28,26	4,24	8,94	13,33

Извор: База на податоци на Светска банка

(www.data.worldbank.org/country, последно пристапено на 15.1.2014 г.)

**Табела 4. Стапка на раст на БДП во земјите од ЈИЕ и од ЗНД,
2004-2011 година (во %)**

Регион	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЈИЕ								
Албанија	5,7	5,7	5,4	5,9	7,7	3,6	3,6	1,8
БиХ	6,3	3,9	6,7	6,8	5,4	-2,8	0,7	1,8
Р. Македонија	4,1	4,1	4	5,9	4,9	-1	1,8	2
Србија	9,3	6,3	5,5	6,9	5,4	-3,5	1	1,9
Хрватска	4,3	4,4	3,6	6,2	0,8	-6	-1,2	0,3
Црна Гора	4,4	4,2	8,6	10,7	7,5	-5,7	2,5	2
ЗНД								
Азербејџан	10,2	24,3	30,5	25	10,8	9,3	5	0
Белорусија	11,4	9,5	5,5	8,2	10	0,2	7,6	5
Грузија	5,9	9,6	9,4	12,7	2,1	-3,8	6,4	6
Ерменија	10,1	14	13,2	13,7	6,9	-14,1	2,1	4,5
Казахстан	9,6	9,7	10,7	8,9	3,2	1,2	7,3	7,5
Киргистан	7	-0,2	3,1	8,2	7,6	2,9	-0,5	5,7
Молдавија	7,4	7,5	4,8	3	7,2	-6	6,9	5,5
Рус.Федерација	7,1	6,4	7,4	8,1	5,6	-7,8	4	4
Тацикистан	10,6	6,7	7	7,8	7,9	3,9	6,5	7,4
Туркменистан	14,7	13	11,4	11,6	10,5	6,1	9,2	14,7
Украина	12,1	2,7	7,3	7,9	2,1	-14,8	4,2	5
Узбекистан	7,7	7	7,3	9,5	9	8,1	8,5	8,3

Извор: База на податоци на ЕБРД,

(www.ebrd.com/research/economics/data, последно пристапено на 15.12.2013 г.)

Табела 5. Транзициски индикатори во земјите од ЈИЕ и од ЗНД, 2011 година

	Претпријатие			Пазар и трговија			Финансиски институции		Инфраструктура
ЈИЕ									
Албанија	4-	4	2+	4+	4+	2	3	2-	2+
БиХ	3	3	2	4	4	2	3	2-	3-
Р. Македонија	3+	4	3-	4+	4+	2+	3	3-	3-
Србија	3-	4-	2+	4	4	2+	3	2	2+
Хрватска	3+	4+	3	3	4+	2+	4	3-	3
Црна Гора	3+	4-	2	4	4	2	3	2-	2+
ЗНД									
Азербејџан	4-	4	2+	4+	4+	2	3	2-	2
Белорусија	3	3	2	4	4	2	3	2-	1+
Грузија	3+	4+	3	4	4+	3	4	3	2+
Ерменија	4	4	3-	4+	4+	3	4-	3	2+
Казахстан	3-	4-	2+	4	4	2+	3	2	2+
Киргистан	3+	4	3-	4+	4+	2+	3	3-	2-
Молдавија	4-	4-	3-	4+	4+	3	3+	3	2
Рус.Федерација	3+	4-	2	4	4	2	3	2-	3-
Тацикистан		4-	2-	4-	3+	2-	2	1	1+
Туркменистан	2	4-	2	4	4	2	2+	2-	1
Украина	2-	2+	2-	3+	2+	2	2+	2	2
Узбекистан	4-	4	2+	4+	4+	2+	3-	2+	2-

Извор: База на податоци на ЕБРД,

(www.ebrd.com/research/economics/data, последно пристапено на 15.12.2013 г.)

**Табела 6. Нето-вредност на СДИ во одделни земји од ЈИЕ и од ЗНД,
2004-2011 година (во милиони американски долари)**

Земји	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Албанија	332	260	315	632	907	943	1.045	994
Б и Х	702	613	762	2.052	915	240	188	378
Р. Македонија	323	93	433	603	600	190	209	468
Србија	958	1.577	4.256	3.439	2.672	1.907	1.140	3.067
Хрватска	833	1.586	3.212	4.739	4.758	4.945	544	1.472
Црна Гора	65	501	622	934	852	1.481	731	541
ЈИЕ	3.213	4.630	9.600	12.490	10.704	9.706	3.857	6.920
Азербејџан	2.351	459	-5.454	-5.035	-542	147	331	913
Белорусија	163	302	351	1.790	2.149	1.784	1.300	3.876
Грузија	482	1.259	1.766	1.674	1.417	677	414	901
Ерменија	246	232	450	701	925	725	569	447
Казахстан	5.436	2.117	182	7.965	13.118	-1.788	2.931	9.273
Киргистан	88	43	241	210	377	190	438	694
Молдавија	148	191	241	517	697	121	195	260
Украина	1.711	8.081	5.737	9.218	9.903	4.654	5.759	7.015
ЗНД	10.625	12.684	3.514	7.822	28.044	6510	11.937	23.379

Извор: според податоци од табела 2.4 и табела 2.19, сопствени пресметки

Табела 7. Надворешни извори на финансиски средства во одделни земји од ЈИЕ и од ЗНД, 2004-2011 година (во милиони американски долари)*

Земји	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Албанија	82	107	30	62	110	60	41	189
БиХ	51	30	100	191	172	59	45	-25
Р. Македонија	39	51	41	-31	122	-20	84	74
Србија	/	/	/	/	347	241	459	639
Хрватска	292	127	477	170	292	265	529	/
Црна Гора	/	/	/	/	64	68	27	26
ЈИЕ	464	315	648	392	1.107	673	1.185	903
Азербејџан	313	116	-138	-302	-333	170	277	491
Белорусија	/	15	-8	-31	26	253	81	69
Грузија	12	87	40	33	171	339	212	344
Ерменија	-4	-11	16	56	49	113	181	117
Казахстан	160	-591	278	1.008	601	741	2.065	1.184
Киргистан	-2	61	-48	-5	5	4	25	50
Молдавија	-1	-31	2	-16	30	-25	55	40
Украина	/	381	286	209	1.572	987	162	299
ЗНД	478	27	428	952	2.121	3.255	4.243	3.497

Извор: База на податоци на УНКТАД,

(www.unctad.org/stat, последно пристапено на 10.12.2013 г.)

**вклучуваат нето-прилив на капитални и портфолио-инвестиции и реорганизација на долгови*

Прашалник за емпириско истражување

Дел А. ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА КОМПАНИЈАТА

1. Од која стопанска дејност е вашата компанија?
 - а. Земјоделство, лов и шумарство
 - б. Риболов
 - в. Вадење руда и камен
 - г. Преработувачка индустрија
 - д. Снабдување со електрична енергија, гас и со вода
 - ѓ. Градежништво
 - е. Трговија на големо и на мало
 - ж. Хотели и ресторани
 - з. Сообраќај, складирање и врски
 - с. Финансиско посредување
 - и. Активности во врска со недвижен имот, изнајмување и деловни активности
 - ј. Јавна управа и одбрана, задолжителна социјална заштита
 - к. Образование
 - л. Здравство и социјални работи
 - љ. Други комунални, општи и лични услужни дејности
2. Дали вашата инвестиција во Р. Македонија е инвестиција во:
 - а. Ново претпријатие во Р. Македонија
 - б. Претпријатие што веќе постоело во Р. Македонија
3. Доколку вашата инвестиција во Р. Македонија е инвестиција во претпријатие што веќе постоело во земјата, ве молам наведете го бројот на вработени лица во компанијата пред вашата инвестиција. _____
4. Колку изнесува бројот на вработени лица во компанијата во Р. Македонија во овој момент? _____

5. Колку изнесува годишниот вкупен приход на компанијата?
- а. До 250 милиони евра
 - б. Од 251 до 500 милиони евра
 - в. Од 501 милион до 1 милијарда евра
 - г. Од 1,1 до 5 милијарди евра
 - д. Над 5 милијарди евра
6. Од која земја потекнува вашата компанија?
- а. Унгарија
 - б. Грција
 - в. Холандија
 - г. Кипар
 - д. Швајцарија
 - ѓ. Велика Британија
 - е. Германија
 - ж. Словенија
 - з. Австрија
 - с. Бугарија
 - и. Друга, _____ (наведете ја земјата)

Дел Б: НОСЕЊЕ ОДЛУКА ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ

1. Колку следниве мотиви влијаеле на носењето на вашата одлука да инвестирате во Република Македонија? (Ве молам оценете ги дадените одговори со една од вредностите од 1 до 4, каде што вредноста 1 има најголемо влијание, а вредноста 4 има најмало влијание.)
 - а. Освојување нов пазар _____
 - б. Поголема ефикасност на ангажираниот капитал _____
 - в. Потрага по ресурси _____
 - г. Потрага по стратегиски добра _____

2. Колку следниве детерминанти влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Р. Македонија? (Ве молам оценете ги дадените одговори со една од вредностите од 1 до 5, каде што вредноста 1 има најголемо влијание, а вредноста 5 има најмало влијание.)
 - а. Детерминанти поврзани со националната политика за СДИ _____
(детерминантите поврзани со националната политика за СДИ се наведени во прашањето број 3)
 - б. Економските детерминанти поврзани со пазарот на земјата _____
(економските детерминанти поврзани со пазарот на земјата се наведени во прашањето број 4)
 - в. Економски детерминанти поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата _____
(економските детерминанти поврзани со расположливите ресурси и капацитети на земјата се наброени во прашањето број 5)
 - г. Детерминанти поврзани со бизнис-климата на земјата _____
(економските детерминанти поврзани со бизнис-климата на земјата се наброени во прашањето број 6)
 - д. Апликацијата на земјата за членство во Европската Унија _____

3. Колку следниве детерминанти поврзани со националната политика за СДИ влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Р. Македонија? (Ве молам оценете ги сите дадени одговори со една од вредностите од 1 до 3, каде што вредноста 1 има најголемо влијание, а вредноста 3 има најмало влијание.)
- а. Политичката стабилност _____
 - б. Макроекономската стабилност _____
 - в. Процесот на приватизација _____
 - г. Принципот на национален третман на СДИ _____
 - д. Политиката на загарантирана приватна сопственост и постоење на слободна конкуренција _____
 - ѓ. Даночната политика _____
 - е. Трговската политика _____
 - ж. Регионалната политика _____
 - з. Интернационалните договори за СДИ _____
4. Колку следниве економски детерминанти поврзани со пазарот влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Р. Македонија? (Ве молам оценете ги сите дадени одговори со една од вредностите од 1 до 3, каде што вредноста 1 има најголемо влијание, а вредноста 3 има најмало влијание.)
- а. Големината на пазарот _____
 - б. Развојот на пазарот _____
 - в. Структурата на пазарот _____
 - г. Пристапот до регионалниот и до глобалниот пазар _____
 - д. Специфичните потрошувачки преференции во земјата _____
5. Колку следниве економски детерминанти поврзани со ресурсите и со капацитетите на земјата-домаќин влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Р. Македонија? (Ве молам оценете ги сите дадени одговори со една од вредностите од 1 до 3, каде што вредноста 1 има најголемо влијание, а вредноста 3 има најмало влијание.)
- а. Ниските трошоци за рента _____
 - б. Евтината работна сила _____
 - в. Расположливата квалификувана работна сила _____

г. Расположливите иновативни и едукативни капацитети _____

д. Расположливите технички капацитети _____

ѓ. Добрата инфраструктура _____

6. Колку следниве детерминанти поврзани со бизнис-климата во земјата влијаеле на вашата одлука да инвестирате во Р. Македонија? (Ве молам оценете ги сите дадени одговори со една од вредностите од 1 до 3, каде што вредноста 1 има најголемо влијание, а вредноста 3 има најмало влијание.)

а. Инвестициските олеснувања за странските инвеститори (даночни, царински олеснувања, субвенции итн.) _____

б. Владеењето на правото _____

в. Ефикасноста на институциите на системот _____

г. Општествените обичаи (градењето училишта, квалитетот на живеење итн.) _____

д. Услугите по реализација на инвестицијата (можноста од репартијација на приходот итн.) _____

Дел В: МЕНАЦИРАЊЕ СО ИНВЕСТИЦИЈАТА

1. Како ги споредувате вашите активности на компанијата во матичната земја со активностите во Р. Македонија?
 - а. Производството во Р. Македонија е попрофитабилно отколку во нашата матична земја
 - б. Работната сила во Р. Македонија е подобро обучена отколку работната сила во нашата матична земја
 - в. Суровините во Р. Македонија се поевтини отколку суровините во нашата матична земја
 - г. Нема разлики во активностите во Р. Македонија споредено со нашата матична земја
 - д. Не можеме да оцениме
2. Како ја оценувате соработката со домашните фирми?
 - а. Задоволителна
 - б. Незадоволителна
 - в. Немаме соработка
3. Колку следниве детерминанти кон СДИ влијаат негативно на работата на компанијата во Р. Македонија? (Ве молам оценете ги сите дадени одговори со една од вредностите од 1 до 3, каде што вредноста 1 има најголемо негативно влијание, а вредноста 3 има најмало негативно влијание.)
 - а. Политичката нестабилност _____
 - б. Макроекономската нестабилност _____
 - в. Нејасните прописи и стандарди што се однесуваат на странските инвестиции _____
 - г. Слабиот пораст на пазарот _____
 - д. Несоодветната политиката кон приватните претпријатија и конкуренцијата _____
 - ѓ. Високите даноци и царини _____
 - е. Високите трошоци за рента _____
 - ж. Високите цени за работна сила _____
 - з. Непостоењето на квалификувана работна сила _____

- s. Рестрикциите во законската регулатива за вработување и за отпуштање работници _____
 - и. Недостигот од иновативни и едукативни капацитети _____
 - ј. Недостигот од технички капацитети _____
 - к. Лошата инфраструктура _____
 - л. Непостоењето на законски регулативи _____
 - љ. Постоењето на административни бариери за влез на СДИ _____
 - м. Неефикасноста на институциите на системот _____
 - н. Трошоците поврзани со корупција _____
 - њ. Бавните реформи за влез на земјата во ЕУ _____
4. Суровините потребни за производство на вашите производи ги набавувате од:
(ве молам наведете го приближно процентуалниот сооднос)
- а. Од Р. Македонија _____
 - б. Надвор од Р. Македонија _____
5. Вработените лица во вашата компанија се:
(ве молам наведете го приближно процентуалниот сооднос)
- а. Државјани на Р. Македонија _____
 - б. Од други земји _____
6. Производите и услугите што ги произведува компанијата во Р. Македонија:
(ве молам наведете го приближно процентуалниот сооднос)
- а. Ги пласира целосно на македонскиот пазар _____
 - б. Ги пласира на македонскиот пазар и
на пазарите надвор од Р. Македонија _____
 - в. Ги пласира исклучиво на пазарите надвор од Р. Македонија _____

**Прашалникот за емпириското истражување беше доставен до следниве странски
компаниии во Република Македонија:**

1. „Агрокор“
2. „Алфа банка“
3. „ВИП“
4. „Ван Хол“
5. „ЕВН“
6. „Лукоил“
7. „Ладна валалница“
8. „Кјуби Македонија“
9. „Комерцијална банка“
10. „Макстил“
11. „Македонски телеком “
12. „НЛБ-Тутунска банка“
13. „Охридска банка“
14. „ОНЕ“
15. Рафинерија „Окта“
16. „Пивара-Скопје“
17. „Прокредит банка“
18. „Скопски саем“ АД Скопје
19. „Стопанска банка“
20. „Технохозе“
21. „Тутунски комбинат - Скопје“
22. Цементарница „Усје“
23. „Фени индустри“
24. „Џонсон контролс“
25. „Џонсон Мети“
26. „Жито лукс - Скопје“

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Abor, J. and Harvey, K.S., "*Foreign direct investment and employment: host country experience*", Macroeconomics and finance in emerging market economies, Vo.1, No.2, 2008, p. 213-225
2. Astrov, V., "*The Russian Oil and Gas Sector: Facing the New Challenges*", WIIW Research Report, No.294, Vienna, February 2003
3. Apergis, N., Lyrroudi, K., and Vamvakidis, A., "*The relationship between FDI and Economic Growth: Evidence from Transitional Countries*", Atlantic Economic Association Conference, Lisbon, March 2004
4. Aleksynska, M. Gaisford, J., and Kerr, W., "*Foreign direct investment and Growth in Transition Economies mitwireless?*", MPRA Paper No.766, Munich, 2003
5. Barrell, R., and Pain, N., "*Domestic Institution, Agglomerations and FDI*", European Economic Review, Vol.43, No. 4, 1999, p. 925-934
6. Barclay, P.J. and Casson, M.C., "*The Future of Multinational Enterprises*", Macmillan, London, 1976
7. Bevan, A. and Estrin, S., "*The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies*", William Davidson Institute, Working Paper N.342, University of Michigan, USA, October 2000
8. Bevan, A., Estrin, S. and Meyer, K., "*Foreign Investment Location and Institutional Development in Transition Economies*", International Business Review Vol.13, No.1, 2004, p. 43-64
9. Beyer, J., "*Please invest in our country-how successful were the tax incentives for foreign investment in transition countries*", Communist and Post-Communist Studies Vol.5, Max Planck Institute for the study of Societies, Germany, 2002, p. 191-211
10. Borensztein, E., de Gregorio, J. and Lee, J., "*How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth*", Journal of International Economics, Vol.45, 1998, p. 115-135
11. Baldwin, R., Braconier, H., and Forslid, R., "*Multinationals, Endogenous Growth and Technological Spillovers: Theories and Evidence*", Center of Economic Policy Research, Discussion Paper No.2155, London, 1999
12. Blomstrom, M., and Kokko, A., "*Multinational Corporation and Pullovers*", Journal of Economic Surveys, Vol.12, 1998, p. 247-277

13. Blomström, M., and Kokko A., *"The economics of foreign direct investment Incentives"*, National Bureau of Economic Analysis, Working Paper No. 9489, Cambridge, 2003
14. Blomström, M., Kokko, A. and Zejan, M., *"Foreign Direct Investment: Firm and Host Country Strategies"*, St. Martin's Press, London, 2000
15. Buch, C., Heinrich, R. and Piacola, D., *"Southern enlargement on the European Union and capital-account liberalization"*, Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, Working Paper No. 871, Kiel, July 1998
16. Burger, A. Jaklic, A., Rojec, M., *"Poslovno okolje za delovanje podjetij s tujim kapitalom u Sloveniji"*, Centar za medjunarodne odnose, Ljubljana, 2011
17. Bosco, M.G., *"Does FDI Contribute to Technological Spillovers and Growth? A Panel Data Analysis of Hungarian Firms"*, Transnational Corporations, Vol.10, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 2000, p. 33-68,
18. Caves, R.E., *"Multinational Enterprise and Economic Analysis"*, Cambridge University Press, UK, 1982
19. Cass, F., *"Attracting FDI to transition countries: the use of incentives and promotion agencies"*, Transnational Corporation, Vol.16, No.2, UNCTAD, New York and Geneva, 2007
20. Carstensen, K. and Toubal, F., *"Foreign direct investment in Central and Eastern European Countries: a dynamic panel analysis"*, Kiel Institute of World Economy, Working Paper No. 1143, Kiel, 2003
21. Campos, F.N and Kinoshita, Y., *"Foreign direct investment as technology transferred: Some Panel Evidence From The Transition Economies"*, William Davidson Institute Working Paper No.438, University of Michigan, USA, 2002
22. Chistie, E., *"Foreign Direct Investment in Southeast Europe"*, WIIW, Working Papers No. 24, Vienna, March 2003
23. Coricell, F., di Matteo, M., and Hahn, F., *"New Theories for Growth and Development"*, London Macmillan, London, 1998
24. Di Mauro, F., *"The Impact of Economic Integration on FDI and Exports: A Gravity Approach"*, Centre for European Policy Studies, Working Document No.156, Brussels, 2000
25. Димовска, М., *"Приватизацијата и нејзините ефекти"*, „Економист“, Скопје, 2002
26. De Souza, V. L., *"Foreign Investment in Russia"*, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic analysis Vol.5, Issue 1, Brussels, January, 2008

27. Dicken, P., *"Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century"*, Sage Publication Ltd, London, 2004
28. Djankov, S. and Hoekman, B., *"Foreign Direct Investment and Productivity Growth in Czech Enterprises"*, The World Bank Economic Review, Vol.14, No.1, Washington D.C., 2000, p. 49-64
29. Djankov, S. and Murrell, P., *"Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey"*, Journal of Economic Literature, Vol.40, 2000, p. 739-792
30. Darrat, F., Kherfi, S., and Soliman, M., *"FDI and Economic Growth in CEE and MENA Countries: A Tale of Two Regions"*, 12th ERFs Annual Conference, Cairo, 2005
31. Damjan, J., and Majcen, B., *"Transfer of Technology through FDI, spillover effects and recovery of Slovenian manufacturing firms"*, University of Ljubljana, Ljubljana, 2000
32. Damjan, J., and Majcen, B., Rojec, M., and Knell, M., *"Technology Transfer through FDI in top-10 Transition Countries: How Important are Direct Effects, Horizontal and Vertical Spillovers?"*, William Davidson Institute, Working Paper No.549, University of Michigan, USA, 2003
33. Damjan, J.P., and Kell, M., *"Impact of privatization methods on the accessibility of local firms to international knowledge spillovers through trade and foreign investment: Evidence from Estonia and Slovenia"*, University of Oslo, Mimeo, 2003
34. Dunning, J.H., *"Toward a New Paradigm of Development: Implications for the Determinants of International Business Activity"*, Transnational Corporation, Vol 15, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April 2006
35. Dunning, J.H., *"Institutional Reform, FDI and European Transition Economies"*, R. Grosse (ed) International Business and Governments in the 21st Century, Cambridge University Press, UK, 2004
36. Dunning, J.H., *"The OLI Paradigm of International Production: Past, Present and Future"*, The Journal of the Economics of Business, Vol 8, No.2, 2001, p. 173-190
37. Dunning, J.H., *"The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity"*, International Business Review, Vol.9, No.1, 2000, p. 163-190
38. Dunning, J.H., *"Location and the Multinational Enterprise: A Neglected Factors"*, Journal of International Business Studies, Vol.29, No.1, 1998, p. 45-66
39. Dunning, J.H., *"Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment"*, Transnational Corporations, Vol.3, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, 1994, p. 23-51

40. Dunning, J.H., *"The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Explanation"*, Journal of International Business Studies, Vol.19, No.1, 1988, p. 1-19
41. Estrin, S. and Meyer, E.K., *"Investment Strategies in Emerging Markets"*, Cheltenham, UK and Northampton, USA, 2004
42. Fabry, N. and Zeghni, S., *"Inward FDI an seven transition countries of SEE: A guest of institution-based attractiveness"*, Eastern Journal of European Studies, Vol.1, Issue. 2, 2010, p.77-91
43. Фити, Т., *"Феноменологијата на економската криза"*, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2009
44. Фити, Т., *"Современите макроекономски концепции и економските политики"*, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2001
45. Фити, Т., *"Современи пазарни стопанства"*, НИП Магазин 21-Скопје, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1992
46. Grossman, G, and Helpman, E, *"Innovation and Growth in the Global Economy"*, MIT Press, Cambridge, 1991
47. Havlik, P. and Richter, S., *"MENA in transition: any lessons from CESEE?"*, WIIW, Vienna, 2011
48. Hill, C.W.L., *"International Business: Competing in the global marketplace"*, 6th edition, McGraw - Hill/Irwin, New York, 2007
49. Holland, D. & Pain, N., *"The determinants and impact of foreign direct investment in transition countries: a panel data analysis"*, National Institute of Economic and Social Research, London, 1998
50. Hymer, S.H., *"International Operation of National Firms: A study of Foreign Direct Investment"*, MIT Press, Cambridge, 1976
51. Hennard, J.F., *"Theories of the Multinational Enterprises"*, Oxford University Press, UK, 2000
52. Hermes, N. and Lensink, R., *"FDI, Financial Development and Economic Growth"*, SOM Research Paper, No.27, University of Groningen, Netherlands, 2000
53. Hunya, G. and Schwarzhappel, M., *"Growth Engine Stutters"*, WIIW FDI Report, Vienna, 2013,
54. Hunya, G., *"Recent Impact of FDI on Growth and Restructuring in Central European Transition Countries"*, WIIW Research Report No.284, Vienna, 2002

55. Hunya, G., *“Recent FDI trend, policies and challenges in SEE countries in comparison with other regions in transition”*, WIIW, Vienna, 2000
56. Hunya, G., *“The role of foreign direct investment in economic recovery and transformation”*, Balkan Reconstruction: Economic aspects, WIIW, Vienna, 2000
57. Hunya, G., and Geishecker, I., *“Employment Effects of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe”*, WIIW Research Report, 321, Vienna, August 2005
58. Hunya, G and Kalotay, K., *“Privatization and FDI in Central and Easter Europe”*, Transnational Corporations, Vol.9, No.1, UNCTAD, New York and Geneva, April 2000
59. Hebert, F.R, Ekelund, B.R., *“Povjiesť ekonomske teorije i metode”*, MATE, Zagreb, 1997
60. Inota, A., *“The employment Impact of FDI-The experience of Stability Pact Countries”*, Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Science, Budapest, June, 2005
61. Jaksic, M. i Pejic, L., *“Razvoj ekonomske misle”*, Ekonomski fakultet-Beograd, Belgrad, 2001
62. Javorcik, B.S., *“Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages”*, The American Economic Review, No.94, 2004, p. 605-627
63. Kene, B.P., *“The Iinternational Economy”*, 4th edition, Cambridge University Press, UK, 2000
64. Кикеркова, И., *„Меѓународна економија”*, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2003
65. Кикеркова, И., *„Странските директни инвестиции во земјите во транзиција, со посебен осврт на состојбите во Република Македонија”*, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 1998
66. Kindelberger, Ch.P & Andretsch, D.B., *“The Multinational Corporations in the 1980’s”*, MIT Press, Cambridge, 1983
67. Костовска, Љ., *„Современиот економски систем и економските кризи, Научен собир: економски систем, економска политика и развој”*, Зборник на трудови, МАНУ, Скопје, 2010
68. Костовска, Љ., *„Актуелните случувања во светската економија-криза или поука за неолибералната економска теорија”*, Годишник на Економски факултет-Скопје, Скопје, 2009
69. Костовска, Љ., *„Теорија на надворешната трговија”*, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2008

70. Костовска, Љ., Узунов, Н., „Современите економски системи“, УКИМ, Скопје, 2008
71. Костовска, Љ., „Корпоративен колонијализам - нов капитализам“, Годишник на Економски факултет-Скопје, Скопје, 2006
72. Kostovska, Lj., „*Macedonian Transition - A Model for Permanent Economic Crisis, Macedonia on Globalization*“, Macedonia on Globalization, Global Scholarly Publications, New York, 2004
73. Костовска, Љ., „Глобализација - реалност, носители и 'вистински' размери“, Годишник на Економски факултет-Скопје, Скопје, 2002
74. Kokko, A., „*Foreign Direct Investment, Host Country Characteristics and Spillover*“, Economic Research Institute, Stockholm, 1992
75. Kokko, A., „*Technology, Market Characteristics and Spillover*“, Journal of Development Economies, No.43, 1994, p. 279-293
76. Kornai, J., „*The Road to a Free Economy - Ten years after Transition*“, The World Bank, Washington D.C., April 2000
77. Kinoshita, Y., „*R&D and Technology Spillovers via FDI: Innovation and Absorptive Capacity*“, CERGE Working Paper, No.163, Prague, 2000
78. Koonings, J., „*The Effects of Foreign Direct Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm-Level Data in Emerging Economies*“, Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper No. 2586, London, 1999
79. Kudin, A., and Jacubiack, M., „*Motives and Impediments to FDI in the CIS countries*“, VII Global Forum of International Investment, OECD, Paris, March 2008
80. Keller, W., Do trade and technology flows affect productivity growth?, The World Bank Economic Review, Vol.14, No.1, Washington D.C., 2000, p. 17-47
81. Lipsey, R.E., „*Home and host country effects of FDI*“, National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 9293, Cambridge, 1993
82. Lyroudi, K., Papanastasiou, J. and Vamvakidis, A., „*FDI and Economic Growth in Transition Economies*“, SEE Journey of Economics, No.1, 2004, p. 97-110
83. Lankes, H., and A. Venables, „*Foreign direct investment in economic transition: The changing pattern of investments*“, Economics of Transition, Vol.4, 1996, p. 331-347
84. Manea, J. & Pearce R., „*Industrial restructuring in European transition economies and TNCs investment motivations*“, Henley Business School, University of Reading, UK, 2004

85. Mayhem, A., *"Recreating Europe: The European Union Policy towards Central and Eastern Europe"*, Cambridge University Press, UK, 1998
86. Mateev, M., *"Determinants of Foreign Direct Investment in Central and Southeastern Europe: New empirical tests"*, Oxford Journal, 8(1), 2009, p. 133-149
87. Markusen, J.R., *"Multinational Firms and the Theory of International Trade"*, MIT Press, Cambridge, 2002
88. Markusen, J.R. and Venables, A., *"Foreign direct investment as a catalyst for industrial development"*, European Economic Review, No.43, 1999, p. 335-356
89. Meyer, K.E., *"Institutions, Transaction Costs and Entry Mode Choice"*, Journal of International Business Studies, Vol.31, No.2, 2001, p. 257-267
90. Meyer, K. E., *"Perspectives on Multinational Enterprises in Emerging Economies"*, Journal of International Business Studies Vol.34, No.4, 2004, p. 259-277
91. Meyer, K. and Jensen, C., *"Foreign Direct Investment and Government Policy in Central and Eastern Europe"*, Copenhagen Business School, Center for East European Studies, Copenhagen, 2004
92. Meyer, K.E. and Sinani, E., *"When and where does foreign direct investment generate positive spillovers? A meta analysis"*, University of Reading and Copenhagen Business School, Copenhagen, 2007
93. Mrak, M., Rojec, M. i Simoneti, M., *"Plačilnobilančni in podjetniški vidiki kapitalskih prilivov v Slovenijo"*, Centar za medjunarodne odnose, Ljubljana, 2011
94. Mudambi, R. and Navara, R., *"Institutions and International Business: A Theoretical Overview"*, International Business Review Vol.11, No.6, 2002, p. 635-647
95. Mickiewicz, T., Radosevic, S. and Varblane, U., *"FDI In Central Europe: Short-Run Effects In Manufacturing"*, Proceedings of the Fourth International Conference on Enterprise in Transition, University of Split, Croatia, 2001, p.1135-55
96. De Mello, L., *"Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data"*, Oxford Economic Papers Vol. 51, 2000, p. 133-151
97. Nikolovska, N., *"Transition towards the Third World"*, Macedonia on Globalization, Global Scholarly Publications, New York, 2004
98. North, D.C., *"Institutions, Institutional Changes and Economic Performance"*, Cambridge University Press, UK, 1990
99. Narula, R. And Dunning, J.H., *"Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: new reality for developing countries"*, Oxford Development Studies, Vol.28, No.2, 2000, p. 141-167

100. Nicoletti, G., Golub, S.S., Hajkova, D., Mirza, D. and Yoo, Y.K., *"The influence of Policies on Trade and FDI"*, OECD Economic Studies No.36, Paris, 2003
101. Несторовски, М., *„Економија на инвестициите“*, второ издание, УКИМ, Економски факултет-Скопје, Скопје, 2005
102. Porter, M., *"Comparative Advantage of Nations"*, Free Press, New York, 1991
103. Popovska, Z. and Kostovska, Lj., *"SEECs-Economic Gap, Level of Social Conflict and Strategic Ambitions for EU Integration"*, 3th International Conference of the ASECU, Regional Economic, Cooperation in SEE, Bankya, Republic of Bulgaria, May 11-14, 2006
104. Pournarakis, M. And Varsakelis, N., *"Institutions, internationalization and FDI: the case of economies in transition"*, Transnational Corporation, Vol.13, No.2, UNCTAD, New York and Geneva, 2004, p. 77-94
105. Pearce, R., *"Multinationals and industrialization, the bases of inward investment policy"*, International Journal of the Economics of Business, Vol.8, No.1, 2001, p. 51-73
106. Pauwels, S. and Ionita, L., *"FDI in Romania: from low-wage competition to higher value-added sector"*, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic analysis Vol.5, Issue 3, Brussels, February 2008
107. Pitelis, C., *"A Learning-based Perspective of the Multinational Enterprise"*, Judge Business School, Cambridge, 2006
108. Perez, T., *"Multinational Enterprises and Technological Spillovers"*, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 1998
109. Resmini, L., *"The Determinants of Foreign Direct Investment into the CEECs: new evidence from sectoral patterns"*, The Economics of Transition, Vol.8, No.3, 2000, p. 665-689
110. Rojec, M., *"Balance of Privatization Policies related to FDI in the transition countries of Central and Eastern Europe"*, University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Ljubljana, 2004
111. Rojec, M. And Penev, S., *"Foreign Direct Investment and Investment Climate in SEE"*, 8th EACES Conference "EU Enlargement-What comes after 2004?", Belgrad, September 23th-25th, 2004
112. Romer, P., *"Increasing return and long-run growth"*, Journal of Political Economy, Vol.94, 1986, p. 102-137

113. Romer, P., *"Endogenous Technological changes"*, Journal of Political Economy, Vol.98, No.5, 1990, p. 71-102
114. Svetlicic, M. and Rojec, M., *"Facilitating Transition by Internationalization"*, Aldershot, UK and Burlington, USA, 2003
115. Sklair, L., *"Globalization, Capitalism and its alternatives"*, Oxford University Press, UK, 2002
116. Смит, А., *"Богатството на народите"*, Штрк, Скопје, 1997
117. Slaveski, T. and Nedanovski, P., *"Foreign Direct Investment in the Balkan, The case of Albania FYROM and Bulgaria"*, *Eastern European Economies*, Vol. 40, No.4, July-August 2002, p. 83-99
118. Славески, Т., *"Приватизација, пазар, држава"*, Екопрес-Магна, Скопје, 1997
119. Stiglitz, E.J., *"Globalization and Its Discontents"*, W.W. Norton & Company, Inc., New York, 2003
120. Stiglitz, E.J., *"Development policies in a World of Globalization"*, Columbia University, USA, 2002
121. Sokic, S., *"Kapital u ekonomiji tranzicije"*, Zavet, Beograd, 2005
122. Szanyi, M., *"FDI declines in Hungary after the 1990's"*, Institute for World Economies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2003
123. Shiells, R.C., *"FDI and the Investment Climate in the CIS Countries"*, IMF Policy Discussions Paper, PDP/03/05, Washington D.C., 2003
124. Temple, J., *"The new growth evidence"*, Journal of Economic Literature, Vol.37, No.1, March 1999, p. 112-156
125. Узунов, В., *"Глобализацијата и економскиот развој - теорија и политика"*, УКИМ, Правен факултет „Јустинијан Први“-Скопје, Скопје, 2002
126. Vasyechko O., *"A Review of FDI Theories: An Application for Transition Economies"*, International Research Journal of Finance and Economics, Issue No.89, 2012, p.118-137
127. Verheijen, T., *"Administrative Capacity in the New EU Member States: The Limits of Innovation?"*, World Bank Working paper No. 1, Washington, D.C., 2007
128. Waltraut, U., *"Patterns of Structural Changes in CEEC Manufacturing, Structural Development in Central and Eastern Europe"*, WIIW, Vienna, March 2000
129. William, E., Brok, R. and Hortmats, D., *"The Global Economy"*, W.W. Norton and Company, New York, London, 1990

130. Wilkins, M., *“European and North American Multinationals, 1870-1914: comparisons and contrasts”*, Business History, No. 30, 1988, p. 8-45
131. Wang, M and Wong, S.M., *“What Drives Economic Growth? The Case Of Cross-Border M&A and Greenfield FDI Activities”*, Kyklos, 62(2), 2009, p. 316-330
132. Државен завод за статистика на Република Македонија, *„Македонија во бројки“*, Скопје, 2012
133. Државен завод за статистика на Република Македонија, *„СДИ во Република Македонија 2003-2007“*, Скопје, 2009
134. Dresdner Bank, *“Investment in Central and Eastern Europe”*, Alinace Group, Frankfurt, October 2005
135. EBRD, *“Transition Report, Stuck in Transition?”*, EBRD, London, 2013
136. EBRD, *“Transition Report, Crisis and Transition: The Peoples Perspectives”*, EBRD, London, 2011
137. EBRD, *“Transition Report, Business in transition”*, EBRD, London, 2005
138. EBRD, *“Transition Report, Employment, Skills and Transition”*, EBRD, London, 2000
139. FIAS, *“Attracting Investment to SEE, Survey of FDI, Trans and Investor Perceptions”*, World Bank Group, Washington D.C., 2007,
140. Народна банка на Република Македонија, *„Извештај за странски директни инвестиции, 1997-2003“*, Скопје, 2003
141. OECD, *“Investment Reform Index 2006: Progress in policy reforms to improve the investment climate in SEE”*, OECD, Paris, 2007
142. OECD, *“Tax effects on Foreign Direct Investment, Recent Evidence and Policy Analysis”*, OECD Tax Policy Study No.17, Paris, 2007
143. OECD, Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies, OECD, Paris, 2003
144. Stability Pact, *“, Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment, A Study of Countries in SEE”, SEE Compact for Reform, Investment, Integrity and Growth*, OECD, 2003,
145. UNCTAD, *“Investment Policy Review of the Former Yugoslav Republic of Macedonia”*, UN, New York and Geneva, 2012
146. UNCTAD, *“Economic Survey of Europe: Economic Growth and Foreign Direct Investment in the Transition Economies”*, UN, New York and Geneva 2001
147. UNCTAD, *“World Investment Report, Toward a new Generation of Investment Policy”*, UN, New York and Geneva, 2012

148. UNCTAD, “*World Investment Report, Non-equity Modes of International Production and Development*”, UN, New York and Geneva, 2011
149. UNCTAD, “*World Investment Report, Investing in Low-carbon economy*”, UN, New York and Geneva, 2010
150. UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporations, agricultural Production and Development*”, UN, New York and Geneva,, 2009
151. UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporation and the Infrastructure Challenge*”, UN, New York and Geneva, 2008
152. UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporation, Extractive Industry and Development*”, UN, New York and Geneva, 2007
153. UNCTAD, “*World Investment Report, FDI from Developing and Transition Economies: Implication for Development*”, UN, New York and Geneva”, 2006
154. UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*”, UN, New York and Geneva, 2005
155. UNCTAD, “*World Investment Report, The Shift Toward Services*”, UN, New York and Geneva”, 2004
156. UNCTAD, “*World Investment Report, FDI Policies for Development: National and International Perspectives*”, UN, New York and Geneva, 2003
157. UNCTAD, “*World Investment Report, Transnational Corporation and Export Competitiveness*”, UN, New York and Geneva, 2002
158. UNCTAD, “*World Investment Report, Foreign Direct Investment and the Challenge for Development*”, UN, New York and Geneva, 1999
159. UNCTAD, “*World Investment Report, Trends and Determinants*”, UN, New York and Geneva, 1998
160. The World Bank, *Russian Economic Report*, No.16, Washington D.C., June 2008
161. The World Bank, “*World Development Report: From Plan to Market*”, Washington D.C., 1996

Веб страни

www.bsi.si

www.cbr.ru

www.ceeol.com

www.doingbusiness.org/rankings

www.data.worldbank.org/country

www.ebrd.com/research/economic/data

www.finance.gov.mk

www.fez.gov.mk

www.gks.ru

www.imf.org

www.investinmacedonia.org

www.kapital.mk/makedonija

www.mednarodni-odnosi.si

www.mnb.hu

www.nbro.ro

www.nbrm.mk

www.oecd.org

www.piaz.gov.pl

www.stat.gov.mk

www.standardandpoors.com/ratings

www.transparency.org/cpi

www.tandf.co.un/journals

www.unctad.org/stat

www.wiiw.ac.at